A
227755

James Bruce's

REIS

NAAR

ABYSSINIE,

en te rug door de

GROOTE WOESTIJN

VAN

NUBIE,

VERKORT.

Met Aantekeningen van
BLUMENBACH, TYCHSEN, GMELIN,
en den Nederduitschen
UITGEEVER.

MET PLAATEN.

III. DEEL.

AMSTELDAM
bij M. DE BRUYN.
1805.

9

INHOUD

DER

BOEKEN EN AFDEELINGEN

VAN HET

DERDE DEEL.

VERVOLG VAN HET

ACHTSTE BOEK.

DES SCHRIJVERS TERUGREIS UIT ABYSSINIE, OVER SENNAAR, DOOR NUBIE EN DE GROOTE WOESTIJN. — AANKOMST TE ALEXANDRIE, EN MARSEILLE. bladz. 3

VIJFDE AFDEELING.

BRUCE *geeft aan de gemalinnen van den scheik geneesmiddelen.* — *Gesprekken met hem.* — *Zijne verraaderlijke geneigdheden.* 3

ZESDE AFDEELING.

Verdere gebeurenissen te Tiwa. — *Berichten van Beila, Ras el Fiel en Sennaar.* — *Maauwerduistering.* — *Vertrek van Tiwa.* 21

ZEVENDE AFDEELING.

Reis naar Beila. — Vriendlijke ontvangst van den ſcheik. — Bij de Nubiërs. — Aankomst te Sennaar. bladz. 36

ACHTSTE AFDEELING.

Geſprek met den koning. — Zijn paleis. — Zijne kleeding. — Met den ſcheik ADELAN. *— Bezoek bij de vrouwen des konings.* 52

NEGENDE AFDEELING.

Stichting van het koningrijk Sennaar. — Bezeten door Arabiers, door Negers. — Zonderlinge amptenaar. — Lijst der koningen van Sennaar. — Staatsgeſteldheid. — Zeldzaame gewoonte aldaar. — Sterflijkheid onder de kinderen; enz. 75

TIENDE AFDEELING.

Godsdienſt van Sennaar. — Stadhouderſchappen. — Krijgsmagt. — Hitte. — Krankheden. — Koophandel. — Munten. — Hachlijke toeſtand des reizigers. — Moet zijne gouden keten verkoopen. — Afſcheid van den koning. 96

ELFDE AFDEELING.

Reis van Sennaar naar Tsjendi. bladz. 114

TWAALFDE AFDEELING.

Ontvangst te Tsjendi. — Gesprek met SITTINA. — *Intrée in de woestijn. — Zuilen van vliegzand. — De samum; enz.* 141

DERTIENDE AFDEELING.

Wederwaardigheden in de woestijn. — Ontmoeting van Arabiers. — De kameelen sterven. — BRUCE *moet zijne geheele bagaadje achterlaaten. — Aankomst te Syene.* 169

VEERTIENDE AFDEELING.

Ontvangst te Syene. — De bagaadje en werktuigen wedergekreegen. — Terugkomst te Kairo. — Onderhandeling met den Bei. — Landing te Marseille. 200

NEGENDE BOEK,

OF

AANHANGSEL.

UITGELEEZEN PROEVEN TOT DE NATUURLIJKE HISTORIE, OP DE REIS, IN EGYPTE, ARABIE, ABYSSINIE EN NUBIE VERSAMELD. bladz. 227

INLEIDING. 227

EERSTE AFDEELING.

Sommige boomen, heesters en planten. 233

I. *De* PAPIERPLANT. 233

II. *De* BALSEMBOOM. 241

III. SASSA MYRRHE; *enz.* 249

IV. ERDSJET Y DIMMO. *Mimosa sanguinea.* 254

V. ERDSJET EL KRONE. *Mimosa cornuta.* 255

VI. ENSETE. 256

VII. KOL-QUAL. 260

VIII. RACK. 263

IX. DSJIR-DSJIR. 266

X. KANTUFFA. 267

XI. GAGUEDI. 270

XII. WANZEY. 271

XIII. FAREK. *Bauhinia acuminata.* 274

XIV. KUARA. 275

XV. WALKUFFA. 276

XVI. WOEDSJINOES. *Brucea antidysenterica.* 278

XVII. KUSSO. *Bankesia Abyssinica.* 280

XVIII. TEF. 283

TWEE-

TWEEDE AFDEELING.

Sommige viervoetige dieren in Abyssinie. bladz. 288

INLEIDING. *ald.*

I. *De* RHINOCEROS. 291
II. *De* HYENA. 311
III. *De* DSJERBOA. 322
IV. *De* FENNEK. 327
V. *De* ASJKOKO. 332
VI. *De* GELAARSDE LYNX. 337

DERDE AFDEELING.

Sommige vogelen in Abyssinie. 341

INLEIDING. *ald.*

I. *De* NISSER-WERK. *Goud-adelaar.* 346
II. *De* NISSER-TOKOEN. *Zwarte adelaar.* 351
III. *De* RACHAMAH. 354
IV. *De* ERKOEM. 358
V. *De* ABOU-HANNES. 362
VI. *De* MOROK. 369
VII. *De* SJEREGRIG. 375
VIII. *De* WAALIA. 380

VIERDE AFDEELING.

I. *De visch* BINNY. 383
II. *De zeeschildpad* KARETTA. 388
III. *De hagedis* EL ADDA. 392
IV. *De vlieg* TSALTSALYA. 398

VIJFDE AFDEELING.

De GEHOORNDE SLANG. *Cerastes.* bladz. 406

ZESDE AFDEELING.

Van de PAERLEN. 425

DE BINDER PLAATSE:

V. De Papierplant . . . . . regenöver bladz. 233
VI. De Tef , ... ——— 283

REIS

REIS

VAN DEN RIDDER

JAMES BRUCE,

DOOR

EGYPTE EN ARABIE,

NAAR

ABYSSINIE,

TER ONTDEKKING DER NIJLBRONNEN,

EN TE RUG

DOOR DE WOESTIJN VAN NUBIE, ENZ.

VERKORT.

DERDE DEEL.

VERVOLG VAN HET

ACHTSTE BOEK

VAN

JAMES BRUCE'S

REIS

TOT ONTDEKKING DER NIJLBRONNEN,

VERKORT.

BEHELZENDE:

DES SCHRIJVERS TERUGREIS UIT ABYSSINIE, OVER SENNAAR, DOOR NUBIE EN DE GROOTE WOESTIJN. — AANKOMST TE ALEXANDRIE, EN EINDELIJK TE MARSEILLE.

VIJFDE AFDEELING.

DE *ridder* BRUCE *geeft aan de gemalinnen van den ſcheik geneesmiddelen. — Verſcheidene geſprekken met hem. — Bewijzen zijner verraaderlijke geneigdheden.*

Den negen en twintigſten van Lentemaand des jaars 1772, had Fidele, ſcheik van Atbara, mij

laaten verzoeken, hem des avonds een bezoek te geeven, omdat twee zijner gemalinnen ziek waren; maar, wijl het Zondag, en dus mijn feestdag was, had ik het tot Maandag avond uitgesteld. De scheik was met mijne ontschuldiging te vrede; doch de vrouwen dachten 'er niet zoo gunstig over. Zij merkten het als een weigerachtig antwoord aan, en het baarde verlegenheid bij haar. Zij meenden, dat ik wegens het niet goed bereiden der spijzen onvergenoegd was, en zonden mij een zwarte slaavin, met aanbod, dat zij de gerechten gaarn op een andere wijs wilden gereed maaken, indien ik haar slechts wilde onderrechten, hoe ik ze begeerde te hebben. — Ik zag, dat het noodig was, mijne weldaaderessen te vreede te stellen, en beloofde haar des Maandags avonds een bezoek te zullen geeven, en zoo veel braakmiddelen mede te brengen, als zij verlangden. Ten zelven tijde zond ik haar eene schaal vol zibeth, en gaf aan de slaavin een paar handenvol peper.

Den volgenden dag, des avonds, ging ik, volgens mijne belofte, naar des scheiks huis, en werd in een groot vertrek gebragt, daar hij in eene alkove zat, een pijp tabak rookte en in diep gepeins scheen te zijn. Hij was zeer hoflijk, en dankte mij vriendlijk voor de zorg, die ik voor zijne familie nam. — Toen ik hem vroeg, of hij weder hersteld was, verzekerde hij, dat hij zich nooit beter had bevonden; maar hij voegde 'er bij, dat hij slechte tijding uit Sennaar ontvangen had; MAHOMET ABOU KALEK, de eerste staatsdienaar, was met het grootste deel der krijgsmagt naar de afgelegen provincie *Kordofan* gegaan; hij heerschte daar onafhanglijk, en scheen zich van de gehoorzaamheid jegens den koning gantschlijk te willen ont-

onttrekken; ook had zijn jonger broeder, scheik ADELAN, met de overige troepen Sennaar verlaaten, en zich te *Aira*, eenige mijlen van de stad, gelegerd, daar hij insgelijks willekeurig regeerde; hij was 'er wel, om van de Arabiers de schatting te ontvangen, doch hij had op zoodaanige wijs van den koning afscheid genomen, die van eenen opstand niet veel verschilde.

Wijl de zaaken zoo zijn, voegde hij 'er bij, en de Voorzienigheid uw lot hier bestemd heeft, dat gij noch voorwaard naar Sennaar reizen, noch naar Abyssinie te rug keeren kunt; zoo wil ik u, indien gij een Mohammedaan wilt worden, mijne dochter ter vrouw geeven, en gij zult de tweede na mij in de regeering van Tiwa zijn, ook in het aanstaande jaar stadhouder van Atbara worden.

Offchoon ik zelden minder tot vrolijkheid geneigd was, brak ik echter in een luid gelach uit. Dit nam hij kwaalijk, en vroeg mij, of ik hem uitlachte. Ik antwoordde, jaa: want ik kon niet gelooven, dat een man, die als stadhouder over eene provincie gesteld was, gelijk hij, zoo weinig menschkunde bezat, dat hij mij bekwaam hield, een Mohammedaan te worden. Hij wist toch wel, welke gunst en eer ik in Abyssinie genooten had, alwaar ik alles had, dat ik wenschen kon; daar de menschen van mijnen godsdienst waren; en desniettegenstaande had ik niet kunnen overgehaald worden, aldaar eene vrouw te neemen, en bij hen te blijven. Wat hij dan meende, dat mij beweegen zou, hier te trouwen, mijnen godsdienst te verzaaken, en in een land mij te vestigen, alwaar niets, dan armoede, ellende, honger, vrees en slaavernij heerschten? — De scheik ant-

woordde: dat ik een dwaas was; dit land was duizendmaal beter, dan Abysfinie; maar, wanneer ik zijnen raad niet wilde aanneemen, zou hij 'er ook niets meer van zeggen. Komt, zeide hij, en zie mijn harem of vrouwenhuis. Zeer gaarn, hernam ik: zoo verre wil ik gaan, en ik zal mij gelukkig achten, u en uwe familie zoo veel goeds te doen, als ik kan.

De fcheik ging door verfcheidene regelmaatige, maar flecht gemeubileerde, morfige en niet opgeruimde, kamers, vooruit. Dit was dat gedeelte van het huis, welk hij zelf bewoonde. Daarna gingen wij in de tegenovergeftelde zijde, en kwamen in eenige kamers, die beter gemeubileerd, en welker vloeren met Turkfche tapijten belegd waren. —— In eene alkove, zat eene zijner vrouwen op den grond, met ongedekt aangezigt, en door eene menigte zwarte flaavinnen omringd. Zij maakten plaats voor mij. Ik bragt mijne hand aan mijne lippen, en raakte daarop haare vingerfpitfen met de mijnen aan. —— Middelerwijl bragt de fcheik, uit eene kamer daar naast, eene andere zijner vrouwen, en plaatfte ze nevens de eerfte. Beiden fcheenen van middelbaare jaaren te zijn, maar nooit aanfpraak op fchoonheid gehad te hebben. De eene was, gelijk ik naderhand hoorde, de dochter van den eerften ftaatsdienaar fcheik, Adelan.

Eer ik mijne geneeskundige onderzoekingen begon, zeide ik tot den fcheik: dat de gebruiken van Atbara mij onbekend waren; maar ik had eenige vraagen aan deeze vrouwen te doen, welken, naar de gewoonte van mijn vaderland, niemand, dan veelligt hij, mede aanhooren mogt. —— De oud-

oudste der beide vrouwen hervatte daarop: „de scheik heeft ook hier niets te doen, dan dat hij u voor uwe moeite betaale, wanneer gij ons gezond gemaakt hebt." „Jaa, voegde de dochter van Adelan 'er bij, wat zou van hem worden, indien wij ziek waren? Wie zou zijne spijs bereiden?" — De scheik viel daarop, in volkomen goede luim, in onze reede, en zeide: „Vraag haar, zoo veel gij wilt; ik mag, en wensch het ook niet te hooren. Ik hoor daaglijks meer, dan mij lief is. De Hemel geeve maar, dat gij ze gezond, of alle te samen stom maakt; dan kunnen zij mij met haare onpaslijkheid niet langer plaagen. Een zieke vrouw is plaag genoeg voor den duivel." — Ik verzocht hem, de overtollige slaavinnen uit de kamer te doen vertrekken, en 'er slechts twee of drie tot bediening zijner vrouwen te laaten. Dit kostte hem niet veel moeite. Hij nam een korte zweep, die 'er voor de hand lag, en joeg ze daarmede ter deur uit. Onder dezelven zag ik een aartig vrouwenbeeld, van het hoofd tot de voeten bedekt, welke Fidele bij de hand nam, en in de kamer trok, zeggende daarbij: „Kom binnen AISIETSJ." Terstond daarna ging hij weg.

Ik zag, dat ik eene rol moest speelen, daar veel van afhing. — In dit land worden wel de dochters van staatsdienaaren aan mannen van geringen staat ten huwlijk gegeeven; maar het geschiedt alleen, om haar te verzorgen. Na het voltrokken huwlijk, houden zij haare waardigheid in haare huizen nog staande, en bespieden gemeenlijk haare echtgenooten. En dit was het geval met Adelans dochter. Offchoon ik het karakter van Fidele kende, wist ik echter wel, dat hij mij noch berooven, noch vermoorden zou, zoo [illegible] maar

bekend was, dat ik mij op den bodem van Sennaar bevond: want deeze zijne gemalin kon, zoo dikwijls zij wilde, haaren vader Adelan bericht daarvan geeven. — Dit was dus de eerſte ſtap tot mijne veiligheid.

Terwijl ik aan de vrouwen ipekakuanha gaf, en de beste uitwerking daarvan beſpeurde, bemerkte ik, dat het vrouwenbeeld, welk te vooren geheel bedekt was geweest, haar hoofd en gezigt, tot aan de ſchouders ontbloot had; en kort daarna rukte haare ſlaavin den ſluier, die het overige van haar ligchaam bedekte, bij wijze van ſcherts, insgelijks af. — Ik ſtond verbaasd op het gezigt van een zoo ſchoon meisje. Zij had lang, dik, maar niet wollig haair, dat, als eene kroon, boven op het hoofd ſamengevlochten, en met glaskoraalen en kleine ſchelpjes uit Guinea, in Engeland onder de benaaming van negertanden bekend, verſierd was. Zij had gladde gouden ringen in haare ooren, en een vier dubbele gouden keten om haaren hals, waaraan eene menigte goudmunten hing. Zij was met een blaauw hemd bekleed, welke haar ruim om het lijf, en tot op de voeten neerhing, maar om den boezem niet zorgvuldig toegemaakt was. Zij was ſchoon van geſtalte, taamlijk lang en rank, en nog geen vijftien jaaren oud. In haare gelaatstrekken was geen gebrek. Een ſchilder had haar tot een voorbeeld eener volmaakte ſchoonheid kunnen kiezen. Omdat haare moeder een Arabiſche vrouw uit den ſtam der Dſjehaina was, was zij donkerbruin van kleur. De ſchoone Aiſietsj was de dochter van de oudſte der vrouwen, welken ik thans bezorgde.

Allen die 'er tegenwoordig waren, bemerkten duidlijk, dat ik door de bevalligheden deezer jonge da-

dame in verwarring geraakte. En de dochter van Adelan zeide mij: dat ik van de vrouwen van Atbara, waarſchijnlijk, weinig werk zou maaken, wijl ik zoo lang in Abyſſinie geweest was, en thans naar Europa te rug keerde, alwaar, zoo men zeide, de vrouwen zoo wit waren, dat zij alle de overigen in ſchoonheid overtroffen. — Ik zeide, dat ik nooit minder, dan op dit oogenblik, daarvan overtuigd was geweest; en zeer wel zag, dat zij het gemerkt hadden. Jaa, jaa, zeide de moeder, wanneer Aiſietsj ziek was, zoudt gij zeker beter zorg voor haar, dan voor ons draagen. Veelligt niet, hernam ik: want zulks zou mij zoo na aan 't hart gaan, dat ik buiten ſtaat zou zijn, om haar hulp te bewijzen. — Aiſietsj verſtond dit kompliment grondig, en maakte een liefderijke buiging met het hoofd. — Alle de overige vrouwen lachten overluid; en eene ſtem riep achter mij in de Amhariſche taal: „Laat Yaſine, en uwe ruiterij uit Ras el Fiel komen, en neem ze mede naar Abyſſinie te rug; ik zweer u, zij gaat mede; en ik wil ook met u gaan." — Vol verwondering keerde ik mij om naar de ſtem, die tot mij ſprak, vermits ik deeze taal in langen tijd niet gehoord had. En de oudſte der vrouwen van Fidele zeide mij, dat het een arme Christen ſlaavin was, door de Dſjehaina gevangen genomen, een vrolijk en kluchtig mensch. — Nadat ik aan de dames nog een en ander voorſchrift had gegeeven, nam ik afſcheid, en werd door de ſchoone Aiſietsj en haare Abyſſiniſche ſlaavin uitgeleid. Toen Aiſietsj aan de buitendeur kwam, deed zij haaren ſluier weder om, en zeide mij met een zachte ſtem: „Zullen wij u morgen niet weder zien?"

Den een en dertigſten van Lentemaand begeerde

Fidele wederom ipekakuanha inteneemen. Ik ging hem een bezoek geeven, en was nieuwsgierig, wat hij van zijne vrouwen zeggen zou. Doch hij antwoordde op mijne vraagen deswege alleenlijk: zij zijn wel. Hij liet koffij brengen, en, toen ik wilde weggaan, zeide hij: — dat hij zeer wel wist, dat ik, bij mijn vertrek van Ras el Fiel, twee duizend oncen goud, behalve allerleie kleederen van goud en andere kostbaarheden, in verscheidene kisten, medegenomen had; dit alles was nu in zijne magt, en hij geloofde niet, dat ik dwaas genoeg was, om hem vijf honderd piasters, welke maar vijftig oncen goud uitmaakten, te weigeren. Wanneer ik hem die goedwillig gaf, wilde hij mij in twee dagen naar Sennaar bevorderen; doch zoo niet; dan was ik in zijne handen, en hij kon doen met mij, zoo als hij wilde.

Ik antwoordde daarop vrijmoedig: — „dat ik reeds lang gemerkt had, dat hij iets dergelijks in den zin had; dat ik geene drie oncen goud in mijn vermogen had; dat het mij in mijn land niet baatte; dat hij alle de kisten vrijelijk doorzoeken mogt; de gouden kleederen en andere kostbaarheden, welken ik bij mij had, waren geschenken des konings van Abyssinie voor den koning van Sennaar, den scheik Adelan en anderen; wilde hij van die geschenken iets neemen, dat kon hij doen, maar hij moest op de gevolgen zien. Wat, intusschen, de magt betrof, welke hij zich aanmaatigde, hij moest niet denken, dat hij met een meisje of kind te doen had; maar, dat ik door de hulp van GOD en mijne kloekmoedigheid reeds groote gevaaren had doorgestaan; dat ik goed gewapend, en door braave mannen verzeld was; hij kon, indien het hem goeddacht, geweld gebruiken; maar

ik

ik ried hem, zich niet in gevaar te begeeven." —— Daarna ſtond ik op, en zeide hem goeden nacht. Hij riep mij na, dat ik zou blijven; maar ik antwoordde ſlechts, op een andermaal.

Toen ik des avonds te huis kwam, vond ik een aanzienlijken voorraad van leevensmiddelen, welken de vrouwen des ſcheiks, tot dankbaarheid voor de beweezen dienſten, mij gezonden hadden. Zij lieten niets anders daarbij zeggen, dan dat zij zich bijzonder wel bevonden, en hoopten, dat ik haar niet verlaaten zou.

Om de zwaare zonnenhitte van den dag te mijden, blijven de menſchen hier gewoonlijk den gantſchen nacht op, om die uuren te genieten, in welken men vrij adem kan ſcheppen. — Omtrent elf uur des nachts, kwam de oude Kiaya bij mij, om koffij te drinken, waarvan hij, bij ieder bezoek, ten minſte twintig kopjes vol dronk. In 't eerst was hij zeer beſcheiden; maar toen hij zich neergezet had, nam hij een' anderen toon aan, berispte het gedrag, welk ik heden jegens den ſcheik gehouden had, roemde zijne grootmoedigheid en onverſchrokkenheid, zijnen grooten invloed te Sennaar deels wegens de verdienſte van zijnen vader, en deels, om dat hij de dochter van Adelan ter vrouwe had. Hij voegde 'er, ten ſlotte, nog bij, dat het de grootſte verwaandheid was, dat een ongeloovige, gelijk ik, zich op zulk eene wijs jegens den ſcheik gedroeg.

Ik zeide hem: „indien hij ook door zijne jaaren geene ondervinding gekreegen had, had echter zijne reis naar Mekka hem behulpzaam daartoe moeten zijn; — eene reis, op welke hij met allerhande na-

ti-

tien bekend was geworden." Ik voegde 'er bij: „ dat ik onder beſcherming van den Sjerif van Mekka, en van zijnen ſtaatsdienaar, Metikal Aga, ſtond; dat ik lijfarts van Ali Bei te Kairo was; in wiens handen zich ten minſte drie duizend inwooners van Sennaar, met alle hunne goederen, bevonden; dat, bijaldien men mij hier beroofde of vermoordde, de geheele natie daarvoor zou moeten boeten; maar, dat ik geen ſchaap was, om mij te laaten mishandelen, zonder mij tot het uiterſte te verweeren; en dat 'er, waarſchijnlijk, reeds gevolmagtigden des konings van Abyſſinie te Sennaar waren, om bezwaarnisſen intebrengen, dat ik hier opgehouden werd, en genoegdoening deswege te begeeren."

De Kiaya ſcheen nogthans op deeze dreiging weinig acht te ſlaan. Hij hield het niet voor mooglijk, dat ik, hier, met Ras el Fiel eenige verſtandhouding kon hebben; maar hij ontdekte mij, dat hij, uit bijzondere vriendſchap, des ſcheiks toorn geſtild, en hem overgehaald had, om mij voor twee duizend piasters binnen twee dagen naar Sennaar te zullen laaten vertrekken. — Doch ik antwoordde: — „ dat ik geene twintig piasters in de waereld had, om ze hem of den ſcheik te geeven; en wanneer ik ze had, zou ik het echter niet doen; dat zij vrijelijk de proef daarvan mogten neemen; en dat ik vast beſlooten had, Tiwa niet eer te verlaaten, voor dat ik zulks onder aanvoering van eenen leidsman naar mijnen zin kon doen." — Hij ſtond op, en ſchudde zijnen mantel, en betuigde, dat hij wegens de gevolgen onſchuldig was.

Terſtond daarna ſlooten wij onze deuren. Onze ſchiet-

ſchietgeweeren waren ſchoon gemaakt, gelaaden, en met buskruid op de pan voorzien. Wij beſlooten, den uitſlag deezer hachlijke zaak met kloekmoedigheid aftewachten, en met elkander te leeven of te ſterven. — Nogthans vermaakte ons eene omſtandigheid. Een onzer groote muskettons lag, bij toeval, dwars voor de deur. Toen de Kiaya, offchoon een oud krijgsman, zulks gewaar werd, ſprong hij te rug; en, hoewel de mond van den loop niet naar hem gekeerd was, wilde hij echter niet binnen komen, voor dat het geweer weggenomen was.

Wij zagen nu, dat de zaaken tot het uiterſte gekomen waren, en wachtten met ongeduld naar troostlijke tijding uit Ras el Fiel of Sennaar. — Den eerſten van Grasmaand, kwam een bediende des ſcheiks van Beila, en bragt eene boodſchap aan Fidele. Des namiddags gaf hij ons een bezoek. Thans ontdekten wij, dat de ſcheik Fidele onze aankomst te Tiwa voor den ſcheik van Beila verborgen had gehouden; maar lieden, die de markt te Tiwa bezochten, hadden hem verhaald, dat zij 'er vreemdelingen hadden gezien; waaruit hij vermoedde, dat wij het waren. — Om achter de waarheid te komen, zond hij, onder zeker voorwendſel, een' vertrouwden knecht aan Fidele, om te verneemen, of wij die vreemdelingen waren.

Zoo ras die boode bij ons kwam, klaarde zich de geheele zaak op. Fidele had den ſcheik van Beila valsch bericht gegeeven, dat wij over Kuara, langs de rivier Dender, naar beneden gereisd waren; dit was de reden, waarom 'er geen gevolmagtigde noch van den ſcheik van Beila, noch van den koning van Sennaar, te Tiwa, bij ons gekomen

men was; ook was de weg over Kuara ten uiterſte onveilig; hij ried derhalve, om terſtond naar Beila te rug te keeren, ten einde bij zijnen meester aantehouden, om, zonder uitſtel, eenen boode op een dromedaris naar Sennaar te zenden, en HADSJI BELAL kennis van onzen toeſtand te geeven, opdat wij hulp kreegen. Hij beloofde verder, dat zijn heer eenen *Mullah*, dat is, eenen man van bijzondere heiligheid en geleerdheid, herwaard zou zenden, in wiens tegenwoordigheid de ſcheik Fidele het niet waagen zou, de zaaken tot het uiterſte te drijven, wijl dezelve grooten invloed te Sennaar had, en door geheel Atbara in groot aanzien was.

Alle deeze omſtandigheden hadden wij kunnen mijden. Wij behoefden ſlechts den ſcheik Fidele bekend gemaakt te hebben, dat mijn gevolmagtigde te Sennaar van mijn vertrek kennis had: maar wij hielden het voor te gevaarlijk, dat door eenen man, gelijk Fidele indedaad was, allereerst eene ſchildering van ons naar Sennaar komen zou. Hij kon valſche begrippen nopens ons inboezemen, de gemoederen tegen ons inneemen, en veelligt bevelen uitwerken, om ons niet verder te laaten reizen; of ons in de hoofdſtad een dergelijk lot, als de Franſche gezant, heer du Roule, ongelukkiglijk aldaar onderging, berokkenen. De Voorzienigheid zelve ſchijnt ons te rug gehouden te hebben, deeze maatregels te neemen, welke zekerlijk tot ons verderf zouden uitgeloopen zijn.

Den derden van Grasmaand was het feestdag, en 'er viel niets bijzonders voor. Den volgenden dag kreegen wij geene ſpijs; maar den vijfden, zijnde Zondag, weder overvloediger. Dien geheelen

len dag bragten wij door in gisſingen, waar de Mullah bleef, en wat van onze bedienden te Sennaar geworden was. — Den zesden kwam de Kiaya, en zeide mij ronduit, dat de ſcheik onzen toeleg gehoord had, om naar Beila te ontſnappen; en, wijl ik op dien weg noodzaaklijk zou moeten omkomen, had hij mijn paard laaten wegneemen. — Van dien tijd af, werden ons de leevensmiddelen zeer ſpaarzaam toegediend.

Den zevenden liet de ſcheik mij verzoeken, dat ik hem den volgenden dag een braakmiddel mogt zenden; 't welk ik beloofde. Het was duidlijk te zien, dat de verſtandhouding met Beila ontdekt was; en dit hielden wij voor de oorzaak, dat de Mullah uitbleef; maar waarom wij geene brieven uit Ras el Fiel ontvingen, wisten wij niet te verklaaren.

Den achtſten, toen ik mij gereed maakte, om naar den ſcheik te gaan, kwam 'er een boode van hem, die mij zeide, dat hij, wegens bezigheden, mij dien avond niet verwachten kon. — Omtrent tien uuren kwam een naakte, arme karel, met een groot breed zwaard in zijne hand. Hij was dronken, en ſcheen niets goeds in den zin te hebben. Hij gaf zich voor eenen van de ſcheiks der Dſjehaina uit, en werd ras zeer trots. Eerst eischte hij koffij, daarna een nieuw kleed, toen een weinig zibeth, en eindelijk trok hij zijn zwaard uit, en begeerde een nieuwe ſcheede, wijl zij maar uit een ſtuk gemeen leêr beſtond. — Ik ſchreef op dien tijd aan mijn dagboek, zonder mij aan die baldaadigheden te ſtooren. Doch nu leide ik mijne pen neer, om te zien, hoe verre hij zijne ſtoutheid drijven zou. Doch eer ik nog tijd had, een

woord

woord te ſpreeken, hoorde ik mijnen ouden Turk zeggen: „Zijt gij een Dſjehaina? zoo weet, dat ik een Daveina ben." Met deeze woorden, vatte hij hem bij de keel; rukte hem zijn zwaard uit de hand, wierp het uit het huis, en gooide den karel aan den grond. — De karel kroop op handen en voeten uit het huis; en toen hij zijn zwaard weder had, zocht hij nog eens in het huis te dringen. Maar, als Soliman dat bemerkte, nam hij zijn kort krom mes van den wand, liep hem te gemoet, en zou hem afgemaakt hebben, indien ik het door mijn geroep niet belet had. — Doch ik had zulks niet noodig gehad: want, toen de Arabier het ontbloote geweer in de hand van den Turk zag, ſchreeuwde hij ijslijk, en vlugtte naar de ſtad, laatende hij zelfs zijne oude ſcheede, in plaats van een nieuwe te bekomen, achter. — Wij zagen uit dit voorbeeld de vertſaagdheid onzer vijanden, en vreesden nu niets meer van hun, dan dat zij ons huis in brand zouden ſteeken; 't welk gemaklijk geſchieden kon, wijl het enkel uit droog riet beſtond.

Den volgenden morgen zond ik Soliman met de ſcheede aan Fidele, en klaagde grootlijks over het beleedigend gedrag van den gewaanden ſcheik, in den voorigen avond. Doch Fidele hield zich, als of hij 'er niets van wist, behandelde de zaak, als eene kleinigheid, en zeide, dat de karel een gek was. — Integendeel droeg hij Soliman op, mij te overreeden, hem de twee duizend piasters te geeven, zonder welken, gelijk hij zwoer, ik niet leevendig, uit Tiwa ontkomen zou. Soliman verklaarde hem integendeel, dat hij van die gedachten geheel moest afzien, en wel bedenken, wat hij deed. — Voorts had de ſcheik aan Soliman te kennen gegeeven, dat, indien hij eene gemeene zaak met hem maa-

maaken, en hem behulpzaam zijn wilde, om mij te berooven en te vermoorden, hij aanbood de buit met hem te deelen, en niemand zou 'er iets van gewaar worden. — Doch Soliman hield zich, als of hij hem niet verstond, en zeide, dat ik die man niet was, waarvoor hij mij aanzag, en dat, uitgenomen de geschenken des konings, mijn geheele rijkdom enkel in koper, ijzer, en glazen flesjen bestond, die voor niemand, dan voor mij, die 'er het gebruik van wist, van eenige waardij waren. — De scheik beval hem hierop, mij te zeggen, dat hij mij, den volgenden dag, zijnde Vrijdag, op den gewoonen tijd, zou verwachten.

Wijl de Mohammedaanen op Vrijdag hunnen feestdag houden, op welken zij sterk eeten en drinken, en nooit artsenijmiddelen gebruiken, vermoedde ik, dat hij iets bijzonders voorhad. Doch bij Fidele was het altijd feestdag, en hij hield zelfs hun jaarlijksch groot feest, *ramâdan* genaamd, niet; vermits hij aan niets geloofde. — Daarenboven had ik, wegens de gebeurenis met Soliman, eene ontschuldiging gehad, hem deezen avond niet te bezoeken. Doch wij waren in zijne handen, en het was des beter, het gevaar rustig te gemoet te gaan, wijl wij het toch niet konden ontwijken.

Wij beslooten derhalve gewapend naar den scheik te gaan, maar om geen argwaan te geeven, het geweer te verbergen. Ik had eene bus uit de geweermaakerij van *Brescia*, welker loop twee en twintig duimen lang was, en samengevouwd kon worden. Deeze hong, gelijk een korte zabel, aan een' haak, aan mijne zijde; ook stak ik, volgens gewoonte, twee pistoolen, en een krom mes, in den gordel. Dit alles was onder mijnen mantel

verborgen. — De Turk Hadſji Ismaël, mijn dienstknecht Soliman, en nog twee zwarte bedienden, namen insgelijks hunne groote en kleine ſchietgeweeren en zwaarden mede. —— Des avonds omtrent zeven uuren begaf ik mij naar des ſcheiks wooning. Ik ging de achterdeur in, over de plaats, daar het verblijf der vrouwen is, terwijl mijne bedienden aan de buitendeur bleeven. In het geheele huis vond ik maar een enkelen ſlaaf, die mij naar den ſcheik bragt.

Fidele zat in een ruim vertrek, in een alkove, op een groote breede ſofa, gelijk een bed, met Oostindiſche chits behangen. Zoo ras hij den ſlaaf zag, eischte hij, op een trotſche wijs, eene pijp, en zeide, in dien zelven toon, tot mij: hoe? gantsch alleen? —— Ik antwoordde: —— jaa; wat 'er van zijn bevel was? — Hij was dronken; ten minſte hield hij zich zoo; en ik voorſpelde mij niets goeds. — Naauwlijks had hij een paar trekken uit de pijp gedaan, of hij vroeg mij: of ik het begeerde bij mij had? Ik zeide: „Mijne lieden zijn buiten aan de deur, en hebben het braakmiddel." —— De duivel haale u en uw braakmiddel, riep hij in grooten toorn uit: „ik begeer geld en geen vergif. Waar hebt gij de piasters?" — Ik hernam: „ik heb noch geld, noch vergif. Maar ik raad u, eerst uitteſlaapen, en dan wil ik u morgen weder komen bezoeken."

Ik wilde heen gaan; maar hij riep: „Hakim, ongeloovige, duivel, of hoe gij anders heet! Bedenk, waar gij zijt! In dit vertrek werd MEK BAADY, een koning, door mijnen vader vermoord. Zijn bloed is nog op den vloer te zien. Ik weet, dat gij twintig duizend piasters in goud bij u hebt;

hebt; geef mij twee duizend piasters, of het kost u het leeven." Hierop greep hij het zwaard aan, dat achter hem op de sofa lag, trok het met groote praalerij uit de scheede, die hij midden in de kamer wierp, stroopte, gelijk een slager, zijne hemdsmouw over den elboog op, en zeide: „ik wacht uw antwoord." —

Ik trad achter uit, liet mijnen mantel vallen, sloeg mijne hand aan mijne bus, zonder ze echter van den gordel te neemen, en zeide met een' ernstigen toon: „Dit is mijn antwoord! Ik raad u, dat gij, indien uw leeven u lief is, van uwe sofa niet opstaat." — Ik had deeze waarschouwing niet noodig. Hij hoorde het geluid, welk de gelederen van mijn schietgeweer maakten, en meende, dat ik het gespannen had, om terstond los te branden. Hij liet zijn zwaard vallen; viel achter over op de sofa, en schreeuwde uit: „Om GODS wil, Hakim! het was maar scherts." Teffens riep hij, uit alle magt, om zijne lieden. Maar ik dreigde hem, dat hij een kind des doods was, indien een van zijn volk binnen kwam, zonder mijne lieden, (die gewapend buiten aan de deur stonden, en op het eerste schot, dat zij hoorden, zouden inbreeken) mede te brengen.

De vrouwen waren, insgelijks, aan de deur gekomen. Mijnebedienden werden binnen gelaaten, die allen wel gewapend waren. De scheik betuigde op nieuw, dat het alles enkel boerterij geweest was; waarin zijne lieden hem toestemden. — Maar ik ried hem, te bed te gaan, uitterusten, en dergelijke proeven niet weder te neemen, welke zekerlijk tot zijne schaade en schande zouden uitvallen. Hij antwoordde niets, en wenschte ons een' goeden nacht.

Wij gingen door verſcheiden kamers naar de buitendeur; doch waren zeer op onze hoede, wijl niemand ons lichtte, en wij voor verraaderij in de donkere gangen bevreesd waren. Wij ontmoetten echter niemand, en moesten zelfs de buitendeur voor ons openen. — Buiten het huis ſtonden omtrent twintig mansperſoonen, doch ongewapend, en, naar 't ſcheen, geene vrienden van den ſcheik. Zij volgden ons een tijd lang, doch droopen allengs af.

Op weg verhaalde mijn bediende Soliman mij, dat de Mullah aangekomen was, en de dienſtknecht des ſcheiks van Beila mij reeds te huis wachtte. Wij troffen hem ook nog aan. Na een kort geſprek met elkander, gaf hij ons den raad, om ons morgen vroeg aan den Mullah te vertoonen, die met den ſcheik Fidele gericht zou houden; doch wij moesten ons niet bijzonder aan hem wenden, maar enkel op zijne reedenen acht geeven; als 'er verder iets te doen was, zou hij ons in tijds waarſchouwen. — Door deezen dienſtknecht liet ik den Mullah verzekeren, dat ik, bij mijne aankomst te Beila, zijne beweezen goede dienſten wel zou weeten te beloonen.

ZES-

ZESDE AFDEELING.

VERVOLG *der gebeurenisſen te Tiwa.* — *Berichten van Beila, Ras el Fiel en Sennaar.* — *Maanverduistering.* — *Vertrek van Tiwa.*

Sedert het voorval met den gewaanden ſcheik der Dſjehaina, ſtond, des nachts, beſtendig een van ons op ſchildwacht, vermits wij de deur, uit vrees voor brandſtichting, open lieten. Deezen nacht, den tienden van Grasmaand des jaars 1772, was de beurt aan mij, welke ik, om een goed voorbeeld te geeven, nooit liet voorbijgaan. — Doch heden was ik zoo vermoeid, dat ik den Turk koffij en tabak beloofde, indien hij deezen nacht mijne plaats vervangen wilde, waartoe hij zeer bereidwillig was. —

Ik lag reeds in diepen ſlaap, toen ik, omtrent middernacht, door een zwarte Christen ſlaavin van des ſcheiks vrouwen opgewekt werd. Zij bragt mij eene boodſchap van haarentwege. — Deezen avond was 'er een boode uit Atbara aangekomen,

met tijding, dat de scheik IBRAHIM, een gunsteling van Adelan, bij het insamelen der schatting, door de Arabiers *Sjukori*, oostwaard van Sennaar woonende, geslagen, en zelf, met zijne beide zoonen, gewond was. Wijl de scheik voorneemens was, zich van deeze gelegenheid te bedienen, om wraak van ons te neemen, lieten zij mij raaden, op mijne hoede te zijn. — Hij had den gemelden scheik Ibrahim laaten zeggen, dat hij thans een arts en wondheeler, een blank man uit Abyssinie, bij zich had. Dezelve was wel een ongeloovige, maar anders zeer bekwaam. Hij bedoelde mij daarmede. Doch hij voegde 'er bij, dat ik niet anders, dan door geweld gedwongen, tot hem zou komen; dat hij, wijl ik eenige weerbaare mannen bij mij had, en wel van schietgeweer voorzien was, eene menigte gewapende lieden moest zenden, om hem bijtestaan, ten einde mij des nachts te overvallen; dat hij de noodige schikking tot uitvoering van het ontwerp zou maaken; en dat ik en mijn volk hem tot het bedwingen der Arabieren zeer behulpzaam zouden kunnen zijn. — Voorts verzekerden zij mij van haare vriendschap.

Ik liet haar voor deeze genegen boodschap, mijne oprechte dankerkentenis, door de slaavin, betuigen, zond aan de beide vrouwen een weinig zibeth, en aan de schoone Aisietsj een weinig in 't bijzonder, met verzekering, dat ik allen goeden raad gaarn zou willen volgen. — Daarop viel ik, niettegenstaande mijne mislijke omstandigheden, weder in een' gezonden slaap, die tot in den morgenstond duurde. Bij mijne ontwaaking gevoelde ik eene rust der ziel, die ik, sedert mijn vertrek van Ras el Fiel niet ondervonden had. — Zoo ras ik mij gekleed, en koffij gedronken had, begaf ik mij,

den

den elfden van Lentemaand, met Soliman en Ismaël, zonder wapenen in de handen, alleenlijk met onze groote meſſen en pistoolen in de gordels voorzien, naar den ſcheik.

De Mullah heette WELLED MEFTAH, dat is, de Zoon der verklaaring. Er ging zulk een roep van heiligheid van hem uit, dat hij wonderwerken kon doen; dat hij meer dan eens met engelen en geesten geſprooken, en ſomtijds den duivel voor zich ontbooden had, om hem verwijten te doen. Hij was middelmaatig van grootte, bruin van kleur, had een' dunnen baard, ingevallen oogen, en een ſchraal weezen, was ruim zestig jaaren oud, en een liefhebber van opium, waaraan hij veelligt zijnen gewaanden omgang met geesten te danken had. — Hij was door een' merklijk jongeren heilig verzeld. Deeze was te Mekka en te Dſjidda geweest, daar hij Metikal Aga, en de Enſche natie van naam had leeren kennen. Hij was een ſjerif, dat is, een afſtammeling van Mohammed, welk een ſoort van adel onder de Arabiers, en door een' groenen tulban onderſcheiden is. Toen de Daveina de landſtreek tusſchen Tiwa en Beila verwoestten, verſchoonden zij het huis en de akkers van deezen man, om zijne heiligheid. —

De beide gemelde heiligen zaten ter rechter- en linkerzijde van Fidele, en twee zwarte ſlaaven met groote zwaarden in de handen ſtonden voor hem. — Ik naderde deeze geestlijke en waereldlijke rechters zeer bedaard, als of 'er niets voorgevallen was; maar mijn Turk had mij bijkans doen lagchen: want, toen hij de zwaarden in de handen der ſlaaven zag, zeide hij, luid genoeg: Geluk! heden hebben zij de zwaarden in hunne ſcheeden.

Fidele zag 'er vrolijk uit, tot dat hij onze pistoolen in onze gordels zag, welke hem bedaard maakten, denkende hij veelligt, dat ook de grooter schietgeweeren wel niet verre zouden zijn. Intusschen schudde ik hem de hand; doch jegens de beide heiligheden maakte ik slechts eene buiging. — Zoo ras de sjerif Ismaëls tulban gewaar werd, stond hij op, omarmde hem, en kuste, niettegenstaande zijne gescheurde kleeding, zijn voorhoofd, met eerbied, wijl hij ouder was. Hadsji Ismaël beantwoordde het, kussende eerst zijn voorhoofd en daarna zijne hand. De Mullah deed hetzelve, doch met minder plechtigheid. Daarna gingen wij allen zitten.

„ Broeder, zeide de sjerif tot Ismaël, gij schijnt een vreemdeling in dit land te zijn." — „ Ik ben een Turk, antwoordde Ismaël, uit Natolie, en een janitsaar van Ali Bei te Kairo." Hij kwam, voegde Fidele 'er bij, met den Aboena, of opperpriester in Abysinie, en gaat nu met deezen blanken man naar Kairo te rug.

De Mullah vroeg daarop, of ik de Frank was, wiens dienstknecht, eenige weeken geleeden, brieven aan den scheik van Beila gebragt had, om van daar naar Sennaar bevorderd te worden? Fidele viel hem toen in de reede, en zeide: „ Neen, hij kent den scheik van Beila niet." — Maar de Mullah hervatte, en zeide: „ Ik weet zeer zeker, dat 'er, toen ik deezer dagen te Sennaar was, van een' soortgelijken man gesprooken werd, wiens dienstknecht bevel had, om zich met dienstbooden des konings en van Adelan herwaard te begeeven, en hem verder te geleiden. En, wanneer ik mij wel bedenk, ben ik overtuigd, voegde hij er bij, dat dee-

deeze die man moet zijn. — De Mullah wende zich daarop tot mij, en vroeg mij: „Of ik uit Abysſinie kwam, en brieven naar Sennaar had?" Ik antwoordde: „Ik kom uit Abysſinie, en heb brieven van den koning van Abysſinie aan den koning van Sennaar, ook brieven van den Sjerif van Mekka, en van Ali Bei uit Kairo. Des niettegenſtaande word ik door den ſcheik Fidele hier opgehouden, die mij zelfs, in den voorleeden nacht, in zijn eigen huis, dreigde te vermoorden, wijl ik hem geene twee duizend piasters wilde betaalen."— Fidele werd zoo bleek, als een doode, en kon naauwlijks deeze woorden uitbrengen: „dat is niet waar." —

Doch Ismaël wees op den koran, dien Fidele op den ſchoot had, en zeide: „zoo waar dit GODS woord is, zoo waar is het, 't geen deeze gezegd heeft." — Fidele wilde zich daarmede ontſchuldigen, dat de geheele zaak maar ſcherts geweest was. Maar ik zeide tot hem: „Ik zie in 't binnenſte van uw hart. Zondt gij niet, in dien nacht, twee booden aan ſcheik Ibrahim naar Atbara, om mij in den ſlaap te overweldigen? Was dit ook ſcherts?" — De Mullah antwoordde hierop, dat de ſcheik Ibrahim naar Sennaar te rug was gekeerd; dat met blanke zwaarden niet te boerten was; dat Fidele mij moest laaten gaan; dat lieden, gelijk ik was, geen geld bij zich voerden; dat wij overal rond reisden, en derwiſchen waren, die de kruiden onderzochten en krankheden heelden.

Ik bevestigde de woorden des Mullah. — De ſjerif hing 'er ook zijn zegel aan. Hij zeide, dat hij te Dſjidda veelen mijner landgenooten in groote ſchepen gezien had; zij werden Ingleſe genaamd.

Staats- u. Universitäts-Bibliothek Hamburg

Jaa, viel Ismaël hem in de reede, zij kwamen in 't eerst uit Turkye; hun land heet Kaz Dangli. — Fidele moest, eindelijk, belooven, dat ik in de volgende week zou vertrekken, indien hij kameelen kon bekomen. — Wijl 'er meer menschen binnen kwamen, ſtonden wij op, en vertrokken. Bij het weggaan, ſlooten wij beſtendige vriendſchap.

Naauwlijks waren wij uit dit werklijk gevaar bevrijd, of wij geraakten op eenmaal in vrees wegens een ingebeeld. — Het ſlechte water of de bouza, eene ſoort van bier, in een ruimer maat gebruikt, had ons allen een' ſterken buikloop veroorzaakt. Sedert wij door den ſamum, den vergiftigen wind, overvallen waren, had ik beſtendigen dorst. Wijl de bouza zuur was, vond ik ze niet alleen aangenaamer, maar zij verkwikte mij ook meer, dan ſlecht water; en hierin had ik zekerlijk de maat te buiten gegaan. Dit bragt ons op de gedachten, of Fidele ons misſchien vergif gegeeven had. Wij waren zeer verlegen. Wij wisten niet, wat wij den volgenden dag zouden beginnen. Niemand van ons gebruikte iets van de ontvangen ſpijzen. En des avonds, toen de zwarte ſlaavin kwam, verhaalden wij haar onze gedachten onbewimpeld. Zij begon overluid te lagchen, zeggende, dat het water van Tiwa deeze uitwerking bij alle vreemdelingen had; dat de ſcheik zulks buiten haare voorkennis niet kon doen; en dat zij zich liever levendig wilde laaten verbranden, dan zich aan eene zoo laage daad ſchuldig maaken. In Atbara kende men geen vergif. Zij nam, onder een geſtaadig lagchen, onze ſpijzen mede, om ze te warmen, en bragt ons ras eene menigte andere gerechten, welken de dames, die zich over onzen argwaan zeer vrolijk gemaakt had-

den,

den, ons zonden. — Ten zelven tijde zond de ſchoone Aiſietsj mij een' groenen zijden Oostindiſchen zakdoek, welken zij van haar hoofd genomen had, en liet mij vraagen, of de vrouwen in mijn vaderland voor zoodaanig eene daad, als ik vermoed had, vatbaar waren? Wat haar aanging, zij wilde zulks om alle vaders, en om al het goud in de waereld, niet doen.

Den twaalfden, zijnde Zondag, verwachtten mij noch de ſcheik, noch de Mullah, wijl het mijn feestdag was. Nadat ik mijnen quadrant in orde had gebragt, beſteedde ik den dag, om waarneemingen te doen, en bevond, dat Tiwa, de hoofdſtad van Atbara, op de noorderbreedte van 14° 2′ 4″ lag. De lengte is op denzelven middagcirkel met Ras el Fiel.

Den dertienden van Grasmaand bragt een naakte Dſjehaina bericht, dat eene zoutkaravaan, naar Atbara beſtemd, in Abyſſinie opgehouden, de laading met de ezels weggenomen, en het volk in de gevangenis geworpen was. Dit joeg Fidele een' grooten ſchrik aan. Ik werd bij hem ontbooden. Ik ging terſtond derwaard, en vond een groote menigte lieden, voor de deur verſameld, en, bij den ſcheik, den Mullah en eenen ſcheik der Dſjehaina, welke, deezen morgen, met tien of twaalf man van zijnen ſtam, op kameelen aangekomen was. — De laatstgemelde ſcheik verzocht, dat Fidele zich deeze zaak aantrok. — Een van de aangekomen Dſjehaina, dien ik niet kende, maar die mij te Ras el Fiel gezien had, ſtond op, nam mij bij de hand, en maakte een eerbiedige buiging. Wijl deeze Dſjehaina een vriend van Yaſine en den ſcheik Ni

le

le was, twijfelde ik geen oogenblik, of deeze geheele zaak geſchiedde ten mijnen voordeele.

De Mullah vroeg mij hierop, of ik, ſedert mijne komst te Tiwa, brieven aan Yaſine gezonden, en wegens mijne ophouding geklaagd had? — En of veelligt de opligting der zoutkaravaan eene wedervergelding was? — Fidele vatte terſtond het woord op, en zeide, dat zulks, buiten zijne voorkennis, niet geſchieden kon; dat die geſchiedenis, waarſchijnlijk, door ſlecht gedrag van ſommige inwooners van Atbara jegens ingezeetenen van Abyſſinie, zou veroorzaakt zijn; 't welk de ſcheik der Dſjehaina toeſtemde. — Doch de Mullah hield aan, dat ik zelf zou antwoorden. Om hem te voldoen, zeide ik ten laatſte: „Ik had op twee onderſcheiden tijden booden van Tiwa afgezonden. De eerſtemaal, toen Fidele mij gezegd had, dat Yaſine mij in de woestijn wilde vermoorden; en wederom, toen hij voorgaf, dat hij geene kameelen had; waarbij ik teſſens van de piasters, en van zijnen toeleg, om mij te dooden, melding deed." — Soliman gaf daarop den Mullah eene ſchildering der naauwe vriendſchap, die tuſſchen Ayto Konfu en mij plaats had. „Zij waren altijd te ſamen in het leger, zeide hij: zij zijn broeders, en meer dan broeders: want, bij de reis door Tſjerkin, zwoeren zij elkander trouwe bij het hart van den olifant: — eene plechtigheid van vriendſchap-maaking, welke, ſchoon vol onzin, bij de Abyſſiniers echter voor een' zwaaren eed wordt gehouden.

Fidele werd door allen eenpaarig veroordeeld. Hij kon niets anders daarop antwoorden, dan dat hij den boode, welk die tijding heeft overgebragt, in-

indien hij hem ontdekte, het hoofd zou klieven, al ware hij ook zijn broeder. Dan, ik verzekerde hem, dat 'er nog meer kwaad gevolg uit mijne terughouding ontstaan, en Metikal Aga te Mekka 'er, voorzeker, aan zijn volk wraak van neemen zou, zoo ras hij 'er bericht van kreeg. Doch dit, voegde ik 'er bij, zou ik ras gewaar worden. — Ik wist, dat den zeventienden eene verduistering der maan plaats zou hebben. Ik zeide derhalve: „ als op aanstaanden Vrijdag, uwen feestdag, de namiddag, gelijk andere gewoone dagen, voorbijgaat, ben ik een bedrieger; maar, als 'er zich dan aan den hemel een buitengewoon teken openbaart, ben ik onschuldig, en Fidele's aanslagen tegen mij zijn overal in de waereld, te Sennaar, te Mekka, te Kairo en te Gondar bekend, en zullen noch GODE, noch menschen behaagen."

Deeze voorspelling des hemeltekens scheen Fidele niet te gevallen. Doch ik stoorde 'er mij niet aan; maar, wijl mijn oogmerk genoeg bereikt was, stond ik op, gaf den scheik de hand, en zeide: „ 't is mij lief, dat het u thans aan kemelen niet ontbreekt." — Daarna ging ik vergenoegd naar huis, en begon toestel tot mijn vertrek te maaken.

Den veertienden des morgens, kwam de Mullah en de sjerif, met een paar dienstknechten, bij mij, om mijne uurwerken en werktuigen te zien. Zij plaatsten zich voor de deur op banken, dronken koffij, maar kwamen niet in huis, waarschijnlijk uit vrees van verontreinigd te worden. Wijl de oude Kiaya 'er bij tegenwoordig was, konden wij van onze zaaken niet spreeken. — Geduurende

ons

ons gesprek, riep iemand: „tijding uit Sennaar." — Wij zagen terstond drie lieden, onder welken ik mijnen knecht, dien ik met de Daveina naar Sennaar gezonden had, herkende. Hij overhandigde mij eenen brief van Hadsji Belal, en zeide, dat Mahomet Abou Kalek en Adelan, lieden aan het hoofd eener krijgsmagt, van Sennaar verwijderd waren. De koning was bijkans gantsch alleen; 'er was nog niets kwaads voorgevallen, en men hoopte, dat de zaaken stil zouden afloopen. Hij voegde 'er echter bij, dat het beter zou weezen, nog een weinig te wachten, tot dat 'er een dienstknecht van Adelan kwam, dan zich aan den koninglijken alleen te vertrouwen. — Ik toonde mijnen brief aan den scheik Fidele, die nu bereid was, om ons zonder verder uitstel te laaten vertrekken.

Wij ontdekten ras, dat de aangekomen koninglijke bediende MAHOMET een vriend van Fidele, en teffens een groot dronkaard was. Adelans dienstknecht integendeel was nog jong, maar een nuchter en braaf man, een slaaf, dien de scheik van Beila aan Adelan vereerd had. Deeze drong sterk op ons vertrek. Doch het bleek ras, dat Fidele zijn oogmerk op mijne piasters nog niet vergeeten had. Hij onderrechtte den dienstknecht des konings den gantschen nacht, en bragt hem in zijn belang. — Het gevolg was, dat hij den volgenden dag verklaarde, eerst over veertien dagen van Tiwa te zullen vertrekken, vermits hij bevel had, om de kemels uit een afgelegen provincie van Atbara te laaten haalen.

Dit mishaagde den dienstboode van Adelan grootlijks. Hij verzekerde, voor de geheele vergadering,

ring, dat hij den volgenden dag wilde vertrekken. Indien de ſcheik geene kemels bezorgde, of zich tegen zijn vertrek aankantte, wilde hij hem zelven mede naar Adelan te Aira neemen; en, als hij weigerde mede te gaan, hem voor eenen muiteling en vijand van zijnen heer verklaaren. Deeze ſtoute verklaaring maakte op allen, die 'er tegenwoordig waren, een' ſterken indruk; en Adelans bediende zeide mij, dat ik mij gereed moest houden, en niets vreezen; hij hoopte mij den volgenden avond in Beila te zien.

Een halve uur daarna, werd ik weder bij den ſcheik geroepen. Ik vond den Mullah en Kiaya bij hem. Hij had twee brieven van Yaſine in zijne hand. In dezelven deed deeze hem ſterke verwijtingen, wegens zijn gedrag jegens mij, en dreigde hem, dat hij, bijaldien die brieven mij nog in Tiwa aantroffen, en hij mij niet in vreede liet gaan, binnen veertien dagen, Tiwa gewapender hand overvallen, en de Daveina gelasten zou, alle de graanen tusſchen Tiwa en Beila te verbranden, en Abyſſinie voor hun ſluiten. — De drie mannen, welke Yaſine's brieven overbragten, reeden op dromedariſen, en waren met panſiers en helmen gewapend. Zij weigerden, in de ſtad te komen, en wilden noch van Fidele's brood eeten, noch van zijn water drinken; 't welk bij de Arabiers een teken van vijandſchap is. — Niettegenſtaande het verzoek van Fidele, om in de ſtad te komen, weigerden zij het echter volſtrekt; alleenlijk beloofden zij, te Diſjibbel Isrif zoo lang te zullen blijven, tot dat zij, hoorden, dat men mij in vreede had laaten gaan.

Den zestienden van Grasmaand liet de Mullah mij zeg-

zeggen: dat de kameelen gereed waren, dat wij de dſjirba's aan de rivier gevuld zouden vinden, en dat de eetwaaren tot Beila bezorgd waren; doch hij verzocht, dat ik Tiwa niet verliet, zonder mij met den ſcheik verzoend, en hem beloofd te hebben, geene bezwaarniſſen te Sennaar tegen hem te zullen inbrengen; 't welk ik deed, onder voorwaarde, dat hij ook zijne booze ſtreeken jegens mij zou laaten vaaren. — Nu waren wij het eens. Wij pakten onze bagaadje, zoo ras mooglijk was. — Alleenlijk waren onze dſjirba's niet goed. Wij kreegen drie nieuwen van den ſcheik, die volkomen goed waren. Iedere dſjirba werd op drie ponden ſterling geſchat. Er behoort veele moeite en kunst toe, om ze waterdicht te maaken. Zij zijn net genaaid, ſterk met vet ingeſmeerd, en uitwendig dik met warmen teer beſtreeken. Ook moet 'er geſtaadig zorg voor gedraagen worden.

Den zeventienden, begaven wij ons des morgens ten negen uur, naar den ſcheik. Ik beloofde hem, dat ik Yaſine wilde bevreedigen. Op mijne begeerte, kwamen zijne booden in de ſtad, om mij te zien vertrekken. Zij werden door den ſcheik hoflijk ontvangen en nieuw gekleed. 'Er werd een overvloedig ontbijt aangerecht. Fidele, ik en de bedienden van Yaſine aten te ſamen; terwijl de Mullah met nog twee heilige mannen met elkander uit een andere ſchotel ſpijsden. Opgeſtaan zijnde, werd het vreedegebed gedaan. Daarna begaven wij ons te ſamen naar de markt, om de acht kameelen te bezien, die voor ons beſtemd waren. — De dſjirba's lagen gevuld aan den oever der rivier. De ſcheik gaf mij nu mijn paard wederom, dat hij mij ontnomen had; maar, nadat ik 'er eenige oefeningen mede gedaan had, vereerde ik het hem;

om-

omdat mijn knecht mij gezegd had, dat men te Sennaar geen paard in het leeven kon houden. Vooraf had ik nog verſcheiden oefeningen met hetzelve gemaakt, en onder het galoppeeren een ſchietgeweer met een dubbelen loop rechts en links afgeſchooten; daar alle de aanſchouwers bevreesd en verbaasd over ſtonden.

„Hoe kondt gij het, Fidele! over uw hart brengen, zeide de Mullah, zulk eenen man, als Yagoube is, te kwellen?" — Ik nam daarop andermaal van allen affcheid. Terwijl ik heen ging, riep de jonge ſjerif mij na: „ik hoop, dat wij het teken, welk heden, volgens uwe verklaaring, aan den hemel zou verſchijnen, niet verneemen zullen." „Men zou mij, hervatte ik, voor eenen leugenaar houden, indien het niet verſcheen. Wenscht gij het te zien?" — „Jaa, zeide hij, zoo het mij maar niet ſchaadt." — „Dan zult gij het zien, antwoordde ik, en het zal u nu ook geen ſchaade doen." — Ik zond hen naar huis. Ik wilde mijne zaaken in orde brengen, over twee uuren wederkomen, en dan zouden zij het zien.

Tegens den tijd, in welken de maanverduistering haar begin zou neemen, ging ik wederom naar des ſcheiks huis. Ik vond 'er het gewoone gezelſchap. De ſjerif vroeg mij, waar het teken verſchijnen zou? De Mullah voegde 'er bij, of het ook met donder en blikſem verzeld zou gaan? Ik antwoordde, dat 'er niets onaangenaams zou bij zijn. Toen ik bemerkte, dat de ſchaduw op de ſchijf der maan taamlijk zigtbaar werd, zeide ik: „ziet nu! ras zal de maan zoo verduisterd worden, dat 'er aan den rand ſlechts een weinig licht overig blijft." Dit gezigt vervulde allen met vrees en ſchrik. De vrou-

wen begonnen overluid te huilen. „ Nu, ging ik voort; ik heb mijn woord gehouden. Het zal ras weder helder, en noch menschen, noch vee beschaadigd worden."

Terwijl men overeengekomen was, om mij niet eer te laaten gaan, voor dat de duisternis voorbij was, besteedde ik dien tijd, met verlof des scheiks, om de vrouwen, welken ik met geneesmiddelen gediend had, nog eens te bezoeken. De schoone Aisietsj ontmoette mij in een der vertrekken. Zij riep: „ o Hakim! wat zal dat beduiden?" „ Madame! hernam ik, ik ben bezig, om een der onaangenaamste zaaken van mijn leeven te doen; naamlijk, u vaarwel te zeggen." — Op dat oogenblik werd ik door eene menigte vrouwen omringd. Vervolgens ging ik in het vertrek, daar de twee vrouwen waren. Ik stelde haar te vreede, zoo goed ik kon. Wij scheidden in wederzijdsche betuigingen van vriendschap. Zij beloofden mij brieven van aanbeveeling aan Adelan en de gemaalinnen des konings.

Toen ik weder bij den scheik kwam, was de maan genoegzaam weder verlicht, en de kalmte bij hem en het gezelschap hersteld. — Na een kort verblijf begaf ik mij naar huis. Aan de beminnenswaardige Aisietsj zond ik een stuk fijn, geel Oostindisch atlas, en zes karmozijnroode en groene halsdoeken.

In een zoo woest en arm land, als Tiwa, en onder zulk eene regeering, kan men geen bloeienden koophandel verwachten. Hier is echter nog eene manufaktuur van grof katoen, waarvan doeken ter grootte van gewoone handdoeken vervaardigd worden. Zij heeten *dimoer*, en vervangen in Atbara de

plaats

plaats van klein zilvergeld. — *Mahalak*, een flechte kopermunt, wordt bij zaaken van geringe waarde gebruikt. De gangbaare munten te Tiwa zijn de volgende; twintig mahalak maaken éénen *krusj*; twaalf krusj, éénen *metikal*; en vier metikal eenen *vakia* — De gouden vakia heeft de waarde van vijf en veertig Engelfche fchellingen. De geheele handel van Tiwa beftaat in ruiling. Zout wordt tegen graanen, kameelen tegen zout geruild.

Den achttienden des morgens nam ik van den fcheik affcheid; doch wij werden niet voor vijf uuren des namiddags gereed om te vertrekken. De dag was buitengewoon heet. Wij befloten, den geheelen nacht door te reizen, zonder echter den fcheik 'er iets van te zeggen. De bediende des konings van Sennaar bleef nog te rug, maar na twee uuren haalde hij ons in. Hij was fterk van des fcheiks bouza bedwelmd, en had zich zeer tegen ons laaten opzetten, gelijk wij, naderhand, ontdekten.

ZEVENDE AFDEELING.

REIS *naar Beila.* — *Aankomst aldaar.* — *Vriendlijke ontvangst van den ſcheik.* — *Bij de Nubiërs.* — *Aankomst te Sennaar.*

Toen wij eenige mijlen in de vlakte voortgereisd waren, bragten mijne dienstbooden mij tijding van den Mullah, dat hij ons den volgenden dag te Beila hoopte aantetreffen. — Hij liet ons daarenboven zeggen, dat wij ons enkel aan den dienstknecht van Adelan moesten toevertrouwen, en niet aan den bedienden des konings; dat, wanneer zij twist met elkander mogten hebben, wij ons daarin niet moesten ſteeken; dat wij geene vreemde lieden in ons gezelſchap moesten neemen, maar hen met geweld wegdrijven; dat tuſſchen Beila en Tiwa eene plaats was, door muitende Arabiers bewoond, die zich aan de gehoorzaamheid jegens den koning onttrokken hadden, en waar wij dus ook op zijne beſcherming niet konden rekenen. Hij voegde 'er bij, dat de ſcheik, wegens de

de kortheid des tijds, ons, waarſchijnlijk, op weg, geen leed zou toevoegen.

In de eerſte zeven uuren ging onze reis door eene onvruchtbaare, kaale zandvlakte, zonder zelfs een ſpoor van een leevendig ſchepſel aantetreffen, zonder water en zonder gras. — Om twaalf uur des nachts, ontmoetten wij twee heuvels, niet zeer hoog, *Mattina* genaamd, daar een onzer kameeldrijvers meende, twee mannen in het bosch te hebben zien loopen. Wij wierpen 'er, met onze ſlingers, eene menigte ſteenen in, en ſchooten zelfs ons groot ſchietgeweer, met vijftig kleine kogels gelaaden, langs den weg, in het bosch af; doch wij vernamen niets; waarſchijnlijk had de vrees hen misleid: want de Arabiers doen nooit eenen aanval, dan des avonds, wanneer de kans twijfelachtig is, om bij eene neerlaag te kunnen vlugten; of des morgens vroeg, wanneer zij meenen, dat het voordeel aan hunne zijde is, om tijd tot het vervolgen te hebben.

Van vier uur des morgens, tot dat de dag, de negentiende van Grasmaand, aanbrak, was ik genoodzaakt te voet te gaan, wijl de ſlaap mij zoo zeer overviel, dat ik vreesde, van den kemel te zullen vallen. — Omtrent acht uur, kwamen wij in een bosch van ebbenhout, daar wij tot den namiddag halte hielden. Wij vonden wel in dit bosch geene beſchutting tegen de brandende zon; de ſtammen waren afgehouwen, opdat de vlieg zich niet daarin nestelen zou, en het loof was door het aanſteeken van het gras afgevallen: maar, tot ons geluk, vonden wij, in eene hoogte, eenige holen, door de herders gegraaven, in welken wij tegen de geweldige hitte onze toevlugt namen.

Ten drie uuren des namiddags verlieten wij deeze plaats, welke *Abou Dfjehaärat* heet, en kwamen des avonds in *Beila* aan. Op deezen geheelen weg vonden wij geen water, omdat de Arabiers Daveina alle de dorpen verbrand, en de putten gevuld hadden.

Wij vonden de noordlijke breedte van Beila 13° 42′ 4″ te zijn, en de lengte omtrent elf mijlen westwaard van Tiwa.

De scheik MAHOMET kwam ons aan den ingang der stad te gemoet. Hij wenschte ons geluk, dat wij de menigvuldige laagen des scheiks van Atbara zoo gelukkig ontkomen waren. Hij had allerleie verversching voor ons gereed maaken, en zelfs suiker uit Sennaar komen laaten, omdat hij meende, dat wij zonder dien niet leeven konden. Tot hiertoe, hadden wij ons met honig moeten behelpen. Wij kreegen een goede versterkende avondmaaltijd, en zulk voortreflijk brood, dat ik nooit blanker gezien heb. — Het geheele gezelschap was zeer vergenoegd, waartoe het ook door den scheik werd opgewekt; doch ik kon 'er niet recht deel aanneemen, omdat ik, sedert eenige dagen, koortsachtig was, en afkeer van warme spijs had. Ik ging deswege, zonder iets te genieten, te bed, nam eenige druppels tinktuur van kina, en sliep in mijne bereide buffelshuid op den grond zeer goed.

Den twintigsten van Grasmaand, kwam de scheik mij bezoeken, toen het dag was geworden. Wijl de dosis kina, welke ik voor het aanbreeken van den dageraad ingenomen had, goede uitwerking deed, verzocht ik tot mijn ontbijt een goed dee

rijst,

rijst, welke terstond gereed gemaakt werd. Toen hij mij voor de koffij weder eenige druppels tinktuur van kina zag gebruiken, wilde hij mij bescheid doen, en zou, geloof ik, gaarn de geheele fles geledigd hebben; want hij hield zeer veel van geneesmiddelen. Wijl hij zeer met het graveel gekweld was, kon ik hem ook geen grooter dienst doen, dan dat ik hem leerde, zeeppillen en kalkwater te bereiden. — Hij nam geen geschenk van mij aan, hoe sterk ik hem ook bad; alleenlijk verzocht hij mij, dat hij mij te Sennaar wegens mijne ziekte nog mogt komen raadpleegen. De Mullah, welke deezen morgen van Tiwa aangekomen was, maakte minder zwaarigheid, het geschenk, voor den scheik bestemd, aanteneemen; en hij verhaalde ons, dat Fidele groot berouw had, ons zonder mijne piasters te hebben laaten vertrekken. — Wijl wij nu allen goede vrienden waren, vermaakten wij ons onder elkander op de beste wijze. Indien ik niet reden had gehad, om mijne reis naar Sennaar te verhaasten, zou ik hier, met genoegen, eene week vertoefd hebben.

Wij hadden des middags weder eene overvloedige maaltijd van gekookte rijst met paerelhoenders, en verscheidene soorten van wild; doch welk laatste al te sterk naar muskus rook en smaakte. De scheik had twee zoonen van veertien en vijftien jaaren, welke dit wild bezorgden. Ieder van hun had een schietgeweer, en ik vereerde hun een deel buskruid en kogels, waardoor ik diep in hunne gunst geraakte.

Des namiddags bezagen wij het dorp. Het is aan den voet van eenen heuvel, die vol houtgewas is, zeer aangenaam gelegen. In de vlakte staan

geheele reien groote boomen, door haagen met elkander verbonden, gelijk in Europa; in welke omheinde plaatsen het vee bewaard wordt. Doch het vee was thans, uit vrees voor de vlieg, aan de Dender. — Hier is geen water, dan 't geen uit diepe putten geschept wordt. Groote plantaadjen van maïz zijn rondom het dorp. — De inwooners leeven in gestaadige vrees voor de Daveina van Sim-Sim, veertig mijlen zuidoostwaard van hier, en voor een' anderen magtigen stam van Arabieren, *Wed abd el djsim*, dat is, *Zoonen der slaaven des duivels*, genaamd, die zuidwest van hun, tusschen den Dender en den Nijl, woonen. — Beila is eene grensstad van Sennaar aan den kant van Sim-Sim. Tusschen Tiwa en Beila, aan den kant van Sennaar, en tusschen Ras en Fiel, Nara en Tsjelga, aan dien van Abyssinie, is alles woest. De Arabiers dulden daar geene dorpen, om op zekere jaargetijden, terwijl het gras groeit, en de waterpoelen worden aangevuld, met hunne kudden herwaard te kunnen komen.

Offchoon ik des avonds voorgenomen had, met het aanbreeken van den dag te vertrekken, kon ik het echter niet volbrengen; mijn gastvrije scheik wilde mij nog niet laaten gaan. Daarenboven was 'er onder de bedienden des konings en des scheiks Adelan twist ontstaan over den loon, dien zij van den scheik Fidele ontvangen hadden, die door den scheik van Beila beslisd werd; doch mij tot des namiddags ophield.

Den een en twintigsten van Grasmaand, om drie uuren na den middag, verlieten wij Beila, reisden door een aangenaam vlak land, doch zonder water, en hielden, des nachts, om elf uuren, te *Ba-*

ha-

harie, in een woud, halte, op den afſtand van negen Engelſche mijlen van Beila.

Den twee en twintigſten, ten negen uuren des morgens, kwamen wij aan de rivier *Rahad*, of de *Donderrivier*. De overvaart heet *Tſjir Kaira*. De rivier ſtroomde thans niet, maar beſtond enkel uit poelen van ſtinkend water; waaruit wij echter onze dſjirba's moesten vullen, wijl wij van het ſlechte water van Beila maar zeer weinig hadden mede genomen. — Wij verlieten de oevers deezer rivier, doch kwamen des middags weder aan dezelve. Wij ſloegen onze tenten in de nabijheid van eenige hutten van Arabieren, *Kohala* genaamd, op. Deeze ſtam woont niet in tenten, is cijnsbaar aan den *Mek*, en betaalt alle de ſchattingen aan de regeering van Sennaar regelmaatig. Van deezen hadden wij dus niets te vreezen.

Den drie en twintigſten zetten wij onze reis langs de Rahad voort, en kwamen, des namiddags ten drie uuren, te *Kumar*, een andere verblijfplaats der Kohala, aan dezelve rivier. — De Rahad maakt hier veele kronkelingen, meer dan eenige andere rivier van Abyſſinie. Zij ontſpringt niet verre van Tſjelga, loopt tuſſchen Kuara en Sennaar, ſcheidt Abyſſinie van Nubie, en maakt met de rivieren Atbara, Takazzee of Astaboras en den Nijl, een volkomen eiland, welk voorheen maar een ſchiereiland was. — Deeze rivier ſchijnt alle de beeken inteneemen, welke van het hooge land van Abyſſinie naar het midden van dit ſchiereiland vlieten. Zoo lang zij in Abyſſinie ſtroomt, heet zij *Sjimſa*, en te *Habharras*, acht en dertig mijlen noordwaard van Sennaar, valt zij in den Nijl.

De twist tusschen onze beide leidslieden was nog niet bijgelegd. Het verschil liep zoo hoog, dat des konings dienstboode weigerde, in ons gezelschap te reizen, maar steeds een halve dagreis vooruit ging. Des avonds haalden wij hem in; doch wij deeden hem de eer niet aan, om hem te vraagen, waarom hij niet bij ons bleef. Dit scheen hem niet te gevallen, maar hij gaf des avonds te kennen, dat hij tegen blanke lieden altijd weerzin had gehad.

Om vijf uuren des namiddags verlieten wij Kumar. Kort voor zonnenondergang, kwamen eenige lieden te paard en te voet uit het bosch, om een onzer kameelen te rooven. Wij wilden ons te weer stellen; te meer, wijl op het geroofde kameel de geschenken voor den koning en Adelan, en andere kostbaare zaaken, ook eenige papieren, gelaaden waren. Doch Adelans dienstknecht begreep ras, dat het een streek van des konings bedienden moest zijn, wijl de omliggende Arabiers geene roovers waren. Hij reed derhalve naar een nabuurig Arabisch dorp, om naar de roovers van het kameel onderzoek te doen. Doch hij trof 'er den koninglijken bedienden aan, en zeide hem alleenlijk, dat op het kameel, welk hij in zijne bewaaring genomen had, de geschenken voor Adelan, zijnen heer, gevonden werden; en hij niet twijfelde, of hij zou zorg draagen, om het mede naar Sennaar te brengen. —— Hij reed daarop weg, en kwam vervolgens weder bij ons. Dewijl wij wisten, dat zij het kameel te rug brengen moesten, vervorderden wij onzen weg met spoed. Om elf uur kwamen zij bij ons met het kameel; maar Adelans dienstknecht weigerde het aanteneemen, en begeerde, dat de Kohala het naar Sennaar

naar zouden brengen. Na een lange woordwisseling, maakte ik een einde van den twist, onder beding, dat de Arabiers overal, daar zij hoornbeesten hadden, tot Sennaar toe, ons met melk zouden voorzien; 't welk zij gereedlijk inwilligden.

Den vier en twintigsten gingen wij des morgens vroeg op reis, en kwamen voorbij verscheiden dorpen der Kohala. Omtrent elf uuren bereikten wij de rivier *Dender*. Zij bestond tegenwoordig enkel uit waterpoelen; maar uit haare breedte en diepte te oordeelen, moest zij in den regentijd bijkans even zoo veel water, als de Nijl, bevatten. Haare oevers waren met eene menigte ongemeen groote en schoone boomen, waar onder voornaamlijk de jujubenboomen uitmuntten, bezet. Het bosch, welk, van Beila af, bijna onafgebroken voortgeduurd had, hield hier op. —— Ter deezer plaats vonden wij de hoofdvergadering der Kohala, die hier met al hun vee in groote zekerheid zoo voor de andere Arabieren, als voor de vlieg leeven. Zij verzorgden ons met voortreflijke melk, die wij, sedert ons vertrek van Gondar, naauwlijks geproefd hadden.

Des avonds omtrent zes uuren, kwamen wij in een groote vlakte zonder boomen. Zij was met eene menigte dorpen bezet, die eenen halven kring vormden, en bijna van eenerleie grootte waren. Zij stonden op gelijken afstand van elkander, en alle de huizen hadden, volgens gewoonte, kegelvormige daken. — De grond bestaat hier uit eene roode zeepachtige aarde, en wordt gestaadig bebouwd. Thans zag de geheele landstreek 'er kaal uit, omdat de graanen pas gezaaid waren.

Om

Om negen uuren hielden wij bij een dorp, door Heidenſche Nubiërs bewoond, halte. Zij zijn krijgsknechten des Mek van Sennaar, en woonen in deeze dorpen, welke, op eenen afſtand van vier of vijf mijlen, de hoofdſtad omringen. Zij worden of gekocht, of met geweld uit Fazuelo en andere zuidlijke provincien weggenomen. Wijl zij wooning, leevensmiddelen en wapenen bekomen, bekruipt hun nooit de lust, om wegteloopen, maar zij leiden een maatig en geregeld leeven. Zij ſchijnen een beter ſoort van Negers te zijn, dan die uit *Bahar el Aice*, dat is, die geenen, uit welken de Fundſje, of de regeerende familie van Sennaar, beſtaan.

Zij hebben geene grove gezigtstrekken, maar wolachtig haair, en platte neuzen, gelijk de andere Negers. Zij ſpreeken een aangenaame en welluidende taal, van allen, die ik gehoord heb, onderſcheiden. — Offchoon de Mek van Sennaar zich voor eenen Mohammedaan uitgeeft, heeft hij echter nooit beproefd, deeze Nubiërs tot zijne gezindheid te doen overgaan. Integendeel onderhouden zij, in ieder dorp, eenige heidenſche prieſters, die als krijgsknechten beloond werden, en hunne godsdienſtige plechtigheden moeten verrichten. — Wegens hunnen godsdienst kon ik niets beſtemds verneemen, wijl ik hunne taal niet verſtond, en maar weinigen van hun Arabisch ſpraken. Ik vond niet eens eenen priester onder hen, die zoo veel Arabisch kon ſpreeken, dat hij mij eenig onderrecht aangaande het voorwerp hunner vereering kon geeven. — Zij aanbidden de maan. Wanneer zij des avonds uit hunne hutten komen, en de maan zien ſchijnen, uiten zij eenige woorden; en, bij de eerſte verſchijning der nieuwe maan,

maan, geeven zij hunne vreugde door beweeging van handen en voeten te kennen. Ik bemerkte nooit, dat zij der zonne eenigen eerdienst beweezen. Maar zoo veel ik ontdekken kon, aanbidden zij zekeren boom en steen; doch ik kon niet ontwaar worden, van welken aart die waren: alleenlijk vernam ik, dat zij niet in Sennaar, maar wel in hun vaderland te vinden waren. Hunne priesters scheenen grooten invloed op hen te hebben, doch alleen uit vrees, niet uit liefde. Zij onderscheiden zich door dikke koperen arm- en voetringen.

Deeze dorpen heeten *Dahera*, 't welk het zelve schijnt te zijn met *Dasjrah*, een naam der *Kabijlen* in Barbarije, welke in duurzaame hutten op de bergen woonen. — Zij zijn groote liefhebbers van zwijnenvleesch, en houden ten dien einde groote kudden deezer dieren. — De zwijnen zijn van een kleine soort, gemeenlijk zwart en wit, zeer vruchtbaar, en gelijken volkomen naar die soort, welke in Noord-Schotland zeer gemeen is. — De Nubiërs zijn niet besneeden. Zij worden zelden Mohammedaanen; maar hunne kinderen gaan gemeenlijk tot die gezindheid over. De Mek onderhoudt omtrent twaalf duizend van hun in de nabijheid van Sennaar, om de Arabiers in toom te houden. Doorgaans blijven zij maar krijgsknechten, of worden bevelhebbers in hunne eigen benden. Zij gedraagen zich stil, en maaken zich aan geene muiterij of plondering schuldig.

In de groote vlakte, die zij bewoonen, is geen ander water, dan putwater. Eenen deezer putten, die schoon gemaakt werd, vond ik omtrent acht vademen diep. — In een zoo heet land, als dit, heeft

heeft men weinig brandhout noodig: maar zij hebben ook geen. Wij zagen geen bosch, jaa, niet eens eenen boom, sedert wij over de Dender gegaan waren. Zij eeten echter nooit raauw vleesch, gelijk de Abyssiniers; maar zij maaken ovens onder de aarde, die zij met halmen van dora (eene soort van gierst) en gedroogden mist van kemelen heet maaken, waarin zij hunne zwijnen op een zindelijke en niet onaangenaame wijs braaden, terwijl zij de huid 'er zoo lang aan laaten, tot dat zij volkomen gaar zijn. — Zij hebben noch staal, noch vuursteen, om vuur te maaken, maar verwekken het echter schielijk. Zij neemen een kort rond stuk hout, dat zij aan het eene end spits maaken, en houden het loodrecht over een ander, welk horizontaal ligt, en daar zij vooraf een gat in gemaakt hebben, nagenoeg van de grootte, als het ronde hout; dit steeken zij vervolgens daarin, en draaien het met beide handen rond, gelijk men de chokolaade klost. Beiden ontsteeken door het wrijven zeer schielijk; wijl hier alles zeer droog is.

Den vijf en twintigsten, des namiddags omtrent vier uuren, verlieten wij de dorpen der Nubiërs, en hoopten nog *Bashotsj*, alwaar een veer over den Nijl is, te bereiken. Maar naauwlijks waren wij twee mijlen in de vlakte voortgerukt, of wij werden door een' hevigen wervelwind, of waterhoos, gelijk dit verschijnsel op zee genoemd wordt, overvallen. De bodem bestond uit roodachtige aarde, en was door een' zwaaren regen in den voorigen nacht gantsch doorvochtigd. Het kameel, welk de Kobala weggenomen hadden, was nagenoeg in het middenpunt des wervelwinds: want het werd opgeheeven, en op eenen taamlijken afstand neergeworpen, zoo dat eenige ribben gebroken wier-

wierden. Schoon ik verder van het middenpunt was, werd ik echter op mijn aangezigt neergeworpen, zoo dat mijn neus bloedde. Twee mijner dienstbooden hadden gelijk lot. Wij waren geheel met ſlik bedekt. Mond en neus waren 'er vol van, en ik was een oogenblik mijnen adem en zinnen kwijt. De omtrek van den werkkring des wervelwinds bedroeg, naar mijne giſſing, twee honderd voeten. Hij nam de helft eener kleine hut mede, die als met een mes afgeſneeden ſcheen te zijn, en verſpreidde de ſtukken rondom in de vlakte; de overige helft bleef ſtaan.

Zoo ras wij ons verkwikt hadden, namen wij onze toevlugt in een dorp. De Nubiërs zeiden, dat het een geluk voor ons geweest was, dat de wervelwind enkel regen, en geen zand en ſtof met zich gevoerd had, gelijk geſchied zou zijn, bijaldien het aardrijk niet door nat was geweest, in welk geval wij onfeilbaar zouden hebben moeten ſtikken. Dergelijke wervelwind, zeiden de dorpelingen, ontſtond in het begin en einde des regentijds dikwijls; en wanneer ons wederom een ontmoette, moesten wij op ons aangezigt nedervallen, de lippen dicht aan de aarde drukken, en hem zoo over ons heen laaten gaan.

Wij werden door onze herbergzaame gastheeren, de Nubiërs, ongemeen vriendlijk ontvangen. Zij hielpen ons onze kleederen waſchen en droogen. Toen ik uitgekleed was, zagen zij mijnen neus bloeden, en zeiden, dat zij niet geloofd hadden, dat een zoo blank man, als ik was, bloeden kon. Zij onthaalden ons op een ſtuk gebraaden zwijnenvleesch, welk wij (uitgenomen de Mohammedaanen) tot groot genoegen der Nubiërs aten. —

De-

Dewijl ons kameel lam was, lieten wij het slagten, namen 'er zoo veel vleesch van, als wij voor deezen avond en den volgenden dag noodig hadden, en gaven het overige den inwooneren des dorps, die zich eenige volgende dagen zeer vrolijk daarmede maakten, en tot dankbaarheid ons een groot vat bouza, die wel niet zeer goed, maar echter beter dan putwater was, vereerden. Ik schonk hun daartegen tabak, glaskoraalen en peper, al 't welk hunne verwachting overtrof. —

Hoe zeer wij ook door den wervelwind geteisterd waren, bragten wij echter deezen avond zeer vergenoegd door. Mijn nachtverblijf was buitengemeen behaaglijk. Ik had een nette, zindelijke hut voor mij alleen; een Grieksch dienstboode zat nevens mij, en de Nubiërs waakten den geheelen nacht voor ons, gaven acht op ons vee en bagaadje, en zongen liederen van aangenaame zangwijzen.

De Nubiër, dien de hut toebehoorde, in welke ik sliep, bleef niet in gebreke, den eersten staatsdienaar van de onvermoede aankomst der vreemde gasten in zijn huis bericht te geeven. — Hij beschreef hem onze kleur, ons aantal, de ongemeene grootte van ons schietgeweer, onzen vriendlijken, stillen en gezelligen omgang, onze tevreedenheid met alle spijzen, waarbij hij het zwijnenvleesch niet vergat. — Toen een Mohammedaan, daarbij tegenwoordig, zijn afkeer daarvan betuigde, verklaarde Adelan zich voor ons, en zeide: „hij is toch een krijgsman; als die zich in een vreemd land bevindt, moet hij alles eeten." — Ook verhaalde de Nubiër aan Adelan het geval met des konings dienstboode: waarop hij hem beval, ons niet

te

te verlaaten, maar ons naar Basbotsj te geleiden, en daar tot nader bevel te blijven. — Eer wij opgestaan waren, was hij reeds van Aira te rug gekomen, en vertelde ons zijn gesprek met den eersten staatsdienaar; welk een groote troost voor ons was.

Den zes en twintigsten, des morgens ten zes uuren, verlieten wij dit Nubisch dorp, en zetten onze reis over de groote vlakte voort. Wij hadden den geheelen morgen stormachtig weêr, met donder en blikfem; ook overviel ons eene regenbui met groote droppels, en maakte ons in een oogenblik tot op de huid toe nat. Nooit gevoelde ik eenen zoo kouden regen, dien ik echter niet onaangenaam vond, omdat het weêr zeer zoel was, zoo dat wij somtijds een maatige verkwikking wenschten; doch deeze was al te sterk. Overal op deeze vlakte lagen Nubische dorpen verspreid. Des avonds ten negen uuren kwamen wij te Basbotsj aan.

De stadhouder, een eerwaardig grijsaard van zeventig jaaren, die naauwlijks gaan kon, ontving ons zeer vriendlijk. Toen ik hem bij de hand vatte, zeide hij: „o Christen! wat doet gij, ten deezen tijde, in dit land?" Hij scheen te Kairo geweest te zijn; want hij noemde mij steeds *Nazarani*, waarmede men in het oosten op eene hoflijke wijs de Christenen aanspreekt; daar integendeel het volk in 't algemeen zich van het woord *ongeloovige* doorgaans bedient. Ik kreeg eene zuivere en goede hut tot mijne wooning, en schoon wij niet overvloedig met leevensmiddelen voorzien werden, behoefden wij echter ook geen honger te lijden.

Basbotsj ligt aan den oostlijken oever des Nijls,

een vierde eener mijl van het veer. De rivier is hier in 't midden van den ſtroom diep, en vol krokodillen. — Sennaar ligt twee en een halve mijl zuidzuidwestwaard van daar. Wij hoorden duidlijk des avonds de trom roeren. Het verwekte vrij wat bekommering in ons, wanneer wij bedachten, aan welk ſlecht volk wij ons thans toevertrouwden. — Het dorp *Aira*, daar de vizir Adelan zich ophield, lag drie mijlen zuidwestwaard van hier.

Den zeven en twintigſten van Grasmaand, des morgens, begaf de dienſtknecht van Adelan zich naar Aira, om zijnen heer bericht nopens onze behouden aankomst te geeven. Hij vond des konings dienſtboode reeds daar, en Adelan wegens ons voorval met Fidele volkomen onderrecht. Toen hij van deezen man ſprak, zeide hij: „wil dan niemand mij het verdriet ſpaaren, en dien godloozen karel ophangen!" — Adelan zond zijnen dienſtknecht te rug, en liet ons zeggen, dat wij over twee dagen in de ſtad zouden komen. — Des konings dienſtboode kwam met hem te rug, doch bleef maar tot des avonds, en zeide ons geen woord, wat de koning van ons geſprooken had, en hoe wij ontvangen zouden worden.

Den negen en twintigſten, kreegen wij verlof, om in Sennaar te komen. Het veroorzaakte eenige zwaarigheid, mijnen quadrant en de zwaare bagaadje den heuvel neerwaard te brengen, wijl de oevers der rivier tot aan het water zeer ſteil waren. De meening onzer hulpgenooten was dwaaslijk, denzelven in de kas naar beneden te laaten rollen. De boot, waarmede wij overvoeren, was zoo klein en ſlecht, dat zij etlijke maalen heen en weer moest vaaren, eer alle onze pakkaadje aan de westzijde des Nijls was gebragt.

De

De buitengewoone vergadering van menſchen, en de overvaart der kameelen, ſcheenen den lust of de nieuwsgierigheid der krokodillen gaande te maaken. Een zwom verſcheiden maalen langs de boot heen en weêr, voor- en achterwaard, zonder echter iemand van ons aantevallen. Doch, wijl dat gezelſchap mij verdroot, ſchoot ik het dier, toen het voor de tweede of derde maal wederkwam, onder de voorſte beenen, in het lijf. De wonde was buiten twijfel doodlijk, en weinige dieren zouden ze een oogenblik overleefd hebben. De krokodil duikte naar den grond, en verfde het water ſterk met bloed. Wij zagen het dier ook niet weder boven komen; maar de lieden, bij het veer woonende, vonden het den volgenden morgen dood, en bragten het mij. Deeze krokodil was omtrent twaalf voeten lang; en de veerman verhaalde mij, dat deeze de gevaarlijkſten, en veel verſlindender en ſneller, dan de grooten, waren. De inwooners van Sennaar eeten de krokodillen, inzonderheid de Nubiërs. Ik heb 'er nooit van geproefd; maar het vleesch geleek veel naar dat van zee-aal.

ACHTSTE AFDEELING.

GESPREK *met den koning.* — *Zijn paleis.* — *Zijne kleeding.* — *Gesprek met den scheik Adelan.* — *Bezoek bij de vrouwen des konings.*

Adelans dienstknecht bragt ons in een ruim huis, zijnen heer toebehoorende. Het was twee verdiepingen hoog, en lag een vierde eener Engelsche mijl van 'skonings paleis. Hij liet mij zeggen, dat ik éénen of twee dagen zou uitrusten, en dan aan den koning voorgesteld worden; maar hij wilde het mij vooraf laaten zeggen. Doch reeds den volgenden morgen, den dertigsten van Grasmaand, werd ik ter gehoor bij den koning ontbooden. Ik nam drie dienstbooden mede. ——

Het koninglijk paleis heeft eenen verbaazenden omtrek. Het is maar van ééne verdieping, van leem gebouwd, en heeft geen' anderen vloer, dan de bloote aarde. Wij gingen door verscheiden ledige vertrekken, die, eertijds, verblijfplaatsen voor krijgsknechten geweest waren. Thans bestond de wacht

wacht ſlechts uit vijftig man. — De koning was in een klein vertrek, dat geen twintig voeten in 't vierkant hield, werwaard men met een ſmalle trap ging. De vloer beſtond uit breede gebakken vloerſteenen, waarover een Perſiaansch tapijt lag. De muuren waren insgelijks met zulke tapijten behangen; en alles in goede orde.

De koning zat op den vloer, op eene matras, daar een Perſiaansch vloerkleed over lag. Rondom hem waren verſcheidene kusſens van Venetiaansch goudſtof gelegd. — Zijne kleeding beantwoordde aan deeze pracht niet. Hij droeg een wijd hembd van blaauw katoen van Suratte, van dat zijner bedienden alleen door een witte zijden ſtrook langs de zoomen en om den hals onderſcheiden. Hij zat met ongedekten hoofde, had kort, zwart haair, en was van kleur zoo wit als een Arabier. Hij ſcheen een man van vier en dertig jaaren te zijn. Zijne voeten waren bloot, maar door het hembd bedekt. In zijn gelaat waren noch verheven, noch beſtemde trekken; alleenlijk hield ik hem voor een' zachtmoedigen, vreesachtigen en beſluitloozen man. — Toen ik tot hem trad, en zijne hand kuste, zag hij mij eene minuut lang aan, als of hij niet wist wat hij zeggen zou. Hij eischte eenen Abyſſiniſchen tolk, hoedaanigen altijd in het paleis zijn; en toen ik hem zeide, dat ik zoo veel Arabisch verſtond, om zijne vraagen te kunnen beantwoorden, keerde hij zich tot de omſtanders, en zeide: „voorwaar! zeer goed Arabisch! Hij vroeg mij hierop: of ik die taal in Abyſſinie geleerd had? „Neen, antwoordde ik, — ik leerde ze in Egypte, in Turkye en in Arabie; maar ik heb ze ook dikwijls in Abyſſinie geſprooken, alwaar Grieksch, Turksch en andere taalen gebruiklijk

zijn." — „ Is het mooglijk, zeide hij, ik meende, dat men in Abysſinie niets anders, dan Abysſinisch verſtond."

Aan de eene zijde der kamer, tegenover den koning, zaten drie mannen, in witte katoenen hembden. Hun hoofd, en een gedeelte van hun aangezigt, was met een witten *ſjaul*, of ſoort van tulban, bedekt, waaruit ik vermoedde, dat zij geestlijken, geleerden of rechtsgeleerden waren. — Een derzelven beantwoordde den twijfel des konings ten aanzien der verſcheiden taalen van Abysſinie, zeggende: „ Zij hebben taalen genoeg; gij weet, dat men Abysſinie het land der ezels noemt." — Hierop overhandigde ik den koning de brieven des konings van Abysſinie, en des ſjerifs van Mekka. Hij leide den eerſten op een kusſen aan de zijde, las eerst dien des ſjerifs, en daarna dien des konings. Hij eischte wederom een' Abysſiniſchen tolk; doch, toen hij verſcheenen was, ſprak hij geen woord met hem.

„ Gij zijt een arts, en een krijgsman?" vroeg de koning. „ Beide in geval van nood," antwoordde ik. — Maar de ſjerif meldt mij ook, „ dat gij een edelman zijt, in dienst van een' grooten koning, dien zij Engelander noemen, die heer van Indie is, Mohammedaanſche en Christlijke onderdaanen heeft, en eenen ieder vergunt, naar zijne eigen wetten te leeven." — Ik antwoordde: „ 't is waar; ik ben van zoo goeden adel, als een mijner natie, en een dienaar des grootſten konings, van wiens landen Indie maar een klein gedeelte is." — „ Gij vergeet, zeide de man, die van de ezelen geſprooken had, den grooten heer. Er zijn vier,

vier, naamlijk: OTMAN, FERSI, BORNOU en HABESJ." Doch ik verzekerde hem, dat ik hem niet vergeeten had.

„ Hoe komt het, vervolgde de koning hierop, dat gij, die van adel, en zoo geleerd zijt, dat gij alle dingen en taalen weet, en geen gevaar vreest; — hoe komt het, dat gij, als een arm man, door landen reist, gelijk dit en Abysſinie, daar mijn vader met eene krijgsmagt omkwam? Waarom blijft gij niet te huis, en geniet uw leeven?" — „ 'Er zijn lieden, hernam ik, en gij kent ze buiten twijfel, die, ſchoon van hoogen rang, echter, of om hunne zonden, of wegens gedaane geloften, de waereld, de rijkdommen en gerieflijkheden des leevens verloogchenen, zich met gegeeven brood vergenoegen, en aan allerleie gevaaren en ongemakken blootſtellen, om hunne medemenſchen te dienen, of wijsheid te leeren." — „ Dat is waar, viel een van de gemelde drie mannen in, dat zijn Derwiſchen." — „ Nu, zoodaanig een derwisch ben ik." — „ Hoe lang hebt gij op deeze wijs rond gereisd?" vroeg de koning. Ik antwoordde, twintig jaaren. „ Dan moet gij reeds in uwe vroege jeugd veele zonden begaan hebben; zekerlijk met vrouwsperſoonen?" — Ik merkte daarop aan, dat wel eenige derwiſchen om hunne zonden reisden; maar ik had niet gezegd, dat ik tot de zoodaanigen behoorde; dat 'er ook derwiſchen waren, die om hunner geloften wille, of om kennis te verkrijgen, zulks deeden; en dat ik tot deezen behoorde. Hij gaf hierop een teken aan een' ſlaaf, om een kusſen te brengen, waarop ik mij neerzetten moest.

De drie perſoonen in het vertrek des konings

waren — de kadi, of opperrechter van Sennaar, ALI MOGREBI, uit Marokko, en op dien tijd in Adelans en Mahomet Abou Kaleks ongenade gevallen: — de kadi van Kordofan, die Abou Kaleks beſpieder bij den koning was: en — een heilig, die in de geheele nabuurſchap van Sennaar in groote achting gehouden werd, omdat hij, gelijk een tweede Joſeph, te *Sjaddli*, graanen in groote holen onder de aarde, *matamores* genaamd, bewaarde, welken hij, in duure tijden, voor eenen geringen prijs, aan de armen verkocht.

De kadi van Sennaar vroeg mij, met een bijzondere vertooning van wijsheid, of ik wist, wanneer *Hadſjioudſje Madſjioudſje*, dat is, *Gog* en *Magog* komen zou? wat onze boeken daarvan zeiden? en of zij met de hunnen overeenſtemden? — Ik antwoordde, dat ik 'er niets van kon zeggen, omdat ik niet wist, wat in hunne boeken geſchreeven ſtond. — Hij verklaarde zich hierop op de volgende wijs:

„ *Hadſjioudſje Madſjioudſje* zijn kleine mensch-
„ jes, niet zoo groot, als bijen, of als vliegen
„ van Sennaar, die in groote zwermen, jaa, in
„ ontelbaare menigte, uit de aarde komen. Twee
„ hunner aanvoerders rijden op eenen ezel, en ie-
„ der haair van deezen ezel is eene pijp, die een
„ bijzondere ſoort van muziek maakt, en allen,
„ die dezelve hooren, en navolgen, gaan regel-
„ recht naar de hel."

Ik zeide, dat ik deeze kleine menschjes niet kende; dat ik 'er ook niet bevreesd voor was; en van de muziek zoo veel werk niet maakte, om deswege eenen ezel in de hel te volgen. — De koning lach-

lachte hierom hartlijk. Ik ſtond op om heen te gaan, wijl het geſprek mij verveelde. Ik luisterde den Abyſſiniſchen dienstknecht in 't oor, te verneemen, wanneer ik den koning mijne geſchenken kon brengen. Hij zeide, deezen avond niet; omdat ik vermoeid zou zijn; hij wilde mij laaten zeggen, wanneer ik komen zou. — Op de ſtraat ontmoette ik eene menigte lieden, die mij beleedigender en ſpotachtiger wijs bejegenden. Ik ging over de groote plaats voor het paleis, die mij eene grilling over het lijf deed gaan, toen ik bedacht, wat den ongelukkigen DU ROULE en zijnen reisgenooten hier wedervaaren was. Zij reisden onder eene beſcherming, die hen tegen alle gevaar had moeten beveiligen, en waarvan ik volkomen verſteeken was.

Des avonds na zes uur werd de trom geſlagen. Wij deeden eene goede middagmaaltijd. Zij beſtond uit kameelvleesch, dat met een zeker kruid, *bammia* genaamd, geſtoofd was. — Om acht uur, kwam een bediende uit het paleis, en boodſchapte, dat ik thans mijne geſchenken den koning kon overhandigen. Ik zocht de verſcheiden ſtukken zeer ſchielijk bij elkander, en wij gingen terſtond naar het paleis.

De koning zat in een groot vertrek. Hij was naakt, maar had eenige doeken op de knieën en rondom zich liggen. Een dienstknecht wreef hem over 't geheele lijf met vet; welk als water van zijn haair druppelde, en de gantſche kamer met een ſtinkenden reuk vervulde. Hij vroeg mij, of ik mij ook met vet inſmeerde? en zeide, dat het olifantenvet was, welk ſterk, en de huid glad maakte. Ik antwoordde, dat ik het zeer goed hield,

maar den reuk niet verdraagen kon. Als ik mij daarvan bediend had, zeide hij, zou mijn haair niet zoo rood, maar wit geworden zijn: dit kon ik aan de Arabiers zien, die door de Daveina herwaard gedreeven, en van al hun vet beroofd waren. Wijl zij nu zonder vet waren, maakte de zon hun haair volkomen rood; zij waren op de ſtraat aan hun haair te kennen, welk dezelve kleur had, als het mijne. — En wat den reuk aangaat, ging hij voort, dien zult gij ras verdweenen zien. De koning begaf zich in een ander vertrek, en liet aldaar eenige kannen met koud water over zijn lijf gieten, waarbij hij vermoedlijk gantsch naakt was. — Toen hij weder binnen kwam, werd hij door eenen ſlaaf met een dikke welriekende zalf, uit een groot hoorn, gezalfd. De zalf was zoo dik als honig, en beſtond grootdeels uit zibeth. — Zoo ingeſmeerd, gewasſchen en gezalfd zijnde, was hij volkomen opgeſchikt, om deezen avond met zijnen gemalinnen te eeten. — Ik vroeg hem, waarom hij zich niet van roozenwater bediende, gelijk in Abyſſinie, Arabie en Kairo gebruiklijk was? Hij zeide, dat hij zulk water dikwijls van kooplieden gehad had, maar thans waren 'er in langen tijd geene aangekomen, en zijne lieden konden het niet maaken, omdat 'er geene roozen in zijn land groeiden. Doch de vrouwen maakten een dergelijk water uit citroenbloeiſels.

Toen zijne optooijing geëindigd was, overhandigde ik mijne geſchenken. Ik zeide hem, dat de koning van Abyſſinie ze hem zond, in die hoop, dat hij mij, geduurende mijn verblijf, beſchermen, en mij veilig en ſpoedig door zijn rijk naar Egypte bevorderen zou. —— Hij antwoordde, dat 'er een tijd geweest was, waarin hij dit en nog meer

meer had kunnen doen; maar die tijden waren voorbij; Sennaar was verwoest, en dat niet meer, 't geen het geweest was. — Hij beval daarop, welriekenden ſorbet te brengen, dien ik in zijne tegenwoordigheid moest drinken, ten teken, dat mijn perſoon veilig was. — Daarna ging ik heen, en hij naar zijne vrouwen.

Bij ſcheik Adelan had ik eerst, den achtſten van Bloeimaand, te Aira, drie en een halve mijl van Sennaar, gehoor. Wij wandelden des morgens vroeg derwaard. De weg, die grootdeels langs den Nijl loopt, had niets aangenaams, was van boomen ontbloot, de grond moerasſig, en langs den zoom des waters beſtond hij uit witte aarde, die, als de zon 'er op ſcheen, door haare ſchittering, de oogen verblindde.

Voorts gingen wij over een groote zandvlakte, en kwamen bij de wooning van Adelan. Twee of drie aanzienlijke huizen van ééne verdieping ſtonden midden op een groote vierkante plaats, waarvan iedere zijde een halve Engelſche mijl lang was. In plaats van eenen muur, was dit vierkant met eene hooge omheining van riet en ſtroo van dora, door middel van paalen, latten en touwen vastgemaakt, omgeeven. — Buiten aan den ingang, ſtonden, aan weerskanten, zes huizen van geringer maakſel. Dicht aan de heining zag men ſchuuren, waarin de krijgsknechten lagen. De paarden ſtonden met de koppen naar de ſchuuren gekeerd, en het voeder lag op den grond. Boven de ſlaapplaats van ieder krijgsknecht, die van boven gedekt, maar aan de zijden open was, hing eene lans, een eirond ſchild en een groot, breed zwaard. — Deeze waren eigenlijk verblijfplaatſen voor de renbooden;

den; en, wijl het Arabiers waren, werden zij des nachts buiten het vierkant geſlooten.

Binnen den omtrek waren de barakken voor de krijgsknechten, voor welken eene menigte paarden, in eene rei, met de koppen naar de barakken, ſtonden. Nooit heb ik een ſchooner gezigt van deezen aart gezien. De paarden waren allen ruim zestien handbreed hoog, en van het ras der oude Saraceenſche paarden, wel gemaakt, zoo ſterk als onze koetspaarden, en buitengemeen ſnel in hunne beweegingen; van vooren wel wat kort en dik, maar zij hadden echter de ſchoonſte koppen, oogen en ooren van de waereld. Zij waren meest zwart, eenigen zwart en wit, ſommigen melkwit, met witte oogen en witte hoeven; 't welk geene zonderlinge aanprijzing was.

Bij de verblijfplaats van iederen krijgsknecht hing, tegen over het paard, een ſtaalen panzier, en daarbij eene antiloopenhuid, zoo week als zeemleer, om het 's nachts tegen den daauw te dekken. Boven het panzier hing een koperen helm, zonder pluimen, aan een ſnoer, en was het ſchilderachtigſte deel der geheele wapenrusting. Hier kwam nog bij een zeer groot en breed zwaard, in eene ſcheede van rood leer. Aan den knop van het gevest, hing een paar dikke handſchoenen zonder vingeren. — In deeze omheining waren, gelijk men mij zeide, vier honderd paarden, welke, benevens de ruiters en hunne uitrusting, het eigendom van den ſcheik Adelan waren; wijl ieder ruiter zijn ſlaaf, en voor geld gekocht was. — 'Er waren nog vijf of zes zulke omheinde plaatſen, welke maar een halve mijl van elkander lagen, en des konings paarden en ſlaaven bevatten. Ik kan niet zeggen, of die des

des konings in zoo goede orde waren, als deeze; maar dit is zeker, dat geene ruiterij eener Christen mogenheid deeze in pracht overtreffen kan.

Adelan zat op den ſtam van eenen palmboom, aan het hoofd eener rei zijner paarden, welken hij met genoegen ſcheen te bezien. Eene menigte zwarten, zijne vrienden of dienstknechten, ſtonden rondom hem. Hij had een lang opperkleed van bruin kamelot, met geel atlas bezet, aan, en een kamelotten muts, gelijk een helm, met twee ſpitſen, op het hoofd, waardoor de ooren bedekt werden. — Dit ſcheen zijn gewaad te zijn, wanneer hij des morgens vroeg opſtond, om zijne paarden te bezien, 't welk hij nooit verzuimde. — Hij was ruim zes voeten lang, taamlijk gezet, zwaar van gang, niet uit noodzaake, maar om zich aanzien daardoor te geeven. Hij ſcheen zestig jaaren oud te zijn, en zijne kleur en gelaatstrekken geleeken meer naar eenen Arabier, dan eenen Neger. Hij had een' zwaarder baard, dan de Nubiërs gemeenlijk hebben, groote doordringende oogen, en een moedige, doch bevallige houding. — Toen ik hem nader kwam, ſtond hij op en zeide, zonder mij te groeten: „Wat zou wel de koning van Abyſſinie voor deeze paarden geeven?" — Ik antwoordde op gelijke wijs: „Zij zouden iederen koning, die de waarde derzelven kende, voor geenen prijs te duur zijn." — „Goed;" zeide hij zachtkens tot de omſtanders: — „wanneer wij genoodzaakt worden, naar Abyſſinie te gaan, dan willen wij onze paarden medeneemen." Ik vermoed, dat hij met deeze uitdrukking op zijnen twist met den koning van Sennaar doelde.

Wij

Wij gingen daarna in een groote zaal. Zij was met ſcharlakenrood damast behangen en met eene menigte ſpiegels verſierd. Aan eene der lange zijden ſtonden twee groote ſofa's, met karmozijnrood en geel damast overtrokken en kusſens van goudlaken, gelijk bij den koning. Adelan wierp nu zijn opperkleed en muts van kamelot af, en bleef in zijn karmozijnrood kleed van atlas, dat over zijne knieën hing, en op de borst met een omſlag voorzien was. Om zijn lijf had hij een gordel, waarin een korte dolk, in een elpenbeenen, rijk met goud ingelegde, ſcheede, ſtak. Aan den vinger droeg hij eenen der grootſte en ſchoonſte amethyſten, welken ik ooit gezien heb, zonder met diamanten omzet te zijn, en in het eene oor een kleinen gouden ring.

Hij vroeg mij, waarom ik zonder wapenen, zonder geleide en te voet kwam? — Ik zeide, dat ik geene paarden had medegebragt, wijl mij gezegd was, dat men te Sennaar geene paarden kon houden. Hij ging hierop voort: „Gij moogt op uwe reizen menig gevaar doorgeſtaan hebben, maar wat denkt gij van mij? Ik ben dag en nacht van honderd en duizend Arabiers omgeeven, die mij allen leevendig zouden willen verſlinden, indien zij konden. Zie hier voor de deur zijn hunne opperhoofden, welken ik thans de ſchatting afeisch. Ik liet ze herwaard komen, opdat gij zien zoudt, of ik bereid voor u ben, dan niet." —— Ik gaf hem hierop te kennen, dat ik uit naam des konings van Abyſſinie kwam, die hem liet verzoeken, mij een zeker geleide door dit land naar Egypte te verleenen; terwijl hij bereid was, deeze gedienſtigheid, bij voorkomende gelegenheid, op gelijke wijs te beantwoorden. — Adelan nam den brief aan,

las

las hem, en zeide: „De koning van Abyssinie kan verzekerd zijn, dat ik bereid ben, nog meer, dan dit voor hem te doen. 't Is waar, sedert den onberaaden aanval op Sennaar, hebben wij geen bestemden vreede, maar wij zijn echter ook niet in oorlog met elkander. Wij houden goede nabuurschap; en wat is de vreede anders?"

Ik verzocht hem verder: mij, als eenen reiziger, de rechten der gastvrijheid te laaten genieten, en teffens te vergunnen, hem een klein geschenk aantebieden. Hij antwoordde: „Ik wil het niet weigeren; maar het is onnoodig. Ik heb gebreken, gelijk andere menschen; maar vreemdelingen, een losgeld, om zoo te spreeken, aftepersen, is mijne gewoonte niet. Het zou een geluk zijn, indien gij mijnen broeder Abou Kalek aantrofft, die een beter man voor vreemdelingen is; doch gebeurt het niet, dan wil ik voor u doen, 't geen ik kan, zoo ras ik maar met deeze Arabiers gereed ben."

Ik gaf hem den brief des sjerifs; hij opende dien, keek 'er even in, leide hem, zonder dien te leezen, neer, en zeide: „Metikal Aga is een goed man; als van onze inwooners, somtijds, eenigen naar Mekka reizen, draagt hij zorg voor hun. Ik ben 'er nooit geweest, en zal 'er waarschijnlijk ook nooit komen." — Toen ik hem, eindelijk, den brief van Ali Bei overhandigde, leide hij dien op zijne knie, sloeg 'er met de hand op, en zeide: „weet gij niet, dat zijn schatmeester, MAHOMET ABOU DAHAB, tegen hem opgestaan is, hem uit Kairo verdreeven heeft, en nu zijne plaats bekleedt? Maar laat u dit niet verlegen maaken: als mijn broeder niet komt, wil ik zelf u, zoo ras ik

tijd

tijd heb, afvaardigen."— Adelans dienstknecht, die mij van Tiwa afgehaald had, en hier tegenwoordig was, vroeg hem zachtjes: of hij dikwijls naar den koning zou gaan? „Zoo dikwijls, als hij wil," antwoordde Adelan; „hij mag ook in de ſtad gaan wandelen, doch nooit alleen; ook naar het koninglijk paleis, opdat hij, wanneer hij in zijn vaderland te rug gekomen is, kan zeggen: dat hij eenen koning van Sennaar gezien heeft, die niet wist te regeeren, en zich echter niet raaden liet; die niet wist oorlog te voeren, en echter geen vreede wilde houden."

Hij zond ons hierop in een andere kamer, daar een groot ontbijt gereed ſtond, en waaraan Hadſji Ismaël zich, wegens het lot van zijnen begunſtiger, Ali Bei, troostte. — Bij het weggaan kuste ik hem de hand, en vroeg, of het hem ook mishaagen zou, wanneer ik mij met de Arabiers in het voorhof in geſprek inliet? — „Spreek met hun, zoo veel gij wilt;" zeide hij: „maar laaten zij uwe wooning in Sennaar niet weeten, anders liggen zij van den morgen tot den avond in uw huis, verteeren uwe leevensmiddelen, en ſnijden u, op uwe terugreis, tot dankzegging, de keel af."

Sedert mijn vertrek van Gondar, had ik geenen zoo openhartigen man aangetroffen, als Adelan was. Maar zijne menigvuldige bezigheden deeden mij vreezen, langer in Sennaar opgehouden te zullen worden, dan ik wenschte. — De afſtand van Aira van de ſtad maakte mij, insgelijks, bekommerd: want de geheele weg was vol onbeſchofte lieden, die goud, kleederen en tabak ten geſchenke begeerden, of anders dingen voortbragten, die aanleiding tot twist gaven.

Met

Met de Arabiers te Aira hield ik een lang gesprek, en vernam van hun het verblijf van bijkans alle hunne stammen in Atbara. Zij waren thans op den weg naar de noordlijke zandvlakten, oostwaard van *Mendera* en *Barbar*. Deeze vlakten, die in het overig gedeelte des jaars woest liggen, werden nu op eenmaal door eene menigte menschen en kudden bewoond. De vlieg had deeze volken genoodzaakt, den vruchtbaaren bodem, zuidwaard van Sennaar, te verlaaten, en herwaard te verhuizen; 't welk hun anders de helft van hun vee zou gekost hebben. — Zoo gewigtig kan het zwakste werktuig, de vlieg, in de hand der Voorzienigheid worden! — Bij deeze gelegenheid staan de troepen van Sennaar gereed, om den Arabieren den weg te betwisten, wanneer niet ieder opperhoofd van eenen stam, vooraf, een echte lijst van al hun vee overgeeft, en met den scheik Adelan een vergelijk maakt.

Alle uitvlugten zijn vergeefsch. De vlieg, in 't bezit van het vruchtbaar land, vervolgt ieder kameel, tot dat het naar de zandwoestijn zijn toevlugt neemt; daar het geduurende den regentijd moet blijven. Hebben de Arabiers niet alles behoorlijk aangegeeven, dan worden zij, bij hunne terugreis, in Herfstmaand, wanneer de regentijd voorbij is, gestraft. Tegenstand werd dikwijls beproefd, maar was steeds vruchtloos. Belast met hunne vrouwen, kinderen en huisraad, zijn zij, niettegenstaande hun aantal, steeds het offer deezer weigewapende troepen geweest.

Men kon vraagen: wat doet de regeering van Sennaar met de verbaazende menigte kameelen, die zij van deeze Arabieren, bij hunnen doortogt, ont-

vangt? Doch deeze ſchattingen worden niet geheel in natura geleverd; maar, naar evenredigheid der kameelen, en der overige kudden, wordt een zekere hoeveelheid in goud en ſlaaven, en ſlechts een gedeelte in natura betaald, zoo veel, naamlijk, tot onderhoud van het hof en der regeering vereischt wordt: want op de markten van Sennaar vindt men gewoonlijk geen ander vleesch, dan kameelenvleesch, en de overige kameelen worden door de kooplieden van Dongola gekocht, en naar Egypte gezonden, om de karavaanen, die jaarlijks van daar naar Mekka gaan, daarmede te voorzien.

De verachtlijke wijs, op welke Adelan van zijnen koning ſprak, maakte mij bezorgd, dat ik het, over lang of kort, bij den eenen of anderen verkerven, en daardoor in ongelegenheid komen zou.

Den volgenden morgen, na mijne aankomst van Aira, kreeg ik onverwacht een bezoek van HADSJI BELAL, aan wien ik door Metikal Aga aanbevolen, en door den Engelſchen makelaar te Dſjidda, Ibrahim Seraf, geweezen was, in gevalle ik te Sennaar geld noodig had. —— Hij was te Dſjerri in Atbara met waaren geweest, en ſchilderde mij het land zoo vreeslijk, als of ik nergens, dan daar ik nu ſtond, veilig was. — Des avonds zond hij mij eenige ververſchingen, die ik lang ontbeerd had; te weeten: thee, voortreflijke koffij, honig, bruinen ſuiker, eenige flesſen arak, ſpecerijen, en etlijke goede gedroogde dadelen uit Atbara.

Hadſji Belal was uit Marokko geboortig, te Kairo, Dſjidda en Mekka geweest, kende de Engelſchen zeer wel, en beleed, dat hij hun verpligt en toe-

toegedaan was. Ik had te vooren over geldzaaken met hem geſprooken; maar hij gaf mij weinig hoop, dat ik te Sennaar het noodige bekomen kon; doch hij geloofde, dat ik van den ſcheik Abou Kalek nog het meest te verwachten had, wanneer dezelve van Kordofan te rug kwam. — Op zekeren morgen, toen ik gereed ſtond, om naar het paleis te gaan, kwam hij bij mij, en zeide: dat hij van den koning kwam, daar hij naauwkeurig gevraagd was, wat ik voor een man was? — Hij had zeer gunſtig van mij, en mijne natie geſprooken; men had hem naar Metikal Aga's en andere brieven, die hij, ten mijnen behoeve, uit Dſjidda ontvangen had, gevraagd, en de kadi, welke 'er, benevens eenige andere voornaame hovelingen, bij tegenwoordig was, had ze overluid geleezen. Men had gevraagd: hoe ik het waagen durfde, deeze woeſtijnen met vier of vijf oude bedienden te doorkruiſen? Wat ik begeerde te zien? Waarom ik geene lieden van mijne eigene natie, maar armhartige Kopten, Arabiers en Turken, waarvan geen mijnen godsdienst beleed, bij mij had?— Hij had geantwoord: dat mijn oogmerk was, naar mijn vaderland te rug te keeren; dat reizigers zich in deeze landen aan zoodaanige lieden moesten houden, die denzelven weg gingen; en dat hij geloofde; dat eenige van mijne Engelſche dienstbooden in Abyſſinie overleeden waren. — De koning had hierop gezegd: „Gij weet, Hadſji Belal, dat ik niets voor hem doen kan. Ik kon hem gemaklijker naar Abyſſinie te rug brengen, dan hem naar Egypte bevorderen."

Eenige dagen daarna werd ik ten hove geroepen. De koning zat alleen; hij ſcheen verdrietig te zijn, en vroeg mij op een knorrige wijs: of ik

nog niet weg was? — Ik antwoordde: dat hij wel wist, dat ik zonder zijne hulp geene ſchreede uit Sennaar doen kon. — Hierop vroeg hij in denzelven toon: hoe het mij in den zin gekomen was, deezen weg te neemen? Ik zeide: dat in Abysſinie een ieder geloofd had, dat hij in ſtaat zou zijn, mij een zeker geleide door zijn eigen land te geeven. — Hij antwoordde niets, maar knikte met zijn hoofd, ten teken, dat ik mij moest weg begeeven. — Op deeze wijs eindigde dit korte, maar onaangenaame geſprek.

Dien zelven dag, des namiddags, werd ik weder in het paleis geroepen. De koning zeide mij, dat verſcheidene zijner vrouwen ziek waren, en verzocht mij, dat ik haar eenen goeden raad wilde geeven. — De kennis met het ſchoone geſlacht was mij altijd voordeelig geweest; des willigde ik het gaarn in. Men bragt mij in een groot vierkant vertrek, dat maar weinig licht had, en waarin omtrent vijftig volkomen zwarte vrouwen waren, die geene andere bedekking, dan een ſmal ſtuk katoenen lijwaat om het lijf, hadden. — Terwijl ik bedacht, of alle deeze koninginnen waren, dan of de koningin veelligt in 't geheel niet daar onder was, nam eene van dezelven mij bij de hand, en voerde mij, taamlijk onſtuimig, in een ander vertrek, welk veel beter verlicht was. — Op eene groote ſofa, met blaauw ſtof van Suratte behangen, zaten drie perſoonen, die van het hoofd tot de voeten met blaauwe katoenen hembden bekleed waren.

Eene van die drie vrouwen, de meest begunſtigde des konings, verdient eene bijzondere beſchrijving. — Zij was omtrent zes voeten lang, en zoo bijster dik, dat zij, de olifant en rhinoceros uit-

uitgezonderd, het dikſte leevende ſchepſel ſcheen te zijn, welk ik ooit gezien heb. Zij had alle de gezigtstrekken eener Negerin. In haare onderlip hing een gouden ring, die dezelve tot over den kin neertrok, en haare tanden, welke klein en ſchoon waren, ontblootte. Het binnenſte gedeelte der neerhangende lip was met antimonie zwart gemaakt. In haare ooren, welke tot op de ſchouders neerhingen, en naar vleugels geleeken, droeg zij, insgelijks, groote gouden ringen, een weinig dunner dan de kleine vinger van een volwasſen man, en vijf duimen in de middellijn wijd. Door het gewigt deezer ringen, waren de gaten in de ooren zoo wijd geworden, dat men, boven de ringen, gemaklijk drie vingeren daardoor kon ſteeken. Om haaren hals had zij een gouden keten, die uit verſcheidene ſtrengen beſtond, en waaraan eene menigte gouden zecchijnen hing. Aan haare voeten zag ik twee gouden ringen, dikker dan de ringen, welken ik ooit aan de voeten van misdaadigers gezien heb. Ik kan niet begrijpen, hoe zij daarmede gaan kon; doch naderhand bevond ik, dat zij hol waren.

De beide andere dames waren nagenoeg op gelijke wijze opgetooid; alleenlijk, had de eene twee gouden ketens in de ooren, waar van iedere van het oor tot het neusgat ging, daaraan zij bevestigd waren. Zij had ook nog een' gouden ring in het neusbeen, die tot aan de opening des monds neerhing, en haar het ademhaalen moeilijk moest maaken. Het geheele had veel overeenkomst met den toom van een paard. — Toen ik nader bij haar kwam, bragt de oudſte haare hand aan den mond; kuste ze, en zeide in gemeen Arabisch: *Kishalek howaya?* dat is: „hoe vaart gij, koopman?" — Ik

antwoordde: „Vreede zij u! Ik ben geen koopman, maar een arts."

Ik wil mijne leezers met alle haare klagten niet ophouden. Met een woord; geen deel aan het ligchaam uit- of inwendig hadden zij, daarover zij niet klaagden. —— De drie koninginnen wilden adergelaaten zijn; 't welk ik gereedlijk inwilligde. Maar, toen ik de lanzetten ten voorschijn bragt, meenden zij te bezwijken. Zij riepen allen om den *tabandsje*, waarmede zij een snepper bedoelden, schoon het woord in 't Arabisch eene pistool betekent. Ik had wel een paar sneppers, doch geenen bij mij. Ik zond des mijnen dienstknecht, om eenen te haalen. De laating had bij de drie koninginnen het beste gevolg. De kamer stroomde van koninglijk bloed. Ten besluite begeerden zij, dat ik haar het werktuig liet, nadat ik haar vooraf aan twee slaavinnen, die nergens over klaagden, het gebruik van het werktuig getoond had.

Op een' anderen avond werd ik verzocht, aan de koninginnen, en twee of drie voornaame dames, braakmiddelen te geeven. — De ipekakuanha deed groote uitwerkingen, en warm water werd in overvloed gedronken. Om deeze reden, en om de menigte der schoone lijderessen, geraakte de vloer vol uitbraaksel; 't welk, gevoegd bij 't klaagen en steenen, dat ik moest hooren, mijn verblijf aldaar alderverdrietigst maakte. — Doch dit was het nog niet al. — Bij mijne komst in de zaal, hadden de koninginnen haare blaauwe hembden aan: doch naauwlijks begonnen zij haare kwaalen op te tellen, of zij deeden, de eene voor, en de andere na, haare hembden uit, en leiden ze los op haaren schoot, terwijl zij met kruiswijs onder elkander

der geſlagen beenen, gelijk de kleermaakers, zaten, en dus geheel naakt waren. — De gewoonte in deeze warme landen, om naakt te gaan, maakt, dat men alle gevoel van ſchaamte verliest. Bij deeze gelegenheid moest ik bemerken, dat de borſten deezer zittende dames tot op haare knieën neerhingen.

Zij meenden, dat zij, wegens deeze vertrouwlijkheid van haaren kant, iets dergelijks van mij mogten verwachten. Tot mijne groote verwondering hoorde ik de koningin zeggen, dat zij wenschte, mij ook in dien zelven natuurlijken toeſtand te zien, waarin zij zich aan mij vertoonden. Terſtond ſchaarden alle de vrouwlijke bedienden rondom mij. Van vijftig of zestig vrouwen, allen zoo groot en ſterk, als ik zelf, omringd zijnde, was alle weigering of tegenſtand vergeefsch. Mijne kleeding beſtond, gelijk de haare, uit een blaauw katoenen hembd, dat los van het hoofd tot de voeten om mijn lijf hing. Ik ſloeg bedingen voor; maar het eenige, welk ik verkreeg, was, dat ik mij niet verder dan over de ſchouders en de borst behoefde te ontblooten. Toen zij mijne blanke huid zagen, gaven zij eenen luiden ſchreeuw. Zoo groot was haar mishaagen, dat zij te rug ijlden, houdende deeze kleur voor onnatuurlijk, of voor het gevolg eener ziekte. — Nooit was ik minder in mijn ſchik. Liever ware ik in een gevecht gegaan, dan een dergelijk onderzoek te herhaalen.

Mijne omſtandigheid was nog te akeliger, toen ik bedacht, dat, ware de koning, op dat oogenblik, binnen gekomen, hij mij of ſpiesſen, of de

huid, naar welker kleur zij zoo nieuwsgierig waren, zou hebben laaten aftrekken. Nogthans kon ik verzekeren, dat, ſedert ik deeze koninglijke ſchoonheden naakt gezien had, 'er niet de minſte gedachte in mij opgekomen was, die den koning aanleiding tot jaloersheid had kunnen geeven. Ik geloof, dat van den kant der dames hetzelve ten mijnen opzigte gezegd kon worden. Ik keerde te rug, maar met andere aandoeningen, dan het gezigt en geſprek met de ſchoone Aiſietsj te Tiwa mij ingeboezemd had. — Niemand kon over zijnen toeſtand mismoediger zijn, dan ik thans over den mijnen was; te meer, wijl mijne verloſſing niet nabij ſcheen te zijn, maar ſteeds hachlijker te worden.

Eene gebeurenis vermeerderde mijne verlegenheid. Toen ik, op zekeren avond, den koning wilde opwachten, en door verſcheiden ledige vertrekken ging, daar anders de lijfwacht zich ophield, bejegende mij Mahomet, des konings bediende, die mij van Tiwa gehaald had. Hij was, of hield zich dronken, en, wijl hij mij alleen zag, kwam hij al ſtruikelende mij te gemoet, en zeide: „'t is goed, dat ik u hier ontmoet; betaal mij de moeite, dat ik om uwenthalve naar Tiwa heb moeten gaan." — Hij wilde mij bij de borst aanpakken. Doch ik vatte hem bij den arm, en ſlingerde hem weg, dat hij bijkans achter over was gevallen. — Daarop riep hij vol woede: „geef mij vijftig *patakas* (omtrent twaalf guinea's); of ik zal u verlammen."

Ik wierp hem op den grond, en rukte hem het zwaard uit de hand. Op dit oogenblik, kwam Soli-

liman bij mij. Teffens kwamen 'er eenige makkers van Mahomet bij, die hem of verdedigden, of voor hem ſmeekten. — Soliman, intusſchen, drong 'er op, om hem, met het bloote zwaard in de hand, naar den koning te brengen. — Doch, hoe verbaasd ſtonden wij over het antwoord des konings op onze bezwaarnis. Hij antwoordde: „De karel was dronken; en in dit land zijn de lieden niet gewoon, Franken, gelijk gij zijt, op de ſtraat te zien gaan." Daarop deed hij Soliman zelfs een verwijt, dat hij zijnen dienstknecht in zijn paleis, durfde ontwapenen, en beval hem, het zwaard terſtond te rug te geeven. Vol bekommernis naar huis gaande, ontmoette ons KITTOU, Adelans broeder. Ik verhaalde hem de gebeurenis. Hij zeide: „de koning heeft de ſchuld van alles. Ieder ſlaaf kan bij hem doen, wat hij wil. Adelan zou den karel voor het paleis den kop hebben laaten afhouwen, als hij hem de zaak wilde melden: maar het was beter voor mij, dat zulks geduurende mijne tegenwoordigheid niet geſchiedde; te meer, wijl Abou Kalek daaglijks verwacht werd, wanneer de zaaken op een' anderen voet zouden komen." Hij ried mij, zoo weinig mooglijk naar het paleis, en over 't algemeen op de ſtraat te gaan, vooral niet des nachts, en ook nooit zonder geleide. — In het huis van zijnen broeder durfde mij niemand leed doen. Ik behoefde niemand toetelaaten, al kwam hij ook van den koning. Ik moest maar zeggen: Adelan heeft het mij verbooden. Voor het overige ſtond hij in. Onder dit geſprek, werd hij bij den koning geroepen.

Ik keerde nu vergenoegder naar mijne wooning te rug; wijl ik eene plaats wist, daar ik veilig was. Ik had voorgenomen, de komst van Abou Kalek hier aftewachten, dien ik als het werktuig aanmerkte,

dat mij van de ſlinkſche oogmerken, die de koning tegen mij in 't ſchild voerde, verloſſen zou. Hadſji Belal ſterkte mij in dat geloof. Hij zeide mij, dat de koning vernomen had, dat ik twee duizend oncen goud, veel zilver en rijke ſtoffen uit Indie bij mij had; dat ik niet van Kairo, maar uit Indie, niet als arts, maar als koopman, kwam.

Ik beſloot derhalve, beſtendig te huis te blijven, en de aanmerkingen, welken ik over deeze bijzondere regeeringsvorm gemaakt had, in orde te brengen: — eene regeering, welke genoegzaam in onze dagen ontſtaan is, en waarvan nog geen reiziger eenig bericht gegeeven heeft.

N B.

NEGENDE AFDEELING.

STICHTING *van het koningrijk Sennaar.* — *De Arabiers,* BENI KOREISJ, *eerſte bezitters van dit gewest.* — *Zij worden door Negers, Sjilloek geheeten, overwonnen.* — *Geſprek met* ACHMET SID EL KOEM, *een' zonderlingen amptenaar aan het koninglijk hof.* — *Lijst der koningen van Sennaar.* — *Aanmerkingen over die lijst.* — *Staatsgeſteldheid des lands.* — *Zeldzaame en wreede gewoonte, na den dood eens konings van Sennaar, gebruiklijk.* — *Groote ſterflijkheid onder de kinderen in de hoofdſtad.* — *Veelerhande dieren teelen in Sennaar, en den omtrek der ſtad, niet voort, en leeven 'er niet lang.* — *Lucht- en grondgeſteldheid omtrent de hoofdſtad; enz.*

Van den tijd van SALADIN af, tot den Turkſchen keizer SELIM, die, door het vermoorden van TOMUM BEI, van de regeering der Mamelukken in Egypte een einde maakte, dat is, van de twaalfde tot de zestiende eeuw, hadden de Arabiers in Nubie en andere landen, boven Egypte gelegen, zich met de oorſpronglijke bewooners deezer landen

den vermengd. Deeze inwooners waren Herders, en werden, na hunne bekeering tot den Mohammedaanſchen godsdienst, één volk met de Saraceenen, welke onder de regeering van den Kalif OMAR dit land overſtroomden. — Alleenlijk bleef dit onderſcheid, dat de Arabiers hunne oude gewoonte, om in tenten te verkeeren, behielden, daar de eerſten integendeel in hutten, aan de oevers der rivieren, en onder plantaadjen van dadelboomen, woonden.

Dit onderſcheid lijdt echter eenige uitzondering. — De Arabiers uit het geſlacht van Mohammed, de Beni Koreisj, hielden zich meest in ſteden op, gelijk Mekka, Tadſjef en Medina. Bijzonder had dit na de ſtichting van zijn rijk, en de verdrijving der Joden, plaats. Hierom behielden ook veelen van hun, die naar de oostlijke deelen van Nubie kwamen, de gewoonte, om in kleine ſteden en dorpen bij elkander te woonen. Deeze kreegen den naam *Dſjahalin*. Dezelve beduidt eigenlijk heidenen; maar hij begrijpt ook die oude Arabiſche ſtammen, welken Mohammed zelf van het heidendom tot zijnen aanhang bekeerde, en voorheen Sabeërs geweest waren, wier godsdienst in Arabie en geheel Afrika plaats had gehad. — Deeze Dſjahalin kent men, gemeenlijk, aan hunne naamen, die of op aanzienlijke mannen in Mohammeds leeftijd, of op omſtandigheden, Mohammed zelven aangaande, betrekking hebben. Een voorbeeld der eerſten is *Rahatab*, dat is, *Rahat was onze vader*; en der laatſten, *Mahabrab*, dat is, *het graf is onze vader*; 't welk op het graf van hunnen propheet doelt.

Dee-

Deeze Dsjahalin zijn de edele Arabiers uit den ſtam der Beni Koreisj. Zij woonen wel in dorpen, maar zijn de gevaarlijkſten voor de reizigers. — Dit land was, wegens zijnen koophandel, in naam aan Egypte onderworpen, doch had echter een eigen vorst uit den ſtam der Beni Koreisj, onder den tijtel van *Welled Adsjieb*, of *Zoon des goeden*. — Intusſchen was deeze vorst ſlechts de ſcheik aller Arabieren, dien zij eene ſchatting betaalden, om hem in ſtaat te ſtellen, overeenkomſtig zijne waardigheid te leeven, en een genoegzaame magt, tot handhaaving van zijn gezag, te onderhouden. Ten aanzien van het burgerlijke, had ieder ſtam zijnen ſcheik, en ieder geſlacht eenen ouden man tot hoofd.

De zetelplaats van deezen Arabiſchen vorst was te Dsjerri, eene ſtad, aan de grenzen van den keerkringsregen, en dicht bij het veer over den Nijl naar de woestijn Bahiouda, op den weg, die, langs de woestijn Selima, naar Dongola in Egypte leidt. — Deeze ligging was wel uitgekoozen. Hier ſtond, om zoo te ſpreeken, het algemeen tolhuis voor de Arabiers, die kudden hielden. Wanneer zij, in Bloeimaand, wegens de vlieg, hunnen vetten bodem verlaaten, en de zandvlakten zoeken moesten; en, wanneer zij, na het ophouden van den gewoonen jaarlijkſchen regen, derwaard te rug keerden, hadden zij geen' vrijen doortogt, indien zij niet, ter deezer plaats, hunne ſchatting, en de achterſtallen van die, tot den laatſten penning betaalden. — Zoo was de toeſtand van het uitgeſtrekte land, tusſchen Egypte en Abysſinie, in het begin der zestiende eeuw.

In

In den jaare 1504, deed eene natie van Negers, onder den dertienden graad der noorder breedte, aan de oevers der groote rivier Bahar el Abiad, woonende, met veele kano's, eene landing in de Arabiſche provincien, verſloeg Wed Adſjieb in een gevecht, bij *Herbadſji*, en dwong hem, om haar voor eens de helft van hun vee, en jaarlijks een aanzienlijke ſchatting, te geeven. Onder deeze voorwaarden bleeven de Arabiers in hun land, en Wed Adſjieb in zijne waardigheid; doch in den grond was hij enkel de ſtadhouder zijner overwinnaaren.

Deeze Negers, *Sjilloek* geheeten, verplaatsten den zetel der regeering van Wed Adſjieb, naar Herbadſji, opdat hij nader onder hunne oogen was. — Doch AMRU, de eerſte hunner beheerſcheren, ſtichtte, in 1504, zijn rijk, aan de oostzijde des Nijls, en bouwde *Sennaar*, welk, ſedert dien tijd, altijd de hoofdſtad daarvan geweest is. — Van dat tijdſtip af, tot mijne aankomst te Sennaar, dat is, in een tijdvak van twee honderd zes en zestig jaaren, hadden van Amru af tot ISMAIM, die thans den troon bekleedt, twintig koningen geregeerd. Hij was vier en dertig jaaren oud, en had drie jaaren op den troon gezeten. Acht dier koningen waren afgezet; en den tegenwoordigen ſcheen een gelijk lot beſchooren te zijn.

Bij de oprechting des rijks, waren de koning en de geheele natie der Sjilloek heidenen. Wegens hunnen handel op Kairo, namen zij ras den Mohammedaanſchen godsdienst, en den naam *Fundſje* aan. Dezelve betekent, volgens ſommigen *Heeren* of *Overwinnaars*, volgens anderen *vrije Burgers*. Hij

is

is alleen toepaslijk op de geenen, die oostwaard van den Bahar el Abiad woonen. — Intusschen kunnen zij op den tijtel van vrije burgers niet stout zijn, wijl in dit land de adel daarin bestaat, dat men een slaaf zij. — Bewijst men iemand te Sennaar niet behoorlijke achting, dan vraagt hij terstond: „Weet gij niet, dat ik een slaaf ben?" Hij doet deeze vraag met dezelve stoutheid, als of in Engeland, in dergelijk geval, gevraagd wierd: „Weet gij niet, dat ik een pair des rijks ben?" Slaavernij is in Sennaar de waare adel, en alle tijtels en waardigheden beduiden niets, wanneer de persoon, die ze bezit, geen slaaf is.

Wijl men, voor zoo veel ik weet, de naamen deezer koningen nergens vindt, zal ik ze hier bijvoegen. Het geschrift, waaruit ik ze genomen heb, is zoo zonderling, als hunne geschiedenis zelve. Het was de lijst des scherprechters. — Het behoort tot de zonderlingheden van dit ruuwe volk, dat hun koning onder deeze voorwaarde den troon beklimt, dat hij, wanneer zijne staatsdienaars, na voorafgegaane raadpleeging, van meening zijn, dat het voordeel van den staat vordere, hem niet langer op den troon te laaten, door zijne onderdaanen, of slaaven, op eene wettige wijs, kan afgezet, of ter dood gebragt worden. — De amptenaar, welke alleen het recht heeft, het bloed van hunnen koning te vergieten, is altijd uit de koninglijke familie. Hij heet *Sid el Koem*, of *Opziener over de bedienden*. Hij heeft geene stem bij de afzetting des konings, en is dus deswege ook niet verantwoordlijk. De tegenwoordige gewettigde koningsmoorder, ACHMET SID EL KOEM, woont in het koninglijk paleis, en had den voorigen koning NASSER, twee zijner zoonen, en een kind

kind aan 's moeders borst om 't leeven gebragt, en wachtte daaglijks, denzelven dienst aan den tegenwoordigen koning te bewijzen. 'Er heerschte echter niet het geringste mistrouwen tusschen beiden; schoon de koning aangaande zijnen hachlijken toestand niet onbewust kon zijn.

Deeze Achmet, van wien ik de lijst der koningen van Sennaar ontving, was een van die weinige lieden, die mij te Sennaar eenige hoflijkheid beweezen. Hij was met het graveel gekweld, doch vond bij de zeeppillen, die ik hem gaf, veel baat; 't welk een hoogen graad van dankbaarheid bij hem verwekte. Hij was ook met de vallende ziekte bezocht; maar dit schreef hij aan de toverij van eenen zijner vijanden toe. Ik bleef somtijds geheele nachten bij hem, als hij buitengewoon leed. Ik was bij hem volkomen veilig. Hij was zacht van aart. Hij beleed wel uitwendig den Mohammedaanschen godsdienst, doch scheen in den grond nog een heiden te zijn. Dikwijls zeide hij: „daar is geen beter godsdienst, dan die van eenen Christen." — Hij was geduurig door Nubische priesters omringd, die, naar zijne verzekering, groote tovenaars en duivelsbezweerders waren. Ik sprak dikwijls vrij met hun, wanneer zij Arabisch verstonden, en vernam veel uit hun aangaande het inwendige des lands, en de groote bergketen *Dyre* en *Tegla*, die zich westwaard tot in het binnenste van Afrika uitstrekken. Zij gaven voor, dat hunne voorouders van daar gekomen, en uit eenen grooten watervloed gered waren. — Ik vroeg hen, waarom zij Achmet, door hunne toverkunst, niet van zijne kwaalen heelden? Zij antwoordden: dat het een Christlijke duivel was, daarover zij geene magt hadden.

Ach-

Achmet hield mij voor geenen Christen, offchoon hij wist, dat ik geen Mohammedaan was. Hij meende, dat ik, gelijk hij zelf, een middending was. Ik liet hem in zijne dwaaling, en mij over 't geheel niet over religiezaaken met hem in: want bekeerlingen te maaken, was mijne zaak niet. — Hij ſprak goed Arabisch, en beantwoordde alle mijne vraagen over de geſteldheid des lands, zijne regeeringsvorm, zijnen godsdienst, en zijn ampt, openhartig. — Toen ik hem vroeg: waarom hij Nasſers zoon, in zijn vaders tegenwoordigheid, gedood had? antwoordde hij koeltjes: dat hij zulks had moeten doen, opdat Nasſer zien zou, dat zijn zoon op een wettige wijs omgebragt, dat is, dat hem de keel afgeſneeden wierd, en hij niet op eene ſchimpachtige en ſmertlijke wijs, door de boosheid zijner vijanden, omkwam. Hij voegde 'er bij: dat Nasſer het ombrengen van zijnen zoon taamlijk onverſchillig had aangezien; maar, toen de beurt aan hem kwam, des te minder bereidwillig was geweest. De koning had hem dikwijls zoeken overtehaalen, dat hij hem zou laaten ontſnappen; maar, toen hij zag, dat zulks te vergeefs was, had hij het doodvonnis zonder tegenſtand laaten uitvoeren. — Hij verhaalde mij, dat de tegenwoordige koning Ismain zeer wankelende ſtond. De beide broeders Adelan en Abou Kalek waren aan het hoofd der troepen in het veld; Kittou had de geheele krijgsmagt in de hoofdſtad onder zijn bevel; de koning was niet geacht, had geene ondervinding, geen' moed, geene vrienden, geen geld, en geene troepen.

Ik vroeg hem, of hij niet vreesde, dat de koning eens in den zin mogt krijgen, hem te toonen, dat te ſterven, of omgebragt te worden, geene zoo lig-

te zaak was. Hij zeide: „de koning weet zeer wel, dat ik geene ſchuld aan zijnen dood heb; en dat, wanneer hij toch eenen geweldigen dood ſterven moet, het beter zij, dat hij in 't geheim door de hand van zijnen bloedverwand, dan door eenen gehuurden moordenaar, eenen Arabier, of Christen ſlaaf, openlijk voor 't oog van het gantſche volk, omgebragt worde."

Toen BAADY, de vader van Ismain, gevangen naar Tiwa gezonden werd, liet Adelan hem, aldaar, door WELLED HASSAN, ſtadhouder van Atbara, en vader van Fidele, ombrengen. — De koning was altijd gewapend, ſterk en op zijn hoede; zoo dat Hasſan geene andere gelegenheid vond, dan hem, terwijl hij zijne handen wiesch, van achter met eene lans te doorſteeken. — Het volk was toen op Adelan zeer verbitterd, en hij moest het zelf met den dood boeten; niet wegens den moord; maar omdat de koning door eenen man, wiens ampt het niet was, en met eene lans omgebragt was, daar het, volgens de wet, met een zwaard had moeten geſchieden.

Boven is reeds aangemerkt, dat de Sjilloek, in 1504, het koningrijk Sennaar, en de hoofdſtad van dien naam ſtichtten. Van dien tijd af, tot heden toe, hebben 'er twintig koningen, allen uit eene en dezelve familie, geheerscht. Achmet gaf 'er mij de volgende lijst van:

AMRU, zoon van Adelan, aanvaardde de regeering, in het jaar 1504 na CHRISTUS geboorte, en regeerde . .	30	jaaren tot	1534.
NEIL, zoon van Adelan, .	17	— —	1551.
ABDELKADER, zoon van Amru,	8	— —	1559.
AMRU, zoon van Neil, afgezet,	11	— —	1570.
DEKIN, zoon van Neil, .	17	— —	1587.
DOURO, zoon van Dekin, afgezet,	3	— —	1590.
TIBY, zoon van Abdelkader,	3	— —	1593.
OUNSA, afgezet, . .	13	— —	1606.
ABDELKADER, zoon van Ounsa, afgezet, . . .	4	— —	1610.
ADELAN, zoon van Ounsa, afgezet, ...	5	— —	1615.
BAADY, zoon van Abdelkader,	6	— —	1621.
REBAT, zoon van Baady, .	30	— —	1651.
BAADY, zoon van Rebat, .	38	— —	1689.
OUNSA, zoon van Nasser, des zoons van Rebat, . . .	12	— —	1701.
BAADY EL ACHMER, zoon van Ounsa, . . .	25	— —	1726.
OUNSA, zoon van Baady, afgezet,	3	— —	1729.
L'OUL, zoon van Baady, .	4	— —	1733.
BAADY, zoon van l'Oul, afgezet,	33	— —	1766.
NASSER, zoon van Baady, afgezet,	3	— —	1769.
ISMAIN, zoon van Nasser. .	3	— —	1772.

Het blijkt niet, dat deeze koningen, sedert de stichting des rijks, hetzelve merklijk vergroot hebben. Ounsa, de zoon van Nasser, heeft het eerst

de provincie Fazuelo veroverd. —— Ik wil over deeze lijst, die buiten twijfel echt is, drie aanmerkingen maaken:

I. De eerſte is: dat de ſtichting van dit koningijk, in de regeering van NAOD, koning van Abyſſinie, die in 1495 den troon beklom, en dertien jaaren bekleed heeft, invalt.

II. De tweede is: dat, in 't begin deezer eeuw, Tekla Haimanout, zoon van Yaſous den Grooten, aan Baady, zoon van Ounſa, wegens de vermoording van den Franſchen gezant du Roule ſchreef, en daarin van de oude vriendſchap, die tuſſchen Abyſſinie en Sennaar, ſedert de regeering van KIM, had ſtand gehad, ſpreekt. Deezen Kim doet hij, als een voorvader van Baady, op den troon verſchijnen. Doch de naam Kim wordt in de geheele lijst der koningen van Sennaar niet gevonden. Ik vermoed derhalve, dat deeze Kim een van de vorſten was, die van 998 tot 1101 te Kairo regeerden, HADEK, de laatſte dier vorſten, werd door Saladin, den eerſten Sultan van Egypte, verſlagen. Met Egypte waren de Abyſſiniers ſteeds in goede verſtandhouding; maar van Sennaar hoorde ik dat nooit; ook beſtond dit laatstgenoemde koningrijk toen nog niet. Tekla Haimanout dwaalde dus, en hield de briefwisſeling van Abyſſinie met den beheerſcher van Kairo, verkeerdlijk voor dien met Sennaar, welk eerst eenige eeuwen daarna geſticht werd.

III. De derde aanmerking is: dat Baady el Achmer, die, in 1704, den heer du Roule deed vermoorden, in 1725 nog leefde, niettegenſtaande de heer

heer MAILLET aan zijn hof ſchreef, dat hij, in 1705, door de Arabiers, in eenen veldſlag bij Herbadſji, verſlagen en omgebragt was.

Wanneer een koning van Sennaar ſterft, volgt zijn oudſte zoon hem in de regeering op. Terſtond daarop worden zoo veele zijner broederen, als men magtig kan worden, door den Sid el Koem, ter dood gebragt. — Achmet, een zoon van Baady, en broeder van Nasſer en van Ismain, vlugtte, bij zijns broeders troonbeklimming, naar de grenzen van Kuara, en begaf zich, met eenige Gandſjarruiters, naar Gondar, daar hij door de ſtegee vriendlijk ontvangen, en overgehaald werd, om zich te laaten doopen. Daarna keerde hij naar Kuara te rug, en kwam, voor den veldſlag bij Serbraxos, met eene bende ruiters, bij des konings heir; doch, op het eerſte gezigt des vijands, nam hij reeds de vlugt. — Hij was aangenaam van perſoon en ommegang; maar een groot leugenaar en zuiper.

De gewoonte in Sennaar, om, bij het ſterfgeval eens konings, alle de zij-verwandten des nieuwen konings te vermoorden, heeft met de gewoonte in Abyſſinie, om, bij dergelijk geval, de prinſen op eenen berg in te ſluiten, veel overeenkomst. Men kan 'er de onderſcheiden trappen van woestheid en denkwijzen tuſſchen de beide natien duidlijk uit afneemen. In Abyſſinie worden de prinſen, geduurende hun leeven, op eenen berg gevangen gehouden; maar in Sennaar, voor het aangezigt des konings, in het paleis, daarin zij geboren waren, omgebragt.

Het vrouwlijk geſlacht is hier, gelijk in Abyſſi-

nie, van de regeering uitgeſlooten. Dit gebruik ſtamt, waarſchijnlijk, uit hun eigen vaderland, *El Aice* genaamd, af: want bij de Herders, welken zij in Atbara onder het juk bragten, had het tegendeel plaats. — Intuſschen ſtaan de prinſesſen in Abyſſinie op een beter voet, dan die in Sennaar. De laatſten hebben noch rang, noch beſtemde inkomſten, en worden niet veel beter, dan als dochters van gewoone ingezeetenen, aangezien. — Onder de vrouwen, welken ik in het paleis zag, waren, gelijk ik, naderhand, vernam, veele prinſesſen; doch men kon ze noch uit haar gedrag, noch uit eenige achting, die men haar bewees, onderſcheiden.

De koninglijke familie beſtaat gemeenlijk uit Negers, en dat blijft zij, wanneer de moeders zwartinnen zijn: maar, wanneer de koning eene Arabiſche vrouw trouwt, gelijk dikwijls het geval is, dan moet de zwarte kleur des vaders voor de blanke der moeder wijken, en het kind wordt blank. — Dit was het geval met Baady, die daarom den toenaam van den *Blanken* kreeg. Rebat, zijn vader, was zwart, zijne moeder eene Arabiſche, en de zoon blank. — De laatſte Baady, die te Tiwa omgebragt werd, was volkomen zwart, teelde met eene Arabiſche vrouw, uit den ſtam der Daveina, Ismain, den tegenwoordigen koning, die blank is. — Zoo heb ik het hier, en in de koninglijke, en in de familien van de inwooneren des lands over 't algemeen, bevonden. — Nog zonderlinger is het, dat een Arabier, die blank is, wanneer hij eene zwarte vrouw trouwt, blanke kinderen teelt. — 'Er kunnen uitzonderingen zijn; maar alle de voorbeelden, die mij onder het oog kwamen, bevestigden het. — De Arabiers vermengen zich,

zich, geduurende de heete zomermaanden, alleen met Negerinnen, om dat haare huid bij uitſtek koel en frisch is: des niettegenſtaande vond ik geenen zwarten Arabier in het geheele koningrijk Sennaar.

De kinderen in en rondom de hoofdſtad ſterven zoo menigvuldig, dat de inwooners, waarſchijnlijk, zouden uitſterven, wanneer zij niet door de ſlaaven, die uit alle de zuidlijke landen geſtaadig worden aangebragt, vergoed werden. Nogthans zijn de mannen ſterk en groot; maar zij worden niet oud; 't welk men waarſchijnlijk aan alle de ongeregeldheden, waaraan zij zich, van hunne jeugd af aan, overgeeven, te wijten heeft. — De luchtſtreek alhier moet derhalve groote veranderingen ondergaan hebben; want Sennaar is niet verre van de plaats, alwaar, volgens het voorgeeven der ouden, de *Macrobii* gewoond hebben, eene natie, die wegens haar lang leeven zoo genoemd werd. — Doch, veelligt, waren deeze de bergbewooners, *Guba* geheeten, aan de grenzen van Kuara; vermits van hun land getuigd wordt, dat 'er goud in gevonden werd. — De inwooners van Sennaar, offchoon zich voor belijders van den Mohammedaanſchen godsdienst uitgeevende, hebben echter zoo weinig menſchenliefde, dat zij niet zelden hunne ſlaavinnen, wanneer zij een tijd lang met haar, als hunne vrouwen, geleefd, en zelfs kinderen bij haar geteeld hebben, naderhand verkoopen. Men beſchuldigt zelfs den koning wegens dit onnatuurlijk gedrag, welk in andere Mohammedaanſche landen in 't geheel niet bekend is.

De koning moet, geduurende zijne regeering, eenmaal, een ſtuk land ploegen en bezaaien. Hier-

om hiet hij *Baady*, dat is, landman of boer, — een naam, die allen koningen van dit land eigen is, gelijk de naam *Cæfar* bij de Romeinen gebruiklijk was. Zij hebben echter gewoonlijk nog eenen bijzonderen naam; 't welk, wanneer men 'er niet wel acht op geeft, bij vreemdelingen, die 'er van geſchreeven hebben, verwarring heeft gebaard.

't Is merkwaardig, dat in Sennaar, en eenige mijlen in 't rond, de paarden, de muilëzels, de ezels, of andere laſtdieren, het leeven niet lang behouden, en ook niet voortteelen. — Geene hoenders, honden, katten, ſchaapen, runderen kan men hier een tijd lang houden; integendeel moeten zij alle zes maanden naar de zandige ſtreeken worden gebragt. Al neemt men ze nog zoo zeer in acht, ſterven zij echter overal om de ſtad, waar een vette grond is, zoo draa de regentijd begint. — Twee windhonden, welken ik had medegebragt, en mijne Abyſſiniſche muilëzels, leefden maar weinige weeken na mijne aankomst alhier. Het ſcheen, als of hunne kwaal inwendig was; want uitwendig bemerkte men niets. De honden hadden overvloed van water; maar ik doodde echter eenen, uit vrees voor dolheid. — Verſcheiden koningen hebben alle moeite gedaan, om leeuwen te onderhouden; doch, met de beſte oppaſſing, kon men hun leeven niet langer, dan tot het begin des regentijds, rekken. Drie Engelſche mijlen van Sennaar, had ſcheik Adelan twee leeuwen, die, met zijne paarden, aldaar goed tierden. — Hier groeit noch roos, noch jasmyn. Met de roozen heeft men dikwijls proeven gedaan, maar altijd te vergeefs. Behalve den citroenboom, zag ik om de ſtad geene boomen bloeien.

Sen-

Sennaar ligt aan den westoever des Nijls, en zoo hoog, dat het water, zelfs bij de hoogſte overſtrooming, maar even gelijk met de ſtraaten ſtaat. — Uit meer dan vijftig waarneemingen is mij gebleeken, dat de ſtad op de noordlijke breedte van 13° 34′ 6″, en de oostlijke lengte van 33° 30′ 30″ van den middagcirkel van Greenwich gelegen is.

De ſtad Sennaar is zeer volkrijk. Ten tijde van PONCET, waren alle de huizen ſlechts van éene verdieping; doch tegenwoordig bewoonen de ſtaatsamptenaars huizen, naar den aart van dit land te rekenen wel gebouwd, van twee verdiepingen. Zij hebben allen platte daken, in plaats van kegelvormigen, hoedaanigen in de plaatſen, daar de keerkringsregen heerscht, gebruiklijk zijn. De huizen zijn van leem gebouwd, daar ſlechts weinig ſtroo onder gemengd is; vermits de regen, wegens den grooter afſtand van de bergen, hier zoo zwaar niet is, als verder zuidwaard. — Intuſſchen regende het echter, geduurende mijn verblijf in deeze ſtad, eens een geheele week lang, en de Nijl liep, den dertigſten van Hooimaand, na een zwaar onweer in het zuiden, zoo geweldig over, dat de geheele ſtroom met ſtukken en brokken van huizen, riet, huisraad, leevendige en doode kameelen en runderen als bedekt was. Een hyena, welke zich redden wilde, werd door de inwooners omringd en dood geſlagen. In de huizen aan den oever, rees het water eenige voeten hoog, en weekte de leemen wanden, zoo dat verſcheiden inſtortten. Uit de overblijſſels van huizen kon men beſluiten, dat zuidwaard, naar den kant van Fazuelo, groote verwoestingen moesten geſchied zijn.

De bodem van Sennaar is voor de vruchtbaar-

heid van menſchen en vee zeer nadeelig. Naar mijne gisſing, ligt de oorzaak daarvan in een bijzondere geſteldheid van den ongemeen vetten grond om Sennaar. Nooit heeft een lastdier in Sennaar, of kort in den omtrek, jongen geworpen. — Deze zonderlinge eigenſchap houdt op, zoo ras het vee op den zandgrond gebragt wordt. — Te Aira, welk vier Engelſche mijlen van Sennaar ligt, geen water, dan uit den Nijl, heeft, en met wit onvruchtbaar zand omringd is, groeien en teelen alle dieren bij uitſtek.

Zoo ſchaadelijk deeze vette grond aan de voortplanting der dieren is, zoo voordeelig, integendeel, is hij voor het rijk der planten. Men verzekert mij voor echt, dat hij drie honderdvouwig draagt; doch, niettegenſtaande alle verzekering, komt het mij echter zeer overdreeven voor. — Alle velden worden met dora, of gierst, daar het voornaamſte leevensmiddel der inwooneren in gelegen is, bezaaid. Het land brengt ook tarwe en rijst voort; doch beide worden, zelfs in gezegende jaaren, pondswijs in Sennaar verkocht. — Het aardrijk om Sennaar is zoo ſterk met zout bezwangerd, dat al het zout, welk men hier gebruikt, uit hetzelve, bijzonder omtrent *Halfaia*, getrokken wordt.

Twaalf Engelſche mijlen noordwestwaard van Sennaar, liggen eenige dorpen, die, naar eenen beroemden heilig, *Sjaddly* genaamd worden. Ik moet hier omtrent hem en zijne *matamores* nog iets naders aanmerken. — Bij zijnen leeftijd liet hij groote groeven uitgraaven, en de zijden daarvan inwendig vast met leem bekleeden. In goedkoope jaaren ſtortte hij eene menigte graanen daarin, dekte

ze

ze van boven toe, en liet 'er een bekleedsel van leem over leggen; 't welk men eene verzegeling noemt. De geheele vlakte is vol zulke *matamores*. Zoo ras 'er eene duurte ontstaat, opent men deeze groeven, en verkoopt de graanen tot een' billijken prijs, zoo wel in de stad, als op het land.

Omtrent vier en twintig mijlen noordwaard van Sjaddly, is nog een grooter stichting van deezen aart, *Wed Abou* geheeten. — Van deeze beide stichtingen hangt het onderhoud der Arabieren grootlijks af: want, wijl de onderscheiden stammen altijd in twist met elkander leeven, en elkanders oogsten bederven, zouden zij ras verteerd zijn, bijaldien zij niet uit deeze voorraadkameren ondersteund werden.

De kleine dorpen, waarin de krijgsknechten liggen, zijn over de geheele onmeetlijke vlakte verspreid; en dienen, om de velden met dora te bewaaken. — Andere graanen gelukken hier niet. — Op bekwaame afstanden van elkander, zijn groote vijvers gegraaven, om in den regentijd het water daarin te vergaderen. Deeze vijvers zijn den Arabieren, op hunnen weg naar de zandstreeken, van groot nut. De vlieg, de onverbidlijke vijandin der Arabieren, vervolgt ze nimmer noordwaard van Sjaddly; en dit is, veelligt, de oorzaak, dat de stichters van Sennaar deeze plaats verkooren; en dat de beide heiligen, Sjaddly en Wed Abou, deeze groote groeven, tot bewaaring van graanen en water, aanleiden. Hier is de eerste rustplaats der Arabieren, daar zij alle hunne noodige behoeften vinden, en met gemak hunne zaaken met de regeering van Sennaar kunnen afdoen.

West-

Westwaard van Sjaddly en Abou, tot aan de rivier Abiad, is het land vol boomen, en dus een goede verblijfplaats voor kameelen. — Van Sennaar kan men, te paard, in drie uuren te Sjaddly komen; des kon 'er, tot heffing van de ſchatting der Arabieren, geen beter ligging, dan deeze, worden uitgekoozen.

In de vlakte bij Sjaddly verheffen zich twee bergachtige landſtreeken, naamlijk: *Dſjibbel Moia*, en *Dſjibbel Segud*. Zij hebben een zeer goede luchtſtreek, zijn vol inwooners, maar niet uitgeſtrekt, en dienen als vestingen tegen de Arabiers, om ze tot betaaling der ſchattingen te noodzaaken. — Iedere deezer landſtreeken wordt nog door afſtamlingen der oude oorſpronglijke vorſten beheerscht, die den Arabieren lang wederſtand booden. Zij waren heidenen, en bragten, naar men zegt, hunnen goden menſchenöffers toe. Doch in het jaar 1554, toen zij door koning Abdelkader, in hunne bergen, overwonnen werden, nam die grouwlijke gewoonte een einde. Abdelkader nam ze gevangen, bevestigde een gouden keten aan ieder hunner ooren, maakte hen daarmede vast op de markt te Sennaar, en verkocht ze aan de meestbiedenden voor een' geringen prijs. — Na deeze vernedering werden zij beſneeden, tot Mohammedaanen gemaakt, en als ſlaaven van Sennaar, op zeer zachte voorwaarden, in hunne heerſchappij herſteld. Sedert dien tijd zijn zij hun altijd getrouw gebleeven.

De landſtreek om Sennaar is, in 't laatst van Oogst-, en het begin van Herſtmaand, zeer bekoorlijk voor het gezigt. In plaats van het woeste, dorre land, dat men in Bloeimaand hier zag, was

was het koorn reeds opgegaan, en de geheele vlakte, als met een groen kleed, bedekt, hier en daar met groote vijvers doorsneeden, en op zekere afstanden met dorpen bezet, welke, wegens de kegelvormige daken der huizen, naar zoo veele kleine legerplaatsen zweemden. — Door deeze groote en aangenaame vlakte, slingert de Nijl met volle oevers, ter breedte eener Engelsche mijl. Langs den stroom, graasden talrijke kudden allerschoonst vee van allerleie soort, die, onlangs, den Arabieren, als eene schatting, waren afgeperst, en welke nu, met de rest hunner bezittingen, gerust naar hunne verlaaten gewesten te rug keerden; verwijderende zij zich van hunne onderdrukkeren en derzelver land, zoo verre als zij konden.

De oevers van den Nijl omtrent Sennaar, gelijken naar de schoonste landstreeken van Holland in den zomer. — Maar zoo ras de regentijd voorbij is, en de zon weder met volle magt schijnt, wordt het zaad rijp, de bladen geel, en dor; de vijvers, vol slik en ongedierte, beginnen te stinken, en de geheele schoonheid verdwijnt op eenmaal. Het kaale, verbrande Nubie vertoont zich weder, met allen schrik van zijne vergiftige winden en beweegbaar brandend zand, welk door den minsten wind, als eene zee, bewoogen wordt, en beroerten, koortsen, buikloop en andere krankheden verwekt.

De kleeding in Sennaar is zeer eenvouwig. Zij bestaat uit een lang hembd van blaauw katoen van Suratte, *marowty* genaamd, welke hen van het onderste gedeelte van den hals tot op de voeten bedekt, maar de hals zelf is bloot. Doch bij de vrouwen is de geheele hals bedekt, en toegeknoopt,

ge-

gelijk bij ons; 't welk al het onderſcheid tuſſchen de kleeding der mannen en die der vrouwen is. De mannen draagen ſomtijds eenen gordel om het lijf. — Perſoonen van beiderlei geſlacht, ook wel voornaamen, gaan in huis barvoets. De vloeren, voornaamlijk in de vertrekken der vrouwen, zijn met Perſiaanſche tapijten bedekt. Bij ſchoon weêr draagen zij ſchoenen zonder overleer. Buiten het huis bedienen zij zich van houten overſchoenen, die zeer aartig met ſchelpen verſierd zijn.

Bij de grootſte hitte, laaten zij emmers met water over zich gieten, in plaats van baaden. Mannen en vrouwen zalven zich eenmaal des daags met kameelvet, waar onder zibeth gemengd is; 't welk, naar hunne meening, de huid zacht maakt, en tegen uitſlag bewaart. Voor het laatſte zijn zij zoo bevreesd, dat zij, bij het geringſte puistje aan het ligchaam, te huis blijven, tot dat het weder verdweenen is. Hierom bedienen zij zich des nachts, ſchoon zij alle dagen een ſchoon hembd aandoen, van een ander, dat in vet gedoopt is, waarin zij den geheelen nacht liggen, omdat zij geen ander dekſel hebben. Zij ſlaapen op eene bereide oſſenhuid, die door het geduurig ſmeeren zeer week en koel wordt, maar ook een' reuk geeft, die door geen wasſchen kan weggenomen worden.

Het voornaamſte voedſel der geringer lieden beſtaat uit gierst, of dora, waaruit zij brood en meel maaken. De rijken bereiden 'er pudding van, het meel op het vuur roostende, en dan melk en boter daarbij doende. Ook eeten zij rundvleesch, deels gebraaden, deels raauw. Het rundvee is het grootſte en vetſte, dat men ergens kan vinden, en ongemeen goed. — Maar het vleesch, dat gemeenlijk

op

op de markt verkocht wordt, is kameelenvleesch. De lever en ribben van dit dier worden, door het geheele land, raauw gegeeten. Dit is in alle de landen der Negers, westwaard gelegen, gebruiklijk. Dus zijn 'er meer gewesten, dan Abysſinie, daar raauw vleesch gegeeten wordt.

Zwijnenvleesch wordt niet op de markt verkocht; maar alle de inwooners van Sennaar eeten het openlijk; lieden, welke bedieningen bekleeden, en zich voor Mohammedaanen uitgeeven, eeten het heimlijk.

TIEN-

TIENDE AFDEELING.

VERVOLG *der beſchrijving van het koningrijk Sennaar. — Godsdienst. — Voornaame ſtadhouderſchappen. — Krijgsmagt in en omtrent de hoofdſtad. — Hitte. — Krankheden. — Koophandel. — Munten; enz. — Hachlijke toeſtand des reizigers, door verſcheiden ſamenloopende omſtandigheden veroorzaakt. — Hij wordt door een zoogenaamden bedevaartganger misleid. — Weert den toeleg van eenige ſlechte lieden tegen hem in zijn huis gelukkiglijk af. — Is verlegen om geld. — Moet zijne gouden keten verkoopen. — Laatſte geſprek met den koning.*

De Mohammedaanſche godsdienst maakte, aan de Arabiſche en oostlijke zijde der Roode zee, en, kort daarop, in Egypte, merkwaardige voortgangen; integendeel werd die nieuwe religie, aan de westzijde, door de heidenen, of niet, of maar koel aan-

aangenomen, uitgezonderd, wanneer zij, na een groote overwinning, met het zwaard in de hand, daartoe gedwongen werden. — De Saraceenen, welke dit land overſtroomden, waren, gelijk hunne nakomelingen tot heden toe, zeer bijgeloovig in hunnen godsdienst. Zij behielden de taal des korans zuiver, en bleeven letterlijk bij zijne leeringen. De heidenen, welken zij niet konden bekeeren, delgden zij uit. — Doch deeze magt der Saraceenen kreeg, omtrent het jaar 1600, zoo wel in Egypte, als in Arabie, eenen ſtoot door Selim, die in de voornaamſte grensplaatſen van Bedſja, en in Ber el Adſjam, of Azamia, langs de westkust der Roode zee, Turkſche bezettingen leide.

Deeze Turken waren indedaad godloogchenaars. Zij verachtten den godsdienstiever der Arabieren, en onderdrukten ze zoo, dat het heidendom het hoofd weder opſtak. — De Sjilloek bemagtigden het geheele land. Zij werden heeren der Arabieren, en namen in ſchijn hunnen godsdienst aan; doch zij volgden de voorſchriften van Mohammed niet angstvallig, wijl zijne navolgers die inſchiklijkheid voor hun niet hadden, waardoor zij Joden en Christenen gelokt hadden. De laatstgenoemden bevrijdde het gebod van Mohammed van veele bepaalingen, onthoudingen van zinlijke lusten, en verligtte hun juk. Bij de heidenen, integendeel, werd door de menigvuldige gebeden, waſſchingen, aalmoeſen, beſnijdenis en dergelijke plechtigheden, hunne natuurlijke vrijheid beperkt. — Hierom bekommeren zich de heidenen in Sennaar, en de kleine ſtaaten ten westen, als: in *Dar-Fuur*, *Dar-Sele*, *Bâdſjirma*, *Bornou* en *Tombukto*, en in het land aan den Niger, welk *Sudan* heet, om de geboden van Mohammed zeer weinig. Zij neemen deezen godsdienst enkel voordeels wil aan. In het

hart zijn zij heidenen, maar enkel in den omgang Mohammedaanen. — Hunne kinderen worden weder heidenen, bijaldien niet een zoogenaamde Arabiſche heilig hen onderrecht. Voorts beſtaat hun geheele godsdienst in deeze belijdenis: „ Daar is maar één God, en Mohammed is zijn propheet."

In het koningrijk Sennaar zijn drie voornaame ſtadhouderſchappen.

De *eerſte* is te *El-Aice*, de hoofdſtad des lands, uit welk de Sjilloek komen. De rivier *el Abiad* ſtroomt 'er door, en verdeelt zich, door kunst of natuur weet ik niet, in veele kleine armen, die eene menigte eilandjes maaken, op ieder van welken een dorp ſtaat, die te ſamengenomen de ſtad *el Aice* heeten. — De inwooners zijn visſchers, en hebben booten als kano's, waarmede zij den Nijl tot de watervallen opzeilen. Met een ongelooflijke menigte zoodaanige kano's deeden zij hunne landing, toen zij de Arabiers, die daarop niet bedacht waren, onder het juk bragten. Zij hadden toen nog geene wapens van ijzer, maar hunne zwaarden en lanſen beſtonden uit een hard hout, *dengui-ſibber* geheeten. — De ſtadhouder van El-Aice moet een nabeſtaande van den Mek van Sennaar zijn. Hij mag zijnen post nooit verlaaten, of naar Sennaar komen.

De *tweede* in rang is *Kordofan*. De inkomſten beſtaan hoofdzaaklijk uit ſlaaven, welke uit Dyre en Tegla gehaald worden; wijl deeze ligging de bekwaamſte is, om die gebergten aantevallen. — Mahomet Abou Kalek is ſtadhouder van Kordofan. Hij bezit omtrent duizend Negers te paard, die panſiers draagen, waarmede hij zich onafhanglijk van den koning hield. — Kordofan ligt aan de grenzen van Dar Faur, een land, door Negers bewoond, nog woester, indien het mooglijk is, dan die van Sennaar, en

en welke Kordofan niet zelden van Sennaar hebben afgescheurd.

De *derde* stadhouderschap is *Fazuelo*. Zij wordt ten westen door El-Aice, ten oosten door den Nijl, en ten zuiden door de bergen van Fazuelo, waar de groote watervallen zijn, bepaald. Deeze bergen zijn een gedeelte der groote bergketen Dyre en Tegla, welke zich westwaard diep in het land uitstrekt. — Goud en slaaven, de rijkdom van dit land, komen in menigte van daar. De voornaamste inkomst van Fazuelo bestaat in goud. — De stadhouder is geen Fundsje, maar een inheemsch vorst des lands: want deeze, anders zoo woeste, natie volgt steeds deezen staatkundigen grondregel, dat zij de vorsten der overwonnen landen tot stadhouders van dezelven benoemt. Dit was het geval met Dongola; met de Arabiers; met Fazuelo, Wed Aboud, Dsjibbel Moia, en andere kleine staaten.

De krijgsmagt van Sennaar, die onmiddelijk om de hoofdstad ligt, bestaat uit veertien duizend Nubiërs, die naakt vechten, geene andere wapenen, dan een korte spies en een rond schild, hebben, en, mijns dunkens, slechte krijgslieden zijn; en uit achttien honderd Negers te paard, ieder met een pansier en een breed Slavonisch zwaard voorzien. Ik geloof, dat deeze bende, wegens de zwaare paarden en sterke ruiters, altijd een dubbel getal andere troepen, van welke mogendheid zij ook zijn, over hoop zou werpen. Die deeze ruiterij niet gezien heeft, kan zich niet verbeelden, welken hoogen trap van volmaaktheid dezelve bereikt. De Mek heeft in zijn geheele heir geen een schietgeweer. — Behalve deeze ruiterij, is 'er nog eene menigte Arabiers, welker aantal wel groot, maar onbestemd is. Zij betaalen schatting

aan den Mek en de voornaamſten der regeering, en leeven onder hunne beſcherming dicht onder de ſtad. Deeze Arabiers hebben daardoor het voordeel, dat zij handel met dezelve drijven, en haar leevensmiddelen verzorgen. Wanneer de nood het vereischt, brengen zij veel tot haare magt en verdediging toe.

Dat de hitte te Sennaar buitengemeen groot moet zijn, kan men reeds uit de breedte afneemen, op welke deeze ſtad ligt. De thermometer rijst in de ſchaduw tot 119°. — Doch hier geldt nu weder, 't geen ik reeds bij Arabie aangemerkt heb, naamlijk: „dat de werking der zon op het ligchaam, en „ de kleur der huid, zich niet naar den graad des „ thermometers regele." — Onder de noorder breedte van 13° en 14° woonen zwarte volken; terwijl 10° zuidwaard van daar, en nagenoeg onder de linie, alle de inwooners blank zijn, waarvan wij aan de Gallas een voorbeeld hebben gezien. — Te Sennaar, op de breedte van 13°, is het, volgens den thermometer, 50° heeter, zelfs, wanneer de zon op haaren grootſten afſtand is, dan te Gondar, wanneer de zon in het zenith ſtaat, niettegenſtaande deeze ſtad éénen graad zuidlijker ligt.

Koud en *heet* zijn betreklijke uitdrukkingen, waarbij niet de *breedte*, maar de *hooge* ligging der plaatſen beſlist. Wanneer wij dus zeggen, dat het ergens *heet* is, wordt 'er, ten aanzien der plaats, daar men is, een andere verklaaring vereischt, om een gepast begrip van de gewaarwording, welke deeze hitte op het ligchaam maakt, en haare werking op de longen, te geeven. Te Loheia, in Gelukkig Arabie, op de breedte van 15°, gevoelt men, bij eene warmte van 90°, eene bijkans ondraaglijke hitte; integendeel is het te Sennaar, op de

de breedte van 13°, bij dezelve hoogte des thermometers, maar gewoonlijk warm.

Wanneer de thermometer van FAHRENHEIT, te Sennaar, van 70° tot 78° ſtaat, is het daar koel; — van 79° tot 92°, maatig; — en van 92° begint de hitte. Het ſchijnt echter, dat de inboorlingen des lands de hitte nog minder gevoelen, dan de vreemdelingen: want ik zag, den tweeden van Oogstmaand, om twaalf uur des middags, wanneer de thermometer op 116° ſtond, en ik krachtloos in mijn vertrek, (dat geheel met water beſprengd was) op een tapijt lag, eenige werklieden met groote bezigheid een huis afbreeken, zonder dat de hitte hun lastig ſcheen te vallen.

De gewoonlijke krankheden te Sennaar zijn de roodeloop, die in 't begin en op 't einde van den regentijd, bij de terugkomst van het ſchoone weer, het gevaarlijkst is. Afgaande koortſen verzellen deeze ziekte gemeenlijk; ook eindigt zij dikwijls daarmede. De kina is een beproefd middel tegen dezelve, wijl zij bij de eerſte doſis reeds ontlast; 't welk bijna zonder uitzondering het geval is. — Vallende ziekte is hier ook zeer gemeen, en wordt, waarſchijnlijk door de belette uitwaasſeming veroorzaakt. — In Atbara vond ik meer of weiniger perſoonen met graveel bezocht, naar maate zij, of onder tenten woonden, of verre van de rivieren verwijderd waren; want het putwater ſcheen veel daartoe bij te brengen. In Sennaar, daar men rivierwater drinkt, trof ik maar een enkel voorbeeld daarvan, bij Sid el Koem, aan. — De venusziekte heerscht hier menigvuldig, maar is nooit zoo ingeworteld, dat zij het trouwen bij het manlijk of vrouwlijk geſlacht verhindert. Zweeten en ont-

houding geneezen ze gemeenlijk; doch, in een verouderde kwaal, vond ik eens den Merkurius zonder werking.

De *elephantiasis*, in Abysſinie zoo gemeen, is hier niet bekend. —— De kinderpokjes zijn aan Sennaar niet eigen. Niettegenſtaande de ſterke verkeering met Arabie, daar zij veel heerſchen, verloopen 'er dikwijls twaalf of vijftien jaaren, eer men 'er van hoort; en zulks dan alleenlijk maar in den regentijd. Maar, wanneer deeze ziekte eens uitbreekt, raapt zij eene menigte menſchen weg. — De vrouwen, zoo wel der Zwarten, als der Arabieren, der Sjilloek, der inwooneren van El-Aice, der Nubiërs, der Guba, en de ſlaavinnen uit Dyre en Tegla, kennen, ſedert onheuglijke jaaren, eene ſoort van inënting, welke zij *tisjterie el dſjidderie*, of, het koopen der kinderziekte noemen. De vrouwen verrichten ze in het ſchoone en drooge jaargetijde, op de volgende zonderlinge wijs:

Zoo ras zij hooren, dat de kinderpokjes zich ergens geopenbaard hebben, gaan zij derwaard, binden een' katoenen draad om den arm van het kind, dat de kinderpokjes heeft, en laaten dien om den arm zitten, tot dat zij met de moeder een vergelijk gemaakt hebben, hoe veele pokjes zij haar verkoopen wil. Zij moogen geenzins om niet gegeeven, maar 'er moet één of meer ſtukken geld voor betaald, en alles naauwkeurig beſtemd worden. Wanneer de handel geſlooten is, begeeven zij zich naar huis, binden den draad om den arm van haar eigen kind, en zijn, gelijk zij zeggen, uit lange ondervinding verzekerd, dat haar kind 'er voorſpoedig doorkomen, en geen een pokje meer krijgen zal, dan waarvoor zij betaald hebben. ——

Zoo

Zoo veel ik verneemen kon, weet men noch hier, noch in Abysſinie een enkel voorbeeld, dat iemand de kinderpokjes tweemaal gehad heeft.

De koophandel te Sennaar is onbeduidend. Zij hebben geene manufaktuuren. De blaauwe katoenen lijwaaten van Suratte hebben den meesten aftrek. — In voorige tijden, toen de wegen nog open waren, kwamen de kooplieden, in geheele karavaanen, uit Dſjidda, met Oostindiſche waaren herwaard, die, naderhand, in de landen der Negers vertierd werden. Zij ruilden daar voor ſtofgoud, *tibar* genaamd, zibeth, rhinoceroshoornen, elpenbeen, ſtruisveeren, en voornaamlijk ſlaaven, en glas, waarvan uit Sennaar meer, dan uit het geheele overige oostlijke Afrika, uitgevoerd werd. Maar deeze handel is tegenwoordig gantsch vernietigd. — Het goud, dat van daar komt, wordt echter nog ſteeds voor het beste en zuiverſte gehouden, en te Moccha opgekocht, om het naar Indie te zenden, alwaar het eindelijk alles ſamenvloeit. Wanneer de *waki* van Abysſinisch goud tot zestien *patakas* verkocht wordt, geldt die van goud van Sennaar, op dezelve plaats, twee en twintig *patakas*. — Het elpenbeen wordt, te Kairo, de *rotel* tot één en één halve *oz*, of ééne once goud, verkocht, welke omtrent vijf en twintig ten honderd ligter dan de rotel van Moccha is. — Een ſlaaf wordt, volgens een gemiddelden prijs, te Sennaar, voor een waki verkocht: ſlaavinnen gelden ſomtijds dertien of veertien waki's. Ik kan niet zeggen, waarin haare voorrechten beſtaan, welke dit groot onderſcheid in den prijs veroorzaaken; maar dit weet ik wel, dat de rijken onder de Turken en Mooren haar, geduurende de zomer-

maanden, den voorrang boven de Arabiſche, Cirkasſiſche en Georgiſche meisjes geeven.

De Daveina Arabiers, welke groote jagers zijn, brengen het elpenbeen naar Sennaar, daar zij niets te vreezen hebben. Maar uit Sudan, of Nigritie, dat is, het land der Negers aan de oevers van den Niger, komt tegenwoordig geene karavaan meer naar Sennaar, even zoo min, als uit Abyſſinie, of van Kairo. De geweldenaarijen der Arabieren, en de trouwloosheid der regeering van Sennaar, ſlooten den kooplieden, van alle kanten, den weg herwaard, uitgenomen van Dſjidda, werwaard zij eenmaal 's jaars over Suakem gaan.

De waki van Sennaar, volgens welke goud, zibeth, en de welriekende olie verkocht wordt, beſtaat uit tien dragmen, en tien waki's maaken eenen rotel. — De waki van Sennaar wordt aan die van Maſuah en Kairo gelijk geſchat. Zij komt met zeven dragmen en zeven en vijftig greinen troijgewigt overeen. Eén rotel maakt tien waki's; één waki tien dragmen. Doch bij de kooplieden is nog een ander waki in gebruik, *atareis* genaamd. Van deezen maaken een rotel twaalf waki's, en een waki twaalf dragmen. Doch hiervan bedient men zich enkel bij grove waaren. — In Sennaar is maar éene maat, om de lengte te meeten, die *draa* genaamd, en van het midden der buiging des elboogs tot het uiterſte van den middenſten vinger gemeeten wordt. Waarſchijnlijk is dit de oude el in Egypte en in den Bijbel.

Van de overſtrooming des Nijls, die, na een' zwaaren regen, den vijfden en zesden van Oogſtmaand

maand voorviel, heb ik hier boven reeds met een woord geſprooken. Het was een ongewoon gezigt, veele mannen in den geweldigen ſtroom te zien zwemmen, en, op ſtukken bouwhout rijdende, wederkomen. Sommigen drijven handel daarmede, wijl het brandhout in Sennaar ongemeen ſchaarsch is.

Ondertusſchen geraakte ik, kort daarna, in hachlijke omſtandigheden. — Den zevenden van Oogstmaand, toen ik een oogmerk had, om naar Aira te gaan, kwam des morgens vroeg Hadſji Belal bij mij, met tijding, dat Abou Kalek, in Atbara willende indringen, tot aan de rivier El Aice gekomen, en ſcheik Adelan opgebroken was, om zich bij hem te voegen. — De koning had aan Wed Adſjieb bevel gezonden, om de geheele krijgsmagt der Arabieren op te ontbieden, en zich tusſchen Herbadſji en Sennaar met hem te vereenigen. — In dit geval was eene ſtaatsomwenteling onvermijdlijk. De koning zou waarſchijnlijk afgezet of omgebragt worden; alle orde zou dan in de ſtad ophouden, en een ieder doen, 't geen hem behaagde. — Hij verhaalde verder, dat ſcheik Fidele van Tiwa eenige dagen bij den koning geweest was, en hem gezegd had, dat ik eene menigte goud, en kostbaare kleederen, met goud geſtikt, zoo rijk, als hij ze nooit had gezien, bij mij had; dat deeze laatſten wel door den koning van Abyſinie voor den koning tot een geſchenk beſtemd waren, maar dat ik ze voor mij zelven behouden had. Hij voegde 'er bij, dat de koning eenige dreigingen tegen mij geuit had; en hij vreesde, dat, wanneer ſcheik Adelan van Aira opgebroken was, ik niet veilig zou zijn.

Dit alles wel overwoogen hebbende, verzocht ik Hadsji Belal naar het paleis te gaan, en mij gehoor bij den koning te verwerven. Te vergeefs schilderde hij mij het gevaar, waaraan ik mij bloot stelde. Ik bleef echter bij mijn voorneemen. Ik moest nu alles waagen. Het was onmooglijk te ontvlieden; en ik ontkwam dikwijls groote gevaaren, door ze rustig te gemoet te gaan. — Hij ging onwillig naar het paleis. Intusschen had ik Soliman naar den Sid el Koem gezonden, om hem de slechte tijdingen en mijnen hachlijken toestand bekend te maaken. Hij kwam terstond zelf, en zat juist bij mij, toen Hadsji Belal te rug kwam. Het gezigt van den Sid el Koem deed hem een weinig ontstellen. Ik weet niet, of hij den last, dien ik hem gegeeven had, behoorlijk had uitgevoerd; maar hij boodschapte mij, dat de koning bezigheden had, en mij niet zien kon. — De Sid el Koem zeide mij, dat de tijding nopens Abou Kalek en Wed Adsjieb valsch was; integendeel was het waar, dat scheik Adelan Aira verlaaten, en bij Sjaddly zijn leger neergeslagen had. — Hierop deed hij aan Hadsji Belal een sterk verwijt wegens zijn gesnap, en gaf hem duidlijk te verstaan, dat hij hem van eene samenspanning met den koning verdacht hield, om mij een geschenk afteperfen. Hij voegde 'er bij, dat het voor mij hetzelve was, of Adelan zich te Aira, of te Sjaddly ophield; en zoo lang ik in Adelans huis was, durfde zelfs de koning het niet waagen, mij eenig leed toe te brengen. — Hij verzocht mij hierop, gerust te zijn, en, wanneer iemand pooging deed, om in mijn huis te komen, moest ik mij verweeren, zoo goed als ik kon. Ik verzelde hem, onder verzekering mijner dankbaarheid, tot beneden aan de trap. In het weggaan, zeide hij zachtjes:

„ Neem

„ Neem u voor deezen Belal in acht; hij is een hond, enz."

Sennaar te verlaaten, was nu vast bij mij beſlooten. Maar ik had nog niet met Belal wegens geldzaaken geſprooken. Geld moest ik noodzaaklijk hebben, deels, tot mijn onderhoud, wijl ſcheik Adelan, ſedert zijn vertrek van Aira, mij geene leevensmiddelen meer zond, en deels, om, tot vervoering mijner bagaadje door de woestijn en andere noodwendigheden, kameelen te koopen. — Van den koning had ik, naar alle waarſchijnlijkheid, geene hulp te verwachten. De volgende gebeurenis, welke ik kortlijk zal melden, benam mij zelfs de gedachte, om hem verder daarom aantespreeken.

Te Mekka zijn veele geſneedenen, welke ten dienſte van het graf en de moskee te Medina beſtemd zijn. Sommigen derzelven krijgen van tijd tot tijd verlof, om hun vaderland, en de groote ſteden aan den Niger, waaruit zij verkocht zijn, bij voorbeeld, *Bornou*, *Tokrur* en *Tombukto*, te bezoeken, en aldaar geſchenken voor de heilige plaatſen te bedelen. — Een deezer lieden, MAHOMET TOWASJ, dat is, de Beſneeden, kwam van zoodaanig eene reis, waarop hij bijdragen verſameld had, uit Sudan te Sennaar te rug. Hij was aan een afgaande koorts zeer krank, en de koning liet mij verzoeken, hem alle mooglijke hulp toetebrengen. Door het gebruik der kina was hij in weinig dagen weder herſteld. — Van een gevoel van dankbaarheid doordrongen, wenschte hij, mij naar Kairo te kunnen medeneemen; bijzonder toen hij hoorde, dat ik van den Sjerif van Mekka brieven had, en met Metikal Aga, zijnen heer, bekend

kend was. — Voor mij kon, ten deezen tijde, geene gunſtiger gelegenheid zich opdoen. Hij had eene menigte kameelen, en overal, werwaard hij kwam, kreeg hij nog meer van de Arabieren, en werd ook door hen van leevensbehoeften rijklijk voorzien: want deeze lieden worden als heiligen aangemerkt, en in groote achting gehouden.

De vijf en twintigſte van Oogstmaand werd tot ons vertrek naar Atbara beſtemd, en wij maakten ons daartoe gereed, zijnde mijne werktuigen en bagaadje reeds ingepakt. Dan, Mahomet, die zijnen meesten tijd in mijn huis ſleet, had zich, ſedert eenige dagen, niet laaten zien. Wij meenden, dat zijne bezigheden hem verhinderden, en vatten 'er dus niet den minſten argwaan uit op. — Maar hoe ontſtelde ik, toen Soliman mij de tijding bragt, dat hij, in den nacht van den twintigſten deezer maand, met zijn geheele reisgezelſchap, bereids vertrokken was. Wij vernamen, naderhand, dat de koning hem daartoe aangezet had. Welk een kwaade trek ons hierdoor ook geſpeeld werd, waren de gevolgen daarvan echter gelukkig voor ons.

Mistroostig over deeze gebeurenis, en over de naare uitzigten, welke zich voor ons opdeeden, zaten wij, den vijf en twintigſten van Oogstmaand, den dag, die tot ons vertrek beſtemd was geweest, boven, op mijne kamer, in het achterſte gedeelte van mijn huis, diep in den nacht, nog op. De bleeke ſchemer onzer lamp, die dreigde uittegaan, erinnerde ons, dat het tijd was, om ons ter rust te begeeven; doch niemand van ons had den minſten wenk van ſlaap in zijne oogen. — Op eenmaal kwam mijn Griekſche dienstboode, die, wegens zijne zeere oogen, beneden in het donkere gezeten had,

vol

vol angst de trap oploopen, en zeide, dat 'er volk voor het huis was, en de deur zocht optebreeken. — Wij greepen, terstond, naar onze wapenen, en liepen naar de deur. Ik beval, dat niemand zijn geweer zou afschieten, voor dat de lieden in huis waren, opdat men ons niets te last zou kunnen leggen. — Dan, één van mijne huisgenooten was, intusschen, naar eene bovenkamer gegaan, en loste, uit het venster, eene pistool over hunne hoofden. Dit joeg hen op de vlugt. — Zij waren tien of twaalf sterk, en Soliman had Mahomet, den bekenden dienstknecht des konings, aan zijne stem, onder hen ontdekt. De slag, welken de pistool maakte, bragt de wacht op de been, en schielijk voor het huis. Zij gaf aan den Sid el Koem bericht van deeze gebeurenis. — Den volgenden morgen zeide mij deeze amptenaar, dat de daaders reeds gevat, en in boeien geslooten waren; dat Mahomet, des konings dienstknecht, een medeplichtige daarvan was; en dat, wijl de zaak voor Adelan niet meer verborgen kon gehouden worden, deeze deugniet waarschijnlijk zou gespiesd worden.

Vermits de oneenigheden tusschen den koning, en zijne voornaamste staatsdienaars, en krijgsbevelhebbers, eerlang, scheenen te zullen uitbreeken, besloot ik mij, veiligheidshalve, naar Sjaddly, bij Adelan te begeeven. — Doch ik vond het noodig, vooraf bij Hadsji Belal onderzoek te doen, hoe veel geld hij mij tot mijne reis voorschieten kon. Ik toonde hem den brief van Ibrahim, den Engelschen makelaar, daar ik meer van gesprooken heb, en zeide hem, dat ik ten minste twee honderd zecchijnen noodig had. Hij maakte eene houding, als of hij ten uiterste verbaasd was over

de

de groote ſom, welke ik eischte, hief zijne handen in de hoogte, herhaalde meer dan twintigmaal de woorden: twee honderd zecchijnen! vroeg mij, of ik meende, dat het goud te Sennaar op de boomen groeide, en zeide, dat hij naauwlijks twintig daalders kon misſen, en die nog van een' vriend moest leenen.

Deeze ſtreek ſcheen mijnen ondergang onvermijdlijk te maaken. Ik was Hadſji Belal reeds twintig daalders voor leevensmiddelen ſchuldig. Ik had daaglijks zeven monden te ſpijzigen; en wijl ik noch eetwaaren, noch geld, noch vertrouwen had; kon ik niet langer in Sennaar blijven. — Doch, Sennaar te verlaaten, was even zoo onmooglijk: want wij hadden noch kameelen, om onze bagaadje en leevensmiddelen overtebrengen, noch leeren zakken, om water mededeneemen. Tusſchen deeze ſtad en Kairo kenden wij geenen mensch, die ons kon helpen, op eene tusſchenwijdte van meer dan duizend Engelſche mijlen. Daarenboven liep de weg grootdeels door eene alleronvruchtbaarſte woestijn, daar niets groeit, en noch mensch, noch ſchepſel, dat adem heeft, aantetreffen is. — En Belal was onverbidlijk, werd ons moe, bezocht ons maar zeer weinig, en ſcheen zich van tijd tot tijd aan ons gezelſchap te onttrekken.

Mijne bedienden begonnen te morren. Zij wisten dat ik eene gouden keten had, en gaven te kennen, dat ik deeze in den tegenwoordigen nood gebruiken moest. Ik beſloot eindelijk, mijn en mijner dienstbooden leeven niet aan eene kinderachtige iedelheid opteofferen, maar dit eerteken, hoe ongaarn ook, liever te verkoopen. — Ik gaf de keten aan Hadſji Belal, onder voorwaarde, dat, wanneer

Ade-

Adelan mij met kameelen en leevensmiddelen voorzag hij mij dezelve in haar geheel, of ten minſte een gedeelte daarvan zou te rug geeven.

Den vijfden van Herfstmaand waren wij gereed, om deeze hoofdſtad van Nubie te verlaaten. Wij vleiden ons, het grootſte gedeelte van ons lijden te hebben doorgeſtaan, zoo ras wij maar deeze ſlechte plaats in den rug hadden. Wij vreesden voor niets, dan voor menſchen, en meenden met recht, hier de ergſten aangetroffen te hebben.

Des avonds ontving ik bevel van den koning, om, terſtond, bij hem in het paleis te komen. Ik nam twee van mijne dienstbooden derwaard mede. Ik vond hem zittende in een klein laag vertrek, dat zeer net met gordijnen van cits, van zeer heldere en leevendige kleuren, verſierd was. Hij rookte uit eene zeer lange Perſiaanſche pijp door het water, was alleen, en ſcheen meer ernſtig, dan in een kwaade luim te zijn. Hij gaf mij, volgens gewoonte, zijne hand te kuſſen. Na een korte tuſſchenpoos, zonder te ſpreeken, geduurende welke ik voor hem ſtond, bragt een ſlaaf mij een ſtoel, en plaatste dien recht tegenover den koning. Nadat hij mij gebooden had, plaats daarop te neemen, zeide hij: „Ik hoor, dat gij naar Adelan wilt gaan? Liet hij u roepen?" — „Neen, antwoordde ik, maar, dewijl de noodzaaklijkheid het vereischt, dat ik naar Egypte te rug reis, zoo verwacht ik antwoorden op de brieven, welken ik hem medegebragt heb." — Hij berichtte mij, dat Ali Bei dood was, en vroeg mij, of ik Mahomet Abou Dahab kende? — Daarop viel een geſprek over zeer onbeduidende zaaken voor.

Ein-

Eindelijk kwam de koning op dat geen, waarom hij mij ontbooden had. „ Adelan, zeide hij, heeft vernomen, dat mijn dienstknecht Mahomet, die u van Tiwa afhaalde, zich in dronkenschap aan eene buitenspoorigheid voor zijne huisdeur heeft schuldig gemaakt, en eenige krijgsknechten gezonden, om hem, nevens twee of drie zijner makkers, gevangen te neemen." Ik gaf hem kortlijk een bericht nopens het gebeurde. Waarna de koning zeide: „ Dat is waar; doch Adelan is niet koning. Ik draag het u op, om, wanneer gij hem ziet, voor Mahomets leeven te bidden: of de schuld van zijnen dood zou u geweeten worden. Wanneer gij met hem te rug komt, wil ik hem gelasten, u naar Egypte te geleiden."

Ik boog mij; nam afscheid van den koning; en ging met een vast besluit, wat ik doen wilde, naar huis. Ik had, genoegzaam tegen 's konings wil, een vrij geleide, ten minste tot de verblijfplaats van Adelan. Wijl men hoop had, dat ik genade voor Mahomet zou verwerven, was ik verzekerd, dat men mij, op den weg derwaard, geene laagen zou leggen. Van deeze omstandigheid wilde ik dus het beste gebruik maaken. Wijl alles in gereedheid was, laadden wij onze kameelen, en zonden ze, des nachts, naar het kleine dorp *Soliman*, drie of vier mijlen van Sennaar. — Daarna sloot ik mijne rekening met Hadsji Belal, en kreeg van de honderd vier en tachtig schakels, waaruit mijne prachtige gouden keten bestond, maar zes schakels, als een ellendig overschot, weder te rug.

Die

Die verrader noodzaakte mij nog, in de laatste minuuten, eenen brief aan de Engelschen te Djidda te schrijven, om hem, voor de diensten, aan mij beweezen, in hunne gunst aan te beveelen. — Ik deed het, om den makelaar Ibrahim te melden, dat ik van Hadsji Belal geen geld ontvangen had, en hij zich, in dergelijke gevallen, voor hem in acht neemen moest.

ELFDE AFDEELING.

REIS *van Sennaar naar Tfjendi.*

Verzeld door eenen enkelen Nubiſchen dienſtknecht, die nevens mijn kameel ging, verliet ik Sennaar. Op weg kwam een zwarte ſlaaf van Hadſji Belal bij mij, en bragt mij eene mand met groene thee, ſuiker en vier flesſen arak, tot dankzegging voor mijnen brief. Nadat ik deezen boode, terſtond, weder afgevaardigd had, kwam ik des avonds omtrent tien uur, in het dorp Soliman aan, daar ik al mijn volk vond.

Voor mijn vertrek van Sennaar, overreedde ik eenen fakier, of Mohammedaanſchen monnik, en dienaar van Adelan, aan zijnen heer te ſchrijven, dat ik mijnen weg naar Herbadſji genomen had, en hem liet verzoeken, mij aldaar brieven van aanbeveeling aan Wed Adſjieb te zenden, die mij voor de vervolging des konings beveiligden, en mij beſcherming te Atbara bezorgden. — Mijnen getrouwen Soliman, dien ik hier verlaaten moest, zond ik met den fakier naar Adelan te Sjaddly, nadat

dat ik hem vooraf van de slechte behandeling, door den koning van Sennaar ten mijnen opzigte gehouden, en waarvan hij grootdeels ooggetuige geweest was, onderrecht had.

Alle mijne reisgenooten, de fakier en Soliman alleen uitgezonderd, meenden, dat ik naar Sjaddly reisde. Toen ik des avonds te Soliman aankwam, verzochten zij mij eenstemmig, dat ik toch van voorneemen veranderen, en regelrecht op Atbara, aantrekken wilde, om in de verwarring tusschen Adelan en den koning niet weder te geraaken, en het onheusche Sennaar hoe eer hoe liever te verlaaten. Zij beloofden mij, alle ongemakken en gevaaren kloekmoedig met mij te deelen, indien ik naar hunnen raad wilde luisteren. — Ik hield mij, als of ik van hunne meening nog niet overtuigd was, en beval het avondëeten aanterechten, waarbij wij allen gemeenschaplijk gingen aanzitten. Wijl wij citroenen genoeg, ook arak en suiker, hadden, maakten wij punch, en dronken, van deezen vaderlandschen drank, op een gelukkige reis door Atbara. Hiermede maakte ik hun mijn besluit bekend, welk met hunnen wensch overeenkwam. Dit verwekte een algemeene blijdschap. Ik beval hun, vlijtig, nuchter en gehoorzaam te zijn, als het eenig middel, om ons oogmerk te bereiken.

Den volgenden morgen zag ik hier reeds de goede blijken van. Voor vier uuren, eer zij mij opwekten, waren de kameelen reeds belaaden. Wij hadden niet meer dan vijf, waarvan vier de bagaadje droegen, en het vijfde voor mij om te rijden bestemd was. Ik nam dit aan, tot dat wij in de woestijn zouden gekomen zijn; maar dan zouden wij gelijklijk van dit gemak afzien, en allen te

voet gaan, opdat wij zoo veel te meer water en leevensmiddelen konden medeneemen; waarvan onze hoop, om ons vaderland weder te zien, afhing.

Den achtſten van Herfstmaand, verlieten wij het dorp Soliman, en kwamen, ten drie uuren des namiddags, te *Wed el Tumbel*. Dit is geene rivier, gelijk de naam ſchijnt aanteduiden, maar drie dorpen, in een rechte lijn, zuid- en noordwaard, aan een waterpoel gelegen. De landſtreek tuſſchen hier en Herbadſji is met akkers met dora bedekt, en de vlakte ſtrekt zich zoo verre uit, als het oog reikt. Het land is niet geheel zonder hout, en hoe verder men van Sennaar komt, hoe ſchooner de boomen zijn. Te Wed el Tumbel vindt men eene menigte allerſchoonſte ebbenhoutboomen, en doornen, die eene ſoort van dwerg-akacia ſchijnen te zijn. Zij hebben zeer kleine bladen, en lange ſchaalen, die eenen ſuikerachtigen ſmaak hebben. Deeze boom heet *lauts* of *loto*, en is, naar mijn vermoeden, de boom, van wiens vrucht de oude Libyers zich geneerden.

Na drie uuren, gingen wij verder, en kwamen in een woud, waarin wij lang reisden, eer wij den Nijl bereikten. De weg liep op den afſtand van omtrent vijf honderd ellen langs de rivier voort, en wij hielden onze nachtrust te *Sit el Bet*, eene Engelſche mijl van den ſtroom. Hier vonden wij het graf van een ſcheik, of heilig, uit tigchelſteenen en kegelvormig gebouwd, nagenoeg op die wijs, als ik ze in Barbarye gezien had.

Den twaalfden, braken wij, na zes uuren, van Sit el Bet op, en kwamen in eenige minuuten aan

het

het dorp *Adfjeda*, en vijf mijlen verder aan het dorp *Ufjeta*. Om half elf gingen wij voorbij een derde; en kort daarna, floegen wij ons neer bij een' waterplas, *Wed Hydar*, of de Leeuwenrivier, genaamd. — Op den gantfchen weg van Wed el Tumbel tot aan dit dorp, werden wij door de vlieg, welker gebrom zelf onzen kameelen zoo veel vrees aanjoeg, dat zij in de dikfte bosfchaadje liepen, en zich van hunne laading zochten te ontdoen, zeer geplaagd. Deeze vlieg fteekt niet des nachts, of des morgens, wanneer het koel is. Hier verliet ons deeze onaangenaame gezellin. Naderhand werden wij door dit infekt niet meer ontrust.

Om vier uuren, zetten wij onze reis weder over een uitgeftrekte vlakte, zonder houtgewas, en geheel met dora bezaaid, voort. — Vijf mijlen verder floegen wij ons nachtleger op, bij het dorp *Sjwyh*, daar zich de fcheik der *Welled Abou Hasfan* ophield. — Hier werden wij door een zwaar onweder van donder, blikfem en regen overvallen. Toen het voorbij was, reisden wij naar het dorp *Imfurt*, en anderhalve mijl verder, kwamen wij weder aan den Nijl. De rivier is hier zeer fchoon, maakt veele kromten, is breeder dan te Sennaar, heeft vlakke oevers, die met akacia- en andere boomen bezet en vol bloeifels waren. Het dikke bosch is vol antiloopen, en de opene plaatfen vol kudden vee van de Arabiers *Refaa*, die van de zandvlakten naar hunne weiden zuidwaard keerden. — Aanzienlijke troepen ojevaars, kraan- en andere voogels, zagen wij zwerven over deeze geheele vlakte, met ongemeen fchoon gras dik bedekt. — Omtrent zeven uuren bereikten wij het groote dorp *Wed Medinai*, dicht aan den Nijl, die hier een groote bogt maakt, en weder van het zuidoosten komt.

Dit dorp behoort eenen fakier, die ons zeer gastvrij ontving.

Den veertienden, des morgens ten zes uuren, reisden wij noordwestwaard verder, en kwamen om negen uuren bij het dorp *Beroule*, en van daar, door een dik bosch, in een groote vlakte, met dora en *bammia* (*a*) bezaaid. Deeze laatstgenoemde plant verſchaft den inwooneren van het zuidlijk gedeelte des koningrijks Sennaar, het voornaamſte voedſel. — Na elf uuren bereikten wij *Azazo*, een en eene halve mijl van den Nijl. De graanen waren hier verder gevorderd, dan in Sennaar, en hadden op veele plaatſen reeds airen. In den nacht van den veertienden regende het ſterk. Na vier uuren des namiddags zetten wij onze reis voort, deels door bosſchaadjen, deels langs akkers, met dora bezaaid. De weg liep noordwaard, en, op den afſtand van twee en een halve mijl, langs den Nijl. Om zes uuren ſloegen wij ons in het kleine dorp *Sidi Ali el Dſjenowi* neer.

Den zestienden, des morgens vroeg, verlieten wij deeze plaats. Nadat wij, op onzen weg, drie dorpen doorgetrokken, en twee graven van fakieren gezien hadden, kwamen wij, ten tien uuren, in het groot en aangenaam dorp *Herbadſji*. Het lag op eenen ſteenachtigen grond, en was dun bewoond; doch men zeide ons, dat de meeste inwoo-

(*a*) PROSPER ALPINUS heeft in zijne *Hist. Nat. Æg.* eene omſtandige beſchrijving, en teffens eene afbeelding, van deeze plant gegeeven. *Tom.* II. *Cap.* XXVII. *pag.* 44.

wooners zich op eenigen afſtand van daar bevonden, om hunne akkers te bezaaien.

Herbadſji is de zetel van Wed Adſjieb, den erfelijken vorst der Arabieren, welke aan de regeering van Sennaar onderworpen, en thans bloot ſtadhouder van zijn land is. — Hij ontvangt de ſchatting, en betaalt ze aan den Mek, of zijnen ſtaatsdienaar, van alle de Arabiers, welke in de afgelegen gewesten des koningrijks tot aan de Roode zee woonen, en niet ten tijde der vlieg door Sennaar naar de zandſtreeken moogen trekken. Deeze ſchattingen brengen meer op, dan alle de anderen ſamengenomen. — De *Refaa* alleen, een Arabiſche ſtam, welke een vergelijk met Adelan gemaakt had, bezat, naar men zeide, twee honderd duizend kameelinnen; waarvan de ſchatting, door elkander gerekend, een halve once goud van ieder ſtuks bedraagt. De ſchatting van deezen enkelen ſtam beliep dus honderd duizend oncen goud, dat is: eene millioen Engelſche kroonen, of twee honderd en vijftig duizend ponden ſterling. — 'Er waren ten minſte tien zulke ſtammen, die zich met Adelan, en wel zesmaal zoo veel, die zich met Wed Adſjieb vergelijken moesten. Aan den laatſten werd de ſchatting op gelijken voet, als aan Sennaar, betaald, zonder de ſommen te rekenen, welken hij voor zich zelven vorderde. — Van de mannetjes moet ook ſchatting gegeeven worden; doch zij is, in vergelijking van de andere, gering. Van de jonge kameelen wordt niets betaald, voor dat zij drie jaaren oud zijn.

Offchoon kameelenvleesch de gewoone ſpijs der Arabieren is, mag men echter vraagen: waar blijft deeze ontelbaare menigte kameelen? — Ik antwoord:

de karavaan naar Mekka vereischt jaarlijks een groot aantal; nog meer neemen Damaskus, Syrie en Perſie, en bijzonder Sudan, weg. De karavaanen van het laatstgenoemde land doorkruiſen Afrika, van het oosten naar het westen, met Oostindiſche waaren, welken zij van de Arabiſche golf tot aan de Atlantiſche zee vervoeren. Deeze, en de groote handel met de gemelde waaren in het binnenſte des lands, waarvoor zij goud, paerlen, elpenbeen, ſlaaven en ſchildpad in ruiling gaven, waren de bron van den rijkdom en de magt deezer Herderen, waarvan in de oude geſchiedenisſen dingen verhaald worden, die bijkans alle geloof te boven gaan.

Terſtond na mijne aankomst te Herbadſji gaf ik aan Wed Adſjieb een bezoek. Hij bewoonde een taamlijk goed huis, maar welk niet voor een paleis kon doorgaan. Hij ſcheen een man van zachten imborst, en omtrent dertig jaaren oud te zijn. Hij had een' dikken zwarten baard en knevelbaard, groote zwarte oogen, en lang mager gezigt. Hij was, gelijk ik, naderhand, vernam, aan den drank verſlaafd geweest, maar zocht 'er zich van te ontdoen, en gebruikte, in plaats van dien, opium. — Ik was de eerſte Europeër, dien hij zag. Mijne gezigtskleur deed hem verwonderd ſtaan. Hij zond mij twee ſchaapen, twee geiten, en andere leevensmiddelen, en liet mij verzoeken, des avonds bij hem te komen, en hem wegens de omſtandigheden zijner gezondheid raad te geeven. — Hij vroeg mij, hoe ik te Sennaar ontvangen was. Ik zeide hem maar zoo veel, als ik goed vond. Toen ik hem zeide, wat men te Sennaar van hem vertelde, naamlijk: dat hij zijne krijgsmagt bij een trok, om den koning tegen Adelan en Abou Kalek bijteſtaan; antwoordde hij met een' ſpotachtigen lach;

lach: — *Gehennim el Kafr!* dat is: *de heiden gaa naar de hel!* — Hij ſprak met verachting van den koning van Sennaar, maar met eerbied van Adelan en Abou Kalek, zeggende: dat ieder van hun met hunnen kleinen vinger den Mek en alle zijne aanhangers overhoop kon werpen. Ik nam mijn afſcheid, en ging heen.

Den volgenden dag nam ik de hoogte der zon op den middag, en vond, dat Herbadſji op de noorder breedte van 14° 30′ ligt.

Om acht uuren des avonds bezocht ik Wed Adſjieb, even nadat hij gegeeten had. Hij dronk ſorbet, uit tamarinden bereid, maar had, waarſchijnlijk, vooraf reeds ſterken drank gedronken. — Hij zeide mij, dat een dienstknecht van Adelan uit de legerplaats was aangekomen met brieven, welke mij betroffen. Hij verzocht mij, goeds moeds te zijn; ik was in mijne tent hier zekerder, dan te Sennaar in Adelans huis; twee van die lieden, welke in Adelans huis hadden willen inbreeken, waren ter dood gebragt; en Mahomet, des konings bediende, zou geſpiesd worden, zoo ras Adelan zich maar verder van ſcheik Adelans graf verwijderde; want in deszelfs nabijheid kon men zulke te rechtſtellingen niet gevoeglijk verrichten. — Hij voegde 'er bij, dat de Negers van Ras el Fiel, Tiwa verbrand; dat de Daveina den Arabiſchen ſtam Dſjehaina geplonderd, en Fidele gedwongen hadden, naar Beila te vlugten.

Ik deed hem een klein geſchenk van neteldoek, welk ik te Sennaar gekocht had, en verzocht hem, mij eenen van zijn volk mede te geeven, wijl ik voor de Arabiers, *Sukori* genaamd, bevreesd was.

Hij beloofde mij zulks niet alleen; maar zeide verder, dat hij zelf naar dien ſtam reizen, en ook iemand naar Halfaia zenden wilde, door wien ik hem zou melden, of ik den Nijl overtrekken, en door de woestijnen van Bahiouda en Dongola gaan, dan den minder bruikbaaren weg over Tſjendi, Barbar en door de groote woestijn neemen wilde? Den laatstgenoemden weg hield hij wel voor te gevaarlijk en te moeilijk voor eenen Europeer; maar hij beloofde mij echter, ingevalle ik dien mogt verkiezen, mij eenen brief aan zijne zuster SITTINA, welke dit land beheerschte, medetegeeven. — Voorbij Tſjendi, zeide hij mij, dat ik van niemand beſcherming te verwachten had, dan van den Hemel. — Dit geſprek was mij van veel dienst. Het gaf mij aanleiding, om, bij de voortzetting mijner reis, naar de beste maatregels tot deeze gevaarlijke onderneeming onderzoek te doen.

Den volgenden morgen, om zeven uuren, vertrok ik van Herbadſji, nadat ik aan Adelan eenen brief van dankzegging wegens zijne voorzorg voor mij geſchreeven had. — Na elf uuren bereikte ik het kleine dorp *Wed el Froek*. Niets kan bekoorlijker zijn, dan de landſtreek, welke wij heden doorreisden. Schoone boſschen en groene vlakten, op welke enkele boomen verſtrooid ſtonden, wisſelden beſtendig met elkander af. Het dorp lag een vierde eener mijl van den Nijl, die hier volkomen een halve Engelſche mijl breed is. Hij loopt zacht, en wanneer hij overſtroomt, zet hij echter maar een kleine landſtreek tuſschen zijne tegenwoordige oevers en het dorp onder water.

Den negentienden zetten wij des morgens vroeg, onze reis voort, en kwamen, na eenen weg van vier

vier mijlen, in een groot dorp, daar het graf van eenen fakier was. Onze weg liep, op eenigen afstand, langs den Nijl. — Ten tien uuren kwamen wij in het dorp *Abouaskar*. Niet verre van daar, ligt een groot en hoog eiland, met gras en houtgewas rijklijk voorzien, in den Nijl. Het dorp ligt op eenen kleinen heuvel. Eene menigte dergelijke dorpen is langs de oevers der rivier verspreid, welke niet weinig tot de schoonheid des lands bijbrengen. Sedert ons vertrek van Sennaar hadden wij zulks niet weder gezien. — Omtrent twee uuren nadenmiddag hielden wij halte in het dorp *Kamily*. Het land is hier opener, en de grond ligter. De omliggende landstreek bestaat grootdeels uit weiden van kort en dun gras, die met geiten en zwart hoornvee bedekt waren. Wij ontmoetten heden eene karavaan uit Egypte. Laatstlijk kwam zij van Tsjendi. Wij vernamen van haar, dat Ali Bei afgezet, en Abou Dahab in zijne plaats tot Bei benoemd was; en verder, dat een deel der karavaan, die vooruit gegaan was, beneden *Abou Berhan* door de Bisjarien, vermoord, en de geheele weg zoo onveilig was, dat 'er iemand bezwaarlijk kon doorkomen.

Den twintigsten, kort na vijf uuren des ochtends, reisden wij van Kamily, over eene kaale zandvlakte, met hakhout bezet, en bereikten omtrent elf uur het groote dorp *Bisjaggara*, ruim eene Engelsche mijl van de rivier gelegen. De droevige uitwerkingen, welken het gebrek aan de behoorlijke hoeveelheid regen, hier, veroorzaakt had, begonnen zich te vertoonen. 'Er was weinig gezaaid, en zoo laat, dat de graanen naauwlijks waren opgegaan. Hoe meer de regen noordwaard trekt, hoe laater hij valt. Veele lieden waren

ren hier bezig, om graszaad te verſamelen, ten einde 'er eene ſoort van ſlecht brood van te bakken. De inwooners gelijken hier wel naar geraamten; 't welk, wegens hunne bedroefde leevensmiddelen niet te verwonderen is. — Niets maakt het reizen gevaarlijker, en den afkeer der inwooneren van de vreemdelingen grooter, dan gebrek aan leevensbehoeften, in landen, daar hij door trekt.

Tegens vier uuren des namiddags, vertrokken wij weder van Biſjaggara, en waren, na eene reis van drie uuren, te *Eltie*, een dorp, omtrent een halve mijl van den Nijl, in het noorden eener groote, kaale vlakte, die tot weiland dient, en ſlechts langs den oever der rivier met houtgewas bezoomd is. — Wij zagen hier geene bezaaide akkers meer, maar de inwooners waren, op gelijke armmoedige wijs, bezig met het inſamelen van graszaad. Offchoon zij half verhongerd waren, bragten zij ons echter melk, om ze tegen tabak te verruilen, welke in deeze gewesten zeer gezocht wordt.

Om half elf uur kwamen wij te *Dſjidid*, welks huizen van leem waren, met platte daken. Op onzen weg, gingen wij voorbij verſcheiden kleine legerplaatſen der Nubiërs. Alles is hier zand. Op veele plaatſen ſtaat dicht hakhout, en akaciabomen, doch die niet wel ſchijnen te tieren. Het land om Dſjidid, bijzonder westwaard, is zeer kaal en onvruchtbaar, en brengt naauwlijks iets anders voort, dan gras en biezen, waarvan de arme inwooners het zaad tot brood opleezen. De beide Nijlöevers zijn met houtgewas bezet. Hier worden geene graanen geteeld; maar, wegens de nabijheid van twee groote rivieren, groeit 'er gras ge-

genoeg voor het rundvee, ſchaapen en geiten. Hierom is 'er overvloed van melk. Maar zoo ras de beſtendige zonneſchijn begint, blijft 'er geen meer gras overig, dan 't geen tot voedſel voor de geiten dient. Ten laatſte wordt alles een akelige woestijn, alwaar zich enkel antiloopen en ſtruisvogels kunnen geneeren.

Den een en twintigſten, om zeven uuren des morgens, gingen wij verder, en eenen weg van bijna drie mijlen afgelegd hebbende, bevonden wij ons aan eene plaats, daar eene overvaart over den Nijl is. Wij voeren een groot end met den ſtroom af, eer wij landden. — De overtogt der kameelen geſchiedt op de volgende wijs: Zij binden hun touwen om 't lijf bij de achterbeenen, en doen hun een halſter om den kop. Twee mannen houden de touwen vast, en een derde dat aan den halſter, en op zoodaanige wijs trekt het kameel, al zwemmende, de boot aan den anderen oever. Een is aan iedere zijde van den boeg of voorſteeven, en insgelijks een aan iedere zijde van den achterſteeven vast gemaakt. Deeze nuttige dieren hebben bij de overvaart veel te lijden; niettegenſtaande alle aangewende zorg, komen veelen daarbij om, maar menig een ook door de boosaartigheid der veerlieden: want zij ſtrooien heimlijk zout in hunne ooren, 't welk de dieren ontembaar maakt; het gevolg daarvan is, dat zij den kop onder water ſteeken, den adem verliezen, en zoo verdrinken. De veerlieden bereiken daardoor hun oogmerk, en vergasten zich op het verdronken kameel.

Wanneer de Arabiers hunne kameelen over de rivier brengen, bedienen zij zich van een opgeblaazen geitenhuid, welke van vooren aan de borst

van

van het kameel, daar het dier het zwaarst is, bevestigd wordt. De man zit achter op, en beſtiert het: want het dier zwemt, wegens zijne groote zwaarte van vooren, ſlecht. Het verlies van een kameel is gewigtig; maar het veergeld zeer gering; vermits men voor een kameel met zijne laading niet meer dan drie *mahalaks* betaalt. — De booten, in welken men overgezet wordt, zijn hier grooter en beter, dan ik ze ergens op den Nijl aangetroffen heb. De rivier is, ter deezer plaats, meer dan een vierde eener mijl breed; welke breedte in den regentijd verdubbelt. De ſtroom is hier altijd ſnel.

Schoon onze veerlieden niet van de besten waren, kwamen wij echter zonder eenig verlies over de rivier. In 't eerst waren zij vrij onverſchillig; maar door goede woorden en belofte eener belooning, maakten wij hen gewillig. Om half een uur waren wij reeds aan de oostzijde des Nijls; en om half vier te *Halifoen*, vijf mijlen van het veer. — Wijl het weêr zeer heet, en het water ongemeen helder was, en wij ook tijd genoeg hadden, wilde ik over de rivier zwemmen; maar de veerlieden rieden het mij eenpaarig af, uit hoofde der krokodillen, welke zich hieromtrent in menigte ophielden. Zij waren wel, voegde men 'er bij, niet groot genoeg, om een kameel te dooden en wegteſleepen; maar zij wondden ze echter dikwijls. En de laatſte boot had den oever nog niet bereikt, toen twee krokodillen zich midden in den ſtroom verhieften. Ik ſchoot op de grootſte, maar, zoo het ſcheen, zonder uitwerking.

Den volgenden dag, des namiddags ten drie uur, Halifoen verlaaten hebbende, ſloegen wij ons des avonds

avonds ten tien uuren te *Halfaia*, een ſchoone en groote plaats, in een bekoorlijk oord, neer. De huizen waren van leem, met platte daken; wijl de inwooners hier niets meer van den regen te duchten hadden, die 'er, ſedert eenigen tijd, ſchaarsch gevallen was. ——

Bij *Umdoen*, zeven mijlen van Halifoen, hadden de *Battahien* hunne tenten opgeſlagen. Zij zijn een diefachtig, roofzuchtig volk. Wij trokken hen voorbij, eer het dag was. De weg is zeer aangenaam, loopende door bosſchen van akaciaboomen, en over plekken, met heerlijk gras begroeid. — Te Umdoen troffen wij des morgens vroeg geheele troepen vrouwen aan, die graszaad tot broodbakken inſamelden.

Het rechtsgebied van Wed Adſjieb ſtrekt zich verre uit. Het loopt van het veer bij Halifoen, noordwaard, tot *Wed Baal a Nagga*; oostwaard, tot aan de Roode zee; en westwaard, tot Korti en over de geheele woestijn Bahiouda. Hij hefte ook de ſchatting aan paarden, waarin de voornaamſte ſterkte van Sennaar beſtaat.

Halfaia is de grenspaal des keerkringsregens. De ſtad ligt ruim eene halve mijl van den Nijl, welke haar van het zuidwesten naar het noordwesten omgeeft, en daardoor een cirkelvormig ſchiereïland vormt. Dit ſchiereïland is het eenig bebouwd land hieromtrent. Het wordt door den Nijl niet overſtroomd, maar door middel van waterraderen, door oſſen gedreeven, bevochtigd. — De plaats beſtaat uit drie honderd huizen, en geneert zich voornaamlijk van eene manufaktuur van grof katoenen lijwaat, *dimour* genaamd, welk, in de benedenſte

deelen van Atbara, in plaats van geld dient. Hier zijn palmboomen, maar die geene dadels draagen. De inwooners eeten katten, rivierpaarden en krokodillen. — De plaats ligt op de noorder breedte van 15° 45′ 54″, en de lengte van 32° 49′ 15″ oostwaard van den middagcirkel van Greenwich.

Eerst den negen en twintigſten van Herfstmaand, des morgens om zes uuren, verlieten wij Halfaia, en, na eenen weg van drie en een halve mijl afgelegd te hebben, bereikten wij twee dorpen, tegenover elkander gelegen. De Nijl liep hier noordoostwaard. Den geheelen dag bragten wij in aangenaame bosſchaadjen door. Zij waren vol vogels van allerhande ſoort; maar, ſedert ons vertrek van Sennaar, hadden wij geenen gehoord, die met het zingvermoogen begaafd was. — De Nijl overſtroomt hier het land niet, en maar zelden regent het 'er. Hierom zijn in deeze landſtreek veele, zoogenaamde *ſakies*, of Perſiaanſche raderen, langs den Nijl aangelegd, om water uit de rivier op te haalen, en de akkers met dora daarmede te bevochtigen.

Kort daarna kwamen wij bij *Scheik Atman*, het graf van eenen fakier aan den weg. — Aan onze linkerhand hadden wij een hooge, en aan de rechterhand een laager bergketen; de eerſte op den afſtand van vijf mijlen westwaard, en de andere op dien van acht mijlen oostwaard. Onze ſtrekking was naar het noorden. — Vijf mijlen verder bereikten wij des morgens ten half negen uuren het dorp *Wed Hadſjila*, waar de Abiad zich met den Nijl vereenigt. — De Nijl heet hier nog ſteeds *Bahar el Azerguee*, dat is, de *Blaauwe rivier*, welken naam hij in Abyſſinie gekreegen heeft. — De

Abiad

Abiad is een zeer diepe rivier; hij vloeit langzaam, wijl hij maar weinig verval heeft. Zijn ſtroom wordt nooit laager; omdat hij in een gewest ontſpringt, daar het altijd regent, terwijl de Nijl integendeel zes maanden droogte heeft. —— Onze reis ging den geheelen dag door bosſchen, met groote zandvlakten tusſchen beiden, met eenige graanakkers, die in den regentijd bezaaid waren, doch 'er zeer ſchraal uitzagen. —— Omtrent één uur kwamen wij bij *Suakem*, onder eene menigte boomen, bij eene *ſakie* of waterſcheprad, aan, en vertrokken ten vier uuren weder van daar. De bergen van Dſjerri waren noordoostwaard van ons. Wij overnachtten vijf mijlen verder in een woud, in de nabijheid der Arabiers *Abdelah*.

Den dertigſten reisden wij, des morgens ten vijf uuren, verder, en kwamen, na eenen weg van acht mijlen afgelegd te hebben, aan een dorp, dat genoegzaam eene voorſtad van Dſjerri was. — De *Akaba* van *Dſjerri* beſtaat uit eene rei laage rotſen, die het Nylbed doorkruisſen, en zijnen loop ſchijnen te willen ſtuiten. De opening, door welke hij vloeit, en vervolgens neerſtort, kan men niet zonder verwondering beſchouwen. — *Dſjerri* ligt op eene hoogte van wit zand, met ſteengruis, en ondergemengde keiſteentjes, naar wit alabaster gelijkende, die bij helderen zonneſchijn voor het oog nadeelig zijn. —— De plaats beſtaat uit honderd enveertig huizen, allen van één verdieping. Zij zijn welgebouwd, met platte daken, van eenerlei hoogte, en van zulken leem, als de kleur van den grond is, daar zij op ſtaan, zoodat men ze van verre naauwlijks onderſcheiden kan. — De plaats ligt aan den voet der Akaba, een vierde eener mijl van den Nijl, op de noorder breedte van 16°

15'. — 't Geen PTOLEMÆUS van zekere bergen zegt, dat, naamlijk, boven dezelven een land is, vol zand en zonder regen, ſchijnt op de Akaba te paſſen. Slechts een kleine vlakte, dicht aan den Nijl, is bebouwd, en heeft het dubbel voordeel, door den Nijl overſtroomd, en ſomtijds door regen bevochtigd te worden. Om deezen dubbelen zegen, wordt het *Beladallah*, dat is, het *Land van* GOD, geheeten. — De dadels van Dſjerri worden aan den Mek gezonden, en voor hem bewaard. Zij zijn droog, hebben ook niet dat zappige vleesch der dadelen in Barbarye, maar eene vaste, gladde huid en eene goudkleur.

Den eerſten van Wijnmaand, des morgens na vijf uuren, verlieten wij Dſjerri. De Akaba liep oost- en westwaard voort, en de beide enden kromden zich bij wijs van een' ronden ſchouwburg. De geheele bergketen beſtaat uit kaalen rooden ſteen zonder gras. — Na acht uuren keerde onze weg zich noordoostwaard, en wij zochten op den afſtand van drie mijlen den hoek der Akaba omtekomen. Ten tien uuren pleisterden wij onder groene boomen, om onze kameelen te voeden. Ten drie uuren reisden wij verder. De bergen aan onze linkerhand waren de Akaba van Dſjerri; maar die aan onze rechter hand, welke evenwijdig met onzen weg voortliepen, eindigden in de Akaba van *Mornes*. — Wij waren nu twee mijlen van den Nijl, welks loop ſteeds noordwaard gericht is. Na vier uuren kwamen wij aan de Akaba van Mornes, eene rei kaale, ſteenachtige heuvels, en een halve uur daarna trokken wij 'er over. Men heeft ſlechts een geringe hoogte te beklimmen, en, geduurende een vierde van een uur, eenen weg, met losſe gebrooken ſteenen als bezaaid.

Des

Des avonds ten zes uuren, bereikten wij *Hadsjar el Asfad*, of *Hadsjar Serrariek*, dat is; *Leeuwensteen* of *Diefsteen*; een armlijk dorp, met eene sakie of waterscheprad, en eenige kleine dora-akkers, die gelijk tuinbedden bezaaid zijn, en naar willekeur kunnen bevochtigd worden. — Hadsjar el Asfab, een geele steen op eene rots, die gelijk de lieden zich verbeelden, de gedaante van eenen leeuw heeft, is de grensscheiding tusschen het gebied van Wed Adsjieb en dat van den Mek van Tsjendi. Wij legerden ons een halve mijl van de rivier, in een kleine vlakte. Wij vonden hier slechts een enkelen herder met zijne hut en kudde. — Op eenigen afstand van daar, stonden nog een paar huizen aan den Nijl, met Persiaansche raderen. Wanneer de Nijl rijst, wordt de vlakke grond aan den waterkant, die een vierde eener mijl breed is, en zich daarna verheft, met dora bezaaid, zoo verre het water door griften kan geleid worden.—Men zaait hier in Herfstmaand en oogst in Slagtmaand. In Sennaar valt de zaaitijd in Hooimaand, en de oogst in Herfstmaand. De onderscheiden hoogte des Nijls op beide plaatsen maakt dit onderscheid.

Den tweeden van Wijnmaand, na vijf uuren des morgens, verlieten wij deeze plaats, en onze weg liep, gelijk den voorigen dag, door wouden en wildernissen, zonder water of dorpen. Wij rustten aan den Nijl. — Twee mijlen verre gereisd hebbende, zagen wij eenige kleine huizen en sakies, en smalle graanbedden aan beide oevers der rivier. — Eene Engelsche mijl verder ontmoetten wij, in plaats van zandvlakten, groote beddingen van purperverwigen, rooden en witten marmersteen, en alabaster. — Het schijnt, dat de verbaazende marmergroeven, welke, 10° noordwaard van hier,

in Opper-Egypte gevonden worden, hier beginnen. — Na acht uuren hielden wij halte in een bosch, om onzen kameelen eeten te geeven. Ook scheen de zon zoo ondraaglijk heet, dat wij niet verder konden reizen. Deeze geheele landstreek is woest, en onbewoond, uitgenomen de oevers der rivier; vermits hier geene regenbuien vallen, waarop men zich bij den akkerbouw verlaaten kan. Alleenlijk wanneer de zon in het zenith is, en haaren loop weder zuidwaard naar de linie neemt, valt 'er zwaare regen. Daar deeze treft, schiet het gras weelig op; maar het overige deel des lands blijft dor en verbrand.

Een weinig noordwaard van Dsjerri, is de groote rots Akaba, vol holen, waarin de eerste bevolkers van Meroë gewoond hebben. Niet verre beneden dezelve is een veer, daar allen, die, aan de westzijde des Nijls, door de woestijn Bahiouda, naar Dongola willen reizen, over de rivier moeten trekken. Van daar komen de reizigers den zesden dag des morgens te Korti aan, wanneer zij daaglijks vijftien mijlen afleggen. Bij Korti vindt men den Nijl weder, die van Madsjiran af, of daar hij de Takazzee heeft ingenomen, eene gantsch ongewoone kromte heeft gemaakt. — PONCET nam zijnen weg door deeze woestijn; maar thans is zij, wegens de drie Arabische stammen, *Beni Faisara*, *Beni Dsjerar* en *kabba Biesj*, die van Kordofan kwamen, alle de putten der woestijn in bezit namen, en welken een reiziger deswege onmooglijk ontgaan kan, onbruikbaar. — De laatsten hebben hunnen naam van *Kebsj*, een schaap, omdat zij de huid van dit dier tot kleeding gebruiken. Zij zijn zeer talrijk, en strekken zich wijd in de woestijn Soliman en tot aan de grenzen van Egypte uit.

uit. Gemelde ſtammen hebben de drie laatſte karavaanen, welke van Dongola en Egypte kwamen, overvallen en vermoord.

Dit veer, en dat beneden de Akaba, behooren den Wed Adſjieb. Hier wordt van alle waaren, die van Egypte, Dongola en Tſjendi komen, of derwaard gaan, tol betaald. Dezelve is niet beſtemd, maar wordt willekeurig, naar de omſtandigheden van tijd, geheeven, en aan de *Sjukori* of andere Arabieren in de nabuurſchap, die zich gewoonlijk van Louwmaand tot Hooimaand hier ophouden, betaald. Als de regen aanhoudende wordt, trekken deeze Arabiers oostwaard naar *Mendera* en *Gooz*. — Dan wordt de weg van Sennaar naar Suakem door deeze plaatſen, wegens de menigte Arabieren, welke om de vlieg te ontgaan, hieromſtreeks vergaderen, zeer gevaarlijk, en de karavaan van Suakem is genoodzaakt, door Halfaia naar Barbar, en van daar naar Suakem te gaan: weshalve deeze weg voorheen de bruikbaarſte in het geheele koningrijk was. Maar tegenwoordig is, wegens de regeeringloosheid, die bij de Arabiers heerscht, alle gemeenſchap afgeſneeden, en de reiziger hangt enkel van de beſcherming des Hemels, en zijne voorzigtigheid en kloekmoedigheid af.

De Akaba te Dſjerri en de Nijloevers daaromtrent, worden door de Arabiſche ſtammen *Beni Hamda* en *Hasſaai* bewoond. Deeze zijn armhartige ſtruikroovers, en zouden geen mensch het veer over den Nijl laaten overvaaren, bijaldien zij niet zulk een' doodlijken ſchrik voor het ſchietgeweer hadden. Een enkel ſchot, zelfs van een' verren afſtand gehoord, jaagt honderden van hun op de

vlugt. — Toen wij op hun grondgebied gekomen waren, losten wij somtijds onze grooter en kleiner schietgeweeren, en hielden tot nabij Wed Baal a Nagga, daarmede aan. De gewenschte uitwerking daarvan was, dat wij ze wel, in een verren afstand, op de kruinen der rotsen, maar nooit in de vlakten zagen.

Te Halfaia en Dsjerri begint dat edel ras van paarden, welk met recht door de geheele waereld beroemd is. Zij stammen nog onveranderd af van die geenen, welken de Saraceenen, bij de verovering van dit land, herwaard bragten. Zij schijnen echter merklijk onderscheiden te zijn van de Arabische paarden, welken ik in de vlakten van Woest Arabie, ten zuiden van Palmyra en Damaskus, gezien heb bij de stammen Mowalli en Annecy, nagenoeg onder den zes en dertigsten graad der noorder breedte, die, mijns dunkens, de voortreflijkste Arabische paarden bezitten. Dus zijn de landen, in welken het paard zich in zijne grootste volkomenheid bevindt, en waarvan Dongola en het dorre gewest daar omstreeks, het middenpunt schijnt te zijn, tusschen den twintigsten en zes en dertigsten graad der noorder breedte, en tusschen den zes en dertigsten graad der oostlijke lengte van Greenwich tot de oevers van den Euphraat, gelegen. — In deeze geheele uitgestrektheid staat de thermometer van FAHRENHEIT, des nachts, nooit onder 50°, en bij dag nooit onder 80°, ofschoon hij des middags, in de schaduw, tot 120° rijzen kan. Maar dat deeze graad van hitte voor de paarden nog niet nadeelig zij, ziet men aan de stoeterijen te Halfaia, Dsjerri en Dongola, alwaar de hitte tot deezen graad klimt. — Hieruit mag men besluiten, dat het gewest, in welken de beste

paar

paarden gevonden worden, een dorre en zandige woestijn is, welke maar weinig water heeft, en kort gras, of wel in 't geheel geen, maar alleenlijk wortels, gelijk onze zelleryworteis, voortbrengt, die afgeſchaafd moeten worden, wijl zij ſteeds met aarde omgeeven zijn.

Ik hoorde in alle deeze gewesten nooit iets van wilde paarden. Woest Arabie, alwaar dergelijke zich zouden ophouden, ſchijnt in 't geheel niet daartoe geſchikt: want het is vlak en zonder houtgewas, alwaar de paarden zich dus niet konden verbergen. Ook weet ik geen geloofwaardig perſoon, die wilde paarden in Arabie gezien heeft. — Wilde ezels heb ik menigvuldig gezien: hun hals, kop, ſnuit en ſtaart hebben veele overeenkomst met onze tamme ezels, maar hunne huid is geſtreept, niet gevlekt. De zebra houdt zich nergens in Abyſſinie, maar menigvuldig aan de grenzen van Kuara, onder de Sjangalla's en Guba, in Nari en Kaffa, in de bergen van Dyre en Tegla, en zuidwaard tot aan de Kaap de Goede Hoop, op.

Wat voor eene rol het Nubiſche paard ten aanzien zijner ſnelheid zou ſpeelen, durf ik niet bepaalen, wijl hunne beelding van die der Arabieren zoo onderſcheiden is: maar, wanneer ſchoonheid, evenredigheid der deelen, grootheid, ſterkte, ſnelle en krachtige beweeging, leerzaamheid, onvermoeidheid, gehoorzaamheid en toeneiging jegens den mensch, veel beloovende eigenſchappen van een paard zijn, welk beſtemd is, om zijn geſlacht voort te planten, dan behoorde het Nubiſche paard boven alle andere paarden der waereld daartoe gekoozen te worden. — Weinige menſchen hebben zoo veelerhande paarden gezien,

en zijn zoo groote liefhebbers van deeze dieren, als ik: echter kan ik niet gisſen, welke dienſten zij bij de wedloopen der paarden in Engeland zouden doen; wijl ik zeer onverſchillig omtrent die vermaaken ben. Alleenlijk zou het der moeite waardig zijn, eene proeve daarvan te neemen; 't welk zonder groote kosten, doch met eenige moeite, zou kunnen geſchieden.

Ik kon mij niet onthouden, een deezer paarden uittetekenen; maar de tekening heb ik verlegd, en nog niet weder gevonden. Het paard behoorde aan ſcheik Adelan, en het was niet zonder zwaarigheid, dat ik verlof daartoe kreeg. Het was nog geen vier jaaren oud, en volkomen zestien handpalmen hoog. — Ik weet wel, dat mijne tekening niet zonder gebrek is, en ik had ze, naderhand, veelligt nog kunnen verhelpen; maar ik had het mij tot eene wet gemaakt, aan tekeningen en beſchrijvingen niets uit het hoofd te veranderen, wanneer de voorwerpen mij niet meer voor oogen waren. — De naam van het paard was *El Fudda*. In Egypte wordt een kleine munt zoo genaamd; doch wat dit woord hier betekenen zou, weet ik niet. Misſchien hebben in Nubie de naamen der paarden even zoo min betrekking op hunne eigenſchappen, als in Engeland; maar op hunnen ſtamboom zijn zij zeer naauwkeurig. — Men geeft voor, dat alle de edele paarden in Nubie, van een der vijf paarden afſtammen, op welken Mohammed, en zijne vier onmiddelijke opvolgers, ABOU BEKR, OMAR, OTHMAN en ALI, in dien beruchten nacht, van Mekka naar Medina vlooden. — Van welk dier vijf paarden dat van Adelan afſtamde, heb ik niet gevraagd. Wanneer ſcheik Adelan, in zijne volle wapenrusting, dit paard, in het gevecht, ſeed, woog hij niet onder twee honderd acht ponden.

den. Bij het op- en afklimmen knielde het neder, 't zij hij gewapend was, of niet. Adelan was een moedig krijgsman in het veld. Hij was altijd de eerſte, die zich onder den vijand waagde, en de laatſte, welke hem verliet. Geduurende het gevecht verwisſelde hij zijn paard nooit.

De paarden van Halfaia en daaromſtreeks bereiken nooit de grootte van die van Dongola, welke zelden onder zestien handpalmen hoog zijn. Zij zijn allen zwart of wit; doch de eerſten zijn verre de talrijkſten. Ik zag nooit grijze of van de kleur van appelbloeiſel. Eenigen zijn kaſtanjebruin en bijkans roodvosſen. — Zij zijn ongemeen vet van de dora, en vreeten niets groens, dan de korte graswortels, die men langs den Nijl vindt, wanneer zij door de zon verwelkt zijn. Deeze worden uit de aarde gegraaven, en, gereinigd zijnde, eenmaal des daags, den paarden, in kleine hoopen, op den grond voorgeworpen. De paarden worden aan de voorſte voeten, even boven de hoef, door middel van een zachten katoenen band, vastgebonden, en hebben, wanneer zij vreeten of zuipen, een' toom in den bek, om ze daaraan te gewennen: doch deeze toom is ligter, dan die, waarmede zij gereeden worden, en bijzonder daartoe gemaakt. De reden, die zij daarvoor hebben, is, dat 'er, na hun voorgeeven, veele veldſlagen verlooren zijn, wanneer de ruiterij door de vijanden aangetast werd op het tijpſtip, in welk de paarden gedrenkt, en hun de toomen afgedaan waren.

Geen Arabier rijdt ooit eenen hengst; in Nubie, integendeel, bedient men zich nooit van eene merrie. De oorzaak is ligt te gisſen. De Arabiers leeven in geſtaadigen oorlog met hunne nabuuren. Zij

zoeken altijd hunne vijanden in de ochtend- of avondſchemering aantevallen. Zoo ras een hengst iets van eene merrie ruikt, begint hij te brieſchen, en dus wordt hunne nadering daardoor ontdekt. Doch dit geſchiedt nooit, wanneer zij merriën rijden. De Fundſje integendeel verlaaten zich op hunne overmagt. Zij woonen in een open, vlak land, alwaar zij hunne vijanden, eenige mijlen verre, ontdekken, en des zulke overrompelingen geen plaats hebben.

De plaats, daar wij afſteegen, heette *Hadſjar el Dill*, en lag eene Engelſche mijl oostwaard van het bosch, daar wij onze kemels gevoed hadden. Wij zetten onze reis langs den Nijl, op den afſtand eener mijl, voort, en zagen, drie mijlen gereisd hebbende, het groote dorp *Derreira*. — Vier mijlen verder, ligt, aan den overkant des Nijls, het dorp *Deleb*, alwaar de overblijffels van een' beroemden heilig van dien naam te zien zijn. Het land is hier beter bebouwd, en aangenaamer, dan 't geen wij tot hiertoe bereisd hadden.

Omtrent zeven uuren des avonds bereikten wij *Wed Baal a Nagga*, een aanzienlijk dorp, eenen fakier, of heilig van groote achting, in de provincie Tſjendi toebehoorende. Deeze geheele landſtreek is, uitgenomen 't geen dicht aan den Nijl ligt, zandig en woest. — Langs deeze vlakte zagen wij veele lieden, welke aarde uitgroeven, en ze in groote aarden potten en pannen kookten, om zout daaruit te trekken. Dit is hier de eenige weg, om zout te bekomen; en zij maaken het in zoodaanigen overvloed, dat 'er nog een groote menigte van naar Halfaia, daar eene marktplaats is, en van daar naar Sennaar, verzonden wordt.

Den

Den derden van Wijnmaand, des morgens om vijf uuren, zetten wij onze reis, langs den Nijl, op den afſtand van een vierde eener mijl, voort, en gingen, zeven mijlen verder noordoostwaard, voorbij het graf van den fakier *El Deradſji*, dicht aan den weg aan de linkerhand. — Van Wed Baal a Nagga tot dit graf, heeft de landſtreek, aan beide zijden des Nijls, een bekoorlijke en ſchilderachtige vertooning. Zij is met een lieflijk groen overtoogen, met huizen hier en daar tuſſchen beiden. — Daarop is alles woest en onvruchtbaar, een enkele plaats uitgezonderd, aan de zijde der rivier, welke vol gras en met boomen belommerd was. Op deeze plaats, *Maia* geheeten, hielden wij om negen uuren halte. Aan den overkant ziet men nog eenige boomen, maar verder heen is het geheele landſchap woest. De Arabiſche ſtam *Djjahalien* van *Wed el Faal* bewoonden ze thans. Zij hielden zich hier langer, dan naar gewoonte op, wijl het hooger op ſterk geregend had, en hunne vijvers nog vol water waren. *Idris Wed el Faal*, ſtadhouder van Tſjendi, neef van Wed Adſjieb, en zoon van Sittina, was toen bij deeze Arabiers. Wij hadden des niet te vreezen, ſchoon men anders geene godloozer menſchen, en grooter vijanden van den Christlijken naam zich verbeelden kan, dan deeze Arabiers zijn.

Wijl hier van Arabieren, en hunne naamen geſprooken wordt, merk ik aan, dat het woord *Wed*, welk dikwijls in deeze reis voorkomt, geene rivier beduidt, ſchoon dit in 't Arabisch zijne eigenlijke betekenis is. In het koningrijk Sennaar wordt dit woord, als eene verkorting van *Welled* gebruikt; bij voorbeeld, *Wed el Faal*, zoon van Faal, enz. — Op deeze zelve wijs wordt *Melek Sennaar*, de koning

ning van Sennaar, *Mek* genaamd. *Abd el Mek*, de ſlaaf des konings, in plaats van *Abd el Melek*. Ik had dus het genoegen, de taal des korans hier als volkstaal te vinden; en wijl de koran het boek was, waaruit ik het eerst Arabisch leerde, vond ik nu eene gemaklijkheid en buigzaamheid in deeze taal, welke mij voorheen onbekend was. — In Arabie is de taal des Korans eene ſoort van doode taal, welke gemeenlijk maar door de geleerden verſtaan wordt.

Te Wed Baal a Nagga is een veer over den Nijl voor de reizigers, die door de woestijn naar Dongola reizen. — *Derreira* is de plaats, daar men aan de andere zijde landt. Ik vermoed, dat het geſchiedt, om de Dſjahalien te mijden, welke de karavaanen te Dſjerri overzetten, en niet tot Wed Baal a Nagga neerwaard gaan.

Wij verlieten Maia ten drie uuren namiddag en kwamen, na eene reis van drie mijlen te *Gooz*, aan de linker zijde der rivier, daar wij overvloed van voeder voor onze kameelen vonden. — Ten zes uuren ſloegen wij bij *Fakari* onze tenten op. Wij hadden nu nog vijf Engelſche mijlen tot Tſjendi oostwaard, daar wij, den vierden van Wijnmaand, des morgens ten acht uuren aankwamen.

TWAALF-

TWAALFDE AFDEELING.

ONTVANGST *te Tsjendi.* — *Gesprek met* SITTINA. — *Intreede in de woestijn.* — *Zuilen van vliegzand.* — *De samum.* — *Breedte van Tsjiggre.*

Tsjendi, of *Tsjándi*, is een groot dorp, en de hoofdplaats van een rechtsgebied. Het wordt door SITTINA, de zuster van Wed Adsjieb, bestierd; 't welk ook door het woord zelve, dat eene beheerscheres betekent, wordt aangeduid. Zij was getrouwd geweest, maar had haaren echtgenoot door den dood verlooren. Zij had eenen eenigen zoon IDRIS WED EL FAAL, die zijne moeder in de regeering op zou volgen, en reeds een groot deel der magt in handen had. — De stadhouder van Tsjendi wordt gemeenlijk *Mek el Dsjahelien*, of Vorst der Arabieren van Beni Koreisj, genaamd; welke Arabiers in Atbara aan de oevers der rivier *Madsjiran* woonen.

Te

Te Tſjendi heeft men eene overlevering, dat dit land eens door eene vrouw, HENDAQUEE geheeten, beſtierd werd. Daaruit mogt men beſluiten, dat dit een gedeelte van het koningrijk van KANDACE was: want, wanneer men den naam *Kandace* met Griekſche letters ſchrijft, dan komt 'er de naam *Hendaquee*, de ingeboorene of gebiederes van Tſjendi, uit. — Doch, hoe het hiermede ook zij; Tſjendi was echter oudtijds een gewigtige ſtad. Alle de karavaanen van Sennaar, Egypte, Suakem en Kordofan kwamen hier te ſamen; bijzonder, ſedert de weg over Dongola, en de woestijn Bahiouda door de Arabiers geſtopt was. — Hoewel Tſjendi thans geene plaats van overvloed is, vindt men hier echter alles beter en voor minder prijs, dan te Sennaar, uitgenomen het brandhout; welk nergens in Atbara zoo duur is, als hier. Alle de inwooners branden kameelmist. Indien het niet om de toebereiding der ſpijzen was, zou het vuur in een zoo heet land, als dit is, enkel tot last zijn. In het laatſte van Oogstmaand, en het voorſte van Herfstmaand, was het hier zoo heet geweest, dat veele lieden, zoo wel in Tſjendi, als op het land, van hitte dood waren neergevallen. — Men zeide, dat het nu veel koeler was, offchoon de thermometer op eenen middag tot 119° gereezen was.

Tſjendi beſtaat uit omtrent twee honderd en vijftig huizen, die niet allen aan elkander gebouwd zijn. Sommigen der besten ſtaan vrij, en dat van Sittina ligt een halve Engelſche mijl van de ſtad. Alle deeze huizen, twee of drie uitgezonderd, zijn in den grond niet anders, dan armhartige hutten, uit leem en riet ſamengeſteld. Sittina ruimde ons één daarvan in, welk ik tot bewaaring mijner werktui-

gen

gen en bagaadje gebruikte; maar ik zelf ſliep in mijne tent. De vrouwen van Tſjendi worden voor de ſchoonſten, en de mannen voor de bloohartigſten in Atbara gehouden. Doch ik had geene gelegenheid, om de waarheid hiervan te onderzoeken.

Bij mijne aankomst te Tſjendi, vond ik de inwooners in groote verlegenheid, over een verſchijnſel aan den hemel, welk, ſchoon dikwijls voorvallende, echter nooit waargenomen was. Venus vertoonde zich, naamlijk, den geheelen dag, nevens en dicht bij de helderſchijnende zon, met onverminderden glans. Dit gebeurt hier alle vier jaaren; nogthans waren alle de inwooners vol angst. Zij vergaderden troepswijs om mij, en vroegen: wat dit te beduiden had? Toen zij mijnen teleskoop en quadrant zagen, geloofden zij vast, dat de ſter, door eene verſtandhouding met mij, en tot mijn gebruik, was zigtbaar geworden. —— Het graauw is zich overal gelijk, en voorſpelt altijd iets kwaads. De verſchijning deezer ſter werd derhalve als een kwaade voorbeduidnis en voor een teken gehouden, dat in het aanſtaande jaar de oogst ſlecht zijn, 'er weinig regen vallen, Abou Kalek den koning afzetten, en met zijn krijgsheir geheel Atbara overſtroomen zou. Sommigen lieten zich zelfs in bedreigingen tegen mij, als den voornaamſten bewerker van alle deeze onheilen, uit. Om deeze reden zocht ik, onder de beter foort van inwooners, te verſpreiden, dat dit een gunſtig voorteken, een voorboode van gelukkiger, gezegender en vreedzaamer tijden was: 't welk, door toedoen van Sittina en haaren zoon, het beste gevolg had.

Den

Den twaalfden van Wijnmaand, maakte ik mijne opwachting bij Sittina. Zij ontving mij achter een ſcherm, in welk openingen waren, door welken ik van haar, maar zij niet van mij gezien kon worden. Ik zeide des al ſchertzende tot haar: dat zij zich aan mangel van gastvrijheid jegens mij ſchuldig maakte; hoedaanig ik nog van geenen Arabier ondervonden had: „want, zeide ik, uit uw geſprek bemerk ik (zij had mij eenen blanken man genoemd) dat gij mij ziet, zonder mij een gelijk voordeel van uwen kant te vergunnen." De koninginnen van Sennaar, voegde ik 'er bij, hadden mij niet zoo hard behandeld. — Zij brak daarop in een luid gelach uit; ſprak veel over den twist tusſchen Adelan en den koning; verwonderde zich, dat een man van mijne kleur zich, in een zoo kwaalijk beſtierd land, zoo verre waagde, en drukte zich in haar geſprek zeer zuiver uit. Eindelijk begon zij van geneesmiddelen te ſpreeken. Zij begeerde van mij een middel, welk het haair deed groeien, of ten minſte het uitvallen van hetzelve belette. Zij verzocht mij, den volgenden dag weder te komen, wanneer haar zoon, die mij wenschte te zien, van zijn landgoed, da hij zijne kudden onderhield, zou te ruggekomen zijn. Zij zond ons heden een rijke maaltijd van haare tafel.

Den dertienden was het zoo heet, dat men het in de zon onmooglijk kon uithouden. De vergiftige ſamum blies insgelijks, als of hij uit eenen oven kwam. Onze oogen waren duister en verzwakt; onze lippen kreegen klooven; onze knieën wankelden, en onze keel was droog, terwijl al het waterdrinken vergeefsch was. — De inwooners rieden mij, eene ſpongie met azijn en water te vul-

len,

len, en dezelve voor den mond en neus te houden; 't welk mij grootlijks verſterkte.

Des avonds ging ik naar Sittina. Bij den ingang in het huis vatte eene ſlaavin mij bij de hand, en plaatſte mij in eenen gang, aan welks einde twee deuren tegen over elkander waren. Ik kon niet begrijpen, wat dit beduiden zou; doch op eenmaal ging eene der deuren open, en ik zag Sittina, prachtig gekleed, zitten. — Zij had eene ſoort van ronde muts op de kruin van haar hoofd, van dicht dungeſlagen goud, waaraan rondom zecchynen hingen. Om haaren hals had zij verſcheidene ketens, en andere ſieraaden van hetzelve erts. Haar haair was in tien of twaalf ſtrengen gevlochten, die als ſtaarten tot de middel van haar lijf neerhingen. Zij had een gewoon katoenen kleed aan. Om haaren rug hing, met veel bevalligheid, een purperverwige zijden mantel, die ook om de middel van haar lijf ging, zonder haare ſchouders of armen te bedekken. Haare handen waren met gouden armringen, ter dikte van een' halven duim verſierd, en aan haare voeten droeg zij dergelijke ringen, die in de middellijn volkomen een duim dik waren, en het zonderlingſte zoo wel, als het onbevalligſte van haare kleeding uitmaakten. — Ik dacht, zij zou mij, als of zij verrast was, met een gemaakten ſpoed voorbij geſtapt zijn: maar zij bleef in 't midden van den gang ſtaan, en vroeg mij in een' ernſtigen toon: *kishalek?* dat is: hoe vaart gij? Ik hield dit voor een bekwaame gelegenheid, om haare hand te kusſen, 't welk zij ook zonder weigering toeliet. En, toen ik haar verzocht, mij te vergunnen, als arts een paar woorden met haar te ſpreeken, knikte zij met het hoofd, en zeide: „gaa door deeze deur; daar wil

ik u hooren. De ſlaavin leidde mij door eene deur achter in den gang in eene kamer; terwijl Sittina door een andere deur uitging; waarna wij ons weder in dezelve kamer bevonden, in welke het ſcherm ſtond, waar achter Sittina zat.

Zij was eene dame van omtrent veertig jaaren, van meer dan middelmaatige grootte; had een rond, plomp gezigt, een' taamlijk grooten mond, zeer roode lippen, en de ſchoonſte tanden en oogen, welken ik ooit gezien heb. Aan het ſpits van haaren neus en tuſſchen de wenkbraauwen had zij kleine vierkante plekjes, ter grootte van de kleine ſchoonheidspleistertjes onzer dames, en een ander meer langachtig plekje, midden op haaren kin. Deeze plekjes waren door middel van antimonie gemaakt.

Sittina vroeg mij, wat ik haar nu als arts te zeggen had? Ik antwoordde, dat het haar haair betrof; de zwaare gouden muts, was zekerlijk de oorzaak, dat haar haair uitviel. Dit wilde zij wel gelooven, hervatte zij, maar zij was 'er zoo aan gewend, dat zij eene verkoudheid zou krijgen, als zij ze wegliet. — Zij vroeg mij verder: of ik in mijn vaderland een man van rang en familie was? Of de vrouwen aldaar ſchoon waren? en of zij ook den mannen vergunden, haare handen te kuſſen? Ik bevestigde dit alles, en voegde 'er bij, dat het handkuſſen in mijn vaderland een teken van eerbied was, en door koningen en koninginnen aan lieden van verdienſten toegelaaten werd. — Maar, weet gij wel, zeide zij hierop, dat nog geen man, behalve gij, mijne hand gekust heeft? — Zij wenschte thans, dat Idris, haar zoon, mogt komen, om mij te zien; en toen ik haar verzeker-

de:

de: dat ik dit insgelijks wenschte, in die hoop, dat hij mij een middel aan de hand zou geeven, om op mijnen weg naar Egypte veilig naar Barbar te geraaken, vroeg zij mij: waarom ik niet met Mahomet Towasj gereisd was, die eerst weinige dagen geleeden van hier naar Kairo vertrokken was, en, zoo zij vreesde, alle Hybiërs zou medegenomen hebben. — Zij verzocht mij, geduurende mijn verblijf alhier, haar daaglijks te bezoeken, en wanneer ik iets noodig had, bij haar te zenden. — Daarna ging ik heen, en ondervond, dat Mahomet Towasj het bevel des Meks van Sennaar ſtipt gehoorzaamd, en alle die lieden medegenomen had, om mij in verlegenheid te brengen.

Dewijl ik van de *Hybiërs* hier voor de eerſtemaal melding maak, zal het noodig zijn, een nadere beſchrijving van die lieden te geeven. —

Een *Hybiër* is een wegwijzer; van het Arabiſche woord *hubbar*, onderrechten, onderwijzen, den weg wijzen. Zij verrichten dit ampt bij de karavaanen, die door de woestijn reizen; zij moogen eenen weg neemen, dien zij willen, 't zij naar Egypte, of van daar te rug; 't zij naar de kust der Roode zee; of naar de landen van Sudan, tot aan de uiterſte westkust van Afrika. — Zij zijn zeer aanzienlijke lieden; zij weeten alle de plaatſen, daar men goed of ſlecht water vindt; hoe verre de putten van elkander liggen; of zij door vijanden bezet, en hoe deeze het veiligst te ontwijken zijn. Ook zijn hun de ſtreeken bekend, waar de ſamum gemeenlijk heerscht, en beweegbaar of vliegzand gevonden wordt, en in welk jaargetijde een en ander het gevaarlijkst zijn. Gemeenlijk ſtaan zij met den eenen of anderen magti-

gen ſtam van Arabieren in verbindtenis, door welks hulp zij aan de karavaanen, welken zij geleiden, beſcherming en veiligheid bezorgen. — Maar thans, nu alle de Arabiers deezer woestijn zonder wel ingerichte regeering zijn; de handel tusſchen Abysſinie en Kairo opgehouden, en die tusſchen Kairo en Sudan aanmerklijk vervallen is, is ook het aanzien deezer Hybiërs, en teffens de veiligheid van hun geleide grootlijks verminderd: en in het vervolg zal men zelfs zien, dat door verraaderij deezer lieden eene karavaan afgeſneeden en vermoord is; welk het eerſte voorbeeld van deezen aart was.

Als ik eens in mijne tent zat, en mijnen toeſtand bepeinsde, kwam een gemeen naakt Arabier, die ſlechts een windſel van katoen om zijn lijf had, bij mij, en bood zich aan, om mij naar Barbar, en van daar naar Egypte, te geleiden. Hij zeide, dat zijn huis te *Darœ* aan den Nijl, twintig Engelſche mijlen voorbij Syene, of Asſouan, naar den kant van Kairo, ſtond. — Ik vroeg hem, waarom hij niet met Mahomet Towasj gegaan was? Hij antwoordde: het gezelſchap had hem niet gevallen, en hij twijfelde, of hunne reis gelukkig zou afloopen. Maar, toen ik hem ſterk aandrong, mij de waare oorzaak te zeggen, verhaalde hij mij, dat hij, etlijke maanden, te Tſjendi, ziek had gelegen, en daardoor genoodzaakt was geweest, zijne kleederen en zijn kameel te verpanden. — Naderhand ontdekte ik uit verſcheiden geſprekken met IDRIS, (zoo was de naam van deezen Arabier), dat hij een welgegoed man in zijn vaderland was, en eene dochter aan een' voornaamen bevelhebber te Asſouan uitgehuuwd had. Het gevolg was, dat wij een vergelijk met elkander maakten. Ik loste zijn kameel en zijne kleederen, met belofte eener goe-

goede belooning, indien hij mij gelukkig en behouden naar Egypte zou brengen.

Na verſcheidene waarneemingen, vond ik Tſjendi op de noordlijke breedte van 16° 38′ 35″, en de lengte van 33° 24′ 45″ oostwaard van Greenwich. De hoogſte graad des thermometers van FAHRENHEIT was, den tienden van Wijnmaand, des namiddags ten één uur, in de ſchaduw, bij een' noorden wind, 119°, en de laagſte den elfden dier maand des nachts ten twaalf uuren, 87°, bij een' westenwind, en nadat 'er een kleine regenbui gevallen was.

Ik maakte mij nu gereed, om Tſjendi te verlaaten, en nam van Sittina, mijne weldoenſter, een teder affcheid. Zij liet mijnen wegwijzer roepen, vermaande hem, zich wel te gedraagen, ſchonk hem eene once goud, en gaf mij eenen brief aan MAHOMET ABOU BERHAN, den ſcheik van eenen ſtam der Biſjarien aan de Takazzee, bij de rivier Madſjiran, mede, dien zij door haaren zoon had laaten ſchrijven, wijl het, gelijk zij zeide, niet gevoeglijk voor haar was, dat zij zelve ſchreef. — Ik bad haar om verlof, haar andermaal de hand te moogen kuſſen. Zij vergunde mij dit al lagchende, en zeide: „Gij zijt toch een wonderlijk man; wanneer mijn zoon Idris dit zag, zou hij denken, dat ik mijn verſtand verlooren had."

Den twintigſten van Wijnmaand, des avonds, verlieten wij Tſjendi, reisden nog twee Engelſche mijlen, en ſloegen, eene mijl van den Nijl, onze tent op. — Den volgenden morgen ten vijf uuren, zetten wij onze reis voort. Wij gingen verſchei-

den dorpen der Dſjahelien voorbij, en, nadat wij eenen weg van omtrent tien mijlen afgelegd hadden, hielden wij halte onder eenige boomen, om onze kameelen te voeden. —

Hier begint in den Nijl een groot eiland, welk etlijke mijlen lang, vol dorpen, boomen en graangewas is, en *Kurgos* heet. — Tegenover dit eiland ligt de berg *Dſjibbainy*, alwaar ik de eerſte vergadering van puinhoopen vond, welken ik ſedert die van Axum in Abyſſinie gezien had. — Wij zagen hier geheele hoopen gebroken voetſtukken. Men kon duidlijk ontdekken, dat zij, gelijk die te Axum, voor beeldnisſen van honden beſtemd waren. — Wij vonden ook eenige ſtukken van obelisken, met beeldſchrift, maar dat bijna gantschlijk uitgeſleeten was. — De Arabiers verzekerden ons, dat deeze puinhoopen van wijden omtrek waren, en dat 'er veele ſtukken van beelden, zoo van menſchen, als van dieren, meestal van zwarten ſteen, uitgegraaven wierden. — Ik vermoed, dat dit de ſtandplaats der oude ſtad *Meroë*, welker ligging op de noorder breedte van 16° 26′ aangegeeven wordt, en hier de wieg der ſterrekunde geweest is, daar de eerſte waarneemingen aan den hemel gedaan zijn. — De Ethiopiërs kunnen de P niet uitſpreeken. De P ontbreekt ook in hun alphabet. Dus zal *Kurgos* waarſchijnlijk zoo veel zijn, als *Purgos*, de toren of het ſterreplat deezer ſtad.

De Ouden ſpreeken van vier aanzienlijke rivieren, die het eiland Meroë inſlooten. — De eerſte heet *Aſtuſaſpes*, hedendaags *Mareb*, zoo genaamd, omdat hij zich onder het zand verbergt, maar in den regentijd weder ten voorſchijn komt, en zich met de Takazzee vereenigt. — De tweede is de *Takazzee*,

zee, de *Siris*, of *Astaboras* der Ouden. Deeze vormt het linker kanaal van Atbara, of van het eiland Meroë. — De derde is de *Astapus* der Ouden, of de zoogenaamde Witte rivier. — De vierde is de *Nijl*, daar de Witte rivier zich mede vereenigt, en die te ſamen het rechter kanaal van Meroë of Atbara maaken. (*a*)

Den een en twintigſten van Wijnmaand, liep onze weg, den geheelen voormiddag, door kronkelende valeien, langs de kaale heuvels der Akaba, en omtrent twaalf uuren, hielden wij in een bosch, eene mijl van den Nijl, halte. — Deeze oever der rivier, langs welken wij heden reisden, was gantsch bloot; maar de tegenover gelegen oever vol boomen

(*a*) De heer BRUCE laat hierop een breedvoerig bewijs volgen, dat de ſterrekundige waarneemingen der Ouden, ſchoon zelden zeer naauwkeurig, echter haare bijzondere nuttigheden hebben. Hij onderzoekt de onderſcheiden bepaalingen van DIODORUS SICULUS, van PLINIUS en STRABO, omtrent het eiland of ſchiereiland *Meroë*. Hij toont, dat VOSSIUS, in zijn werk *de orig. Flum. c.* XVI. verſcheiden misſlagen omtrent den Nijl en het eiland Meroë begaan heeft; en bewijst, dat het meergemelde eiland geene andere ligging kan hebben, dan die, welke hij in zijne landkaart van Abyſſinie daaraan gegeeven heeft: om al 't welk op zijne wijs in 't licht te ſtellen, hij vijf bladzijden in quarto beſteed heeft. Doch, wijl wij, te vooren reeds, zoo breedvoerig, als ons beſtek toeliet, van dit eiland *Meroë* geſprooken hebben, meenden wij, des ſchrijvers redenkavelingen, ter deezer plaats, in onze verkorting gevoeglijk voorbij te kunnen gaan. *Aanm. van den* NEDERD. UITG.

men en graanen, ook met eenige groote dorpen bezet.

Den volgenden dag, des namiddags, verlieten wij deeze plaats, *Hor Dſjibbaiti* genaamd, reisden langs eenige dorpen der *Makabrab*, en kwamen, drie mijlen verder, aan de ſtad *Demar*. Zij behoorde den fakier, WED MADSJE, eenen heilig van den eerſten rang onder de Dſjehalien. Hij kon, volgens hunne meening, wonderwerken doen, en wien hij wilde, blind, lam en onzinnig maaken. Onder zijne leiding gaan de karavaanen veilig door dit roofnest; offchoon 'er ook karavaanen zijn, welke 'er liever des nachts ongemerkt doortrekken, dan zich aan de eerbied voor deezen heilig toevertrouwen.

Den vijf en twintigſten, des morgens, omtrent zeven uuren, reisden wij verder, bereikten, na eenen weg van vijf mijlen, de Takazzee, en twee kleine dorpen, *Dubbabih* genaamd, welker huizen van riet en leem gebouwd waren. De dorpelingen zijn bondgenooten der Makabrab. Doch zij verbeeldden zich, dat wij eene karavaan waren, die naar Mekka ging, en lieten ons daarom ongeſtoord voorbij trekken.

De Takazzee is hier omtrent eene mijl breed en zeer diep. Ook is ter deezer plaats een veer over de rivier. Haar water is zoo helder, als in Abyſſinie; maar haare ſchoone oevers heeft zij verlooren, ſtroomende integendeel door een kaal, woest land. Met veel genoegen dacht ik aan de aangenaame ontmoetingen, welken het gezigt deezer rivier mij herinnerde. — De Arabiers houden het water der Takazzee voor ligter, klaarder en gezonder, dan dat van den Nijl. Omtrent een halve

mijl

mijl beneden het veer vereenigt zij zich daarmede. —— Schoon de booten tot het overvaaren hier kleiner zijn, en de veerlieden ruuwer en ongeſchikter, dan te Halifoen, kwamen wij 'er echter, wegens onze vermeende heiligheid en rijklijke betaaling, gelukkig over.

Een weinig na drie uuren verlieten wij dit veer, en kwamen, na een uur gaans, op een' ſteenachtigen woesten grond, die rondom met groote boomen zonder vruchten bezet was. — De Takazzee maakt hier de grensſcheiding tusſchen Atbara en Barbar, in welke laatſte provincie wij ons thans bevonden. De inwooners zijn Dſjehalien van den ſtam *Mirifab*.

Den zes en twintigſten, des morgens, ten zes uuren, lieten wij den Nijl omtrent een mijl aan onze linker hand, en zetten onze reis over ſteenen en zand, door een bosch van akaciaboomen voort. De bloesſems deezer boomen waren thans wit, in plaats dat wij tot hiertoe alleen geelen gezien hadden. — Om één uur geraakten wij uit dit bosch, en bereikten omtrent vier uuren *Gooz*, een klein dorp, maar echter de hoofdplaats van *Barbar*. Het beſtaat uit eene menigte ſlechte hutten, van riet en leem ſamengeſteld. Behalve die zijn 'er naauwlijks dertig huizen, ſchoon 'er zes of zeven dorpen toe behooren. —— De hitte ſcheen hier geweeken te zijn. De inwooners klaagden over eene oogenziekte, welke zij *tiſſjasj* noemen, en dikwijls met blindheid eindigt. Ik vermoed, dat zij door den ſamum, en het fijne zand, dat in de woestijn rond waait, ontſtaat. — Idris, onze Hybier, werd hier wegens ſchulden gevat, en in de gevangenis gezet. Wijl wij nu aan den ingang der

woestijn waren, en van hier tot Egypte toe geene bewoonde plaats meer konden verwachten, was het mij niet onaangenaam, dat ik het in mijne magt had, hem nog eens aan mij te verpligten, eer wij ons leeven in zijne hand gaven, gelijk wij thans moesten doen. Ik betaalde zijne ſchulden, en verzoende hem met zijne ſchuldëiſchers, die van hunnen kant zeer zacht met hem handelden.

Toen de koophandel hier nog bloeide, en de karavaanen regelmaatig aankwamen, was Gooz een aanzienlijke plaats: want de karavaanen hielden hier haare eerſte marktplaats. Maar tegenwoordig is al de handel voorbij, en het is niet meer der moeite waardig, dat zich hier wegwijzers ophouden, om de karavaanen door de woestijn te leiden, gelijk zij eertijds deeden. — Gooz ligt vijftien Engelſche mijlen beneden de vereeniging der Takazzee met den Nijl. In gevolge verſcheiden waarneemingen, vond ik de breedte deezer plaats 17° 57′ 22″ noordlijk, en haare lengte 34° 20′ 30″ oostlijk van Greenwich. De hoogſte ſtand van FAHRENHEITS thermometer was den acht en twintigſten van Wijnmaand 111°.

Nadat ik van Idris alle mooglijke verzekeringen ontvangen had, dat hij met ons leeven en ſterven wilde, en het vreedegebed gedaan was, wekten wij allen onzen moed op, en aanvaardden den weg door de woestijn. — Ons reisgezelſchap beſtond uit negen perſoonen; naamlijk: den Turkſchen janitſaar Ismaël, drie Griekſche knechten, waarvan een bijkans blind en onbruikbaar was; twee kameeldrijvers, uit Barbar geboortig; Idris, benevens eenen nabeſtaanden van hem, eenen jongen man, die zich in Barbar bij hem gevoegd had, om naar huis te kee-

keeren. — Wij waren allen met groote musketten, schietgeweeren met twee loopen, pistoolen en zwaarden gewapend, uitgenomen Idris en zijn vriend, die lansen hadden, de eenige wapentuigen, welken zij weeten te gebruiken. — Vijf of zes naakte *Tukorory's* voegden zich ter plaats, daar wij water innamen, nog bij ons. Dit geschiedde tegen mijnen wil; want het was ligt mooglijk, dat wij daardoor in eenen staat kwamen, om hen, of voor onze oogen van dorst te zien sterven, of, wanneer wij hen bijstonden, zelve van dorst om te komen.

Den negenden van Slagtmaand, des middags, vertrokken wij uit Gooz naar de sakie, of de waterplaats, beneden een klein dorp, *Hasfa* genaamd. — De geheele westzijde des Nijls is, tot beneden *Takaki*, met dorpen bezet; maar zij worden allen door Djehalien bewoond, die in geduurigen opstand zijn. — Om half vier uur bereikten wij den Nijl, om onzen voorraad van water inteneemen. Wij vulden onze lederen zakken, die te samen omtrent anderhalve oxhoofden water bevatten. — Onze leevensmiddelen bestonden in twee en twintig groote geitenvellen, die met broodpoeier, van dora gemaakt, gevuld werden. Dit brood wordt te Gooz bereid, met oogmerk, om het op de reis door de woestijn mede te neemen. Het heeft de grootte en de gedaante van pannekoeken, maar is veel dunner, en wordt aan het vuur meer gedroogd, dan gebakken, en vervolgens tusschen de handen fijn gewreeven, om het des te beter te kunnen pakken. Het geitenvel wordt zoo vol en vast gestopt, als mooglijk is, en dan met een' leeren riem toegebonden. — Het brood heeft eenen zuurachtigen smaak, dien het aan het water mededeelt,

wan-

wanneer het daarmede gemengd wordt. Het levert wel zesmaal meer uit, dan wanneer het droog is. — Eene handvol van dit broodpoeier wordt in eenen bak, uit een doorgezaagde kauwoerdenſchaal beſtaande, gedaan, en deeze was de maat, welke een ieder des morgens en des avonds kreeg, met eene dergelijke halve ſchaal vol water, de eene helft twee uuren voor, en de andere één uur na den middag. — Aan deeze inrichting onderwierpen wij ons allen; wijl wij geene kameelen genoeg hadden, om meer voorraad medeteneemen.

De Nijl loopt te Hasſa, langs den voet van eenen berg, *Dſjibbel Ateſjan*, of de *Berg des dorsts*, genaamd; omdat die geenen, welke van hier de reis door de woestijn aanneemen, ter deezer plaats hunnen eerſten voorraad van water opdoen; en zij, die uit dezelve terug komen, hier hunnen dorst leſchen.

Den elfden, een uur voor den middag, braken wij van Hasſan op. Wij hadden een' geheelen dag noodig gehad, om onze lederen zakken, tot berging van water geſchikt, in het water te laaten weeken, en de proef te neemen, of zij waterdicht waren. Te Tſjendi had ik ze, met groote voorzigtigheid, van buiten met vet en teer laaten beſmeeren, om alle de openingen in de huid te ſtoppen. Doch Idris verzekerde ons, dat dit niet genoeg ware; de binnenzijde moest ook worden geweekt; dan moest men ze geheel met water vullen, en vast toebinden, om zeker te zijn, dat zij waterdicht waren.

Terwijl de kameelen werden belaaden, baadde ik mij, geduurende een halve uur, in den Nijl. Daarna nam ik affcheid van deezen mijnen ouden beken-

kenden, onzeker, of ik hem ooit zou wederzien.

Den Nijlſtroom verlaatende, wendden wij ons noordoostwaard, en kwamen in een onvruchtbaare woestijn zonder boomen, zijnde de grond zeer ſteenachtig. — Na vier uuren hielden wij halte op eene plek, daar hooge biezen groeiden. Wij lieten onze kameelen tot acht uuren vreeten, en omtrent elf uuren ſloegen wij aan een dergelijke plaats onze tenten op, om 'er te overnachten. Deeze plaats heette *Howiela*. Dſjibbel Ateſjan lag zeven mijlen zuidwestwaard van ons. — Ik vroeg Idris, of hij mij met zekerheid kon wijzen, werwaard Syene lag? Hij wees mij eene ſtreek. Volgens het kompas bevond ik, dat hij noordwaard geweezen had, met eene ſtreek van het westen; 't welk, naderhand, met mijne waarneemingen taamlijk wel overeenſtemde. Doch hij zeide mij, dat wij die ſtrekking niet konden volgen, wijl wij ons naar de putten moesten richten.

Den twaalfden, des morgens om zeven uuren, reisden wij van Howiela noordoostwaard om geene Arabiers te ontmoeten, die den Biſjarien veelligt kennis geven, dat wij op weg waren; wanneer het hun gemaklijk zou geweest zijn, ons bij eene bron, die wij zouden moeten aandoen, optepaſſen en te vermoorden. — Omtrent acht uuren kwamen wij te *Waadi el Haimer*, daar eenige boomen en biezen ſtonden. Westwaard van hier, aan de rivier, woonden de Arabiers *Sumgar*. — Na twaalf uuren hielden wij halte op een grasplek. *Takaki* ligt genoegzaam noordwestwaard van hier, op den afſtand van twintig mijlen; en van daar tot Dongola rekent men tien kleine dag-

dagreizen, of honderd en tachtig Engelsche mijlen. Wij waren nu in het rechtsgebied der Bisjarien; doch zij waren, op eenen afstand van twee dagreizen, ter rechterhand van ons, naar het gebergte getrokken, welk zich, nagenoeg op gelijke tusschenwijdte, langs onzen geheelen weg, tot Egypte toe uitstrekte.

Om half negen uuren, pleisterden wij op eene vlakte zonder boomen of gras. Wij ontdekten, dat onze kameelen te zwaar beladen waren; maar het troostte ons, dat dit kwaad daaglijks verminderde; doch nadeeliger was het voor hun, dat zij den gantschen nacht geen voeder kreegen. De plaats heet *Umbodsja*. Wij vertoefden 'er niet lang, maar gingen steeds dieper, noordoostwaard, in de woestijn. — Om negen uuren zagen wij eenen berg, *Asfero Baybe*, met twee kruinen, noordwaard van ons, op den afstand van twaalf of veertien mijlen. Deeze zijn de beste kentekens, waarnaar de Hybiërs den weg richten. — Oostwaard van ons, op den afstand van veelligt tien mijlen, zagen wij een andere rotsachtige hoogte, *Ebennaat* geheeten. Den geheelen dag reisden wij over een' steenachtigen bodem, zonder boom of gras. — Groote stukken agaat, jaspis en fraaie marmersoorten zag men aan allé kanten.

Om twee uuren des namiddags, bereikten wij, na een snelle reis van zes uuren, *Waadi Amour*, daar wij halte hielden. Hier stonden eenige boomen en kruiden, maar die naauwlijks toereikende waren, om de geringste schaduw of voeder voor de kameelen te geeven. — Wij waren nu van de Arabiers aan den Nijl zoo verre verwijderd, dat wij niets van hun te vreezen hadden. Om de-

zel-

zelve reden, bleeven wij ook op een merklijken afstand van de bergen, en reisden noordwaard naar een kleine plek, *Asfa Nagga* genaamd, daar gras en wit zand gevonden werden. — Hier begonnen onze wederwaardigheden, met eene omstandigheid, daar wij in 't geheel niet op gedacht hadden. Onze schoenen waren, door het gaan op den harden, steenachtigen bodem zoo gesleeten, dat zij gantsch onbruikbaar geworden, en onze voeten door het brandend zand ontstooken waren.

Eene mijl noordwestwaard lag *Hambily*, een onbeduidende rots, maar die wegens den platten grond, waarop hij staat, het aanzien van een' hoogen toren of kasteel heeft. Zuidwest lagen nog twee kleine heuvels. — Om de bovengemelde reden, zijn alle deeze kentekens van gewigt voor de karavaanen. — De *Takaki* aan den Nijl, westwaard van Asfa Nagga, waren thans onze naaste buuren. Daarop volgden de *Tfjaidfjie*, aan beide zijden der rivier tot Korti, daar het koningrijk Dongola begint. — Wijl de Nijl hier een aanmerklijke kromte maakt, die op de landkaarten gemeenlijk verkeerd voorgesteld wordt, maakte ik eenige waarneemingen, volgens welken ik de noordlijke breedte van Asfa Nagga op 19° 30′ bepaalde. Op deeze breedte, neemt de rivier eenen keer over Korti naar Dongola.

Den veertienden, des morgens om zeven uuren, gingen wij van Asfa Nagga noordwest. Nadat wij een en twintig mijlen afgelegd hadden, hielden wij te *Waadi el Alboub* stil onder eenige akaciaboomen. Hier joeg ons het prachtigste gezigt der waereld angst en schrik aan. — In de groote woeste vlakte za-

zagen wij, noordwestwaard van ons, op zekere afstanden, een aantal verbaazend hooge zuilen van zand, die zich nu eens snel bewoogen, dan met majestueuze langzaamheid voortrukten. Somtijds dachten wij, dat zij ons binnen weinig minuuten overstelpen zouden; en 'er vloog ook nu en dan eenig zand tot dicht bij ons: dan trokken zij weder te rug, en wij verlooren ze bijkans geheel uit het gezigt, terwijl haare kruinen aan de wolken scheenen te reiken. Daar scheidden zich deeze kruinen somtijds van het ligchaam der zuilen, verdeelden zich in de lucht, en verscheenen niet weder. Somtijds scheurden zij in 't midden, als of zulks door eenen kanonkogel geschied ware. Omtrent den middag, begonnen zij ons, bij eenen sterken noordenwind, met groote snelheid te naderen. Elf zoodaanige zandpijlaars plaatsten zich langs onzen weg op den afstand van drie mijlen. De grootsten derzelven scheenen op deezen afstand tien voeten in de middellijn te hebben. Doch zij verwijderden zich wederom van ons, wijl de wind zuidoost werd. — Dit gezigt maakte een' onbeschrijflijken indruk op mij. Het was een mengsel van vrees, verwondering en verbaasdheid, waardoor ik getroffen werd. Aan de vlugt was niet te denken; het snelste paard, het bestzeilend schip zouden ons uit dit gevaar niet hebben kunnen redden. De vaste overtuiging hiervan hechtte mij zoo zeer aan de plaats, daar ik stond, en mijne kameelen kwamen mij zoo verre vooruit, dat ik ze, wijl ik half lam was, naauwlijks weder inhaalen kon.

De werking, welk dit ontzaglijk gezigt op Idris had, was, dat hij zijne gebeden, of veel meer toverspreuken begon optezeggen. Behalve den naam

naam van God en Mohammed, was alles onzin. Hier uit ontſtond twist tuſſchen hem en Ismaël, die hem verweet, dat hij niet met de woorden des korans bad, en met eene vertooning van wijsheid tot hem zeide, dat niemand, dan de inwooners van Woest Arabie tovermiddelen bezaten, om deeze zandzuilen optehouden.

Deeze onbewoonbaare landſtreek behoort den Arabieren *Adelaga*, die van den ſtam der Beni Koreisj zijn. Zij worden voor een ſchaadeloos volk gehouden, van welk de karavaanen geen kwaad te vreezen hebben. — Onze reis ging deezen dag langzaam voort. Onze voeten waren gezwollen en bezeerd, en het geheele reisgenootſchap, behalve Idris, moedeloos, meenende, dat wij nu in wervelwind van ſtuifzand kwamen, waaruit ons niemand redden kon. — Doch om vier uuren des namiddags verdweenen deeze ſchrikbeelden uit die vlakte. Des avonds kwamen wij te *Waadi Dimoki* aan, alwaar wij overnachtten. — Den volgenden morgen, toen wij ontwaakten, vonden wij ons aan den eenen kant in het zand, welk de wind des nachts over ons gewaaid had, begraaven. Dit vermeerderde onze vrees en moedeloosheid. De lieden begonnen te morren, en de ondergeſchiktheid te vergeeten. Onze voorraad van water was zeer verminderd, en eene gebeurenis, deezen nacht voorgevallen, ſtelde ons het ſchriklijk lot, om van dorst te ſterven, voor oogen. — Ismaël had de wacht over de waterzakken, maar was in ſlaap gevallen. Een Tukorory bediende zich van deeze gelegenheid, om eene dſjirba, of lederen zak, die nog niet geopend was, te openen, en naar believen daaruit te neemen. Vermoedlijk werd hij geſtoord, en uit vrees van ontdekt te zullen worden, ſloop hij

weg, en gunde zich den tijd niet, om den zak weder toetebinden. Al het water liep weg, en wij vonden des morgens naauwlijks een vierde deel van het water overgebleeven.

Den vijftienden van Wijnmaand, des morgens, om zeven uuren, reisden wij van Waadi Dimoki noordwestwaard met eene ſtreek van het westen, en, voor zoo veel ik oordeelen kon, in een rechte lijn naar Syene. Wij hadden aan de rechter- en linkerzijde dezelve rei bergen, als den voorigen dag, en in 't midden verhefte zich de berg *Del Aned*. Na twee uuren kwamen wij aan eene opening, in deeze keten van rotſen, ter breedte eener mijl. Wij gingen daardoor, tot dat wij aan den voet des bergs Del Aned kwamen. Deeze plaats heet *Waadi del Aned*.

Heden zagen wij weder beweegbaare zuilen van zand, van denzelven aart, als die van Waadi Halboub; dan, zij waren meer in getal, maar kleiner. Somtijds naderden zij ons, naar mijne giſſing, tot op den afſtand van twee mijlen. Zij verheften zich terſtond na zonnen-opgang, als een woud, verduisterende bijkans de zon. Dezelve ſcheen 'er een uur lang door, 't welk haar het aanzien van vuurkolommen gaf. Ons volk werd wanhoopig. De Grieken ſchreeuwden, dat de jongſte dag aankwam. Ismaël beweerde, dat het de hel was; en de Tukorory's, dat de waereld in brand ſtond. — Ik vroeg Idris, of hij dit verſchijnſel meer gezien had? Hij zeide, dat hij het dikwijls even zoo ſchriklijk, maar nooit erger, gezien had. Hij was voor den rooden gloed in de lucht het meest bevreesd, merkende hij dien als een voorboode van den famum aan. Ik verzocht hem, geen woord daarvan te ſpree-

ſpreeken in de tegenwoordigheid der overigen; wijl zij de verderflijke uitwerkingen van dien vergiftigen wind reeds ondervonden hadden.

Na vier uuren des namiddags verlieten wij Waadi del Aned. De zandzuilen van gisteren vertoonden zich heden alleenlijk op een' grooten afſtand aan den gezigteinder. Doch deeze troost was maar van korten duur. Ik bemerkte ook, dat Idris geen deel daaraan nam. Hij waarſchouwde ſlechts mij en mijne lieden, om, wanneer de ſamum kwam, terſtond op het aangezigt te vallen, den mond dicht aan den grond te houden, en, zoo lang als mooglijk was, geene lucht in te ademen. — Om zes uuren ſloegen wij ons bij een kleine rots op eenen zandgrond neer, om 'er te overnachten. Hier waren noch boomen, noch gras, zoo dat onze kameelen den gantſchen nacht moesten vasten. Deeze oord heet *Ras el Sie*, of bij de Biſjarien *El Moet*, dat is, *de Dood*, een naam van ſlechte voorbeduidenis.

Den zestienden, des morgens, om tien uuren, reisden wij van El Moet verder. Ons reisgezelſchap was moediger, dan ik het ſedert ons vertrek van Gooz gezien had. Een van de lieden van Barbar hefte zelfs een lied aan. Doch Ismaël deed hem een ernſtig verwijt, zeggende: dat in zulk eenen toeſtand, als de onze, te zingen, niets anders was, dan de Voorzienigheid te verzoeken. —

Om elf uuren, toen wij de ruuwe kruin van Tſjiggre, daar wij nu nabij waren, ontdekten, hoopende ons daar met verſch water te verkwikken, ſchreeuwde Idris: „De ſamum! Valt op uw aan-

gezigt!" — Ik zag uit het zuidoosten een nevel opkomen, in kleur naar het purper van den regenboog zweemende, maar niet zoo dik en samengedrukt. Hij was niet boven twintig ellen breed, en van de aarde af misschien twaalf voeten hoog. Het was een onverwacht verschijnsel in de lucht, en zijne beweeging zeer snel. Naauwlijks kon ik mij omdraaien, en met het gezigt naar het noorden op den grond vallen, of ik gevoelde reeds de hitte daarvan in mijn aangezigt. — Wij lagen allen, als dooden, plat op den grond, tot dat Idris zeide: „De samum is voorbij!" Indedaad, was ook de purperverwige nevel, dien ik zag, voorbij getrokken: maar de fijne lucht, welke waaide, was nog zoo heet, dat zij ons dreigde te verstikken. — Ik gevoelde, dat ik van deeze lucht iets ingezoogen had, wijl ik van dien tijd af eene engborstigheid behield, van welke ik eerst twee jaaren daarna, in Italie, in de baden van Poretta, daar ik mij eenige maanden ophield, bevrijd werd.

Moedeloosheid bekroop alle mijne lieden. Zij spraken niet meer met elkander, dan zachtkens; waaruit ik besloot, dat het niets goeds voor mij beduidde; of ten minste, dat zij elkander dingen in het hoofd praatten, die geschikt waren, om hen ten eenemaal wanhoopig te maaken. Ik riep ze bij een, deed hun een scherp verwijt, en vermaande hen op het krachtigste. Ik zeide hun, dat ik door den samum mijne stem bijkans verlooren had, dat ik wegens mijn gezwollen aangezigt bijna uit mijne oogen niet kon zien, dat mijne keel vol blaazen, en mijne voeten vol wonden waren. Om hun de klagt wegens gebrek aan water te beneemen, liet ik aan ieder een dubbel aandeel geeven, en wees hen op de nabij gelegen spitse rots van Tsjiggre, daar wij on-

ze

ze dſjirba's zouden kunnen vullen: dus moesten zij hunne bekommering, om van dorst te ſterven, laaten vaaren. —

Ik ben, geloof ik, nooit welſpreekender geweest, dan op dit oogenblik; en nooit kon eene reedevoering ſterker indruk maaken. Zij betuigden, dat zij meest om mij verlegen waren; zij vreesden noch moeite, noch dood, wanneer ik hunnen raad volgen, en meer voor mij zelven zorgen wilde. — Zij verzochten mij, een van de kameelen tot mijn gebruik te neemen, en zijne vracht weg te werpen: mijne voeten zouden beteren, wanneer ik ten minſte ſomtijds reed. — Doch ik ſloeg dit volſtrekt af; en beval hen, kloekmoedig te zijn, en de kameelen tot den uiterſten nood te ſpaaren, wanneer iemand ziek was, of in 't geheel niet meer gaan kon.

Intusſchen hield de uitwerking des ſamums, daar wij in 't eerst niet op gelet hadden, voor dat Idris ons daarop deed merken, nog ſteeds aan. Onze krachten werden uitgeput, offchoon de wind zoo zwak was, dat hij geen blad van den grond kon heffen. — Kort voor vijf uuren, hield de ſamum ten eenemaal op, en werd door een' verſterkenden, koelen, zachten wind uit het noorden gevolgd, die zich, na verloop van omtrent zes minuuten weder leide. — Wij kwamen aan de Akaba, of den opgang naar Tſjiggre, en meenden daar te overnachten; doch ſtilzwijgender wijs zetten wij onze reis voort, zonder dat iemand het waagde, te vraagen, hoe verre wij nog zouden gaan.

Eindelijk hielden wij, kort na acht uuren, in eene zandvlakte, zonder planten, maar vol losſe

ſteenen, halte, op den afſtand van een vierde eener mijl noordwaard van de gewenſchte bron. Dezelve ligt in een enge kloof, welke de zuidlijke uitgang deezer kleine vlakte vormt. — Heden waren wij dertien en een vierde uur op weg geweest, doch langzaam voortgerukt, omdat onze kameelen hongerig, moede, en wegens de menigte kleine ſteenen, waarmede de grond bedekt was, bijkans lam waren. — De geheele landſtreek, ſedert drie dagen door ons bereisd, was van alle groente ontbloot, gantsch woest, en met ſtuifzand overtoogen. — Nadat wij Ras el Sie voorbij waren, hadden wij, deezen dag, groote blokken en groeven van witten marmerſteen gezien, welke in witheid voor dien van het eiland Paros niet behoefde te wijken.

Tfjiggre is een kleine, naauwe valei, met onvruchtbaare rotſen geheel omgeeven. De wellen zijn hier echter menigvuldig. Overal, waar men 'er ſlechts vijf of zes voeten diep in den grond ſpit, welt de groef terſtond vol water. De voornaamſte vijver is omtrent veertig voeten in 't vierkant, en vijf voeten diep. Het beste water werd in de kloof eener rots, dertig ellen hooger, aan de westzijde van deezen ſmallen uitgang uit de valei, gevonden. — Intuſſchen is al het water hier onrein, en vol water- en landdiertjes. Het was onmooglijk daarvan te drinken, zonder een ſtuk van onzen katoenen gordel voor den mond te houden, om de inſekten en hunne onreinigheid niet mede intezwelgen. —

Op de vlakte der kaale rots zagen wij eene menigte patrijzen. Ik kon niet vinden, waar van zij zich geneerden, dan van de inſekten. Wij durf-

den

den niet ſchieten uit vrees voor de omzwervende Arabieren, welke veelligt in dien omtrek zich mogten bevinden, en die, zulks hoorende, ligtlijk eenen aanval op ons hadden kunnen doen. — Tſjiggre is een eigendom der Biſjarien van den ſtam van Abou Berhan. Zij houden hier wel geene verblijfplaats, omdat hier geene veeweide is, en 'er ook niets groeien kan; doch de plaats is hun echter van groot nut wegens de menigte water; en wijl zij nagenoeg op den halven weg gelegen is, wanneer zij hun vee van de kust der Roode zee, naar de oevers des Nijls drijven.

Onze eerſte opmerkzaamheid was op onze kameelen. Zij kreegen heden eene dubbele hoeveelheid dora voor hun voedſel, opdat zij voor de geheele overige reis mogten drinken, bijaldien de andere bronnen veelligt waterloos waren. Wij baadden ons in eenen grooten waterpoel met het koudſte water, dat ik ooit heb aangetroffen, wijl het in een hol, aan alle kanten met rotſen bedekt, beſlooten was, en 'er dus nooit zonneſtraalen konden bijkomen. Ook ſcheenen mijne lieden door deeze waſſching zeer verkwikt te zijn, uitgenomen de twee Tukorory's, bij welken zij zulke ſlechte gevolgen had, dat de een kort daarna, en de ander den volgenden morgen overleed.

De ondergeſchiktheid was thans zoo zeer verminderd, dat ik het naauwlijks durfde waagen, mijne bedienden te vergen, dat zij mij hielpen, mijnen grooten quadrant optezetten. Ik was echter nieuwsgierig, om de ligging deezer plaats te weeten; wijl Idris ons verzekerde, dat zij op den halven weg naar Aſſouan lag. En vermits mijn volk zich verbeeldde, dat wij veel nader bij Egypte, dan bij

Barbar waren, was het begeerig, onzen wegwijzer van zijne dwaaling te moogen overtuigen. Terwijl Idris en de overigen onze dſjirba's met water vulden, bragt ik met de Grieken den quadrant in orde, en door middel eener naauwkeurige waarneeming ontdekte ik, dat Tſjiggre op de noorder breedte van 20° 58′ 30′ lag. De gisſing van Idris was dus vrij wel gegrond.

Geduurende mijne waarneeming had ik een zonderling geval. — Een groote antiloope kwam bij mij, liep etlijke maalen om mijnen quadrant, en het dier naderde zoo dicht, dat het zelfs al ſpeelende aan mijn katoenen kleed, welk ik op den grond uitgebreid had, om 'er op te knielen, trok. — Wanneer ik mij verroerde, ſprong het een paar ellen te rug, bleef ſtaan, en keek mij met zoo veel opmerkzaamheid aan, dat men geloofd zou hebben, dat wij reeds lang met elkander bekend waren geweest. Mijne eerſte gedachte was de gewoonlijke, naamlijk, het dier te dooden. Ik had dit ook met de lans gemaklijk kunnen doen. Maar de antiloope ſcheen aan 't geen ik deed, zoo veel aandeel te neemen, dat ik ze voor mijnen goeden beſchermgeest hield, welke mij in deeze geſtalte verſcheen, om mij in mijnen gevaarlijken toeſtand te beſchutten, en mij moed inteboezemen.

DE R-

DER TIENDE AFDEELING.

WEDERWAARDIGHEDEN *in de woestijn.* — *De reizigers ontmoeten Arabiers.* — *De kameelen ſterven.* — *Zij moeten hunne geheele bagaadje achter laaten.* — *Aankomst te Syene.* —

Den zeventienden van Slagtmaand, des voormiddags, ten half elf uur, vertrokken wij van Tſjiggre. Ismaël en mijn blinde Griek klaagden den geheelen nacht over koude. Ik vreesde, dat zij de koorts zouden krijgen; omdat zij ſedert het bad geene behoorlijke uitwaasſemingen hadden gehad, en het in deezen nacht zoo koud was geweest, dat de thermometer op 63° ſtond (*a*). Doch over dag was het ondraaglijk heet, en hunne onpaslijkheid verdween tot onze blijdſchap allengs.

Kort voor elf uuren werden wij op nieuw door zandzuilen verſchrikt; die zuidwaard trokken. De plaats,

(*a*) Zoo ſchrijft de heer BRUCE. Veelligt moet hier 36° geleezen worden; wijl het anders met het voorgaande niet wel ſtrookt. *Aanm. des* NEDERD. UITG.

plaats, die zij innamen, was de groote ronde vlakte, welke de Nijl vormt, terwijl zij zich, tegenover Asfa Nagga, naar Korti en Dongola wendt. Somtijds verfcheen een deel deezer zandpijlaaren in 't oosten, en fcheen recht toe recht aan op ons los te gaan. Offchoon zij ons nimmer dichter, dan op den afftand van twee Engelfche mijlen naderden, viel 'er echter eene menigte zand rondom ons neer. — Ik begon nu aan dit verfchijnfel te gewennen, wijl ik zag, dat het ons geen fchaade toevoegde; en de uitneemende pracht, waarmede het zich vertoonde, vergoedde eenigermaate den fchrik, dien het ons had aangejaagd. — Met den famum was het gantsch anders: want, wij waren overtuigd, dat, wanneer dit purperverwig verfchijnfel ons nog eens overviel, de dood het gevolg daarvan zou zijn.

Om half vijf uur, pleisterden wij in eene vlakte, aan alle zijden met zandheuvels omgeeven, die van zeven tot dertien voeten hoog, volkomen kegelvormig, en met fpitfche kruinen en evenredige voeten voorzien waren. Hun zand, veelligt eenige duizend jaaren het fpel der heete winden, was buitengewoon fijn. Ik twijfelde niet, of deeze heuvels waren eerst den voorigen dag, toen wij zoo veel van den famum te lijden hadden, aan deeze plaats, *Umdoem* genaamd, te famen gewaaid: want aan iederen zandheuvel kon men ligtlijk de fpooren van de ronddraaiende beweeging der zandheuvelen zien. — Terwijl wij over den famum klaagden, hield de Voorzienigheid een ander fchriktooneel van ons, welk ons allen een' onvermijdlijken dood zou toegevoegd hebben.

Den volgenden morgen reisden wij van Umdoem noord-

noordwaard. Om negen uuren gingen wij over eene zandvlakte zonder boomen of gras. Een weinig ter linker hand van onzen weg, op een kleine hoogte, ſtonden eenige zandheuvels. Onder dezelven was, volgens het bericht van Idris, eene der talrijkſte karavaanen, welke ooit uit Egypte was gekomen, met etlijke duizend kameelen, geheel in het zand begraaven. —— Op deeze vlakte worden, hier en daar, groote granietſteenrotſen gevonden.

Om tien uuren hielden wij aan eene plaats, *Erboydſji* genaamd, halte. Hier ſtonden eenige boomen, daar wij onze kameelen van lieten vreeten. — De boomen, waarvan ik, in mijne reis door de woestijn, zoo dikwijls ſpreek, zijn geene hoogſtamden, of tot timmerhout bekwaam, hoedaanigen, uitgenomen eenigen te Tſjendi, noordwaard van Sennaar niet gevonden worden. Maar het zijn eene ſoort van dwerg-akaciaboomen, die ſlechts de hoogte van heesters bereiken. En, wanneer 'er van een woud melding wordt gedaan, moet men aan eene woestijnvormige bosſchaadje denken, welke de kameelen kaal vreeten. Doch aan de Nijloevers vindt men echter hooge boomen. —— Na één uur, reisden wij verder, en kwamen in een bosch van palmboomen, *doem* geheeten. Om vijf uuren des morgens hielden wij in dit bosch halte. De plaats heet *El Kowie*. In de zomermaanden is zij eene verblijfplaats der Biſjarien, welke nu drie dagreizen, oostwaard van ons, naar den kant der Roode zee, zich bevonden; wijl daar regen gevallen en overvloed van voeder was. — Deeze plaats verlaaten hebbende, ſloegen wij ons des avonds om vijf uuren, in het bosch *Terfowey* neer, om 'er nachtrust te houden. Hetzel-

zelve is vol boomen en gras. Heden hadden wij eene ſoort van feestdag, wijl wij noch zandzuilen gezien, noch den ſamum ondervonden hadden. 't Scheen wel nu en dan, als of deeze vergiftige wind zich verheffen wilde; maar ſteeds werd hij door een koelen wind uit het noorden onderdrukt.

Den volgenden dag, reisden wij langs het bosch, en kwamen des avonds na acht uur aan den put, welke vier vademen diep was, maar niet veel water hield. Wij ſchepten den put meer dan eens ledig, en moesten wachten, tot dat hij weder vol liep. Sedert ons vertrek van El Kowei hadden wij meer groente gezien, dan geduurende al den tijd, nadat wij Barbar verlaaten hadden. Bijzonder zijn te Terfowey de akaciaboomen taamlijk hoog en zeer groen; maar de bergen aan weerskanten zagen 'er kaal en zwart uit.

Zoo ras wij te Terfowey aankwamen, zochten wij een bekwaame plaats voor onze kameelen, bevrijdden hen van hunne laading en zonden onze lieden naar den put, om dien te reinigen, en de dſjirba's te vullen. — De nachten waren ongemeen koud, niettegenſtaande de thermometer op 53° ſtond. Deeze koude veroorzaakte mij hevige ſmert aan mijne voeten, welke dikgezwollen, ontſtoken en bezeerd waren. — Ik had de wacht over de bagaadje, en de nabeſtaande van Idris die over de kameelen: doch deeze was ook naar de bron gegaan, van waar hij mij beloofd had, terſtond te rug te zullen komen.

Onze kameelen waren des nachts met ketenen aan de voeten gefloten, en deeze met een hangſlot voorzien, opdat zij des nachts niet zouden afzwerven,

ven, noch gestolen of weggedreeven worden. — Terwijl ik bij mij zelven zwaarigheid maakte, of wij wel op den rechten weg naar Syene waren? Of wij onzen weg niet te verre westwaard hadden genomen? en ik daarover in een diep gepeins was; hoorde ik de ketenen der kameelen rammelen, als of zij afgenomen wierden, en zag ook, bij het schijnsel van het vuur, eenen man, met het aangezigt naar de aarde gebukt, voorbijloopen. Kort daarna hoorde ik de ketenen op nieuw klinken, en beweeging onder de kameelen. — Ik stond op, en riep in 't Arabisch: of 'er iemand was? en voegde 'er eene dreiging bij. Dan de karel sloop weg, en verschool zich in de bosschaadje. — Wijl ik gewapend was, ging ik eenige schreeden voorwaard, en daagde hem of hen uit; doch te vergeefs.

De neef van Idris hoorde mij schreeuwen, en kwam snel van de bron, tot mijne hulp. Wij gingen te samen naar de kameelen, en vonden een' schakel der keten gebroken, maar de opening niet groot genoeg, dat de volgende schakel 'er door kon gaan. — In eenen schakel eener andere keten, was een harde blaauwe steen gedreeven, die, vermits het ijzer niet gebroken was, daarin was blijven zitten. Ook zagen wij de voetstappen van eenen man, in het zand gedrukt. Meer hadden wij niet noodig, om ons te overtuigen, dat wij niet durfden slaapen. — Wij ontstaken, derhalve, met takken van akaciaboomen, nog een vuur aan de andere zijde der kameelen. — Ik zond den man naar de bron te rug, en liet Idris zeggen: dat hij de dsjirba's nog voor het aanbreeken van den dag moest vullen, en herwaard bij de bagaadje brengen, opdat wij ons in weerbaaren staat konden stellen;

len; wijl wij, indien de Arabiers ſterk genoeg waren, gewis met den dageraad door hen zouden aangetast worden. Dit was ook de meening van Idris. Zij namen des niet zoo veel water in, als zij anders zouden gedaan hebben, en waren reeds voor vier uuren des morgens bij de bagaadje.

Alle de Mooren en Turken, bijzonder ook de lieden van Barbar, verſieren hunne armen met zoogenaamde *amuleten*. Deeze beſtaan uit zekere toverſpreuken, of deeze en geene verſen uit den koran, fraai op papier geſchreeven, en met Turksch leêr netjes overtrokken. — De beide lieden uit Barbar hadden, te Sennaar, nieuwe armſieraaden gekocht, welke hen tegen den ſamum, het ſtuifzand en alle de andere gevaaren der woestijn beſchermen zouden. Opdat zij, bij het vullen der dſjirba's, niet bezoedeld zouden worden, hadden zij ze van hunne armen afgenomen, en op den rand des puts neêr gelegd. Toen de dſjirba's gevuld waren, vonden zij ze niet weder. — Dit dubbel voorval was een teken, dat 'er eene menigte Arabiers in de nabuurſchap was, en wij bevonden ons dus in eenen allerhachlijkſten toeſtand. Wij waren in eene van de onvruchtbaarſte woestijnen der waereld, en konden naauwlijks van den eenen dag tot den anderen onzen dorst leſchen; ter naauwer nood hadden wij brood genoeg, om ons op onzen weg van eenige honderd mijlen te onderhouden. Dus werden 'er geene lanſen en zwaarden vereischt, om ons aftemaaken: 'er behoefde ſlechts eene en andere dſjirba ledig te loopen; maar één kameel lam te worden of te ſterven; men behoefde maar een' ſplinter of doorn in den voet te treeden, die ons in het gaan verhinderde, en de dood was zoo zeker, als of men door eenen kanonkogel getroffen wierd.

wierd. Wij konden hier niet naar elkander wachten. Tijdverlies was een onvermijdlijke dood, wijl wij niet meer leevensmiddelen op onze kameelen konden medevoeren, dan wij juist tot de reis noodig hadden.

Deeze woestijn leverde geene inwooners, van welken de reiziger hulp en beſcherming verwachten kon; maar wel zoodaanigen, die hem trachtten te vernielen. Geheele ſtammen Arabiers, twee of drie duizend man ſterk, legeren zich hier en daar, op verſcheiden plaatſen der woestijn, waar zij water voor hunne talrijke kudden vinden, en doorkruiſen, naar vereisch van tijd en omſtandigheden, bij benden, deeze groote wildernis van de oevers der Roode zee tot aan den Nijl. — Deeze Arabiers zijn Dſjahelien, de wreedſte dweepers, die, bij de invoering des Mohammedaandoms, geheele ſtroomen van menſchenbloed vergooten hebben. Hunne vooroordeelen waren noch door den omgang met vreemdelingen, noch door de grooter beſchaaving hunner eigen natie, verzwakt. Indien ons lot was geweest, deezen in de handen te vallen, waartoe zich veel ſchijn opdeed, zou 'er geen troost voor ons geweest zijn, dan als mannen te ſterven: want, naar het bloeddorſtig karakter deezer lieden te oordeelen, hadden wij geene hoop, dat zij ons in 't leeven zouden laaten. Als ſlaaven konden zij ons niet gebruiken, en ons naar Egypte te zenden, nadat zij ons van alles beroofd hadden, kon niet zonder groote moeite en kosten geſchieden. — De eenige hoop, die 'er dus voor ons overig bleef, was, dat hun getal veelligt zoo gering zou zijn, dat wij hen, door onze overmagt, ons wegens ons ſchietgeweer en grooter moed toe-

ko-

komende, hen afweeren, en verſtrooien konden.

Ik ſtelde dit mijnen reisgenooten kortlijk voor. Zij riepen allen eenpaarig: „God is groot! Laaten zij maar komen!" — Onze wapenen waren in de beste orde. Wijl wij niet twijfelden, of zij zouden op kameelen rijden, ſtelden wij ons tusſchen de boomen. Onze bagaadje, tenten en kasſen waren, aan iedere zijde, tusſchen de openingen der boomen voor ons geplaatst. De kameelen met onzen leeftogt waren achter ons, met touwen aan elkander en aan de boomen vastgebonden. Een dſjirba met water, en twee houten bakken daarbij, was open voor een ieder, die dorst had. Voor het aanbreeken van den dag hadden wij reeds ons ontbijt genomen, en ik deelde de noodige bevelen uit, hoe wij ons in geval van een' aanval zouden gedragen.

De dag brak aan, en geen Arabier kwam ten voorſchijn. Nu viel ons in, dat zij, wanneer hun getal te gering was, door ons talmen tijd zouden winnen, om verſterking te haalen. Ten einde zulks voortekomen, nam ik Ismaël en de twee lieden van Barbar mede, om onze vijanden optezoeken. Wij vervolgden de voetſtappen van den man, die bij onze kameelen geweest was. Zij leidden ons achter den hoek eener rots, die tot verberging van dieven ſcheen gemaakt te zijn. Hier vonden wij twee oude geſcheurde tenten, met touwen van gras bevestigd.

In de eene vonden de twee lieden van Barbar een naakte vrouw. Ismaël en ik liepen ras in de groot-

grootſte, daar wij eenen man en eene vrouw aantroffen, die beide volkomen naakt waren, en 'er als geraamten uitzagen. De man zat gedeeltlijk op zijne knieën. Een kind, zoo het ſcheen, een zuigeling, lag in eenen hoek op eenige vodden. Het wijf deed poogingen om zich te verbergen. — Ik vatte den man bij zijn haair, wierp hem op den rug op den grond, zette mijnen voet op zijne borst, en het mes op zijne keel; en zeide: „wilt gij nog bidden, dan bid ſchielijk; want gij hebt nog maar een oogenblik tijd om te leeven." De man was zoo verſchrikt, dat hij naauwlijks om zijn leeven ſmeeken kon. De vrouw was zoo vertſaagd niet. Zij liep naar den hoek der tent, daar eene lans ſtond, waarmede zij zich dapper genoeg geweerd zou hebben; doch de lans was in het lijwaat der tent vast geraakt; en Ismaël ſloeg de vrouw met de kolf van zijn ſchietgeweer aan den grond, en rukte de lans uit haare hand. De andere vrouw begon een jammerlijk gehuil, als of zij op de pijnbank was. „Bind ze, zeide ik tot Ismaël, en breng ze naar de bagaadje, tot dat ik het met den kameeldief afmaake; dan zult gij alle drie met den dood ſtraffen, indien zij ons meenden te laaten verhongeren. Bewaar ieder afzonderlijk." Terwijl de vrouwen gebonden werden, wendde de eene zich tot haaren man, en liet zich in een' toon van wanhoop dus uit: „Zeide ik u niet, dat het u nooit wel zou gaan, wanneer gij den goeden man kwaad deedt? Zeide ik u niet, dat de moord, aan den Aga gepleegd, op uwen kop zou komen?"

Intuſſchen waren onze overige lieden gekomen, om te zien, wat 'er gaande was. Ik zond de vrouwen weg, met herhaald bevel, om iedere alleen te bewaaren, ten einde des te beter achter de waar-

heid te komen. De eene vrouw begeerde haar kind mede teneemen; 't welk ik toeſtond. Het kleine ſchepſeltje was niet vreesachtig, maar reikte mij in 't voorbij gaan zijne handjes toe. Wij flooten den Arabier met eene kameelsketen. — Tot hiertoe was alles goed. Maar wij wisten nog niet, hoe verre de Biſjarien waren; en, of zij ook des nachts booden uitgezonden hadden. Zoo lang wij desaangaande niet onderrecht waren, baatte ons al het andere niets. Toen mijne lieden den Arabier zagen, zeiden zij eenpaarig, dat zij allen moesten omgebragt worden. Indedaad ſcheen onze zelfsbehoudenis zulks te vorderen. Ismaël zocht reeds een ſcherper mes, dan het zijne was. Doch ik zeide hem, dat wij wilden wachten, om zijne bekentenis te hooren.

Ik vond het noodig, deezen Arabieren ſchrik aantejaagen, om de zuivere waarheid te ontdekken. — Ik deed derhalve, hoe wreed het ook ſchijnen moge, den karel nederknielen. Ismaël ſtond met het bloote zwaard nevens hem. Ik zeide hem: „ Uw tijd is kort. Het zwaard, dat een einde van uw leeven zal maaken, is uitgehaald. Belijd de waarheid; want uwe eerſte leugen, is uw laatſte woord; en, wanneer gij niet de zuivere waarheid ſpreekt, hebben uwe vrouwen en uw kind geen beter lot te verwachten."

Hierop vroeg ik hem: „ Wie die Aga geweest was, dien' zij vermoord hadden?" — Hij antwoordde beevende: „ Het was een zwarte; een Aga van Tſjendi:" — „ Mahomet Towasj!" viel Ismaël in. — *Ullah Kerim!* God zij ons genadig! Dezelve, hervatte de Biſjarien, en verhaalde verder de omſtandigheden van zijnen dood. —

Waar

Waar zijn de Biſjarien? vroeg ik hierop: waar is Abou Berhan? en, hoe ras kan een boode met een ſnel kameel bij hem komen? — Hij antwoordde, in één' en eenen halven dag, wanneer de boode ſpoed maakte, en het kameel goed was.

Ik vroeg hem verder: — „Waar hij, en zijne vrouwen van daan kwamen? Wat hij in den voorleeden nacht met onze kameelen in den zin had gehad? Of 'er meer Biſjarien nabij waren? En of hij hun bericht aangaande ons gegeeven had?" — Hij zeide: — dat hij van Abou Berhan kwam; dat hij in gezelſchap van dertig man geweest was, die eene kudde van omtrent drie honderd kameelen naar ſcheik SEIDE zouden brengen; dat alle die lieden bedienden, en ſlechts met lanſen gewapend waren; en dat hij met de kameelen, welken ik bij de tenten gezien had, en die lam waren, hier te rug had moeten blijven; dat hij onze kameelen had willen wegvoeren, en zich daarmede bij zijne makkers voegen; maar, dat hij geenen boode aan hen afgezonden had; eindelijk, dat hier wel dikwijls kleiner of grooter benden van Biſjarien doortrokken; maar niet eer, dan wanneer zij wisten, dat aan den Nijl het gras opgeſchooten was. — Nog deed ik hem de vraag: — Wat dan van mij zou geworden zijn? of ik ook zou hebben moeten ſterven? — Hierop volgde eerst geen antwoord. Maar, nadat ik hem vermaand had, de waarheid te bekennen, beleed hij: dat ik zekerlijk had moeten ſterven; dat zulks ook zou geſchied zijn, wanneer een andere bende ons hier aangetroffen had; dat zij ook den Aga hadden vermoord; en allen zouden ombrengen, die geene Biſjarien bij zich hadden. —

Ik ſtond toen op, en riep Ismaël. De arme karel dacht, dat hij ſterven moest. Hij lag nog op zijne knieën; hield zijne handen om zijnen hals, en zwoer, dat hij de waarheid gezegd had, en dat zijn wijf hetzelve zeggen zou.

Ik begaf mij van den Arabier naar zijne vrouw. Toen zij Ismaël met het bloote zwaard zag, meende zij, dat het met haars mans leeven reeds gedaan was, en riep in wanhoop: de mannen zijn leugenaars; wanneer men haar het eerst gevraagd had, zou zij zekerlijk de waarheid gezegd hebben. — Ik ſtelde haar, van woord tot woord, dezelve vraagen voor, welken ik aan haaren man gedaan had, met bedreiging, dat ik haar en haar kind zou laaten ombrengen, indien zij niet de waarheid beleed. — Haare verklaaring kwam genoegzaam in alle ſtukken, met die van haaren man overeen. Alleenlijk voegde zij 'er bij, dat 'er, volgens haare meening, in 't kort een troep van de Arabiers, *Ababdee* genaamd, (die in 't bezit der noordlijke bronnen waren) voorbij Tſjiggre zou trekken. — Toen ik hierop wilde weggaan, brak de moeder van het kind in eenen vloed van traanen uit, trok de haairen uit haar hoofd, bad om genade, drukte haaren zuigeling aan haare borst, als of zij affcheid van hem wilde neemen, leide het kind voor mij neer, en zeide, vol angst; „indien gij een Turk zijt, maak het tot een' ſlaaf; dood mijn kind niet, en ſpaar het leeven van mijnen man."

Niettegenſtaande ik goed Arabisch verſtond, hoorde ik echter heden voor de eerſte maal, welk eene zeer indringende taal het was, en welke krachtige uit-

uitdrukkingen zij had. Ik was zoo bewoogen, dat mij de traanen over de wangen biggelden. „Vrouw! zeide ik, ik ben geen Turk; ik maak geene slaaven; ik dood geene kinderen. Gij Arabiers dwingt mij daartoe. Gij tastet mij in den voorleeden nacht aan; gij vermoordet Mahomet Towasj, een' man van uwe religie. Ik ben een vreemdeling, en zoek maar mijne veiligheid; maar gij zijt moordenaars, en roovers en leugenaars." — Zij antwoordde: dat haar man veelligt mogt gelogen hebben; doch ik zou haar slechts mededeelen, wat hij gezegd had, en zij wilde terstond bekennen, of hij de waarheid gezegd had, dan niet.

De dag begon nu met sterke schreeden te naderen, en nog was 'er geen besluit genomen, en onze toestand onzeker. De drie gevangenen waren gebonden, en een Griek had de wacht over hen. Ik riep mijne lieden bij elkander. Ik stelde hun voor, hoe afschuuwlijk het was, moeder en kind te vermoorden, of deeze lieden, door het dooden hunner kameelen, van honger te laaten sterven. Sloegen wij, integendeel, den man dood, dan kon eene van de vrouwen zich spoedig naar de Bisjarien begeeven, en daarover klaagen, wanneer deeze niet na zouden laaten, ons bij de eerste waterplaats te gemoet te komen, en ons te vermoorden. De meesten stemden echter voor den dood des mans, die zelf bekend had, dat hij onze kameelen had willen steelen, en ons daardoor in gevaar stellen, om van honger om te komen, of door de Arabiers gedood te worden. Ik begon daarop mijne meening in de volgende bewoordingen voorteftellen:

„Die GOD, dien wij allen aanbidden, offchoon wij verschillenden godsdienst belijden, heeft ons,

reeds dikwijls, zigtbaarlijk, uit gevaaren gered, welken onze voorzigtigheid met geene mooglijkheid voorzien kon. Ik oordeel het derhalve best, ons eenig en alleen op zijne Voorzienigheid te verlaaten. Indien wij heden den Arabier dooden, en morgen in de handen der Bisjarien vallen, zullen wij onze dwaasheid beklaagen. Wij zijn wel gewapend, hebben eene menigte schietgeweeren, en onze slechte gescheurde kleederen zijn geene bekoorlijke uitlokking voor deeze woestijnroovers, om hun leeven aan ons te waagen. Mijne meening, derhalve, is, om ook den man te verschoonen.' — Het was duidlijk te zien, dat niet wreedheid, maar enkel vrees, van ons eigen leeven te verliezen, ons tot het besluit zou gebragt hebben, om den man van het leeven te berooven; want verscheidene vroegen mij te gelijk: — wat wij dan doen zouden? of wij ons, gelijk Mahomet Towasj, door de Bisjarien zouden laaten vermoorden?

„Ik zal het u zeggen, antwoordde ik. De pligt der zelfsbehoudenis moeten wij vervullen, voor zoo verre het zonder misdaad geschieden kan. De vrouwen met het kind, ook de kameelen, zullen wij laaten, daar zij zijn; maar den man willen wij medeneemen, sluitende zijne rechterhand aan de linkerhand van eenen van ons, ieder op zijne beurt. Misschien kent hij de woestijn en de bronnen beter, dan Idris. Dan hebben wij ook twee Hybiërs; en zoo Idris een ongeval bejegende, waren wij niet gantsch ontbloot. Doch ontmoeten wij Bisjarien, dan zal hij, aan wien hij op dien tijd geslooten is, hem met een mes in het hart stooten, opdat hij het gevolg zijner verraaderij niet zie. Maar is hij getrouw, en brengt hij ons op waterrijke plaatsen, dan wil ik, bij onze gelukkige aan-

aankomst in Egypte, hem en zijne vrouw kleeden, en hem een goed kameel met een laading dora ſchenken. Maar de kameelinnen, die hier zijn, willen wij verlammen, opdat zij geene kondſchap aangaande ons aan de Biſjarien brengen.

Mijn voorſlag vond algemeenen bijval. Men haalde den man en de vrouwen, en wij maakten hun het vonnis, over hen geveld, bekend. Zij onderwierpen zich gereedlijk en blijmoedig aan hun lot. De vrouwen beloofden nog daarenboven, dat, wanneer 'er Biſjarien mogten voorbij trekken, zij wel beletten zouden, dat zij ons niet konden vervolgen.

Ik zond daarop de twee lieden van Barbar heen, om de kameelen te verlammen; doch zoo, dat zij weder herſteld konden worden. Ook gaf ik haar twaalf handen vol van het brood, welk ons eenig voedſel was, en wij, gelijk, naderhand, bleek naauwlijks konden ontbeeren. Ik had daarbij de aangenaame gedachte, dat wij in 't laatst een grooter geluk voor hun waren, dan wij hun in den beginne verlegenheid veroorzaakt hadden.

Den twintigſten van Slagtmaand, des morgens om elf uuren, verlieten wij de bron te Terſowey, en namen onzen gevangen mede, die aan eenen der lieden van Barbar geſlooten was. — Naauwlijks waren wij in de vlakte gekomen, of 'er vertoonden zich eenige merktekens des ſamums. Een weinig voor twaalf uuren begonnen des onze gevangen, en toen Idris, te roepen: — de ſamum! de ſamum! — Mijne nieuwsgierigheid liet mij niet toe, op mijn aangezigt neer te vallen, zonder eerst

achter mij om te kijken. Ik zag in het zuidoosten eenen gekleurden nevel, gelijk te vooren. Hij ſcheen niet zoo dik, en een' blaauwen weerſchijn te hebben. Aan den rand was hij niet zoo afgeſneeden, als de voorige, maar hij geleek naar een' zeer dunnen rook, en in 't midden was hij, omtrent ter breedte van eene el, met de gewoone kleuren geverfd. — Wij vielen allen met het gezigt op de aarde, en de ſamum woei over ons heen. De wind hield tot drie uuren des namiddags aan. Des nachts waren wij 'er allen ziek van, en hadden naauwlijks krachten genoeg, om de kameelen te belaaden. — Heden ſtierf een van dezelven, deels van honger, deels wegens te ſterke vermoeidheid. De zucht voor onze zelfsbehoudenis noodzaakte ons, dunne reepen vleesch van het kameel te ſnijden, en dezelven geduurende den nacht op de ſtruiken, en daarna op de bagaadje in de zon te hangen, welke ze terſtond droogde, en voor de verrotting bewaarde.

Des avonds ten half negen uuren, ſloegen wij onze tenten bij de bron *Naibey* op, in een onvruchtbaare zandvlakte, waar hier en daar enkele akaciaboomen ſtonden. Deezen dag hadden wij groote ſtukken ſteenzout boven den grond zien liggen; welke, veelligt, de oorzaak zijn, dat deeze bron, en die te Terfowey, een' zoutachtigen ſmaak hebben, en bijzonder die van Naibey. — Bij deeze laatſte vonden wij een' dooden man, en twee doode kameelen. Zij ſcheenen 'er reeds lang gelegen te hebben: want de kameelen waren zoo uitgedroogd, dat zij maar eenige weinige ponden ſcheenen te weegen. Geene wormen vonden wij 'er in; want in de geheele woestijn is noch worm, noch vlieg te zien.

Den

Den volgenden morgen, om zes uuren, nadat wij onze dſjirba's met water gevuld hadden, zetten wij onze reis, noordwaard, en regelrecht op Syene, voort. In 't eerst liep onze weg over ſpitſche rotſen. Wij vreesden, met reden, dat deeze voor onze kameelen allernadeeligst zouden zijn. — Om acht uur, zagen wij weder in het westen onmeetlijke zandzuilen, die de lucht verduisterden. Wij hadden reeds de waarneeming gemaakt, dat deeze zandpijlaars, des morgens gezien, voorbooden waren van een' heeten dag met ſcherpen noordenwind; dat des middags ſtilte, en daarna twee uuren lang de ſamum volgde. De laatſte, die ons boven dien reeds van onze krachten beroofd had, maakte ons zeer bekommerd.

De zandzuilen maakten heden eene nog prachtiger vertooning, dan ooit te vooren. Zij waren dikker, dan de voorige; en wijl de zon 'er hier en daar door ſchitterde, ſcheen het, als of zij met gouden ſterren verſierd waren. Zij naderden ons, mijns dunkens, nooit binnen den afſtand van twee mijlen. Het merkwaardigſte was, dat het zand altijd in de groote cirkelvormige ruimte, welke de Nijl aan onze linkerhand beeldde, bleef, en zelden verder oostwaard kwam. De ſamum, integendeel, was ſteeds aan de andere zijde van onzen weg, en kwam uit het zuidoosten op ons aan.

Kort voor twaalf uur bedaarde de noordewind, en 'er viel, geduurende eene uur, een groote menigte zand, als een regen, op ons. Ik erinnerde mij, bij deeze gelegenheid, de fraaie beſchrijving, welke ADDISON ergens van den ſamum geeft; doch ik nam ook waar, dat het ſlechts een flaau-

we trek was van dit geducht verſchijnſel, zoo als hetzelve door den Beſtierder der waereld, in de Oosterſche gewesten, niet zelden wordt daargeſteld.

De ſamum uit het zuidoosten volgde terſtond op den noordenwind, en met denzelven de moedeloosheid, die hem altijd verzelt. Het blaauwe verſchijnſel, waarmede hij begon, ging om twaalf uuren over ons heen, en de dwarlwind duurde tot twee uuren. Een algemeene ſtilte en verregaande onverſchilligheid ten aanzien van het leeven, waren de onmiddelijke werkingen daarvan. Thans bekroop mij de zorg, voornaamlijk, wanneer ik den bedenklijken toeſtand onzer kameelen beſchouwde, dat wij ons graf in het zand zouden vinden. — Om half negen uuren des avonds, ſloegen wij ons neer in eene zandvlakte om 'er te overnachten, wijl wij hier veel houtgewas vol loof vonden, een gunſtige omſtandigheid voor onze kameelen, om 'er hunnen honger mede te ſtillen.

Den twee en twintigſten om zes uuren des morgens, reisden wij verder. Een der Tukorory's werd hier krankzinnig. In 't eerst hield ik het voor de vallende ziekte, wijl hij het gezigt verdraaide; maar ras zag men, dat de kwaal ernſtiger was. Ik wilde hem aderlaaten; maar hij was 'er niet toe te brengen. Wij gaven hem water; hij dronk, doch maar weinig. Hij wentelde zich op den grond, zuchtte, en herhaalde eenige woorden, welken ik niet verſtond. Hij wilde niet verder reizen, en wij waren genoodzaakt, hem aan zijn lot overtelaaten. — Wij leiden heden een' taamlijk verren weg af. Schoon wij meenden, dat onze

ze kameelen twee goede nachten gehad hadden, ſtierf 'er echter, deezen namiddag, weder een, toen wij te *Umarak* aankwamen.

Hier begon ik mij tot het ergſte te bereiden. Het einde onzer kameelen ſcheen te naderen. Ook werd onze manſchap daaglijks zwakker. Ons brood verminderde ſterk; ſchoon wij in deszelfs plaats kameelenvleesch genoeg hadden. Water troffen wij wel tegenwoordig menigvuldiger aan, dan in 't begin onzer reis; doch het was zoutachtig, en diende naauwlijks, om onzen dorst te leſchen. De ſamum had onze krachten uitgeput, en ons in eene kleinmoedigheid geſtort, waar tegen wij ons te vergeefs wapenden. Kortom, ik begon alles weg te werpen, wat meer zwaarte had, en ik eenigermaate ontbeeren kon, als: ſchelpen, delfſtoffen, ertſen, verſteeningen, de buitenſte kaſſen van mijnen quadrant, den teleskoop, het uurwerk, en meer dergelijke zaaken.

Het getal onzer kameelen was nu tot op vijf geſmolten; en ook deeze ſcheenen de reis niet lang meer te zullen kunnen uithouden. 'Er bleef dus voor ons niets anders overig, dan dat een ieder zijne leevensmiddelen droeg. Intuſſchen kon naauwlijks een van ons zoo veel water mede ſleepen, als hij van de eene bron tot de andere noodig had. Onze toeſtand was dus in de daad wanhoopig.

De Biſjarier alleen ſcheen zijne krachten behouden, en nog moed te hebben. Hij was zeer aan mij verknocht. Zelfs had hij uit de lompen, welken hij om zijn lijf droeg, windſels of eene ſoort van zokken, zoo als zijne landslieden dezelven vervaardigen, vrij kunſtig voor mij gemaakt.

Dee-

Deeze beſchermden wel mijne voeten over dag grootlijks; maar des nachts leed ik ondraaglijke pijn wegens de koude. — Ik bood hem aan, zijne beide handen vrij te laaten; maar hij ſloeg het wel beraaden af, opdat hij, na onze aankomst in Egypte, de toegezegde belooning niet verliezen mogt.

Omtrent vier uuren ontmoetten wij groote bedden ſteenzout, en een uur daarna het lijk van Mahomet Towasj, op de plaats, daar hij vermoord was, naakt uitgekleed. Hij had twee ſabelwonden in zijn hoofd, een ſneê in zijne kniebuig, en was van achter met eene lans doorſtoken. — Eenige ſchreeden van daar, ontdekten wij nog drie lijken, welken Idris voor zijne bedienden erkende, insgelijks door de Biſjarien vermoord.

Om zes uuren pleisterden wij te *Umarak*, naar de zoogenaamde *rakboomen* dus geheeten. Dezelve groeiden hier in menigte. Zij beminnen een zoutachtigen grond, en te Maſuah zag ik ze zelfs in de zee groeien. Toen ik hier wilde overnachten, verkoos al mijn volk, liever den geheelen nacht door te reizen, dan op eene zoo ongelukkige plaats, langer te vertoeven. — De ſamum, de zandpijlaars, en de bezorgdheid, om van honger en dorst te ſterven, hadden onder mijn volk eene ſoort van werklooze onverſchilligheid verſpreid; maar de vrees, van den Biſjarien in handen te vallen, en het gezigt der lijken van Mahomet Towasj en zijne reisgenooten, wekten, om zoo te ſpreeken, hunne leevensgeesten weder op, en maakten hen werkzaam. — Doch ik zeide hun, dat geene plaats in de woestijn veiliger voor ons was, dan deeze; wijl de moordenaars van den

Aga

Aga bevreesd moesten zijn, dat 'er krijgsvolk van Asfouan herwaard zou komen, om hen optezoeken. — Ook had Idris mij verzekerd, dat de volgende bronnen, tot Egypte toe, zoo weinig water gaven, dat ten hoogfte tien man water genoeg daarin vonden; en geen van ons vreesde voor eene bende deezer ftroopers, al was zij ook tweemaal zoo talrijk. — De nacht was buitengemeen koud, fchoon de thermometer van FAHRENHEIT voor den dageraad 49° aanwees.

Den drie en twintigften van Slagtmaand, des morgens, vertrokken wij van Umarak. Onze weg liep heden tusfchen bergen van blaauwen fteen met groote aders van jaspis door. Andere bergen beftonden uit marmer van Ifabellenkleur. Op fommige plaatfen fcheen de rots verfteend hout te zijn, hoedaanig wij in de bergen van Kosfeir gezien hadden. — Na elf uur, kwamen wij in eene valei, daar wij twee bronnen, en vervolgens een' vijver met heerlijk water vonden. Deeze plaats heette *Umguat*. De kom was door een groote hooge rots, welker opperfte gedeelte de gedaante van een' kiel had, en uit groenen marmerfteen, zonder de minfte vlekken, beftond, voor de zonneftraalen gedekt. — Op het water vonden wij eene duik-eend. De Turk wilde 'er op fchieten, doch ik belette het; omdat ik uit haare vlugt meende te beoordeelen, hoe verre de Nijl veelligt van hier was. Wij joegen ze op; en zij vlóog regelrecht westwaard, nadat zij zich eerst zeer hoog in de lucht verheeven had, ten bewijze, dat zij een' verren togt te doen had: welke aanmerking voor mij juist niet zeer aangenaam was.

Hier

Hier vulden wij onze dſjirba's met goed water, en zetten, omtrent vier uuren des namiddags, onze reis door deeze valei verder voort. — In den nacht werden Ismaël en één der Grieken zeer krank, en zoo moedloos, dat zij de reis niet verder voortzetten, maar, gelijk zij zeiden, zich aan hun lot onderwerpen, dat is, hier blijven en ſterven wilden. Het kostte mij de grootſte moeite, hun van dit beſluit af te brengen. Ik beloofde hun, hen den volgenden morgen beurtling op een kameel te laaten rijden; 't welk nog niemand van ons gedaan had. Deeze toezegging was van de beste uitwerking.

Den vier en twintigſten onze reis door zandvaleien, langs ſteenachtige heuvels voortzettende, vonden wij des morgens het doode paard van Mahomet Towasi. Het arme dier ſcheen, zonder wegwijzer, taamlijk net, den weg naar de waterplaats en naar Egypte ingeſlagen, en alle zijne reisgenooten overleefd te hebben. — Om elf uur, kwamen wij in eene vlakte van beweegbaar zand, en zagen eenige zandzuilen zich verheffen, maar die geen wind genoeg hadden, om zich ſtaande te houden, en ons derhalve niet bekommerd maakten. — Eenige uuren daarna, gingen wij voorbij de bron *Mour*, die geen water had. In den avond vonden wij eenen dooden man, wiens lijk reeds gantsch uitgedroogd was. — Ten zeven uuren des avonds, ſloegen wij ons in eene groote zandvlakte, *El Haimer* genaamd, neer, bij twee bronnen, die goed water hielden. Westwaard van ons was eene andere, die wel waterrijker, maar welker water bitter en zoutachtig was.

Den volgenden morgen, ten half acht uuren opgebroken zijnde, pleisterden wij ten tien uuren onder eenige akaciaboomen, wijl onze kameelen, den gantschen nacht, niets anders, dan bittere wortels van senebladen gevreeten hadden. Terwijl wij, onze kameelen verzorgende, op het gras rustten, ontdekten wij op eenmaal eenen troep Arabiers op kameelen. Zij scheenen eene karavaan te zijn, vermits ieder kameel een kleine laading op had. — Eer zij bij ons konden komen, moesten zij nog twee zandheuvels overtrekken; en de voorzigtigheid vorderde het, elkander eerst te leeren kennen, eer wij hen uit de engte lieten komen. Oogenblikkelijk kwam al ons volk, met geladen schietgeweer, te samen.

Nadat wij ons van onzen gevangen Bisjarien verzekerd hadden, ging ik naar den hoek des heuvels, en riep hen toe, halte te houden. Doch zij luisterden 'er niet naar. Ik riep derhalve nog eens, en wees hun teffens mijn schietgeweer. Daarop steegen zij allen af. Een van hun, met eene lans in zijne hand, naderde mij binnen den afstand van twintig ellen. — Idris erkende ze toen voor Ababdee, en zeide, dat zijne vrouw van dien stam afkomstig was. Ik was echter niet genegen, mij blindeling aan hun toetevertrouwen. Des liet ik Idris, op zijn aanbod, met eene boodschap tot hen gaan. Hij begaf zich ongewapend, met den Arabier, die ons te gemoet kwam, naar den overigen hoop, en sloot ras een verdrag met hun, hierin bestaande: dat zij één voor één voorbij ons zouden trekken, en intusschen eenen van hun tot gijzelaar geeven. —

Dit geschied zijnde, naderden mij twee der voornaam-

naamsten zonder lansen, en gaven mij den gewoonen vreedegroet, dien ik op gelijke wijs beantwoordde. — Een der lieden van Barbar bood hun water en brood aan; wijl met elkander te eeten en te drinken, als een onderpand van trouwe en vriendschap aangemerkt wordt. — Ik vroeg hen: werwaard hunne reis gericht was? Zij antwoordden: naar *Atbieh*, westwaard van Terfowey, om senebladen voor de regeering van Kairo intesamelen. Gaarn had ik een paar kameelen van hun gekocht of geruild. Maar zij zeiden, dat hunne kameelen niet sterk waren, en, bij hunne terugkomst, zouden zij in eenen even zoo slechten staat zijn, als de onzen waren; wijl zij zwaar moesten beladen worden.

Ik toonde hun onzen gevangen, en verhaalde hun het geval, door welk hij in onze handen gekomen was. Zij hielden ons voor krijgsknechten uit Asfouan, die den Arabier gevangen genomen hadden. Zij spraken daarop in hunne gewoone taal met elkander; 't welk ik, schoon ik dezelve ook verstond, niet wilde toelaaten, maar begeerde, dat zij Arabisch spraken; gelijk zij ook vervolgens deeden. Ik verbood onzen Arabier, hun te zeggen, waar de Bisjarien thans gelegerd waren; maar gelastte hem, aan zijne vrouwen te laaten weeten, dat hij zich wel bevond, at en dronk, gelijk wij, en in twee dagen te Asfouan hoopte te zijn; van waar ik hem met de toegezegde belooning terug zou zenden.

Nadat een der Arabieren nog, op mijn verzoek, zijne lans zoo gelegd had, dat het spits naar Syene gericht was, verlieten ons, omtrent twee uuren, de Ababdee, met groote loffpraak wegens onze vriendlijk-

lijkheid en manlijk gedrag. Wij vertrokken, insgelijks, en om half negen uuren des avonds, kwamen wij te *Abou Feredsje*, daar niets groens te vinden was. Hier zagen wij, voor de eerstemaal op onze reis, een' bewolkten hemel, die mij belette, mijne waarneeming te doen. Ik reisde altijd met eenen kleinen quadrant en een kompas bij mij, om de strekking waarteneemen.

Den zes en twintigsten, des morgens om half zeven uur, gingen wij, recht toe recht aan, op Syene, verder voort. Om elf uuren, pleisterde ik te *Abou Horedsji*, schoon 'er noch gras, noch water was, enkel om eene waarneeming te doen, en ik bevond, dat de noorder breedte dier plaats was 23°; waaruit ik besloot, dat de lengte van Syene in de Fransche landkaarten verkeerd aangegeeven was. Ik zag tot mijnen troost, dat onze reis binnen weinige dagen eindigen zou.

Kort na den middag van hier vertrokken zijnde, ontdekten wij, om vier uuren een groote vlakte voor ons, geheel, zoo het scheen, met groen gras en geele madelieven bedekt. Dit verheugde ons onuitspreeklijk, en wij wekten alle onze krachten op, om die begeerlijke vlakte te bereiken; maar tot ons gevoelig verdriet, vonden wij ons grootlijks bedrogen. De groente, die wij gezien hadden, bestond enkel uit senebladen en kolokwinten, en was dus noch voor ons, noch voor ons vee, van gebruik. — Om negen uuren kwamen wij aan eene rei rotsen, *Saffieha* genaamd, daar wij overnachtten. Wij hadden noordenwind, en een' onmaatig konden nacht.

Thans bevonden wij ons in eenen zoo hachlijken toeſtand, dat het op de eene of andere wijs to een uitſlag moest komen. Ons brood was zelfs niet voor éénen dag toereikende meer. Wij hadden wel kameelenvleesch; maar, ſedert zoo langen tijd, aan brood en water gewend, mogten wij het zelfs niet rieken. Wijl onze kameelen den dood nabij waren, hadden wij ook niet voor éénen dag water. Des was onze voorraad niet genoegzaam, om Syene te bereiken, al was het ook zoo nabij, als wij vermoedden.

Een mijner Griekſche dienstbooden had een oog verlooren, en het ander was ook nagenoeg blind. Hij en Ismaël waren door het rijden zoo ſtijf geworden, dat zij geenen voet meer op den grond konden zetten. En, wat mij aangaat, ſchoon ik onder mijne wonden geduldig was, was mijn lijden echter bijkans ondraaglijk. Mijne voeten waren zoo bezeerd, en de wonden, wegens gebrek aan rust, zoo zeer verergerd en gevaarlijk geworden, dat ik alle oogenblik voor het koud vuur beducht was. — Het eenpaarig beſluit was derhalve, mijnen grooten quadrant, teleskoop en alle de overige werktuigen te verlaaten, om ſlechts ons leeven door afwisſelend rijden op de kameelen te redden. — Maar het ſcheen, dat wij de gelukkige volbrenging deezer reis geenzins aan onze eigen kloekmoedigheid en voorzigtigheid, maar alleen aan het beſtier der Godlijke Voorzienigheid zouden te danken hebben.

Den zeven en twintigſten des morgens ten vijf uuren wilden wij onze reis van Saffieha voorzetten; doch wij konden onze kameelen niet doen opſtaan.

ſtaan. Alle onze poogingen waren vergeefsch. Slechts één kon nog overend komen; maar het ſtond naauwlijks twee minuuten, of het viel in de knie, en kon niet weder in de hoogte gebragt worden. De Arabiers verklaarden dit enkel voor eene uitwerking der koude, en nogthans wees de thermometer van FAHRENHEIT, ééne uure voor den dageraat, 42°. Werwaard wij ons wendden; overal zweefde ons de dood voor oogen. Ook hadden wij geen tijd te verliezen. Wij namen in onze kleine dſjirba's zoo veel water, als een man bekwaamlijk draagen kon: doch met al deezen voorraad hadden wij niet genoeg voor drie dagen, welken ik voor onze reis tot Syene rekende. — Wijl onze kameelen niet konden opſtaan, doodden wij twee, en, bij gebrek van brood, namen wij zoo veel vleesch mede, als wij noodig oordeelden. Uit de maag van ieder deezer kameelen kreegen wij vier gallons water, welk de Biſjarier 'er met veel vaardigheid wist uittehaalen. Het is bekend, dat het kameel waterzakken, of hoe men die kamers zal noemen, in zijn lijf heeft, waarin het eenen voorraad van water voor eenige dagen kan bewaaren. — Men zegt, dat bij de karavaanen, die van den Niger dwars door de woestijn Selima komen, ieder kameel voor veertig dagen water tot zich neemt. Ik wil dit wel niet beweeren; maar dit is echter zeker, dat een kameel veertien of zestien dagen zonder drinken leeven kan. Wanneer het vreet, of herkaauwt, ziet men, dat het geduurig water uit dien voorraad ophaalt, om zijn voeder te verdunnen. En de Schepper der natuur heeft deeze bewaarplaats zoo ingericht, dat het water daarin nooit ſtinkende, of ongezond wordt. Het was keesachtig, en blaauw van kleur, maar had noch reuk, noch ſmaak.

Behalve de ellenden, de menigvuldige en hoog-gaande ellenden, waarin wij allen op gelijke wijze deelden, waren 'er nog bijzondere, welker gevoel mij alleen trof, en daar mijne overige reisgenooten geen denkbeeld van hadden. — De tekeningen, welken ik te Baalbek en Palmyra voor den koning vervaardigd had, waren, op veele plaatſen, ſlechts omtrekken, daar de laatſte hand nog aan moest gelegd worden. Ik voerde ze bij mij, en deeze allen, met mijne werktuigen, dagboeken, aantekeningen, waarneemingen en verſamelingen van zeldzaamheden, met ongelooflijke moeite en gevaaren verkreegen, bewijzen van de waarheid mijner reizen en mijner ontdekkingen, eene eer voor mijn vaderland in deeze verlichte eeuw, — deeze allen zouden verlaaten worden, in de handen van ruuwe, onweetende roovers vallen, of voor altoos onder het zand begraaven blijven. — Hoe, dacht ik, zal ik den twijfelaaren aangaande de echtheid mijner reis, aangaande de waarheid mijner ontdekkingen overtuigen? Hoe den tegenſpreekeren en ſpotteren den mond ſtoppen? En welke treurige gedachten het meer waren, die mij boven mijne reisgezellen onuitſpreeklijk kwelden. — Doch de lust, om, ware het mooglijk, het onzekere leeven te behouden, en dan nog ten minſte het geheugen der uitgeſtaane rampen in mijn geliefd vaderland terug te brengen, overtrof alles, en deed mij, met een manlijke kloekmoedigheid, van alle die onbetaalbaare ſchatten, gereedlijk afzien.

Om drie uuren des namiddags zagen wij twee gieren, die in Egypte zeer menigvuldig zijn, en *haddaya* heeten, en een vierde van een uur daarna, nog eenen. Wijl deeze vogels van den roof en de aazen leeven, en waarſchijnlijk onze doode kameelen

len opzochten, merkte ik deeze verſchijning in de overſtelping mijner droefheid nog als een gelukkig voorbeduidſel aan. Wij reisden deezen dag vijf en een halve uure, en kwamen des avonds te *Waadi el Arab*, daar wij de eerſte boomen, ſedert die van El Haimer, vonden.

Den acht en twintigſten, des morgens ten half acht uuren, braken wij van hier op, en geraakten in een' ſmallen, hollen weg, aan weerskanten met ruuwe, hoewel niet zeer hooge, bergen bezet. — Om twaalf uuren ontmoetten wij eenige boomen in het drooge bed eener rivier. Hoe ziek en zwak ik ook was, beproefde ik het echter, nadat ik mij vooraf met mijn laatſte brood en water verkwikt en gelaafd had, eene hoogte te beklimmen, om, indien het mooglijk was, het land ten westen te overzien: want de bergen waren nu rotsachtig, en kwamen mij van dien aart, als de Kennous bij Syene, voor. — Met groote moeite bereikte ik den top eener taamlijke hoogte, maar vond mij in mijne hoop, om den Nijl te ontdekken, bedroogen; offchoon zijne nabijheid zeker was, gelijk de hooge, eenvormige bergen, die zijn bed inſluiten, wanneer hij uit Nubie ſtroomt, duidlijk aantoonden. De avond was ſtil. Ik hield de hand voor mijne oogen, om niet door uitwendige voorwerpen afgetrokken te worden. Ik luisterde met alle ingeſpannenheid, en ik hoorde gantsch zeker het geruisch van water, welk ik voor den waterval in den Nijl hield. Alleenlijk ſcheen het geluid uit het zuiden te komen, en wij dus den Nijlval reeds voorbij te zijn. Doch ik bekommerde mij hiermede niet. Ik hield mij overtuigd, en dit was ge-

noeg, dat het in de daad de Nijl moest zijn, dien ik hoorde.

Eer ik mijne zitplaats verliet, was de zon reeds zeer merklijk gedaald. Ik zag een' troep vogelen, die in Syrie en Egypte menigvuldig zijn, en gemeenlijk *Koevogels* geheeten worden. Het is een kleine foort van reigers. Zij zijn melkwit, met een bosch vleeschkleurige veeren voor de borst, die harder en haairachtiger zijn, dan de korte veeren. Zij vloogen zeer laag, zoo dat men duidlijk bemerken kon, dat zij aan de oevers der rivier hun voedfel zochten. Het was een ongewoone uure voor vogels om zich verre van hunne verblijfplaats te verwijderen; 't welk deeze foort van vogelen toch ook nooit doet. Ik was dus verzekerd, dat wij bij de voortzetting van onzen weg, of te Syene, of even beneden de ftad zouden aankomen. Vol blijdfchap over dit heuglijk vooruitzigt, fpoedde ik naar mijne reisgenooten te rug, om hun deeze tijding mede te deelen. Ik vond hen mijnentwege bezorgd, en op den weg om mij optezoeken.

Idris bevestigde mijn vermoeden. Hierop ontftond een algemeen vreugdegeroep. Christenen, Mooren en Turken, allen braken in vreugdetraanen uit. Zij kusten en omarmden elkander, en dankten de Godlijke Voorzienigheid voor deeze gunftige uitredding. Ten blijke hunner erkentlijkheid, kwamen zij eenpaarig mij groeten, en mij hunne verpligting jegens mij voor mijne voorzorg betuigen.

Den

Den negen en twintigſten van Slagtmaand, des morgens om zeven uuren verlieten wij Abou Seielat, om negen uuren zagen wij de palmboomen van *Aſſouan*, en eene uure daarna kwamen wij, in een palmboomboschje, een weinig noordwaard beneden de ſtad, aan.

VEERTIENDE AFDEELING.

AANKOMST *te Asfouan, of Syene.* — *Vriendlijke ontvangst aldaar.* — *De verlaaten bagaadje en werktuigen komen weder te recht.* — *Terugkomst te Kairo.* — *Onderhandeling met den Bei aldaar.* — *Landing te Marfeille.*

Toen mijne reisgenooten aan den Nijl kwamen, wenschten zij elkander niet weder, gelijk den avond te vooren te Abou Seielat, geluk wegens hunne behouden aankomst; maar zij liepen naar den ſtroom, om daaruit te drinken, hoe droevige voorbeelden zij ook een- en andermaal van het onmaatig waterdrinken gehad hadden. — Ik plaatſte mij in de ſchaduw der palmboomen, om mijnen geest gelegenheid tot nadenken te geeven. Het was zeer heet, en ik viel in een' diepen ſlaap.

Hadſji Ismaël, die noch ſlaaperig, noch dorſtig, maar zeer hongerig was, ging in de ſtad, om iemand optezoeken, die hem te eeten gaf. Hij was nog

nog niet verre gegaan, of hij ontmoette eenige janitſaaren, zijne krijgskameraaden. Zijn groene tulban, en geſcheurde kleederen vielen hun ras in de oogen. Een van hun vroeg hem: wie hij was? en waar hij van daan kwam? — Ismaël antwoordde: „dat hij een janitſaar van Kairo was; dat hij onlangs uit de hel gekomen was, daar niet één, maar duizend duivels waren; uit een land van Kaffers, die zich Muſelmannen noemden; uit eene woestijn, daar de aarde van vuur, de wind vergiftig, en men daaglijks in gevaar was, om van honger en dorst te ſterven."

De janitſaar, welk dit vreemd verhaal hoorde, verzocht hem, mede naar den Aga te gaan. Dit was juist 't geen Ismaël wenschte; alleenlijk begeerde hij tijd, om zijnen reisgenooten eerst kennis daarvan te geeven. Zij vroegen: waar die waren? — „Gaat onder de palmboomen, zeide Ismaël, en wanneer gij den langſten man vindt, dien gij ooit gezien hebt, en welk 'er nog haveloozer uitziet, dan ik thans; zoo noemt hem Yagoube, en verzoekt hem, mede naar den Aga te gaan." — De janitſaar kwam, en vond mij nog aan den voet des palmbooms. Mijne reisgenooten, hunnen dorst geſtild hebbende, en niet weetende, wat 'er nu zou gedaan worden, zaten op eenigen afſtand van mij, om mijne rust niet te ſtooren, en begonnen hunne vermoeidheid te gevoelen. Bij mijn ontwaaken, bevond ik mij in eenen ſtaat van bedwelming. Gelijk mijn ligchaam zijne veerkracht, zoo had mijne ziel haar vermoogen verlooren. Ik kon mijne gedachten niet bij elkander vatten; alles kwam mij als een droom voor; de gevaaren, welken ik pas ontgaan was, maakten geenen indruk op mijn gemoed; en ik vond niet de minſte neiging tot

dankbaarheid voor mijne gelukkige verlosſing, in mijnen geest.

Uit deeze bedwelming, werd ik door de aankomst van den janitſaar opgewekt. Reeds van verre riep hij ons toe: dat ik terſtond bij den Aga in het kasteel zou komen, alwaar mijn Turk bereids was. — De janitſaar ſtond gantsch verbaasd wegens mijnen toeſtand en geſcheurde kleeding. Wijl ik naauwlijks op mijne voeten kon ſtaan, zeide hij: indien ik niet gaan kon, wilde hij lieden haalen, die mij zouden helpen; of de Aga zou mij een muilëzel zenden. —

Op onzen weg naar het kasteel, liep bijkans de geheele ſtad uit, om een' zoo zonderlingen optogt te zien. De Aga verſtomde, toen ik in de kamer trad, en hij mij en mijne reisgenooten in onzen deerniswaardigen ſtaat zag. Naderhand zeide hij mij, dat ik hem langer was voorgekomen, dan hij ooit iemand gezien had. Ik bemerkte zijne verlegenheid, of hij mij zou noodigen om te zitten, dan niet. Doch ik verloste hem daaruit, zeggende, nadat ik hem gegroet had: „Mijn Heer! gij zult mij verſchoonen; ik moet mij neerzetten." — Hij vroeg mij met veel hoflijkheid. „Of ik een Turk, of een Muſelman was?" — Ik antwoordde: „Geen van beiden; maar ik ben een Engelschman, die eenen firman van den Grooten heer aan alle zijne onderdaanen, gelijk ook brieven van de regeering van Kairo, en van den opperbevelhebber der janitſaaren aan u, bij zich heeft." — Bij het hooren noemen van den Grooten heer, ſtond de Aga op, en vroeg zeer beleefd, of ik begeerde, dat mijne bedienden ook zouden zitten? — „Mijn heer, hernam ik, op eene zoo ongelukkige reis, moe-

moeten onze bedienden onze makkers zijn. Daarenboven hebben zij veel verschooning wegens hun zitten; wijl noch ik, noch zij, op onze voeten kunnen staan."

De Aga vroeg nu naar den firman en de brieven. Ik zeide hem, dat wij ze, te Saffieha, bij onze overige bagaadje gelaaten hadden; dat onze kameelen gestorven, onze leevensmiddelen verteerd waren, en wij alles in den steek hadden gelaaten, om ons leeven te redden; dat ik het als een eerste gunst van hem smeekte, mij te veroorloven, wanneer ik een paar dagen had uitgerust, andere kameelen te koopen, om mijne brieven en pakkaadje weder te zoeken. —— De Aga zeide: „Ik zal zulks nooit toestaan. Gij zijt door duizend wonderen hier gekomen; gij wilt nogthans GOD in verzoeking stellen, en derwaard wederkeeren. Ik geloof u op uw woord. Tusschen deeze plaats en Kairo hebt gij geenen firman van nooden." — Doch, toen ik hem te kennen gaf, dat ik in dienst des konings van Engeland was, dat ik, op zijn bevel, tot onderrechting van mij en mijne landgenooten reisde, en dat ik liever mijn leeven waagen wilde, dan de papieren, in de woestijn achtergelaaten, verliezen; veranderde hij van toon, en zeide: gaa in vreede! —

De Aga beval zijne dienstbooden, mij naar het huis van den Sjoerbatsji te geleiden; en dus eindigde onze eerste samenspraak. Wij werden in een zeer goed huis gebragt, en het was zonderling, dat het juist dien man toebehoorde, aan wien mijne vrienden te Kairo mij brieven van aanbeveeling gegeeven hadden, toen ik de eerste maal hier was.

Naauw-

Naauwlijks waren wij in het huis gekomen, of de Aga zond ons vijftig ſchoone tarwen brooden, en eenige aanzienlijke ſchotels met wel toebereide vleeschſpijzen. Van den reuk van deeze laatſten viel ik in flaauwte. Ik deed daarna verſcheidene proeven, maar in de eerſte dagen met geen beter gevolg. Ik kon geen ander voedſel, dan geroost brood en koffij, verdraagen. Doch mijne bedienden maakten van des Aga's gulheid goeden zier.

Nadat ik vijf of zes dagen te huis gebleeven was om uitterusten, en een mijner bedienden geſtaadig tusſchen beiden was gegaan, waardoor de Aga alle omſtandigheden vernomen had, begaf ik mij naar het kasteel, om in een plechtig gehoor bij den Aga mijn verzoek te vernieuwen, om zes of acht kameelen, ten einde met mijne lieden naar Saffieha te reizen, om mijne bagaadje optezoeken. — Uit enkele menschlievendheid, zocht hij mij, door verſcheiden ſchijnbaare redenen, van mijn voorneemen aftebrengen; doch ik liet mij zoo gemaklijk niet overhaalen. Ik herhaalde hem, dat onder mijne bagaadje eene menigte gewigtige papieren, en onder anderen ook voorſchriften tegen de pest en de kinderziekte, gevonden werden, welke deeze kwaalen zoo niet geheel opheffen, ten minſte echter grootlijks verminderen zouden. Dit, en veelligt nog meer de verzekering, dat ik niet onerkentlijk jegens hem zou blijven, bewoogen hem eindelijk, mijn verzoek toeteſtaan.

Ons ontwerp in orde gebragt, en de zorg over het huis, geduurende mijne afweezigheid, aan Ismaël en eenen mijner Griekſche dienſtknechten aanbevoolen hebbende, gingen wij den volgenden avond, toen het donker was, uit het kasteel op

reis,

reis, allen op dromedarisſen rijdende. De poorten werden voor ons geopend, en terſtond achter ons weder geſlooten; wijl de Aga zoo wel voor zijn eigen volk, als voor de Biſjarien beducht was. De Aga had ons vier van zijne ſtalknechten, allen wakkere lieden, medegegeeven. Mijn volk was ook weder in den besten ſtaat. — Om twaalf uuren kwamen wij in een dal, daar wij eenigen tijd vertoefden, vermits de nacht ongemeen koud was. Nadat ons vee zich verkwikt had, zetten wij onze reis voort, en hielden, vervolgens, weder halte in een dal. Ik vreesde, dat wij, in de duisterheid, onze bagaadje reeds voorbijgereeden waren; omdat niemand de plaats naauwkeurig wist. Zoo ras de dag aanbrak, vonden wij onze oude voetſtappen zoo duidlijk, als of zij gisteren eerst gemaakt waren. — Wij volgden dezelven ſteeds, en, na verloop van een halve uure, hadden wij het onuitſpreeklijk genoegen, mijne werktuigen en mijne geheele bagaadje weder te vinden. Ook lag 'er nog het overſchot der geſlagte kameelen, waarvan de gieren maar weinig gevreeten hadden.

Wij beſlooten terſtond onze terugreis aantenee-men. Vijf dromedarisſen droegen alle de pakkaadje gemaklijk, en op de overige drie reeden wij beurtling. Wij leiden den terugweg van Saffieha naar Syene, die veertig Engelſche mijlen bedroeg, zeer ſnel af. Kort na vier uuren des namiddags, kwamen wij, zonder iemand ontmoet te hebben, behouden te Syene te rug.

Wijl onze reis door de woestijn nu volbragt was, en ik mijne creditbrieven had, om geld opteneemen, was het nu ook tijd, mijnen Hybiër Idris, voor zijne trouwe dienſten te beloonen. Ook ver-

vul-

vulde ik mijne belofte aan den gevangen Arabier. Ik liet een goed kameel voor hem opzoeken, kleedde hem in het nieuw, gaf hem ook kleederen voor zijne beide vrouwen en eene laading dora, en zond hem dus, onder beſcherming van den Aga, te rug. —— Opgetoogen van verwondering, dat ik mijn woord zoo goed hield, en ten uiterſte voldaan, bood mij de arme karel, die nu boven zijne hoop rijk was, met traanen in de oogen aan, dat hij, wanneer ik hem wilde medeneemen, mijn geſchenk aan zijne vrouwen brengen, en dan terſtond te rug keeren, en mij overal als bediende verzellen wilde.

Wij waren thans in ſtaat, om nieuwe kleederen te koopen, doch hielden het beter zulks eerst te Kairo te doen. Zindelijkheidhalve kochten wij echter ieder een' groven overrok en een lange Turkſche broek. Ismaël ſchonk ik een groenen tulban, om ons, op onze reis langs den Nijl, bij het volk eenig aanzien te geeven. — Hierop begaf ik mij tot den Aga, en overleide met hem de wijze, op welke ik best mijne reis zou neemen. Hij was blij, dat hij mij wederzag. — Ismaël had hem van mijne tekeningen geſproken, en hij was zeer begeerig om ze te zien. Om zijnen wensch terſtond te vervullen, zond ik mijnen dienstknecht Michaël heen, en liet een boek met boomen, en een met visſchen haalen.

Middelerwijl kwam een priester of imam bij den Aga. Offchoon de nieuwsgierigheid om mij te zien, de eenige beweegreden zijner komst was, ging hij mij echter met eenen verachtenden hoogmoed voorbij, en zeide tot den Aga: „Ik wenschte te weeten, of deeze Kaffer in de woestijn iets

van

van Mahomet Towasj gezien heeft?" — De Aga vroeg mij met zigtbaare schaamte dezelve vraag, en ik richtte ook mijn antwoord tot den Aga, zeggende hem: dat ik Mahomet Towasj te Tsjendi, in welstand, met zijn geheele gevolg, gezien had; dat ik hem op zijne reis had willen verzellen; maar dat hij mij, als een Christen, schandelijk verlaaten, en mij zelfs aldaar alle de Hybiërs ontnomen had; doch dat God hem wegens zijne trouwloosheid en hoogmoed gestraft had; dat de Hybiërs hem aan Abou Berhan, scheik der Bisjarien, verraaden hadden; en dat deeze veertig gewapende lieden, twintig op kameelen, en twintig te voet, tegen hem afgezonden had, welke eerst hem, op een verraaderlijke wijze, moorddaadig om 't leeven bragten; voorts zijne bedienden ontwapenden, en daarna, insgelijks, met hun eigen geweeren doodden, en zijn overig gevolg van honger en dorst in de woestijn lieten omkomen.

Toen ik mijn verhaal geëindigd had, drukte de Aga zich op een betaamlijke wijs uit; doch de imam zeide: „God is groot, en doet wat hem goeddunkt! Wie zou gedacht hebben, dat God eenen dienaar der Kaaba verlaaten zou, terwijl Kaffers, gelijk deeze, waarvan duizend niet zoo veel waard zijn, als het haair van dien man, door hem beschermd worden, en behouden aankomen."

Als hij zich daarop tot mij wendde, zeide hij: „Ik verwonder mij, dat een Kaffer, gelijk gij zijt, die niet zoo veel waard is, als het stof onder de voeten van eenen Muselman, een' witten tulban durft draagen, die aan niemand, dan een' waaren geloovigen toekomt." — Nu kon ik niet langer zwijgen: „Gij noemt mij eenen Kaffer, zeide ik; maar gij

zijt

zijt zelf een. Ik vereer God en Christus, welken Mohammed den Geest Gods noemde; maar Kaffers bidden boomen en ſteenen aan. Daarenboven veroorlooft mij de firman van den Grooten heer alle kleuren, alle kleedingen, alle geweeren te draagen, welken ik wil." Voorts duidde ik den Aga aan, dat ik door dien mullah grootlijks beleedigd werd; 't welk hij, uit kracht van mijnen firman, vooral in zijn kasteel, geenzins dulden mogt.

Thans mengde ook Hadſji Ismaël zich in den ſtrijd. Hij was een eerlijk man, een bevelhebber der janitſaaren, daarenboven een ſjerif, en niettegenſtaande hij zeventig jaaren oud was, werd hij echter zoo ligt boos, als een kind. Hij ging op den mullah los, en voer dus tegen hem uit: „Gij vervloekte hond en heiden! Gij wilt mij, eenen ſjerif, met eenen grijzen baart, dreigen. Ware het niet in de wooning van den Aga, ik zou uwen baart niet verlaaten, voor dat ik uw hoofd van de ſchouders afgehouwen had."

Alles geraakte daarop in de uiterſte verwarring. Ik zocht Ismaël tot bedaaren te brengen. En de Aga ſtreek den imam geweldig door. Hij gebood hem, op ſtaande voet heen te gaan; 't welk hij zeer verootmoedigd deed.

Terwijl dit met den mullah gebeurde, was Ismaël met twee omſlagen vol tekeningen aangekomen. Ik nam eerst dien met boomen, planten en bloemen. Hij lachte, en hield ze onder den neus, als of hij 'er aan ruiken wilde. Zij gaven hem geenen aanſtoot ter waereld; dewijl zij geene afbeeldingen van leevendige zaaken waren. Maar, toen ik het boek met de tekeningen van visſchen ten voor-

voorschijn bragt, liet een oud man, met eenen langen baard, van een inneemend vriendlijk gelaat, die hier ook tegenwoordig was, zich in een breedvoerig, doch minzaam, gesprek met mij in. Hoofdzaaklijk kwam het hierop neer. — Hij vroeg mij: — Of ik niet geloofde, dat deeze visch, in den jongsten dag, tegen mij getuigen zou? Of ik wel wist, wat God mij wegens deezen visch zeggen zou? God zou mij vraagen: Of ik deezen visch gemaakt had? en, wanneer ik het bevestigde, zou God verder vraagen: waarom ik 'er niet eene ziel in gemaakt had? Wanneer ik tot antwoord gaf: dat ik zulks niet doen kon, zou hij zeggen: waarom ik dan het ligchaam van eenen visch maakte, bijaldien ik geene ziel daarin maaken kon? Dingen te tekenen, welke leeven hebben, was, zeide hij, afgoderij, en zou met het helsche vuur gestraft worden. — Ik verantwoordde mij, zoo goed, als ik in eene gelegenheid, gelijk deeze was, kon doen, en wij scheidden wel te vreede van elkander.

Ik ging naar mijn huis. Sommigen der voornaamsten dronken des avonds koffij bij mij. De Aga zond mij twee schaapen, en, wijl hij bemerkte, dat mijne voeten nog gezwollen waren, voegde hij 'er ook een geschenk van een paar pantoffels van zeer week en zacht Turksch leêr bij, om mijne voeten tegen het ruuwe ongunstige weêr des te beter te beschermen.

Den elfden van Wintermaand verlieten wij Syene. Wij zeilden niet, zijnde de masten neergelegd, maar dreeven met den stroom naar beneden. Somtijds, bijzonder als wij tegenwind hadden, bedienden wij ons van riemen. Gedurende onze gehee-

le reis op den Nijl, hadden wij geen buitengewoon weêr: de dagen waren helder, maar des nachts en des morgens was het ongemeen koud. Doch, wijl wij beter gekleed, van leevensmiddelen beter voorzien, en overdekt waren, hadden wij 'er geen ongemak van. Wij hadden ook een' goeden voorraad brandewijn aan boord, welken mij de Aga en de ſjoerbatſji, ieder in 't geheim, gegeeven hadden: want beiden betuigden aan elkander en voor de waereld, dat zij nooit ſterke dranken proefden. De kleederen, welken wij in de woestijn gedraagen hadden, waren zoo zeer in den grond verſleeten, dat zij in den Nijl geworpen wierden.

Eenige dagen zonder merkwaardige ontmoetingen voortgereisd hebbende, kwamen wij, den negentienden deezer maand, te *How* aan. Hier kreeg ik de koorts, waarvan ik reeds te Syene aanvallen had gehad, op nieuw en met meer hevigheid weder. Mijn voorraad van kina was op. — Wijl de reis of ſchipper, wegens bezigheden, hier éénen dag vertoeven moest, en Furſjout nabij was, zond ik eenen boode met een kameel derwaard, en liet de monniken om tarwenbrood en rijst verzoeken, hun teffens mijne behouden aankomst bekend maakende. Doch de monniken hielden deezen man voor een' bedrieger. De een zeide, dat ik in de Roode zee verdronken; een ander, dat ik in Abyſſinie door roovers vermoord was. Doch, wijl de Arabier verzekerde, dat ik nog in leeven was, vroegen zij hem: waar hij bij mij gekomen was? en toen hij Ras el Fiel noemde, eene plaats, welke hun gantschlijk onbekend was, hielden zij het voor een uitgemaakte zaak, dat hij een bedrieger, en ik in de Roode zee omgekomen was, en gaven hem niets.

Bij

Bij geluk was mijn Griekſche dienſtknecht voorzigtiger geweest, dan ik. Vermoedende, dat 'er iets diergelijks zou voorvallen, had hij den Arabier gelast, in geval van weigering bij de monniken, naar den ſcheik Ismaël te Badſjoura te rijden, en hem om eenige brooden en rijst te verzoeken. De Arabier deed het, en de ſcheik voorzag hem, op een vriendlijke wijs, van beiden rijklijk. Hij had ook wel van mijnen dood gehoord, maar liet zich ligter van het tegendeel overtuigen; wijl hij het meer dan de monniken wenschte.

Den twintigſten kwamen wij te *Furſjout* aan. De monniken des kloosters, wier beſtemming eigenlijk is, de inwooners van Ethiopie en Nubie te bekeeren, kreegen, nadat zij mijne beſchrijving van die landen gehoord hadden, nog minder lust tot de vervulling dier zending, dan zij te vooren daartoe mogten gehad hebben.

Den zeven en twintigſten van Wintermaand gingen wij naar Kairo onder zeil. Bij een klein dorp, omtrent *Atsjmim*, riep ons een ſlecht gekleed man van den oever toe, en begeerde, dat wij hem mede naar Kairo zouden neemen. Ik zou het hebben afgeſlagen; maar mijn reis was 'er op het eerſte woord gereed toe. Hij was een Kopt en Christen, die door den Bei gebruikt werd, om in de dorpen, door Christenen bewoond, de ſchattingen optehaalen. Hij had veel geld bij zich.

Den tienden van Louwmaand des jaars 1773, kwamen wij bij het klooſter van *S. George* aan. Niemand kende ons, en het kostte ons moeite, eer wij binnen gelaaten werden. —— Ismaël en de Kopt gingen terſtond naar den Bei. — Ik gaf

de beide laatſte piasters, die ik nog had, aan eenige lieden, met verzoek, om mijne aankomst den patriarch, en mijnen kooplieden in Kairo bekend te maaken. — De Kalooiers van S. George ontvingen ons niet beter, dan de monniken van Furſjout. Intuſſchen was deeze zwaarigheid van weinig belang. De volgende morgen zou ons bij onze vrienden brengen. Ik gaf mij des gerust aan den ſlaap over.

Doch naauwlijks had ik eene uure geſlaapen, of ik werd door een hevig gedruisch zeer onverwacht opgewekt. Twaalf krijgsknechten, als de ergſte ſpitsboeven 'er uitziende, omringden mijne legerſteede. — Geen kwaad vreezende, vroeg ik bedaard: wat zij begeerden? Het antwoord was op zijn Turksch: „Op! op! De Bei begeert u te ſpreeken!" Ik zeide, dat het een ongelegen tijd was, om naar den Bei te gaan. Maar het hielp niets. Het was op nieuw: „ſtaa op, of wij zullen u met geweld voortſleepen." — Ziende, dat alle tegenkanting vergeefsch was, en bemerkende, dat zij, op mijne kloekmoedige verklaaring wegens mijne kennis en vriendſchap met Mahomet Abou Dahab, handelbaarer geworden waren, eischte ik, dat zij uit mijn vertrek zouden gaan, tot dat ik mij gekleed had, wanneer ik terſtond bij hen zou komen.

Zij gingen uit. Ik hoorde hen met de Kafooiers krakeelen, met veel onſtuimigheid drank van hun begeerende. Doch zij hadden zelven niets, en konden hun dus niets geeven. Ik liet hen ook niet lang wachten. Ik was ſchielijk gekleed. Een hemd had ik niet aan, en ook ſedert veertien maanden geen gedraagen. Ik was zonder ſchoenen en kouſen;

ſen; en, offchoon ik mijnen langen baard te Furſjout had laaten affnijden, droeg ik echter nog ſterke knevels. Mijne kleeding beſtond in een vest en een lange Turkſche broek van grof, bruin wollen ſtof, en een mantel van hetzelve. Op mijn hoofd had ik een roode Turkſche muts, daar een dunne witte neteldoekſche ſluier omgewonden was, die mij ook tot eene ſlaapmuts diende. Om mijn lijf ging acht- of tienmaal een grove wollen gordel, in welken ik twee Engelſche piſtoolen, met zilver ingelegd, en een groot krom Abyſſiniſch mes, met een hecht van een rhinoceroshoorn, droeg. — In dit optooiſel werd ik door de krijgsknechten in een' duisteren windigen nacht uit het klooster geleid.

De *ſaratsj*, of bevelhebber der bende, reed op een muilezel, en had, uit bijzondere achting, eenen ezel voor mij medegebragt, het eenig dier, waarop het, tot ſchande onzer Christlijke Mogenheden, eenen Christen in Kairo geoorloofd is te rijden. Het dier had een zwaaren last, maar was echter ſterk genoeg. Het bezwaarlijkſte was, dat het geen zadel met een ſtijgbeugel had, zoo dat mijne voeten, wanneer ik ze niet in de hoogte hield, op de aarde ſtootten; 't welk mij een zeer gevoelige ſmert veroorzaakte, wijl zij nog vol gaten waren.

Het muilezel des ſaratsj ging ſnel. Mijn ezel kon het niet bij houden. Ieder krijgsknecht had, behalve zijne wapenen, eenen ſtaf ter lengte van negen voeten in de hand; waarmede zij op mijn ezel, om het met het muilëzel gelijken tred te doen houden, dapper los ſloegen. Ik had groote reden, om medelijden met dit arme dier te hebben: want uit boosheid of achtloosheid viel gewoonlijk de vierde ſlag op mijnen rug, of mijne heup, en

twee maanden daarna waren 'er nog de blijken van in mijn vleesch te zien. Al wat ik 'er tegen zeide, was als in den wind gesprooken. —— In Kairo gaan de menschen des nachts weinig uit; maar eenigen, die ons ontmoetten, zeiden tot elkander, toen wij voorbij hen gingen, dat ik een dief was, welken de Aga der janitsaaren had laaten vatten.

Nadat ik, op deeze ten uiterste onaangenaame wijs, drie Engelsche mijlen verre gereeden had, kwam ik eindelijk bij het paleis van den Bei aan, alwaar alles verlicht en in beweeging was. Ik steeg, wel met moeite, doch niet zonder groot genoegen, van mijn ezel. Niemand wist, waarom ik kwam. Eindelijk zag ik eenen Kopt, die bij Ali Bei gediend had. Ik zeide hem, wie ik was, en hij kende mij terstond. Hij had niet gehoord, dat ik aangekomen was; nog minder, dat men mij gehaald had. Hij ging tot den geheimschrijver van den Bei, die mij terstond liet binnen komen.

Middelerwijl kwam mijn saratsj en zijne makkers, die mij zoo liefderijk behandeld hadden, en begeerden hun drinkgeld. Doch ik zeide hun, dat zij ras hun drinkgeld van hunnen heer zouden ontvangen. Eenige Turken, welke 'er tegenwoordig waren, vroegen mij, of dan die lieden mij veelligt kwaalijk behandeld hadden, en rieden mij, zulks den Bei te zeggen. En wijl de saratsj niets goeds vermoedde, plaatste hij zich met den rug tegen de deur, en wilde mij niet binnen laaten, voor dat ik hem beloofde, den Bei niets te zeggen.

Ik werd nu bij Mahomet Bei Abou Dahab ingeleid, die zijnen behuwdvader Ali Bei verraaden en ge-

gedwongen had, naar Syrie te vlugten, alwaar hij zich aan het hoofd eener kleine krijgsmagt bevond. Toen ik mijn afscheidsgehoor bij Ali Bei had, was hij 'er in een gewoone krijgsknechts kleeding tegenwoordig. Twee groote sofa's, rijk met karmozijn goudlaken overtrokken, vulden een groot gedeelte der ruime zaal. Op iedere sofa lag een rijk geel kussen met goud, waarop Abou Dahab in eenen hoek der beide sofa's zat, met zijn hoofd op zijne linkerhand leunende. Offchoon het reeds laat in den nacht was, vond ik hem echter nog volkomen gekleed. Zijn tulban, gordel en het gevest van zijnen dolk, schitterden van de fijnste diamanten. Aan zijnen tulban blonk een strik van edelgesteenten, veel schooner, dan ik ze ooit voorheen bij zijnen behuuwdvader gezien had.

De zaal, door eene menigte waskaarsen verlicht, was zoo helder, als bij dag. Ik vond mij, bij het gezigt van zoo veel pracht en rijkdom, gantsch vernederd. Ik schroomde, mijne bloote morsige voeten op de rijke Persiaansche tapijten, waarmede de vloer bedekt was, te zetten; en de pijn, welke het gaan mij veroorzaakte, had mijn gelaat zoo ongemeen versteld, dat de Bei, toen hij mij gewaar werd, uitriep: „Wat is dat? Wie zijt gij? Waar komt gij van daan?" — Zijn geheimschrijver zeide het hem. — Ik maakte een diepe buiging, en zeide in 't Arabisch: „Mahomet Bei! Ik ben Yagoube, een Engelschman, die bij uwen behuuwdvader zeer wel bekend was. Ik ben voorzeker niet in eenen toestand, om voor u te verschijnen; maar uwe krijgsknechten hebben mij, uit den diepsten slaap, welken ik sedert eenige jaaren genoot, met geweld opgewekt, en herwaard geleid. — Hij scheen niet weinig daarover vertoornd te zijn,

en zeide tot de omſtanders in het Turksch: —
„ Mijne lieden! Wie durft het waagen, dit te doen?" — Men erinnerde hem, dat hij mij had laaten haalen, en 't geen Ismaël en de Kopt ten mijnen behoeve hem gezegd hadden; welk een en ander hem vergeeten was. Hij gooide zich op zijne ſofa met veel drift om en om, en zeide: — Ik erinner mij den man zeer wel. Dit is in de daad kwaalijk beloond. Ik wilde u vraagen, Yagoube! wie u in zoodaanigen toeſtand herwaard bragt; en ik zie nu, dat ik het zelf was; maar, op het woord van eenen Muſelman, ik deed het niet opzetlijk; ik wist niet, dat gij ziek waart."

Mijne voeten baarden mij een zoo hevige pijn, dat ik bijna in flaauwte viel. Ik was niet in ſtaat om te antwoorden; en wijl omtrent mij twee fluweelen kuſſens op den vloer lagen, knielde ik op een derzelven, vermits ik niet wist, hoe de Bei het op zou vatten, bijaldien ik zitten ging. De Bei, zulks ziende, riep uit: „Wat is het? Wat doet gij?" Wijl ik bemerkte, dat hij in de meening was, als of ik een verzoek of klagt aan hem te doen had, wees ik hem mijne voeten, welke in de woestijn door het brandend zand en de ſteenen zoo bezeerd waren. Hij beval mij, dat ik, terſtond, op het kuſſen plaats zou neemen, en zeide: dat, hoe goed hij het ook met mij meende, het echter tot mijn nadeel uitviel. Ik antwoordde: dat ik zulks niet hoopte: mijne ſmerten waren nu weder voorbij, en ik was bereid, om zijne bevelen te hooren. —
„ Ik heb, hernam de Bey, u eene menigte vraagen te doen; gij hebt u jegens den ouden Ismaël, en mijne Christen dienstbooden zeer gunſtig betoond. Ik begeer te verneemen, of ik niet iets voor u kan doen; doch ik zie, dat het thans geen tijd daartoe is. Gaa

naar

naar huis en slaap, eet en drink, en wees onbezorgd, ik wil u weder laaten roepen. Mijn behuuwdvader is weg; maar door Gods genade ben ik hier in zijne plaats, en dat is genoeg." Ik boog mij en ging heen.

Vijf of zes persoonen deeden mij uitgeleide. Toen wij in het vertrek gekomen waren, in welk des Bey's krijgsknechten en bedienden de wacht hielden, verscheen 'er een zeer rijk gekleede slaaf, hebbende een mandje in de hand. Hij naderde mij, en zeide: „ Hier, Yagoube! zijn eenige vruchten voor u!" — In dit land maakt niet het geschenk zelf, maar de rang des persoons, van wien het komt, de waardij van hetzelve uit: want dit is een teken van vriendschap en bescherming, en de beste van alle verzekeringen. — De gebruiken deezer natie zeer wel kennende, nam ik 'er slechts een oranje-appel uit, en maakte eene diepe buiging jegens den persoon, die ze mij bragt. Maar dezelve luisterde mij zachtjes in: „ Tast maar op den bodem van het mandje; daar liggen de beste vruchten: alles behoort u toe; het komt van den Bei." Men zag de beurs zeer duidlijk. Zij was van karmozijnroode zijde, met goud doorwerkt. Ik nam ze daaruit, en vond ze niet geknoopt, of doorzigtig, gelijk de beurſen gemeenlijk bij ons zijn, maar gebreid als een kous. Daar was eene menigte zechijnen in. Ik kuste de beurs uit achting voor den zender, en zeide tot den jongen slaaf: „ Dit is in de daad de beste vrucht, naar den dunk der meeste lieden; maar voor mij is het een verbooden vrucht. Des Bey's bescherming en gunst is mij dierbaarer, dan duizend dergelijke beurſen."

De slaaf stond gantsch verbaasd: want den Tur-

ken komt niets ongelooflijker voor, dan dat iemand aangebooden geld weigeren kan aanteneemen. — Ik gaf de beurs met de grootſte dankbaarheid en ootmoedigheid te rug; en, dewijl de ſlaaf zag, dat ik niet overtehaalen was, om het geſchenk te aanvaarden; en het hem al te zonderling voorkwam, dat een bedelaar, gelijk de ſlaaven te Kairo, die water haalen en de trappen ſchuuren, gekleed, eene beurs met goud weigeren zou, leidde hij mij naar den Bei te rug, die nog op zijne ſofa zat, en een ſtuk atlas bezag. — Hij vroeg: — „Wat is dit? Wat beduidt dit?" — De ſlaaf ſprak lang Turksch met hem. Hierop lei hij het ſtuk atlas neer, wendde zich tot mij, en zeide: „Wat zal dit betekenen? Gij hebt zekerlijk geld van nooden: want gij zijt niet in uwe gewoone kleeding. Of is dit een gevolg van uwen hoogmoed?

Ik verzekerde hem, dat niemand in de waereld, dien hij geld gegeeven had, dankbaarer daarvoor kon zijn, dan ik voor zijn edelmoedig aanbod; maar dat de oorzaak, waarom ik in dit optooiſel voor hem verſcheen, hierin beſtond, wijl ik even te vooren eerst van het ſchip gekomen was, toen zijne lieden mij weggevoerd hadden; dat ik niet behoeftig was, en geen gebrek aan geld had; dat JULIAN *en* ROSA, een der voornaamſte huizen in Kairo, mij met zoo veel geld zouden voorzien, als ik begeerde; en dat ik, daarenboven, in dienſt van eenen koning was, die mij rijklijk ondersteunen zou, indien de nood het vereischte; wijl ik op zijn bevel reisde. — Indien dit het geval is, zeide de Bei, op eene zeer gedienſtige wijs: „Wat kan ik dan voor u doen?" Ik hervatte, dat ik iets wist, welk hij, en wel hij alleen, doen kon, bijaldien ik niet te veel vrijheid gebruikte, wanneer

neer ik het zeide. — „ Geenzins, antwoordde hij, ik wil het doen, wanneer ik kan; en wanneer ik niet kan, wil ik het u zeggen."

Ik bemerkte aan den Bei duidlijk, dat ik, sedert mijne weigering om zijn geschenk in geld aanteneemen, in zijne gedachten grootlijks gereezen was. Ik zeide, derhalve, dat ik veele braave, rijke en rechtschapen landlieden had, welke in Oostindie, daar mijn koning uitgebreide landbezittingen heeft, koophandel drijven; dat veelen derzelven te Djidda kwamen, en aldaar zwaare lasten moesten betaalen; dat zij, om bescherming te vinden, nog grooter geschenken den vorst, en zijnen bedienden moesten geeven; dat de Sjerif eerst onlangs deeze lasten verhoogd had; en dat 'er zoo veele knevelarijen geschiedden, dat de Engelschen op het punt stonden, om dien gantschen koophandel aldaar te verlaaten. — De hoerenzoon, zeide de Bei, betaalde daarvoor, toen ik te Mekka was. Een man, die achter mij stond, luisterde mij in 't oor: de Bei veroverde Mekka.

„ Wanneer, voer de Bei voort, uwe natie zoo braaf is, als gij voorgeeft, waarom schiet gij dan Djidda niet tot een' puinhoop? Hebt gij geene stukken kanon op uwe schepen?" — Ik antwoordde, dat alle onze schepen wel gewapend waren, en dat Djidda hun geen uur tegenstand zou kunnen bieden; maar, dat Djidda niet tot onze bezittingen behoorde; en ik voegde 'er nog bij, dat wij ons in landen, die aan vreemde vorsten toekwamen, zachtzinnig gedroegen, in vreede handelden, en ons nooit van geweld bedienden, voor dat men ons daartoe genoodzaakt had.

Maar,

Maar, „wat begeert gij dan van mij?" vroeg de Bei. — Ik zeide: — dat mijne landgenooten van meening waren, om, wanneer hij het hun vergunnen wilde, met hunne schepen, in plaats van naar Djidda te vaaren, integendeel te Suez te komen; dat zij daar van hem afhingen; en dat zij vertrouwden, dat, wanneer zij hunne beloften naar behooren vervulden, hij ook jegens hen zijn woord zou houden. — Hier van kunt en moogt gij verzekerd zijn, antwoordde de Bei. Maar dit alles strekt tot mijn voordeel: zeg mij nu, wat ik bijzonder voor u kan doen? — Niets, mijn Heer! zeide ik, dan uw woord mijnen landlieden te houden. Doch, ik voegde 'er nog bij, dat het nu te laat was, om alles af te doen. Ik wilde wederkomen, en ik hield het voor de grootste eer, welke een vorst mij ooit bewijzen kon, wanneer hij, op mijn verzoek, iets ten beste mijner landgenooten verordende.

De Bei liet vervolgens koffij binnen komen, beval zijnen lieden mij ten allen tijde den toegang tot hem te vergunnen, en liet, daarna, eenen *kaftan* brengen. — Deeze kaftan bestaat in een ruim kleed, welk zeer wijd is, en los om het lijf hangt, gelijk een zoo genaamde Japonsche rok; het is een geschenk van staatsij, en een teken van bijzondere genegenheid. — Dit plechtgewaad werd mij, over mijne andere kleederen, omgehangen; ik ging daarmede de trappen af, naar beneden, en werd door de omstanders met veel meer eerbewijs bejegend, dan toen ik kwam. De man was dezelve, maar de kaftan alleen maakte al het onderscheid. Vriend saratsj met zijn gespan, stond buiten aan de deur mij optewachten; hij had een muilëzel, ten einde

mij

mij met zijn gewoone gevolg weder naar mijne woning te geleiden.

Ik reed even zoo ſnel te rug, als ik gekomen was, maar thans zonder die verwelkomingen met de ſtokken, als de eerſtemaal, welken ik op mijne heupen nog gevoelde. De weegſchaal der hoflijkheid zonk nu ten mijnen voordeele. Om mij hunnen eerbied te betoonen, lieten zij, met hunne lange ſtokken, hunne baldaadigheid gevoelen aan allen, welken het ongeluk hadden van ons te ontmoeten. Eerst ſloegen zij hen met hunne lange ſtaven, en dan vroegen zij, waarom zij niet uit den weg weeken. — Alle mijne lieden in het klooster hielden mij reeds voor verlooren; of op zijn best meenden zij, dat ik mij naar eenen der Franſche kooplieden begeeven had, om daar te ſlaapen.

Naderhand was ik nog tweemaal bij Mahomet Bei Abou Dahab, en ſloot, geduurende dien tijd, ten beste der Engelſche kooplieden, in Bombai en Bengalen, een zeer voordeelig verdrag met deezen beſtierder van Egypte. In plaats van veertien ten honderd, en een onmaatig groot geſchenk, was de Bei met acht ten honderd, zonder eenig geſchenk, te vreede. Hij zond daarenboven den firman op zijne eigene kosten naar Mekka, met mijne brieven.

Veelligt maaken ſommigen mij eene tegenwerping, dat de handel over Suez en de landengte aldaar aan de Oostindiſche maatſchappij geen voordeel, maar integendeel veel meer ſchaade toebrengen zal. Ten minſte was dit het antwoord van Lord NORTH, toen ik hem voor de eerſtemaal na mijne terugkomst zag. — Ik wil geene beſliſſing daarover maaken; maar ik geef mijnen leezeren in be-

bedenking, of een waar liefhebber van zijn vaderland, ofschoon een bijzonder persoon, wanneer hij het in zijne magt heeft, onvermoeds, eene zoo gewigtige zaak, als deeze is, tot stand te brengen, niet verbonden is, zich van zoodaanige gelegenheid te bedienen, en het vervolgens aan die geenen, welke belang daarbij hebben, overtelaaten, of zij hun voordeel daarmede doen willen, dan niet.

Ik erinner mij, ergens, 't zij bij den abt PRÉVOT, of in MAILLETS beschrijving van Egypte, geleezen te hebben, dat de Franschen, in 't begin deezer eeuw, aan de regeering van Kairo groote geldsommen aangeboden hebben, enkel om haar te vergunnen, eene paketboot naar Suez te zenden, ten einde de brieven naar en van haare Oostindische volkplantingen over en weêr te brengen: doch het werd haar altijd geweigerd. — De Engelsche regeering en Oostindische maatschappij zijn thans in het bezit van dit voorrecht; en ik heb vernomen, dat men zoo wel in openbaare, als bijzondere gelegenheden bereids een voordeelig gebruik daarvan gemaakt heeft. —— Wijl ik in eene zoo blaakende gunst bij den voornaamen beheerscher van Egypte, Mahomet Abou Dahab, stond, hield ik het zeer ongevoeglijk en onbetaamlijk voor mij, om eene zaak in 't riet te laaten loopen, welke voor enkele personen zoo wel, als voor het beste des rijks zulke heerlijke uitzigten had. —— Ik verwachtte nooit eenigen dank of erkentlijkheid, 't zij openbaar, of van iemand in 't bijzonder, daar voor; en heb dien ook nooit ontvangen. (a) Ma-

(a) In het oorspronglijke werk van den heer BRUCE volgen hierop nog eenige stukken, te weeten:

1. Brief

Mahomet Abou Dahab ſtond op het punt om op te breeken, ten einde zijnen behuuwdvader Ali Bei ſlag te leveren. Om deeze reden oordeelde ik het niet raadzaam, langer in Kairo te blijven. Ik begaf mij dus voor de laatſte maal naar het paleis van den Bei, om affcheid van hem te neemen. Ik was nu volkomen te rug gekomen van den waan, om krijgsroem te verwerven; des hield hij te vergeefs bij mij aan, om hem naar het leger te verzel-

---

1. Brief van den heer BRUCE aan de kooplieden, welke van de Britſche volkplantingen in Bombai en Bengalen, naar de Roode zee handelen, gedagtekend Kairo den eerſten van Sprokkelmaand des jaars 1773.

2. Gedeelte van eenen Brief van denzelven aan de ſcheepskapiteins THORNHILL, THOMAS PRICE, en anderen, van de ſchepen, die op Dſjidda handelen.

3. Affchrift van het bevelſchrift der onderneemeren des koophandels op Suez, aan den heer JOHN SHAW, en den kapitein WILLIAM GREIG. En

4. Nog een afzonderlijke brief aan den kapitein GREIG.

De twee laatstgenoemde ſtukken zijn door CUDBERT THORNHILL, ROBERT HOLFORD en DAVID KILLICAN ondertekend.

Dewijl alle deeze ſtukken vrij uitvoerig, en echter voor den Nederduitſchen leezer niet belangrijk zijn; en men ook niet vernomen heeft, dat dezelve van eenig gevolg, zelfs niet voor den Engelſchen koophandel in Bombai of Bengalen, geweest zijn, heeft men deeze verkorting van het werk des heeren BRUCE, onnoodiger wijs, daar mede niet willen bezwaaren. *Aanm. des* NEDERD. UITG.

zellen. Ik ontſchuldigde mij op het beleefdſte, gaf vende ik hem alle blijken van dankbaarheid en toegeneegenheid jegens zijn' perſoon. — Ik zal zijne laatſte woorden nooit vergeeten: „Gij wilt dus niet met mij gaan, zeide hij, en een krijgsman zijn? Wat wilt gij te huis doen? Zijt gij een handelaar op Oostindie?" Ik antwoordde: neen! „Hebt gij geen ander beroep; hervatte hij, geen andere bezigheid, dan reizen?" Ik bevestigde, dat dit mijne voornaamſte bezigheid was. — Ten beſluite, liet hij nog een vleiend getuignis van zijnen behuuwdvader Ali Bei nopens mijne natie hierop volgen; waarna ik affcheid van hem nam, en heen ging.

Ik voorzag, dat het vertrek van Mahomet Bei het tijdſtip der grootſte verwarringen in Egypte zou zijn. Ik ſtelde des mijne reis naar Alexandrie geen dag langer uit, en kwam 'er zonder de minſte merkwaardige ontmoeting behouden aan.

Ik vond hier mijn ſchip in gereedheid. Den dag na mijne aankomst ging ik op de kaai wandelen, wanneer een aanzienlijk Turk, die mij zeer wel kende, mij in vertrouwen mededeelde, dat, volgens een algemeen gerucht, de krijgsheiren der beide Beis handgemeen waren geworden; dat die van Ali Bei gantschlijk verſlagen, en hij zelf daarbij gewond en gevangen genomen was. „Wij zijn goede vrienden, voegde hij 'er bij, en gij zijt een Christen. De verbindtenis van Ali Bei met de Ruſſen heeft den gemeenen hoop der Turken tegen alle Christenen ongemeen verbitterd. Wat baat u het verblijf van een paar dagen langer, vermits gij toch meent te vertrekken? Volg mijnen raad. Begeef u deezen namiddag aan boord. Maak, dat uw

uw ſcheepskapitein zijn ſchip voorbij den *Diamant* voor anker legge, ten einde buiten gevaar te zijn; dewijl 'er bedenklijke dingen op handen zijn." — De *Diamant*, waarvan mijn Turkſche vriend ſprak, is eene rots, terſtond voor de haven van Alexandrie, alwaar de ſchepen hunnen tol moeten betaalen. — Mijn kapitein was zoo reisvaardig, als ik. Het ſchip had hij naar de beſtemde plaats uitgebragt. Wijl het weêr zeer helder, en de wind volkomen gunſtig was, gingen wij nog dien zelven avond onder zeil: doch wij deeden zulks niet, dan nadat wij alvoorens het begin der onlusten in Alexandrie bemerkt hadden: want des avonds zagen wij eene menigte lichten ontſtoken, en hoorden ſnaphaanſchooten in de ſtad doen.

In onze vaart, kreeg ons ſchip, op de hoogte van Derna, daar ik eens ſchipbreuk geleeden had, niet verre van de kust, een lek. Wegens tegenwind maakten wij eene wending, en ſtuurden naar Cyprus. Terwijl het water in het ſchip zeer merklijk toenam, en wij een kabeltouw om den buik van hetzelve wilden ſpannen, ontdekten wij gelukkig het lek. In den volgenden nacht overviel ons een geweldige ſtorm, die echter den volgenden dag bedaarde.

Op deeze reis, werd ik zeer geplaagd door een' worm in mijn been, *gordius Medinenſis* genaamd. De kapitein kwam eens aan mijn bed, en zeide: „ Nu is de ſtorm voorbij. Wilt gij mij wel eene zaak zeggen. 't Is enkel nieuwsgierigheid. Ik wil ze niemand ontdekken. Hoe veel van die zaaken, zei hij met eenen beduidenden wenk, gij weet het wel, hebt gij aan boord?" — „ Als een eerlijk man, hervatte ik, ik weet niet, wat gij meent." —

„*Ces morts*, zeide hij, deeze lijken! Hoe veele hebt gij daarvan in deeze kasſen? In den voorleden nacht, wilden de matroozen ze allen over boord werpen." Ik ontkende zulks ernſtiglijk. „Hier zijn mijne ſleutels, liet ik 'er terſtond met veel nadruk op volgen; wanneer 'er nog een ſtorm mogt opſtaan, zoekt dan eene kas uit, in welke, naar uwe meening, een lijk mogt zijn, en opent dan de tweede. Wanneer gij in eene derzelven een lijk vindt, werpt ze dan allen over boord." — Ik noodzaakte hem, twee te openen, en dit was, geloof ik, een geluk voor mij: want bij Malta overviel ons weder een hevige ſtorm, doch die ons geene ſchaade deed. —

Eindelijk liepen wij, na eene vaart van drie weeken, behouden in de haven van Marſeille binnen.

NEGENDE BOEK,

OF

AANHANGSEL,

VAN

JAMES BRUCE'S

REIS

TOT ONTDEKKING DER NIJLBRONNEN,

VERKORT.

BEHELZENDE:

UITGELEEZEN PROEVEN TOT DE NATUURLIJKE HISTORIE, OP DE REIS, IN EGYPTE, ARABIE, ABYSSINIE EN NUBIE VERSAMELD.

INLEIDING.

De reisbeschrijvers laaten zich over zaaken, tot de natuurlijke historie der landen, welken zij bezocht hebben, behoorende, gemeenlijk ook meer

of min breedvoerig uit. Doch meestal doen zij dit op eene zoo ongevoeglijke wijs, dat zij, in hun reisverhaal, op de plaats, daar zij eenige merkwaardigheden der natuurlijke historie gevonden hebben, de beschrijving daarvan inlasschen. Wie, die den verdienstlijken TOURNEFORT ooit geleezen heeft, heeft het onaangenaame hiervan niet ondervonden? Niet zelden gebeurt het, dat hij, een fraaie beschrijving van de kunsten en weetenschappen der oude Grieken, een schilderachtig verhaal der bouwvallen van Korinthe, Athene, Epheze geleezen hebbende, terstond daarop eene brandnetel, eene narcisse, in de oogen van eenen liefhebber der planten, even zoo merkwaardig, zoo niet merkwaardiger, kunstmaatig beschreeven vindt, offschoon eene menigte der gewoone leezers onverschillig daarbij blijft.

Om dit onaangenaame te mijden heb ik, al wat tot de natuurlijke historie behoort, in een Aanhangsel bij elkander gevoegd, en dus de natuurkenners van de moeite bevrijd, om, ten einde de verhandeling van een onderwerp uit de natuurkunde te vinden, het geheele werk te doorbladeren.

Uit het rijk der planten heb ik, voornaamlijk, de zulken verkooren, welken de Ouden, als belangrijke voorwerpen, omstandig hebben beschreeven; doch die, sedert, door den samenloop van verscheidene omstandigheden, zoo onbekend zijn geworden, dat men haar aanweezen zelfs in twijfel-

fel trekt. De juiste bestemming van veelen derzelven is tot verstand der oude schrijveren onontbeerlijk.

In de tweede plaats, vestig ik mijne aandacht op zoodaanige planten, die in de heelkunst, in manufaktuuren, enz. een beproefde nuttigheid hebben, of in sommige gewesten tot voedsel voor menschen gebruikt worden.

Laatstlijk, handel ik van die gewassen, waarvan noch het geslacht, noch de soort tot hiertoe bekend was. Doch in dit vak ben ik zeer spaarzaam; wijl 'er daaglijks nieuwe ontdekkingen gedaan worden. —— Nog moet ik aanmerken, dat ik meer houd van de goede tekening eener plant, dan van honderd gedroogde kruidboeken.

Daarop laat ik de viervoetige dieren en vogels volgen. Onder deezen geef ik den voorrang aan die geenen, welke in de Heilige Schrift voorkomen. Eene wet: gij zult dit dier, deezen vogel niet eeten, is onnut, zoo lang men niet weet, wat voor een dier of vogel het is. Schoon veele geleerden met vrucht in dit vak gearbeid hebben, is 'er echter nog veel overgebleeven. Dikwijls was het 't geval, dat de geleerden, die de taal der Schrift verstonden, niet reisden, en dus de dieren in Palestina of Arabie niet zagen; maar dat integendeel die geenen, welke die landen bereisden, de grondtaal der Heilige Schrift niet verstonden. Het was steeds mijn wensch, het voorrecht van deeze beide

vereischten te bezitten, en 'er mijn voordeel mede te doen.

Ten aanzien der visschen ben ik zeer vlijtig geweest. Ik bezit meer dan drie honderd artikels, enkel uit den Arabischen zeeboezem. Ik heb 'er slechts weinigen uitgezocht; die geenen, naamlijk, welke, eertijds, met den handel op de Roode zee in verbindtenis stonden, en op de oude schrijvers betrekking hebben.

Eer ik mijne inleiding sluit, moet ik 'er nog een woordje nopens de planten van Egypte bijvoegen.

Wijl Egypte, naar het gevoelen van sommigen, een geschenk van den Nijl is, zou men 'er ook eene menigte vreemde planten verwacht hebben. Doch het tegendeel is het geval. Egypte kan noch boomen, noch struiken, noch planten, als zijn bijzonder eigendom, opwijzen. Zij zijn allen uit Syrie, Arabie, Afrika en Oostindie overgebragt, en kunnen zich bezwaarlijk aan het water, welk het land vijf maanden lang bedekt, gewennen. — Veele van de uitheemsche planten, in verscheiden tijden, naar Egypte overgebragt, werden 'er met moeite aangekweekt op plaatsen, door kunst verhoogd, en tot tuinen ingericht. — Onder de oudste ingevoerde planten is, zekerlijk, de Pharao's vijgeboom, *sycomorus*, bij de Arabiers *dsjumetz* genaamd. Wegens zijne grootte was hij van het beste nut, om van zijne planken de verbaazende

me-

menigte mumiënkasſen te maaken, waartoe dit hout, wegens zijne ligtheid, alleenlijk gebruikt werd. Ook meenden de oude Egyptenaars, dat het der verrotting niet onderhevig was. Doch ik houd het voor eene inbeelding, en heb het ook in de daad ondervonden. — Zijne eigenlijke groeiplaats is in de laage warme landſtreek tuſſchen de Roode zee en de bergen van Abyſſinie. Men vindt ze ook in Syrie, en bij Sidon, maar niet zoo groot. In Arabie tieren zij, uit gebrek aan vochtigheid, niet.

Alle andere voortbrengſelen van het plantenrijk in Egypte zijn van het eene jaar tot het andere zeer afwisſelende. Wij vinden ze bij PROSPER ALPINUS. Op zijn woord, zoeken wij ze in Egypte, maar wij treffen ze 'er niet meer aan; maar wel in Nubie, Abyſſinie, en Gelukkig Arabie. — Dus verdient zijn werk den naam eener verſameling van Egyptiſche boomen en planten geenzins. Het behelst veel meer bijdragen tot de natuurlijke historie van Syrie, Arabie, Nubie, Perſie, Malabar en Indostan. Bij mijne aanweezigheid in Egypte, kon ik 'er nog maar zeven ſoorten van uitvinden.

De papierplant is een ſterk bewijs daarvan, en een voorbeeld der groote veranderingen, welke deeze onderwerpen, ſedert eenige eeuwen, ondergaan hebben. Deeze plant was, eertijds, als de bewaardſter en voortplantſter der geleerdheid. Zelfs werd zij een voedſel voor de menſchen. Intus-

schen twist men 'er hedendaags nog om, wat het eigenlijk voor eene plant was, en of zij nog in Egypte gevonden wordt, dan niet. — De beroemde JOSEPH BANKS heeft mij verzekerd, dat hij deeze plant slechts volgens een gebrekkige tekening kende, en nooit een recht begrip daarvan gehad had, voor dat ik hem eene daarvan gaf.

EERSTE AFDEELING.

Van ſommige BOOMEN, HEESTERS *en* PLANTEN.

I.

De PAPIERPLANT, *Papyrus.*

De *papierplant* was in Egypte vroegtijdig bekend. Volgens HORUS APOLLO, ſtelden de Egyptenaars, om hunne oudheid uittedrukken, in eenen bundel papierplanten een zinbeeld voor van het voedſel, waar mede zij, eertijds, eer nog de tarw bij hen bekend was, zich geneerden. — Intuſſchen vermoed ik, dat zij een ander gewas daartoe gebruikten: want, ſchoon zij het zoete ſap uit den wortel deezer plant zoogen, gelijk zij nog doen; blijkt het echter niet, dat zij een deel deezer plant tot voedſel gebruikten, of nog gebruiken. Maar van de *enſete* konden zij zich, voor de invoering der tarw, tot brood bediend hebben, gelijk in verſcheidene provincien nog heden geſchiedt.

Naar mijne gedachten is deeze plant vroegtijdig uit Ethiopie herwaard gebragt, en terſtond, na het ophouden der beeldſpraaken, in Opper-Egypte in gebruik gekomen, en het eerſte papier aldaar, of in Saide, daarvan gemaakt. Sais is Opper-Egypte, en de Saitiſche taal ſchijnt de oudſte bekende taal in Egypte te zijn. — Ik geloof niet, dat deeze plant in, of dicht aan den Nijl inheemsch geweest is. Haar bloemkop is te zwaar, en in een vlak land, aan den wind te zeer bloot geſteld. De halm is dun en zwak en ook te lang, en de wortels te kort, om den wind en ſtroom tegen te ſtaan. PLINIUS, die deeze plant wel gekend ſchijnt te hebben, zegt nergens, dat zij in den Nijl zelven, maar wel in de afgeleide griften groeide. Ook vond ik ze in Opper-Egypte en Abyſſinie nergens in het bed eens ſtrooms, maar altijd ſlechts in een riviertje, dat uit een meir voortkwam, of daarin vloeide, of in een' ſtaanden waterpoel, of op plaatſen, daar het water niet boven eene el diep was.

Ook in Syrie vond ik deeze plant, in den Jordaan, tusſchen de oude ſtad Paneas en de zee van Tiberias, aan de linkerhand der zoogenaamde brug der zoonen van JAKOB. De rivier was toen twee voeten en negen duimen diep. — Volgens GUILANDINUS groeit zij ook omtrent de ſamenvloeijing van den Tiger en Euphraat.

Wanneer zij in Aſie en Griekenland is bekend geworden, kan men niet met zekerheid beſtemmen. — Na de verovering van Egypte door Alexander, en de ſtichting van Alexandrie, breidde de papierplant, of het papier, daarvan gemaakt, zich met den Egyptiſchen handel, wijd en zijd uit.

Het

Het werd nu het eenig middel om 'er op te ſchrijven. Overal ontſtond begeerte, om boeken te verſamelen, en bibliotheeken aanteleggen, waarvan ARISTOTELES het eerſte voorbeeld gegeeven had. De Ptolemeusſen en de koningen van Pergamus ſtreeden, wie de grootſte verſameling bij een zou brengen. De eerſten waren in het bezit der papierplant. De anderen zochten ze heimlijk aantekweeken. EUMENES, koning van Pergamus, deed alle moeite, om de vervaardiging van pergament tot volkomenheid te brengen: want het ſchrijven op huiden, of pergament, was veel ouder, dan eenige ſtad of ſtaat in Griekenland, en waarſchijnlijk reeds in gebruik, eer Griekenland bewoond werd. Men zie JOSEPHUS (*a*).

De Ouden verdeelden de plant in drie deelen; naamlijk: de kroon; het benedenſte houtachtig gedeelte, met den wortel; en het middenſte. Ieder had zijn bijzonder nut. Het eerſte met het bloeiſel diende, om de tempels, de beelden hunner Godheden en de kruinen van mannen van verdienſte te verſieren. PLINIUS (*b*), en Plutarchus (*c*). Ook werden 'er ſcheepstouwen van gemaakt; en men gebruikte ze, insgelijks, om de voegen of naaden der ſchepen dicht te ſtoppen, en ze vervolgens te bepekken. —— Volgens het verhaal van PLINIUS (*d*), bediende men zich van de geheele plant, om booten te vervaardigen. De kiel was van akacien-

(*a*) *Ant. Libr.* XII.
(*b*) *Hist. Nat.* XIII. 11.
(*c*) *In Ageſilao.*
(*d*) *L. c.*

cienhout. De papierplanten werden eerst ſamengenaaid, aan de voor- en achterſtevens ſamengevoegd, en dan de einden der planten vast gebonden. In Abyſſinie worden nog geene andere booten gebruikt. Zoodaanige boot heet *tankoa*. — De wortel, welke veel zoet ſap behelst, werd gekaauwd, eer hij hard werd. Dit verhaalt DIOSCORIDES, en het is nog hedendaags in Abyſſinie gebruiklijk.

Wegens het gebrek aan hout in Egypte, werd het onderſte gedeelte der plant tot bekers en allerlei noodig huisraad gebruikt. Buiten twijfel werd ook de band, tot het inbinden der bladen, van het houtachtig gedeelte der plant gemaakt; 't welk door ANACREON bevestigd wordt.

In een groot en zeer volkomen handſchrift, welk ik bezit, en welk bij Thebe gevonden werd, zijn de borden van den wortel der papierplant, eerst met groover ſtukken papier, en dan met leer, gelijk het tegenwoordig geſchiedt, overtrokken. Het formaat is omtrent klein folio. De letters zijn lijvig, groot, zwart, en, naar allen ſchijn, met riet geſchreeven, gelijk nog in Egypte en Abyſſinie gebruiklijk is. Het is aan beide zijden beſchreeven, en kon niet, gelijk pergament, opgerold worden; ook was de ſtof, nadat zij eens droog was, te broosch, dan dat zij dit, zonder te breeken, had kunnen verduuren. — De Ethiopiërs ſchrijven op pergament, maar hunne boeken hebben hetzelve formaat, als de onze. De buitenſte band is van hout, met leer overtrokken.

Men heeft over de wijs, op welke dit papier ver-

vervaardigd werd, lang getwist. PLINIUS (e) beſchrijft ze taamlijk uitvoerig. Hoofdzaaklijk komt het hier op uit: — het dikſte gedeelte des ſtengels werd midden doorgeſneeden, en de huid tusſchen het hout en de bast afgetrokken, en in tweeën geſcheiden. Deeze huid, vierkant gemaakt, werd op een gladde tafel gelegd, en op die lengte, welke het blad hebben zou, afgeſneeden. De ſtreepen, dus beſnoeid, werden met een ſmal randje over elkander bevestigd, en dan ſoortgelijke ſtukken dwars daar over gelegd, die zoo lang, als de eerſten breed waren. Mijn boek is elf en een' halven duim lang, en zeven duimen breed. Terwijl deeze ſtreepen nog vochtig waren, werden zij door middel van een gewigt geperst, en in de zon gedroogd.

PLINIUS meende, op de aangehaalde plaats, dat het Nijlwater gomachtige kracht bezat, om deeze ſtreepen te ſamen te lijmen. Doch hierin dwaalde hij. Het water des Nijls heeft deeze eigenſchap niet. Met gekookt water gelukte het niet. Het papier werd altijd grof. Papier, met Nijlwater, dat men had laaten zinken, bereid, viel ſomtijds zeer goed uit, ſchoon het beste altijd dik en zwaar, en gedroogd zijnde, ſtijf en nooit wit was; ook kon het geenen hamerſlag doorſtaan. In mijn boek vond ik ook geen ſpoor van eenen hamer. Wanneer dit gedaan werd, moest het geſchieden, als de ſtreepen gedroogd, en eer zij in orde geſchikt werden.

Ik

(e) *L. c. XI. 12.*

Ik heb, zoo wel in Abysſinie, als in Egypte, tot proeven verſcheiden ſtukken van dit papier gemaakt. Het ſchijnt mij toe, dat de ſuiker, of het zoete vocht, waarmede de geheele plant bezwangerd is, voor die ſtof moet gehouden worden, welke de ſamenkleeving deezer deeltjes veroorzaakt, en dat het water alleenlijk daartoe dient, om dezelve optelosſen, en op eenen gelijken voet te brengen. — Het ſcheen van goed gevolg te zijn, wanneer men aan de gemelde huid dezelve ligging wedergaf, die zij voor de deeling gehad had, naamlijk: dat de binnenzijden op elkander gelegd wierden. Men plaatst altijd de eene ſtreep in de lengte, en de andere dwars, dekt ze daarna met een dun dekſel van den band van een boek, en legt 'er een zwaar gewigt op.

De oude Egyptenaars, die vijanden van alle nieuwigheden waren, namen, voor zoo veel ik weet, niets zoo greetig en algemeen aan, als het papier. Doch zij hebben 'er geene groote vorderingen in gemaakt, voor dat het land in de magt der Romeinen kwam. — Gelijk de tijd der uitvinding van dit plantpapier onzeker is, zoo weet men ook niet beſtemd, wanneer het in onbruik geraakt is. EUSTATHIUS zegt, dat men in zijnen tijd, omtrent het jaar 1070 heeft opgehouden, zich van dit papier te bedienen. MABILLON zoekt te bewijzen, dat 'er in de elfde eeuw nog Pauslijke bullen op geſchreeven zijn.

De geheele plant heeft, gelijk PLINIUS wel zegt, de gedaante van eenen *thyrſus*, of zoodaanigen ſtaf, als die geenen gebruikten, welke het Bacchusfeest vierden. De kop beſtaat uit eene me-

nig-

nigte grasvormige ſteelen, ter lengte van eenen v.
Omtrent de helft der lengte deelt zich ieder ſt.
in vier anderen, en uit dit verdeelingspunt groeie
even zoo veele blaadjes voort. De knop gelijkt
naar een tarwen-air, maar is eigenlijk een weeke,
zachte, brooſche ſchaal. De bloeiſels groeien beurt-
ling in den ſteel.

PLINIUS zegt, dat de plant geen zaad draagt. Doch dit is een misſlag. De gedaante van het bloeiſel toont, dat het gemaakt is, om zich tot een enkel zaadkorrel te vormen. Omdat de Schepper der natuur een zoo hooge ſtandplaats daaraan gegeeven heeft, is het, om tegen den wind beveiligd te zijn, in een zeker bekleedſel opgeſloten. Om dezelve reden, ſtaat ook het onderſte gedeelte der ſteeltjes in een koker van vier holronde bladen, welke ze dicht bij elkander houden.

De ſteel is helder groen. Hij is onder aan het dikst, en loopt boven dun uit. Als eene bijzonderheid merkt men aan, dat deszelfs gedaante driehoekig is, welke in den ſtroom der Jordaan zoo geplaatst was, dat de ſpitſe hoek tegen den ſtroom gekeerd was.

De plant heeft maar éénen grooten en ſterken wortel. PLINIUS geeft 'er de dikte van eenen mansarm aan. Tegenwoordig is hij merklijk kleiner. In het midden is de zelfſtandigheid des wortels zoo vast, dat zij zich op de draaibank vrij goed laat bearbeiden. Midden uit den langen wortel ſchiet de ſteel rechthoekig voort, zoodat beiden omgekeerd eene T voorſtellen. Aan iedere zijde des wortels gaan kleine worteltjes loodrecht in den grond, om de plant overend te houden. — Het onderſte gedeel-

elfe des ſteels is, ter hoogte van twee voeten, met lange, holle, zwaardvormige geele of donkerbruine bladen, bij wijze van ſchubben, bedekt, die den voet der plant bevestigen. Ik vermoed, dat de ſteel bij deeze bladen werd afgeſneeden.

Eertijds groeide de geheele plant vijftien voeten hoog. Doch thans vindt men ze niet meer van die hoogte. Ik erinner mij niet, eene gezien te hebben, die meer dan tien voeten lang was. Dit onderſcheid ontſtaat veelligt hieruit, wijl men ze tegenwoordig wild en dicht bij elkander laat groeien, zonder ze te kweeken. Daar integendeel de oude Egyptenaars dezelve, volgens HERODOTUS, jaarlijks afſneeden, en met een bijzondere zorgvuldigheid behandelden.

De kop of kroon ſtaat niet recht op, maar hangt een weinig zijdwaard, gelijk het, wegens zijne grootte, in heete landen, daar deeze plant groeit, niet anders zijn kan. In alle zulke luchtſtreeken heerscht altijd een zeker wind, die het ſterkst en aanhoudenst is, en aan de boomen en planten met zwaare koppen eene helling geeft, welke aan de luchtſtreek, waaruit die wind blaast, tegengeſteld is.

In Egypte heet deeze plant *el berdi*, 't welk in het Arabisch geene betekenis heeft. Ik houd het voor een oud Egyptisch woord. De heer ADANSON, een kundig man, heeft mij verzekerd, dat zij in Syrie *babier* heet, welk woord met den naam *papyrus*, *papier*, groote overeenkomst heeft.

II.

II.

BALESSAN, *of de* BALSEMBOOM.

De groote waardij, die de Oosterlingen aan het voortbrengsel van deezen boom geeven, is reeds in de vroegste tijden bekend geweest. De handel met balsem is zoo oud, als de Oostindische peperhandel. De Ismaëlitische kooplieden bragten, buiten twijfel, ook balsem naar Egypte.

STRABO geeft ons de volgende beschrijving van zijn vaderland. „ De Sabeërs, een zeer talrijk volk, bewoonen een gelukkig land. Bij hen groeit wierook, myrrhe en kaneel, en aan de kust, dat is, omtrent Saba, ook de balsemboom." — Zijn vaderland is onder de myrrhenboomen achter Azab, langs de kust, tot aan de straat Babelmandeb. Hij wordt omtrent veertien voeten hoog, gelijk de koffijboom, en groeit gewillig, zonder veel aankweeking. Hij levert het gewoone timmerhout, en ook de brandstof, in het land. Hij is reeds, vroegtijdig, naar het zuidlijk gedeelte van Gelukkig Arabie, tegenover Azab, verplant. De hooge, bergachtige streeken van Arabie, daar het water bevriest, waren te koud voor dit gewas.

De eerste planting, die gelukte, schijnt te *Petra*, de oude hoofdstad van Arabie, hedendaags *Beder*, of *Beder-Hunein* genaamd, aangelegd geweest te zijn. — JOSEPHUS meldt (*f*), dat de koningin van

(*f*) *Ant. Jud.* V.

van SCHEBA, behalve andere geſchenken, ook een balſemboom aan SALOMO bragt, die een liefhebber van planten, en zeer bekwaam was, om ze te beſchrijven. Deeze ſchijnt hier zoo wel voortgekomen te zijn, dat zelfs zijn oorſpronglijke groeiplaats eenigzins daardoor in vergetelheid geraakt is.

Intusſchen weeten wij uit de Heilige Schrift (*g*), dat, wel duizend jaaren voor de komst der gemelde koningin te Jeruſalem, de balſem reeds een aanzienlijk gedeelte des koophandels van Gilead heeft uitgemaakt. —— THEOPHRASTUS, PLINIUS en andere oude ſchrijvers zeggen eenpaarig, dat deeze balſem, aan welken men boven alle ſoorten van deeze waaren de voorkeur geeft, alleen uit Judea kwam. — Sedert de onlusten, door MOHAMMED in Arabie verwekt, levert dat land thans geene aanmerklijke hoeveelheid van balſem meer op. In Judea groeide hij voornaamlijk in den koninglijken tuin te Jericho. PROSPER ALPINUS verhaalt, dat zeker ſtadhouder van Kairo, in het jaar 1519, veertig planten uit Arabie liet brengen, in den tuin van Mattareah planten, en aldaar zorgvuldig aankweeken. Des niettegenſtaande moest men 'er geſtaadig nieuwe boomen inzetten. BELLONIUS bericht, dat 'er, ten zijnen tijde, nog tien planten voorhanden waren geweest. Doch tegenwoordig is 'er geene meer te vinden. Toen ik Kairo bezocht, ben ik 'er tweemaal geweest, doch heb 'er geen' balſemboom gezien. Maar in mijnen tijd leefden 'er nog verſcheiden Christenen in Kairo,

(*g*) *Gen.* XXXVII: 25.

ro, die zich erinnerden, aldaar zoodaanigen boom beſchouwd te hebben.

De Ouden onderſcheidden drieërleie voortbrengſelen des balſembooms. Het eerſte was het *opobalſamum*, of het ſap des balſems, welk het fijnſte was, en uit het groene ſap van de kern der vrucht bereid werd. Het tweede was het *carpobalſamum*, dat uit de rijpe vrucht geperst werd. En het derde, het *xylobalſamum*, was het ſlechtſte; het werd uit het ſap, uit de jonge takken geperst, gekookt, en was roodachtig van kleur. — Deeze takjes worden nog, jaarlijks, ingeſameld, en, in kleine bundels gebonden, naar Venetie gebragt, daar men ze tot vervaardiging van het vermaarde Venetiaanſche theriaak gebruikt. — Doch de grootſte menigte van deezen balſem wordt nu nog, gelijk eertijds, door inſnijding in den boom zelven gewonnen.

TACITUS beuzelt, dat de boom op de nadering van ijzer ſiddert, en de opening derhalve met elpenbeen, glas of ſteen moet gemaakt worden. Hoe juister en zindelijker de inſnijding gemaakt wordt, hoe beter de balſem vloeit. Thans wordt zij met eene bijl gemaakt; en waarſchijnlijk deed men al lang zoo, in dien tijd, wanneer het ſap het vloeibaarst is, dat is, in Hooi-, Oogst- en Herſstmaand (*h*). Het wordt in een' aarden pot opgevan-

(*h*) Dit bericht aangaande de wijs, op welke de balſem ingeſameld wordt, verſchilt zeer veel van die, welke D. REINEGGS, volgens de *ſchriften der Berl. Geſellſch. Naturf. Freunde*; *B.* III. *f.* 404, daarvan mededeelt; naar welke de

vangen, en daaglijks daaruit in eenen grooter overgeſtort, die dicht toegeſtopt wordt. De Arabiers *Harb* zijn 'er de voornaamſte eigenaars van.

Somtijds hoort men ook van een witte ſoort, *balſem van Mekka* genaamd, door de karavaanen aangebragt; of ook van zoogenaamden *balſem van Judea*. Doch deeze zijn vervalschte balſems. De balſem van Judea, die ten tijde van GALENUS nog voorhanden was, is ſedert lang niet meer te vinden.

Toen SELIM, 1516, Egypte en Arabie veroverde, beval hij, dat 'er jaarlijks drie ponden van naar Konſtantinopel; één pond aan den ſtadhouder van Kairo; één aan den Emir Hadſje, en nog aan eenige anderen iets moest gezonden worden; 't welk nog geſchiedt. Het overige wordt verkocht, en door de pachters grootlijks vervalscht.

De Ouden hebben deeze plant veelligt nooit gezien. Hierom beſchrijven zij ze zoo verſcheidenlijk. Sommigen maaken 'er een boom, anderen eene heester, en anderen zelfs eene plant van. PROSPER ALPINUS vermeerdert de dwaalingen der Ouden nog, wijl hij zegt: dat het eene ſoort van wijnſtok is. Zijne afbeelding is ſlecht. — Verſcheidene omſtandigheden hebben aanleiding gegee-

balſem, naamlijk, met de nagels, welken men ten dien einde lang laat groeien, van de bladen afgekrabt wordt. *Aant. van profeſſor* GMELIN, volgens het aanh. bij de meergem. *verkorting van het werk van den heer* BRUCE *door* J. J. VOLKMAN, *p.* 48.

geeven, om te twijfelen, of niet, geduurende de Mohammedaanſche onlusten, de plant zo in Judea als in Arabie gantschlijk uitgeroeid was. Daarover ontſtond twist tusſchen de Venetiaanen en de Romeinen, of de ſpecerijen, welke de eerſten tot vervaardiging van hunnen theriaak gebruikten, het echte *opobalſamum* was? De paus liet de zaak in Egypte onderzoeken, en beſliste den twist ten voordeele der Venetiaanen.

In den jaare 1643, gaf VESLINGIUS, te Padua, een uitvoerige en zeer geleerde verhandeling uit, waarin hij de gemelde zaak grondig onderzocht. Zonder mij in het verſchil in te laaten, zal ik kortlijk de eigenſchappen van den *opobalſamum* beſchrijven.

De *opobalſamum*, of het ſap, welk uit den balſemboom vloeit, heeft, wanneer het uit de inſnijding in de fles opgevangen wordt, een ligtgeele kleur; het ſap ziet 'er troebel uit, en heeft eenen witachtigen ſchijn, veelligt van de luchtbolletjes, die zich bij de eerſte gisting daarin ontdekken. Als het gezet is, wordt het ſap klaar, en verliest het melkachtige, welk het bij de eerſte uitvloeijing uit den boom had. Het heeft dan eene honigkleur, en ſchijnt dikker en zwaarder, dan in den beginne. Wanneer men den balſem vier jaaren bewaart, neemt hij eene goudgeele kleur aan. Die geen, welken ik, in 1768, van den Kadi van Medina ten geſchenk ontving, is nog donkerder geworden, en gelijkt naar den geelſten honig. Voorts is hij volkomen vloeibaar, en heeft weinig van zijnen ſmaak, reuk en gewigt verlooren. —— De reuk is in 't eerst ſterk, zeer bijtend, en veroorzaakt in den neus dezelve uitwerking, als de vlugtige zouten

den, wanneer men dezelven ſchielijk in den neus ophaalt. Zoo lang de balſem versch is, behoudt hij deeze eigenſchap; maar hij verliest dezelve ras, wanneer men de fles niet zorgvuldig geſlooten houdt; en veelligt vervliegt zij nog door den tijd bij alle zorgvuldigheid.

Wanneer hij zuiver en versch is, wordt hij ligt in water ontbonden. Valt hij op wollen ſtof, dan laat hij zich gemaklijk uitwasſchen, zonder vlek natelaaten. Hij heeft een' ſcherpen, ſterken en bijtenden ſmaak. — De Arabiers gebruiken deezen balſem bij alle pijn in de maag en de ingewanden; zij houden dien ook voor een krachtig middel tegen de verrotting, en voor een behoedmiddel tegen de pest. — Deeze eigenſchappen heeft hij, misſchien, met verſcheidene ſoorten van balſem uit de nieuwe waereld gemeen, als, bij voorbeeld, met den balſem van Tolu, van Peru, enz. — Voornaamlijk wordt hij van de vrouwen tot blanketſel gebruikt, en hooggeſchat. Hierom is hij nog in het Oosten zeer geacht. Nadat door een laauw bad de zweetgaatjes geopend zijn, laaten zij zich met een weinigje van deezen balſem beſmeeren, om haare ſchoonheid en jeugdigheid te behouden.

Volgens een naauwkeurig onderzoek van twee ſchoone balſemboomen uit Beder Hunein, kan ik 'er de volgende echte beſchrijving van geeven:

De ſtam was, van den grond af, tot daar de takken beginnen, vijf voeten en twee duimen lang (*i*), en

(*i*) FORSKAL noemt hem ook, in zijne *Flora Ægyptiaco-Arabica*, p. 79, een' boom van middelmaatige hoogte;

en hield, daar hij het dikst was, omtrent vijf duimen in de middellijn. Het hout was ligt, en gantsch niet vast of dicht, en dus niet bekwaam om gepolijst te worden. De bast was glad, blaauwachtig wit, gelijk de ſtam van eenen welgroeienden, gezonden kersſenboom, welks ſtam maar half zoo dik is (*k*); doch de bast is ook ten deele roodachtig bruin. — De kroon is van boven platachtig, of neergedrukt (*l*), gelijk bij boomen, die aan ſneeuwbuien of de zeelucht blootgeſteld zijn; waardoor de boomen een kreupelachtig aanzien bekomen (*m*). Ook is de boom ſchraal van loof voorzien.

---

te; REINEGGS, *l. c.*, eene heester; waarmede de tweede tekening van onzen ſchrijver meer overeenſtemt GMELIN, *l. c. p.* 50.

(*k*) GLEDITSCH beſchrijft dien, in de *Schriften der Berlin. geſellſ. u. ſ. w. l. c. p.* 119, als bruinrood; en FORSKAL, aschgraauw. GMELIN, *l. c.*

(*l*) GLEDITSCH vond dien ook aan de jonger takken knobbelachtig en opgereeten, *l. c.*

(*m*) Ook FORSKAL zegt, *l. c. p.* 79, dat zijne takken uit elkander geſpreid zijn. De tekening van den heer BRUCE komt daarmede overeen; maar ten aanzien der bladen wijkt zij van alle de beſchrijvingen des balſembooms, die mij bekend zijn, af: want geene heeft deels drievouwige, deels eenvouwige gevederde bladen. Bij de ſoorten, welken FORSKAL, *l. c. p.* 79, 80, beſchrijft, zijn zij altijd drievouwig; bij die geenen, welken GLEDITSCH onderzocht, *l. c.*, naar de tekening dubbel gevederd, volgens zijne beſchrijving, *p.* 120, nu eens enkel drievouwig, dan eens enkel gevederd. Volgens LINNÆUS, zijn zij, aan den balſemboom van Gilead, drie-

zien. De bloesfems zijn, gelijk die van de akacia, wit en rond; doch, in plaats van ééne, hangen drie bloemen aan drie fteelen. Twee van deeze bloemen vallen af, en laaten maar een enkele vrucht over. Deeze bloemen verfchijnen aan de fcheuten, die maar één jaar oud, roodachtig van kleur, en taaier dan het oude hout zijn. Deeze worden afgefneeden, en in kleine bundels naar Venetie gezonden, alwaar zij gekneusd worden. Daarna haalt men 'er, door middel van vuur, fap uit, welk tot de theriaak gebruikt wordt. Eertijds werd het *xylobalfamum* daaruit gemaakt.

PLINIUS verhaalt, dat onder deeze balfemboomen

---

vouwig, aan dien van Mekka gevederd. Zouden deeze allen, 't geen naauwlijks waarfchijnlijk is, onderfcheidene foorten zijn?

In de befchrijving der bloesfems en vruchten, heeft BRUCE zich zeer kort uitgedrukt; en juist daar had hij den liefhebber der natuurkunde en den arts eenen weezenlijken dienst kunnen doen, indien hij uitvoeriger en naauwkeuriger daaromtrent geweest was; daar zij nu, wanneer zij de befchrijvingen van LINNÆUS, FORSKAL en GLEDITSCH met elkander vergelijken, onzeker blijven, van welke der befchreevene planten de kostbaare balfem komt, dan of hij van meer foorten ingefameld wordt. Dat iedere bloem haaren eigen fteel heeft, melden GLEDITSCH, *l. c. p.* 120, van zijne eene foort; FORSKAL, *l. c. p.* 79; en van zijnen balfemboom van Gilead LINNÆUS; dat zij altijd bij drieën hangen, waarvan twee afvallen, fchrijft niemand, behalve BRUCE. Integendeel zegt LINNÆUS van de balfemplant van Gilead, dat haare bloemfteelen enkel ftaan. GMELIN, *l. c. p.* 50, 51.

men veele adders gevonden wierden. Ik heb 'er zeer zorgvuldig onderzoek naar gedaan, en men heeft mij ook, zoo te Yambo, als te Dſjidda, ſommigen gezonden, welken ik, in het vervolg, beſchrijven zal.

III.

SASSA, MYRRHE *en* OPOCALPASUM.

Toen ik mij aan de grenzen van het land der Troglodyten ophield, wendde ik alle moeite aan, om takken en ſchorſen van den myrrhenboom te bekomen, ten einde eene beſchrijving en tekening daarvan te maaken. Doch alle mijne poogingen waren vergeefsch.

Terwijl ik hiermede bezig was, bragten mij de Wilden, welken ik daarom verzocht en daartoe opgewekt had, alle ſoorten van gom, welken zij maar vinden konden, benevens de takken en ſchorſen, waarop zij voortgebragt waren. — Zij bragten mij verſcheiden maal ſchoone ſtukken wierook; dan eens, een kleine hoeveelheid glansrijke gom, zonder kleur, die nog aangenaamer rook; dan wierook; maar van beide ſoorten geenen tak; den laatſten vond ik echter nog op een andere plaats in Abyſſinie. — Doch altijd leverden zij mij eene menigte gladde, vaste gom van donkerbruine kleur, welke uit den *faſſa-boom* vloeide. Tweemaal ontving ik ook takken in goeden ſtaat, welken ik uittekende.

Eenige weeken daarna, te Emfras, een Mohammedaansch dorp, welks inwooners met myrrhe han-

del drijven, wandelende, ontdekte ik een' grooten boom, welks ſtam aan den bovenkant, en groote takken, zoo dik met gom bezet waren, dat de boom 'er mismaakt door geworden was. — Deeze boom was, voor veele jaaren, wegens zijne gom, uit het myrrhenland, herwaard gebragt. De Mohammedaanen ſtijfden daarmede de blaauwe Suratſche lijwaaten, wanneer zij beſchaadigd van Moccha kwamen, om ze aan de Gallas en Abyſſiniers te verkoopen. Uit den oorſprong des booms, *faſſa* genaamd, en de gom zelve beſloot ik, dat het dezelve ſoort van gom was, welke men mij uit het myrrhenland gebragt had. De boom was vol ſchoone karmozijnroode bloemen van gantsch bijzondere gedaante. Ik maakte 'er eene tekening van.

Ik nam eenige ſtukken gom mede. Zij is zeer ligt. Dewijl de Wilden geenen anderen grond kunnen hebben, waarom zij, gelijk GALENUS hen beſchuldigt, hunne myrrhe met een andere gom vervalſchten, dan om meer daarvan te hebben; dewijl deeze gom dezelve kleur heeft, en hier geen ander boom groeit, die zoodaanige gom levert; zoo komt het mij zeer waarſchijnlijk voor, dat deeze gom het *opocalpaſum* van GALENUS is.

Intuſſchen zegt GALENUS, dat het *opocalpaſum* een doodlijk vergif is. Doch, buiten twijfel, heeft hij grootlijks daarin gedwaald: want 1. kennen wij geene vergiftige gom of hars; 2. kan ook geene gom, uit kracht der geſteldheid haarer beſtanddeelen, eene zoo hevige werking doen; 3. zouden de Wilden door zulk eene vervalſching het vertier der myrrhe gantſchlijk ſtremmen; en 4. moesten de toevallen, welken zoodaanige vervalſching nood-

zaak-

zaaklijk zou na zich sleepen, de myrrhe ten eenemaal buiten gebruik gesteld hebben; gelijk het, bij voorbeeld, met de kina gaan zou, bijaldien de Spanjaarden dezelve met vergif mengden. Doch dit was nooit het geval; integendeel behield de myrrhe haare achting bij Grieken en Arabiers, en behoudt die nog tot den huidigen dag. Zelfs meent de arts HELMONT, dat zij den mensch onsterflijk kon maaken, wanneer zij zich in 's menschen lighaam volkomen liet ontbinden.

Wanneer men deeze gom in water legt, zwelt zij op, wordt wit en verliest haare kleefachtigheid gantschlijk. Zij zweemt zeer veel naar de gom tragant, en kan zonder nadeel inwendig gebruikt worden. De boom, waarop men ze vindt, groeit niet in Arabie. — Arabische myrrhe laat zich van de Abyssinische op de volgende wijs gemaklijk onderscheiden: — men neemt eene handvol van de kleine stukken van den bodem des korfs, waarin de myrrhe gepakt was, werpt ze in een platte schotel, en giet 'er een weinig warm water op, zoo dat zij even daar mede bedekt is. De myrrhe blijft een tijd lang zonder zigtbaare verandering: want zij ontbindt zich maar zeer langzaam: maar de gom, integendeel, zwelt zoo zeer op, dat zij vijfmaal meer ruimte inneemt, dan zij voorheen besloeg; en onder de myrrhe ontstaat eene menigte witte vlakken.

Het meergemelde bekoorlijke dorp Emfras, aan het meir Tzana, levert thans een groote menigte gom *fassa* op. Eertijds haalden zij deeze gom uit het myrrhenland, achter Azab: doch eenige kloekzinnige inwooners bragten jonge planten des booms, daar deeze gom van versameld wordt, naar hun-

hunne dorpen, alwaar zij tot groote volkomenheid groeiden, en thans overvloed van gom voortbrengen.

De fasfaboomen worden ruim zoo hoog, als de olmen in Engeland. Sommigen zijn zoo dik, dat zij twee voeten in de middellijn houden. De gom breekt uit den geheelen ftam in zoodaanige menigte uit, dat zij dien in de gedaante van groote kogels overal bedekt. Zoo zit zij ook op de voornaamfte takken. Schoon deeze klompen op zich zelven ligt zijn, weegt menig een echter wegens zijne grootte twee ponden.

De bast des booms is dun, en blaauwachtig van kleur, nagenoeg gelijk een jonge kersfeboom, maar nog een weinig witter. Het hout is wit en hard, doch de jonge takken, die de bloesfems draagen, zijn rood. De bloesfems hangen aan de zijden van kleine takken, aan korte, maar fterke fteeltjes. Twee en twee bladen ftaan altijd tegen elkander over, eindigende de takjes aan het uiterfte end nooit met een klein enkel blad. Aan beide zijden zijn zij zeer glansrijk. De rugzijde is een weinig bleeker van kleur. De takjes, waaraan de bladen zitten, zijn, daar zij uit den grooten ftam voortkomen, omtrent ter lengte van een duim bloot. Aan ieder zijn gemeenlijk veertien blaadjes, waarvan ieder drie vierde van een duim lang is. Aan het fpits der takjes zijn knoppen, waaruit drie naakte fteeltjes, ter lengte van één' en eenen halven duim voortkomen; daarop ftaat een aantal kleine pijpjes, die, wanneer zij van boven open gaan, een lang pistillus of ftampertje, uit den bodem van het pijpje voortgefprooten, hebben. Van boven is het pijpje in vijf infnijdingen of blaadjes verdeeld; het bereikt derde

deel

deel der lengte van het ſtampertje, en maakt om zoo te ſpreeken de gedaante van een' bloemkelk uit. Voorts verheft zich uit de pijpjes een groot aantal zwakke bleekroode draaden opwaard, die van boven purperrood zijn. Boven op het ſtampertje is een bosje nog fijner draadjes, insgelijks, aan het end met naaden voorzien. Aan het end is hetzelve rond, als of het eene vrucht zou vormen. Ik heb deeze beſchrijving zoo omſtandig en duidlijk gemaakt, om ze zonder eene tekening te kunnen begrijpen (*n*).

Niets kan ſchooner en kunſtiger van maakſel zijn, dan deeze bloem, welke echter geen' reuk heeft. De kruin beſtaat uit omtrent dertig zulke kleine pijpjes, als ik zoo even beſchreeven heb; die te ſamen een overheerlijke kroon van bleekroode kleur, met verſcheiden weerſchijnen en ſchaduwen maaken. Bij den ondergang der zon ſluiten de blaadjes der kleine takjes, die tegenover elkander ſtaan, zeer naauw, gelijk bij de gevoelige planten geſchiedt. Ik zag nooit zaad, noch vrucht aan deezen boom, noch iets, 't geen het eerſte beginſel des

(*n*) De voorgemelde profeſſor GMELIN tekent, *l. c.* p. 54 en 55, op dit gezegde van den heer BRUCE aan, dat het, zekerlijk, zeer moeilijk valt, om zich uit de bovenſtaande beſchrijving een duidlijk begrip van de plant te maaken, of ſlechts met eenige zekerheid te beſtemmen, tot welke klaſſe zij behoort; zelfs de tekening welke BRUCE van deeze plant en haar bloeiſel 'er bijgevoegd heeft, is, volgens des hoogleeraars meening, niet genoegzaam, om zulks volkomen te beſlisſen. Het komt hem echter waarſchijnlijk voor, dat zij tot de *monadelphen* behoort.

des zaads ſcheen aan te duiden; of het moest de de gemelde kleine rondte beneden aan het ſtampertje zijn, doch welke met een' zoo grooten boom in geene evenredigheid ſtaat (*o*).

IV.

ERDSJET Y DIMMO, *Mimoſa ſanguinea.*

De naam *erdſjet* beduidt in de Abyſſiniſche kruidkunde zoo veel, als *mimoſa.* Men vindt 'er veele ſoorten van in Abyſſinie, die allen tot één geſlacht behooren. Ik zal hier twee ſoorten van deeze fraaie heester beſchrijven.

De eerſte ſoort heet *erdſjet y dimmo*, dat is, de *bloedige erdſjet*, waarſchijnlijk wegens de roode draaden, waaruit deeze ſchoone bloem beſtaat, en die wij daarom *mimoſa ſanguinea* hebben genoemd. De kroon der bloem beſtaat uit kroeze geele draaden, en het benedenſte gedeelte uit dergelijke, maar van roode kleur. Ik zag ze nooit in een' anderen ſtaat. Het onderſte of roode gedeelte beſtaat, in zijnen onvolwaſſen toeſtand, uit groene knobbeltjes, *tuberculi*, die grooter zijn en verder uit elkander ſtaan, dan daar de roode draaden beginnen, welker knobbeltjes kleiner en dichter aan elkander zijn.

(*o*) De gemelde profeſſor zegt hierop, dat niemand, die maar eenige kennis van de kruidkunde bezit, het zaad op die plaats zal zoeken. *L. c.*

zijn. — De bladen aan den ſteel zitten recht tegen over elkander. Zij zijn dubbel geveerd, en gemeenlijk zijn 'er zestien aan eenen ſteel, acht aan iedere zijde.

V.

ERDSJET EL KRONE, *Mimoſa cornuta.*

De andere ſoort der *erdſjet* draagt, in Abyſſinie, den naam *erdſjet el krone*, dat is, de *erdſjet met hoornen* voorzien, waartoe, naar mijn vermoeden, de gedaante haarer ſchaalen aanleiding heeft gegeeven.

De bloem komt ten aanzien haarer grootte en gedaante met de waare akacia overeen, uitgenomen dat zij op een' langen houtachtigen ſteel ſtaat, welke onder uit den tak, waaraan de bladen bij paaren zitten, voortkomen, en door welken tak de bloem merklijk beſchermd wordt. De takken zijn met korte, ſterke en zeer ſcherpe doornen bezet, welker punt rugwaard naar den wortel gekromd is.

De ſchaalen zijn met eene ſoort van ſteekelachtige haairen begroeid, welke bij het aanraaken in de vingeren ſteeken, en een zeer onaangenaam gevoel veroorzaaken. De ſchaalen hebben dertien afdeelingen, en in iedere drie ronde, harde, donkerbruine, glansrijke zaadkorrels. — De bloem heeft bijkans geenen reuk, en ik weet ook niet, van welke nuttigheid zij is.

Deeze beide ſchoone planten vindt men aan den oever

oever der Arno, tusschen Emfras en het meir Tzana. De grond bestaat uit zwarte, milde aarde, welke, in deeze gemaatigde landstreek van Abyssinie, de rots tot een geringe diepte bedekt, en een dikke korst van verrotte bladen heeft. — Gedurenden den regentijd sluiten zij haare bladen dicht, en breiden dezelven niet eer weder uit, voor dat het schoone jaarsaisoen begint.

VI.

ENSETE.

Men zegt, dat deeze plant uit Nari afstamt. Zij groeit daar in de groote moerassen, die, in dat gewest, uit de rivieren ontstaan, welke aldaar ontspringen, en te weinig verval hebben, om zich in de zee te ontlasten. Toen de Gallas naar Abyssinie werden overgevoerd, hebben zij, zegt men, behalve den koffijboom, ook de ensete medegebragt. Voorheen was het gebruik van beide hier onbekend. Intusschen meent men echter, dat deeze plant in alle streeken van Abyssinie, daar het warm en vochtig genoeg is, natuurlijk groeit. Omtrent Gondar tiert zij bij uitneemendheid. Meest vindt men ze in Maitsja en Goutto aan de westzijde des Nijls, daar 'er groote plantaadjen van zijn, en zij het eenig voedsel der Gallas uitmaakt. — Maitsja is een vlak land; het regenwater kan 'er niet afloopen, maar blijft 'er staan, en verhindert dus het zaaien van graanen. Met het voedsel uit het plantenrijk zou het 'er slecht uitzien, indien deeze plant 'er niet groeide.

Som-

Sommigen, die mijne tekening, en in het Oosten den bananasboom gezien hadden, hebben de *enſete*, doch, zoo ik meen, zonder grond, voor eene ſoort van *muſa* gehouden (*p*). — 't Is waar, het blad van dien boom gelijkt naar dat van de enſete; de boom draagt ook vijgen, en heeft een' uitwas aan den ſtam, welke in een kegelachtige gedaante eindigt, en van dien der enſete voornaamlijk in groot-

te

(*p*) Die de tekeningen, welken de heer BRUCE bij zijn groote werk gevoegd heeft, met de voortreflijke afbeeldingen vergelijkt, welken EHRET, onder het opzigt van TREW, in zijn ongemeen fraai en kostbaar werk, genaamd *Plantæ ſelectæ*, van den *piſang-* en *bananasboom*, T. XVIII — XX. en T. XXI — XXIII geleverd heeft, zal niet lang draalen, hem toeteſtemmen; en veellígt zelfs, wanneer hij overweegt, dat luchtſtreek, grond en wijs, waarop zij aangekweekt en behandeld worden, ligtlijk gelegenheid kunnen geeven, tot zoodaanige verſcheidenheden, als onze ſchrijver hier optelt, in vermoeden geraaken, dat zijne *enſete* maar eene verſcheidenheid, eene bijzonderheid is. — Dan, met eenen man, die zich met 't geen andere natuuronderzoekers onder geſlacht en ſoort, *genus et ſpecies*, begrijpen, niet vereenigen kan, kan men zekerlijk daarover niet twisten. Zijn 'er ook niet van onze bekende ooftvruchten ſoorten zonder ſteenen of kernen, en van de ſmaaklijkſten onder dezelven zoodaanigen, welker vruchten eenen onaangenaamen ſmaak hebben? Wie zou ze daarom voor bijzondere ſoorten houden? En vermits de Abyſſiniers hun oogmerk alleen op de jonge ſtengels vestigen, dezelven, eer zij hard worden, afſnijden, en 'er al het overige aan opofferen, hoe is het dan nog te verwonderen, dat de vrucht zoo ſlecht uitvalt? GMELIN, *l. c. p.* 57, 58.

te en menigte der deelen onderſcheiden is. — De bananasvijgen worden gegeeten, hebben de gedaante van kleine konkommers, en, ſchoon zeer meelig zijnde, ſmaaken echter zeer zoet en ongemeen aangenaam; ook bevatten zij vier kleine zwarte zaaden. Maar de vijgen van de enſete zijn, hoe zacht en week haar vleesch ook is, echter niet eetbaar; zij zijn waterachtig, zonder ſmaak, en zoo in kleur als in zelfſtandigheid aan een verrotte aprikoos gelijk. Zij hebben een kegelachtige gedaante, zijn aan het benedenënd een weinig krom geboogen, één' en eenen halven duim lang, en één' duim dik. Zij bevatten eenen donkerbruinen ſteen, die eenen halven duim lang is, de gedaante eener boon heeft, en daar een kleine kern in beſlooten is, die zelden hard wordt, maar gemeenlijk ſlechts uit eene huid beſtaat.

De ſtengel, welke bloesſem en vruchten draagt, komt bij de enſete midden uit de plant voort, of is eigenlijk zijn eenig vast deel. Aan deezen zijn daar, waar hij zich begint te buigen, eenige losſe bladen. Daarna komt, zonder een' bijzonderen ſteel, de vijg, welker ſpits, gelijk eene artisjok, dik en met kleine blaadjes bezet is, uit het midden der bloem ten voorſchijn.

De bladen der enſete zijn een weeffel van dicht famengevlochten draaden, welker lengte zich naar de lengte der bladen richt. Zij groeien terſtond uit het lighaam der plant zonder ſteel, en omvatten den ſtengel met hunne breede grondvlakte. — De eene helft maakt den ſtam uit, en de andere de bladenkroon. — De enſete heeft in 't geheel geen blooten ſtam, die ſlechts hier of daar hoor-

achtig is (q); integendeel is hij, nog jong zijnde, eenige voeten hoog, niet alleen eetbaar, maar levert ook eene der beste, voedzaamste en ligtst te verteeren spijzen van het geheele plantenrijk uit; gekookt zijnde, smaakt hij als het beste versche tarwenbrood, welk nog niet volkomen doorbakken is. Men snijdt den stam der ensete, onmiddelijk boven de kleine enkele worteltjes, maar, wanneer de plant oud is, één' of twee voeten hooger, af. Dan wordt, aan het bovenste end, al het groene afgetrokken, tot dat de witte zelfstandigheid komt. Wanneer deeze, gelijk een raap, goed en week gekookt is, wordt zij met melk of boter gegeeten. Zoo ras de stam der ensete vol bladen is, wordt het lighaam der plant hard en draadig, en is dan niet meer eetbaar. Ik heb eene plant der ensete gezien, welke tien jaaren oud was, en 'er nog volkomen gaaf uitzag.

De bananasboom groeit, noch in Egypte, noch zelfs in de laage heete landstreeken van Arabie, maar wel in Syrie, doch niet verder, dan tot den 30° zuidwaard. Ook heeft men ze, veelligt, te Mattareah, of in de tuinen van Egypte, bij Rosetto, en elders aangekweekt. De takken, welken men op de oude Egyptische pyramiden voor bananastakken; de boomen op de obelisken, door een Nijlpaard verwoest wordende, welken men voor bananasboomen; en de planten, in den bundel, volgens HORUS APOL-

(q) Zekerlijk alleen daarom, dewijl men dien niet oud genoeg laat worden; want een weinig laager zegt de heer BRUCE zelf: wanneer de stam eerst vol bladen is, wordt hij hard en draadig. GMELIN, *l. c. p.* 59.

APOLLO, door de oude Egyptenaars als een zinbeeld hunner leeftocht opgegeeven, welken men voor eene papierplant gehouden heeft, zijn, wijl de bananasboom in Egypte nooit inheemsch is geweest, waarschijnlijk niets anders, dan de ensete geweest.

VII.

KOL-QUAL.

Toen wij uit het laage land van Abyssinie in het hooge zouden overgaan, en aan den voet van het hooge gebergte Taranta kwamen, vonden wij hetzelve, van den top tot den voet toe, met deeze schoone boomen begroeid. Dewijl de vruchten, aan de spitsen der takken juist rijp waren, scheenen de boomen met de schoonste karmozijnroode sluiers bekleed.

't Geen wij 't eerst daarvan zagen, was een enkele stam, in de middellijn zes duimen dik. Hij was in acht andere regelmaatige, slangenwijs uitgesneeden afdeelingen, die boven omtrent haar middenpunt rond waren, onderscheiden, en drie en een' halven voet hoog. Van buiten aan den rand deezer kerven waren kleine knoppen, uit ieder van welken vijf doornen voortkwamen, vier aan de zijden, en één in het midden. Zij waren naauwlijks een' halven duim lang, ligt breekbaar, maar ongeen scherp.

Uit het bovenste end deezer afdeelingen komen engs takken voort, in alle strekkingen. De stam is

is in 't eerst week en sappig, bijkans gelijk die eener aloëplant; maar hij wordt naderhand hard en houtachtig. Na verloop van eenige jaaren, als de boom groote en kleine takken gekreegen heeft, verandert hij aanmerklijk van gedaante: dan is de kol-qual een boom, van welken het onderste gedeelte houtachtig, maar het bovenste week en sappig, doch zonder loof is, welks plaats door de uitgeholde, gekorven, getande en steekelachtige zijden der takken vervangen wordt. Aan het boveneind der takken zitten de goudgeele, roozenvormige bloemen, welker kroon uit vijf ronde, of bijna eironde blaadjes bestaat. Op die bloemen volgt een driehoekige, eerst bleekgroene, daarna met een weinig rood daaronder gemengde, ten laatste donkerkarmozijnroode, boven en beneden witgestreepte vrucht, welke inwendig in drie vakken verdeeld is, die gantsch droog zijn, in ieder van welken één rond zaadkorreltje beslooten is.

Wanneer ik twee der dunste takken, in hunne volle kracht, afsneed, liepen 'er niet minder dan vier Engelsche gallons van een blauw, waterachtig en zeer bijtend vocht uit. De sabel, waarmede ik ze afhieuw, heeft nog eene vlek daarvan, schoon ik dien terstond afdroogde.

Wanneer de boom oud wordt, verwelken de takken, en, in plaats van het melkachtig vocht, wordt inwendig alles tot poeier, welk zoo ongemeen scherp is, dat het weinigje daarvan, welk ik afwreef, terwijl ik langs een verwelkten tak streek, mij bijkans dood deed niezen. — Toen ik het gemelde vocht met mijne vingeren aanraakte, ging 'er de huid af, als of ik ze met kookend water verbrand had. Nogthans zag ik, dat een specht de

verdorde takken met zijnen ſnabel in ſtukken pikte, om 'er de inſekten aftehaalen, zonder dat het eenigen indruk op den vogel maakte.

De Abyſſiniers bedienen zich van deezen boom alleen om de huiden te looien; ten minſte om 'er het haair uittebijten. Hoe meer wij westwaard reisden, hoe jammerlijker 'er de boomen uitzagen; zij hadden maar weinig takken, en ſlechts drie, in plaats van acht, afdeelingen (*r*), en deeze waren niet eens ſcherp. Naderhand zagen wij eenigen omtrent de bronnen des Nijls, aan den heuvel, waarop het dorp Dſjiesj ſtaat: dan, offchoon zij een' vetten grond hadden, tierden zij echter niet goed. Op en aan den berg Taranta was de grond zandig, ſteenachtig, ſchraal, en naauwlijks zoo diep, dat hij de rots bedekte; doch, veelligt, was de nabijheid der zee deezen boomen voordeelig.

Eenige kruidkenners, welke de plant zagen, hielden ze voor de *euphorbia officinarum* van LINNÆUS (*s*). Dan, zij heeft eene roozenvormige, bla-

der-

(*r*) Buiten twijfel was deeze een andere ſoort. Veelligt de *euphorbia* der Ouden, of die geene, welke de Arabiers *kerth*, of *kerathſab* noemen. Beiden groeien, volgens FORSKAL, *Flor. Æg. Arab. p.* 93., in Arabie. GMELIN, *l. c. p.* 61.

(*s*) Hoe zwak ook de gronden zijn, welken de heer BRUCE daartegen bijbrengt; hoe duidlijk hij ook zelf zegt, dat de plant vol ſap is, welk, daar hij zekerlijk, geen acht op geſlagen heeft, bij het opdroogen eenigzins het aanzien en andere eigenſchappen van iets aanneemt, dat in een' zuimer zin eene ſoort van gom kon genaamd worden; en

ein-

derrijke, maar geene klokvormige bloem, en levert nooit, noch van zelfs, noch door middel van insnijdingen, eenige gom op. De gom, welke onder deezen naam in kleine korreltjes, die eerst wit zijn, maar, naderhand, geel worden, uit Afrika komt, is zekerlijk geen voortbrengsel van deezen boom.

VIII.

RACK.

De *rack* is een groote boom, aan warme luchtstreeken eigen. In Gelukkig Arabie, in de laage deelen van Abyssinie en in Nubie groeit hij in menigte. Eerst zag ik hem te Rabak, eene haven aan de Roode zee. Ik vond hem daar, op het zeestrand, op plaatsen, die met den vloed overstroomd werden. Toen ik eene tekening der haven van Massuah maakte, zag ik eene menigte derzelven op de

---

eindelijk, hoe uitdruklijk ook FORSKAL, *Flor. Æg. Arab.* p. II. zegt, dat hij, onder een dergelijke luchtstreek, naamlijk, aan den voet van het Arabische gebergte, de *euphorbia officinarum* in grooten overvloed gevonden heeft: geeft BRUCE echter eenige uitwendige eigenschappen op, die een merklijk onderscheid van de *euphorbia* der apothekars aantoonen, en doen vermoeden, dat deeze plant eene bijzondere soort van *euphorbia* is. Men zou ze veelligt zoo kunnen bestemmen: — *Euphorbia (Abyssinica) fruticosa aculeata suboctangularis, angulis repandis tuberculatis, tuberculorum aculeis quinis.* GMELIN, *l. c. p.* 61, 62.

de twee onbewoonde eilanden Scheik Seide en Toulahout, die genoegzaam beſtendig met zout water bedekt zijn.

De Arabiers maaken booten van deezen boom. Zijn hout wordt door de zee zoo hard en zoo bitter, dat geen worm het aantast. Ook maaken zij 'er tandeſtookers van, die zij te Mekka bij geheele pakjes verkoopen. Men zegt, dat zij goed voor de tanden en het tandvleesch zijn.

Deeze boomen waren het, van welker loof onze kameelen in de woestijn niet vreeten wilden. Zij groeien 'er, daar zij zoutbronnen in het zand vinden; doch de woestijn is overal zo rijk in ſteenzout, dat men, voornaamlijk op de breedte van 18°, alom blokken en aders daarvan uit de aarde ziet uitſteeken. — De *rack* zweemt, op het eerſte gezigt, naar den eikenboom; maar, nader beſchouwd zijnde, wijkt hij grootlijks daarvan af. Zijn bast is wit, glad en glansrijk, zonder groeven. Ik heb boomen gezien, die meer dan vier en twintig voeten hoog, en twee voeten in de middellijn dik waren. De ſtam is gemeenlijk zeven of acht voeten hoog, eer hij zich in takken verdeelt.

De bladen zijn lang, en loopen zeer ſpits uit, zonder merkbaare ribben. Zij zijn van boven donkergroen, en van onder geelachtig wit, met een groenachtigen weerſchijn. Zij zitten altijd twee recht tegen elkander over, maar zoo, dat, wanneer, bij voorbeeld, het onderſte paar naar het oosten of westen gekeerd is, het onmiddelijk daar boven ſtaande paar, zich naar het noorden en zuiden keert, en zoo beurt om beurt. Uit de hoeken, welken de bladen met de takken maaken, komen de ſteels voort, waar-

waaraan de bloesems zitten. De bloemen worden, naar het schijnt, door de bijen niet bezocht; zij zijn zonder reuk, en hebben eenen zeer bitteren smaak. De bloemkelk bestaat uit vier bladen, haare kroon is citroengeel, overal met goudgeele plekken bezaaid. Zij is in vier afdeelingen onderscheiden. In de tusschenruimten tusschen dezelven, vertoonen zich kleine groene zaadbeursen, welke in 't midden een kleine insnijding hebben, die zich in de lengte der beurs uitstrekt (*t*).

Waarschijnlijk groeit een boom van deeze soort, onder een anderen naam in grooter volkomenheid, en deswege van meer nut, in een der Westindische

(*t*) Bijaldien deeze boom ook, 't geen men uit de beschrijving en tekening van den heer BRUCE niet met volkomen zekerheid kan beslisen, een bijzondere soort uitmaakt, schijnt hij echter de *secara* zeer nabij te komen, welke FORSKAL, op het strand van en op de eilanden in de Roode zee, daar zij somtijds een groot woud uitmaaken, aangetroffen, en beschreeven heeft in zijne *Flor. Æg. Arab. p.* 37. Dezelve heeft ten minste ook een' houtachtigen stam, en een gladde bast, insgelijks lange, lansvormige bladen, die een' korten steel hebben, en recht tegenover elkander staan; voorts hebben zijne bloemen ook eenen bloemkelk, een goudgeele kroon in vier afdeelingen onderscheiden, en vier zaadbeursjes, welke in 't midden in tweeën verdeeld zijn. — Maar de *rack* groeit vier en twintig voeten hoog, en, volgens de overige kenmerken, door BRUCE gemeld, zou hij tot de vierde klasse behooren, en, voor zoo verre het buiten kennis der overige vereischten geschieden kan, dus kunnen beschreeven worden: *Racka*, *Cal.* 4 *phyllus. Cor.* 4 *fida*, *Anther*, *sessiles*, *diclymæ*. GMELIN, *l. c. p.* 64.

ſche eilanden, tuſſchen den 15 en 18°, voornaamlijk op plaatſen, daar zoutbronnen en moerasſen zijn.

IX.

DSJIR-DSJIR, *of* DSJESJE EL AUBE.

Met deeze ſoort van gras heb ik de kruidkunde verrijkt. Zij was voorheen niet bekend. Zij groeit in menigte omtrent Ras el Fiel, aan de oevers der Guangee. Omtrent het laatst van Grasmaand begint deeze plant op te gaan, wanneer zij de eerſte vochtigheid der lucht gewaar wordt. Ras komt zij tot haare volle hoogte van drie voeten en vier duimen. In 't begin van Bloeimaand is zij rijp, en verwelkt, indien zij niet vooraf door het vuur, welk men maakt, om het oude gras af te branden, verteerd wordt (*u*).

Het blad is lang, ſmal, ſpits en zwak; het wordt ſchielijk geel, en valt op den grond. De geiten, het eenig vee, welk het armmoedig volk daaromtrent houdt, eeten het zeer graag, en laaten alle andere voeder daarvoor ſtaan. Op ſommige bladen bemerkte ik, gelijk ſomtijds op onze linden en andere-

(*u*) Deeze nieuwe verovering ſchijnt niets meer en niets minder, dan het reeds lang bekende tweejaarige *baartgras*, *andropogon diſtachium* te zijn, welke POIRET, in zijne *Reis naar Barbary*, p. 255. ook in dat gewest, en aldaar ſomtijds met drie aairen aangetroffen heeft. GMELIN, *l. c. p.* 65.

dere bladen, doch in veel geringer hoeveelheid, eene kleefachtige vochtigheid, die een zoetachtigen fmaak heeft.

Uit den wortel ontfpruiten menigmaal twee, maar, voor zoo veel ik weet, nooit meer dan drie halmen. Bloesfems en vruchten worden door veele kleine ftukken volkomen, en op een verwonderenswaardige wijze befchermd. De airen, geheel rijp zijnde, hebben eene purperbruine kleur.

De bloemkelk beftaat uit twee blaadjes, waarvan het eene een kroon heeft, en maar één bloempje bevat. De kroon beftaat insgelijks uit twee blaadjes. Eenige bloemen hebben drie ftampertjes en éénen zaadweg. Anderen alleen deezen, en wederom anderen alleen die.

X.

KANTUFFA.

Deeze doornftruik heeft zich, gelijk het veelen menfchen gaat, wegens zijne fchaadelijke eigenfchappen, eenen naam gemaakt. Den inwooneren van Abysfinie, welke gemeenlijk groove katoenen kleederen draagen, is deeze heester zeer bezwaarlijk. De krijgsknecht befchermt zich daartegen door eene leeuwen-, luipaarden- of geitenhuid, welke hij over de fchouders hangt, en die in de doornen niet zitten blijft. Wijl hij met het bloote hoofd gaat, fnijdt hij voor den veldflag altijd zijn haar af, opdat de vijand zich daarvan niet tegen hem be-

bediene: maar de vrouwen draagen lang haair, en zijn altijd gekleed; en dus valt haar deeze doornſtruik zeer lastig. Een fijne neteldoekſche mantel wordt, als hij 'er maar even aan raakt, terſtond in ſtukken gereeten. Doch, is het kleed van dikker ſtof, gelijk de mannen van rang gemeenlijk op reis draagen, dan dringen de doornen 'er zoo vast in, dat de ruiter moet afſtijgen en naakt ten voorſchijn komen; 't welk men voor ſchandelijk houdt; want 'er wordt veel tijd toe vereischt, om 'er zich uit los te maaken. Terwijl men daarmede bezig is, blijft men gemeenlijk met de haairen hangen; en dit veroorzaakt nieuwe moeite en ſmert. — In de geſchiedenis van koning Tekla Haimanout den tweeden, heb ik meer hiervan gezegd.

De takken der *kantuffa* ſtaan twee en twee aan den ſtam, en de bladen insgelijks zoo aan den tak, zonder dat aan het ſpitſe end dier takken ooit een enkel ſtaat. De takken komen onmiddelijk uit den ſtam voort. Aan de hoeken, daar zij te ſamen komen, ſtaan beurtling twee doornen, doch, in de tusſchenruimten der takken, integendeel enkele.

De manlijke plant heeft een' bloemkelk van één blad, met vijf inſnijdingen, die te gelijk met de bloem afvalt. — De bloem beſtaat uit vijf bladen, uit welker midden tien ſtampertjes oprijzen, welker uitwendige rei korter dan de binnenſte is. Op dezelven zit geel meel. De zaadbeurſen zijn lang. De bloemſteel is drie of vier duimen lang, en de geheele bloemſtruik heeft een kegelachtige gedaante. De bladen zijn inwendig bleek groen, en uitwendig nog helderder.

De kantuffa groeit boschachtig, met eene me-

nig-

nigte kleine takken, die terſtond uit de aarde opſchieten, en wordt gemeenlijk zeven of acht voeten hoog. Ik heb ze ſlechts zien bloeien, en nooit met de vrucht (*v*). Zij heeft een ſterken reuk.

De wilde dieren, zoo wel viervoetige als vogelen, ſchuilen zeer gaarn onder deeze heesters.

(*v*) Dewijl de heer BRUCE van vrucht en zaaden niets gezien heeft, en van zaadwegen niets meldt, zal men niet met zekerheid kunnen beſtemmen, waar deeze plant behoort. Wanneer men volgens den bloemkelk, de bloemkroon en de ſtampertjes wil oordeelen, en acht geeft, dat de bladen paarswijs geplaatst zijn, kon zij wel eene ſoort van *tribulus* weezen. — Intuſſchen kan het die ſoort, welke FORSKAL, *Flor. Æg. Arab. p.* 88, bij Kairo en Loheia vond, niet zijn, want haare bloemen hebben maar vijf of acht ſtampertjes; ook niet van de beide andere ſoorten, welken hij, volgens *p.* 66, in Egypte aantrof, noch de *tribulus terrestris*; want deeze is een zomergewas; noch de *lanuginoſus*; want deeze heeft bladen, die met korte witte wol bekleed zijn; ook niet de *tribulus maximus*, want deeze is, insgelijks een zomergewas, en de *cistoldas*, tot hiertoe alleen in Amerika gevonden. — Wijl BRUCE van geenen zaadweg ſpreekt, ook in de tekening niets dergelijks waarteneemen is, zijn veelligt de vrouwlijke bevruchtigingsdeelen in verſcheidene bloemen, of, dat nog waarſchijnlijker is, op verſcheidene ſtammen, onderſcheiden, en zoodaanige ſtammen hem niet onder het oog gekomen. In dit geval zou de plant de *kiggelaria* van LINNÆUS, ten aanzien van den bloemkelk, de kroon, en het getal der ſtampertjes in iedere bloem, nabij komen. Deeze ſoort is ook in Afrika inheemsch, en de ſoorten daarvan zijn heesters. GMELIN, *l. c. p.* 66, 67.

XI.

GAGUEDI.

Deeze zonderlinge plant groeit in Lamalmon, niet boven negen voeten hoog, offchoon zij drie voeten over de middellijn dik is, en niet veele takken maakt. Haare bladen zitten bij afwisseling, nu eens aan deeze, dan weder aan een andere zijde des ſtams, tegen over elkander; zij zijn bleek groen, lang en naar het voorſte end breeder, ſtomp uitloopende.

De bloemkelk beſtaat uit veele breede blaadjes, bij wijs van ſchubben, die gelijk dakpannen op elkander liggen, en, wijl zij op elkander drukken, voor het opengaan der bloem, den kelk toeſluiten. Van de bloemkroontjes zitten verſcheidene op een' langachtigen, zeer ruimen geelen bodem, die met kleine blaadjes, als met haair, bedekt is. Zij beſtaan uit een ſamenhangend blad, welk boven in vier afdeelingen geſplitst, en aan het ſpits deezer afdeelingen met een bosch van fijne haairen verſierd is. Zoo lang de bloem nog jong en onrijp is, liggen zij regelmaatig in eenen kring, zoo dat zij elkander inſluiten: maar als de bloem ouder wordt, en geheel opengaat, ſchijnen zij hunne regelmaatige gedaante en plaatſing te verliezen, tot dat zij ten laatſte evenredig met den rand des kelks, en loodrecht met de ſtampertjes, gelijk in eene roos, ſtaan. De griffel, *ſtylus*, is glad, eenvouwig, ſtaat in de hoogte, en is beneden met veele fijne haairen omgeeven. —— De ſtampertjes beſtaan

ſtaan uit drie korte draaden, welke in de hoeken, die de afdeelingen der bloemkroontjes met elkander maaken, gevonden worden (*w*).

Ik nam waar, dat de bloemen zich op het midden van eenen zeer heeten dag, meer uitbreidden; dat de bloemkelk zich verwijderde, en dat de geheele bloem zich, gelijk de zonnebloemen, naar de zon wendde. Zoo ras de ſteel afgeſneeden is, verdroogt de bloem genoegzaam op hetzelve oogenblik, zoo dat zij weinig vochtigheid ſchijnt te bevatten.

XII.

WANZEY.

Deeze boom is in geheel Abyſſinie zeer gemeen. Alle ſteden zijn 'er vol van. In Gondar, zijn bijkans

(*w*) Volgens alle kenmerken, eene ſoort der *protea* van LINNÆUS, offchoon de heer BRUCE maar drie ſtampertjes in haare bloemen telt. Deeze ſoort, die van Nieuw Holland alleen uitgezonderd, is aan Afrika eigen. De beide bloemen hebben den bloemkelk en de bloemkroontjes met elkander gemeen. De eerſte beſtaat uit verſcheidene blaadjes, of ſchubben die als dakpannen op elkander liggen, en een gemeenſchaplijken bodem hebben. De bloemkroontjes zijn in vier afdeelingen geſplitst, welken onder haare ſpitſen de ſtampertjes ingelijfd zijn. Is het veelligt die ſoort, welke den bijnaam *cornifera* draagt, en, gelijk deeze, lansvormige bladen en bloemen, die enkel ſtaan, heeft. GMELIN, *l. c. p.* 68.

kans om ieder huis twee of drie geplant, en de ſtad gelijkt, op het eerſte gezigt, van de hoogte naar beneden gezien, als een woud. Hij bloeit in de eerſte dagen, nadat de regen opgehouden is. Drie jaaren achter elkander heb ik waargenomen, dat hij den eerſten van Herfstmaand, in eenen nacht, met eene ontelbaare menigte witte bloemen bedekt wierd. Gondar en de omliggende plaatſen ſcheenen toen met wit lijwaat bekleed. Hij bereikt eene hoogte van achttien tot twintig voeten. —

De ſtam verdeelt zich gemeenlijk, op de hoogte van drie en een' halven voet aan den grond, in vier of vijf dikke takken, welke met den gezigteinder eenen hoek van 60° maaken. — Deeze groote takken zijn doorgaans kaal. De ſchors is tot halver hoogte ruuw en vol reeten. Dan ontſtaan aan dezelven veele kleine takjes, welke, gelijk bij eenigen onzer vroege peerenboomen, aan het ſpitſe end eene kroon vormen. — De bladen zijn van binnen donker, van buiten geelachtig groen, en zonder eenigen glans, en hebben maar weinige, doch ſterke ribben; van vooren zijn zij ſtomp.

De bloemen hebben een' rooden kelk, die uit één ſtuk beſtaat, en voor het opengaan der bloem zeer regelmaatig getekend is, maar na het verwelken enkel onregelmaatige kerven aan de kanten heeft. De kroon beſtaat ook uit één ſtuk, is trechtervormig, en, wanneer zij geheel opengegaan is, in vouwen verdeeld. Bij ſommige bloemen vindt men ſpooren van inſnijdingen, maar zij zijn enkel toevallig.

De zaadweg heeft eenen zwakken, draadvormigen griffel, en twee of drie naaden, die met een wei-

weinig geel ſtof beſtrooid zijn, en allen aan de vrucht blijven zitten. Deeze vormt zich, bij geſlooten bloem, in haaren kelk; zij is in 't eerst week, maar wordt, naderhand, hard, gelijk een noot, die met een dunne groene ſchil bekleed is, daarna nog harder, en eindelijk verwelkt zij (*x*).

Of de boom in het gemeene leeven van nuttigheid zij, weet ik niet. De Gallas bewijzen aan deezen boom en den koffijboom godlijke eer. Onder deezen verkiezen zij hunnen koning; en onder den-

(*x*) Het zal moeilijk vallen, om ook aan deeze plant haare rechte plaats in het ſamenſtel van LINNÆUS aantewijzen; dewijl de heer BRUCE, noch in zijne beſchrijving, noch in de tekening, van het eigenlijk karakter der manlijke bloemen melding maakt. Zou hij veelligt maar de vrouwlijke plant van deezen boom voor zich gehad hebben, welke de manlijke bloemen op een anderen ſtam draagt? Met de plant, *winde* genaamd, heeft hij zekerlijk het drooge zaadhuisje, de verſcheidene naaden aan den zaadweg, en de vouwen aan de kroon gemeen. Maar dat is het ook alles: om nu niet te zeggen, dat het een boom van twintig voeten hoogte is, hoedaanigen men onder de ſoorten van winde niet vindt. — Het is ſlechts eene giſſing, wanneer ik zeg, dat het eene ſoort van *liſianthus* zou kunnen zijn. Deeze ſoort is aan warme landen eigen; zij heeft in de ſoorten, die 'er van bekend zijn, een houtachtigen ſtam, en een droog zaadhuisje, waaraan, gelijk hier, de griffel en de kelk hangen blijft; doch het zaadhuisje van de *liſianthus* is ſpits, daar dat van de *wanzey* rond uitloopt. Voorts heeft de kelk der *liſianthus* eenigzins ſcherpe kanten, de kroon eene trechterswijze gedaante, en de naad is dubbel. — GMELIN, *l. c. p.* 69, 70.

denzelven houdt hij zijne eerſte raadsvergadering, waarin hij zijne vijanden aanduidt, en tijd en wijs beſtemt, wanneer en hoe zijne krijgsknechten in hun land zullen invallen. Zijn ſcepter is eene knods, uit het hout van deezen boom gemaakt; overal, waar hij gaat, wordt zij voor hem gedraagen, rijklijk met boter beſmeerd zijnde. Zij heet *buko*.

De bast van deezen boom is zeer dik. Zijn hout is dicht en zwaar; een weinig daarvan is wit, het overige donker bruin of roodachtig.

XIII.

FAREK, *of Bauhinia acuminata.*

Dit ſchoone heestergewas vond ik aan de zijde van eenen heuvel, omtrent vier honderd ellen van de bron des Nijls, en twintig van de oevers eener beek, welke van de westzijde des bergs Dſjiesj, aan de zuidzijde der ſteile hoogte, waarop het dorp ligt, neerſtort, en het eerſte water is, welk zich van den zuidkant, over de vlakte van Aſsoa, in het meir Goederoe ontlast. Van dit water bedienden wij ons gemeenlijk tot veelerhande noodwendigheden, vermits wij ons van het Nijlwater alleenlijk tot het bereiden van onze ſpijzen, en om te drinken mogten bedienen.

De heester ſtond in goede zwarte tuinäarde, die niet zeer diep was, maar ſteengruis tot haaren grond had. Wijl ik maar een enkele plant van dit fraai gewas gezien heb, weet ik niet, hoe hoog de ſtam gemeenlijk groeit. De heester beſtaat uit vele

le dunne takjes, van welken het langſte vier voeten hoog was.

De bladen zijn bleekgroen, en zitten aan lange ſteelen. In den binnenſten hoek des ſteels ziet men het beginſel van een nieuw blad, welk, waarſchijnlijk, begint uitteſchieten, wanneer het groote beſchaadigd is, of afvalt (*y*).

XIV.

KUARA.

Deeze ſchoone boom groeit in het zuidlijk en zuidwestlijk gedeelte van Abyſſinie. Hij is, benevens den ebbenboom, het eenige hout, welk in de provincie Kuara, waarvan hij zijnen naam voert, groeit. Ook groeit hij in geheel Fazuelo, Nubie en Guba, en de landen, waar men goud vindt. Hij is eene ſoort van koraalboom, *corallodendron*, en heeft zijnen naam van de roode kleur der bloemen of der vruchten (*z*).

Zijn zaad is een roode boon, met een zwarte vlek in 't midden, in een rond, houtachtig, zeer taai

(*y*) Zoo groeit dan deeze plant, welke wij, reeds ſedert lang, uit Indie en de Amerikaanſche eilanden ontvangen hebben, ook in het midden van Afrika. GMELIN, *l. c. p.* 71.

(*z*) Deeze plant is, volgens alle kenmerken, de *erythrina picta* van LINNÆUS, welke dus niet enkel in Indie inheemsch is. GMELIN, *l. c. p.* 71.

taai en hard huisje beslooten. — Deeze boon schijnt, in de oudste tijden, door de Sjangallas tot het weegen van goud gebruikt te zijn. — Ik heb door herhaalde proeven bevonden, dat deeze boon van dien tijd af, dat zij ingesameld wordt, haar gewigt weinig verandert, en dat zij dus het beste gewigt uitlevert, welk de versamelaars en koopers van goud onder elkander konden invoeren.

Deeze boon of vrucht heet *karat* of *karaat*, waarvan de gewoonte, om de fijnheid des gouds naar zoo en zoo veele karaats te schatten, oorspronglijk is. Uit de goudlanden van Afrika kwam deeze boon naar Oostindie, en werd daar tot een gewigt van edelgesteenten, inzonderheid van diamanten, aangenomen; gelijk het hedendaags nog alomme onder deeze benaaming in zwang is.

Ik heb dergelijke boonen ook van de Westindische eilanden gezien. Zij zijn van dezelve grootte.

XV.

WALKUFFA.

Deeze boom groeit in het heetste gedeelte van Abysinie, welk Kolla heet. Hij bloeit niet terstond na den regentijd, gelijk de meeste Abysinische boomen doen, dat is, omtrent het begin van Herfstmaand; maar eerst in het midden van Louwmaand. — Hoe schoon de bloesems 'er ook uitzien, hebben zij echter geenen reuk, en worden voor de bijen schaadlijk gehouden; welhalve deeze boom in alle die landen, welke de schatting ten deele in honig moeten betaalen, uitgeroeid wordt.

Hij

Hij heeft veel overeenkomst met den kersſeboom in het graafſchap Kent, wanneer deeze eene maatige kruin heeft.

Terſtond onder de bast is het hout wit, en daarna geelachtig bruin, bijkans gelijk het cederenhout. De oude boomen worden donkerder, en komen het *laburnum* nabij. —— Schoon de inboorlingen zeggen, dat het hout in het water niet zwemt, en het ook zeer zwaar is, zwemt het echter.

De bladen zijn groot en breed, hebben de gedaante van een hart, met een ſcherpe punt, en ingekorven rand. De bloemen zijn, eer zij opengaan, kegelvormig. Haar kelk is bleekgroen, en in zeer ſpitſe afdeelingen onderſcheiden. Haare kroon is fraai wit, en beſtaat uit vijf blaadjes. Midden in dezelven is een ſchoone, bloedroode ſcheede, welke het ſtampertje omgeeft, zoo dat men het derde gedeelte van hetzelve niet verneemt. Aan het bovenënd heeft zij vijf witte tanden, tusſchen iederen van welken drie zeer zwakke, ongelijke helmſtijltjes, met geele zaadbeursjes, zitten.

De griffel is geel, en heeft boven vijf naaden. De vrucht heb ik nooit gezien. De Abyſſiniërs zeiden mij, dat 'er maar één klein, rond, zwart zaadkorreltje overbleef (*aa*).

XVI.

(*aa*) Deeze is, naar allen ſchijn, eene geheel nieuwe ſoort uit de klaſſe der monadelphen. GMELIN, *l. c. p.* 72.

XVI.

WOEDSJINOES, *of Brucea antidyſenterica.*

Deeze ſtruik groeit in het grootſte deel van Abyſſinie, doch voornaamlijk aan de zijden der valeien, in het laage land, of de Kolla. Men vindt hem ook aan de noordlijke zijde van Debra Tzai, daar men eerst in de Kolla komt. In Ras el Fiel, tiert deeze plant mede zeer voortreflijk; 't welk, wijl in die provincie de roode loop beſtendig woedt, de Godlijke Voorzienigheid dus wijslijk heeft beſtierd; vermits deeze plant, gelijk ik bij eigen ondervinding weet, een zeer heerlijk hulpmiddel daartegen uitlevert. Men gebruikt 'er de ſchil van haaren wortel toe. De wortel zelve is zeer dik, taamlijk lang, houtachtig, zonder eenige vezelen, en aan het beneden-end in tweeën geſplitst. Hij is met een dunne, zuivere, doch rimpelachtige ſchil van ligtbruine kleur omgeeven, die 'er zich gemaklijk laat afloſſen. Deeze ſchil werd in de zon gedroogd, en vervolgens tot een fijn poier geſtooten. Ik nam 'er daags twee theelepeltjes vol van, met kameelsmelk. Den eerſten dag beſpeurde ik 'er weinig of geene uitwerking van. Den tweeden dag bevond ik mij merklijk beter; en na verloop van zes of zeven dagen was ik volkomen herſteld. — De inwooners van Sennaar kenden de deugd deezer plant zeer wel. Ik nam een' goeden voorraad van dit poeier mede op reis, en bediende mij met het beste gevolg daarvan. De ſmaak is enkel bitter, en eenigzins ſcherp, maar noch ſpecerij-, noch harsachtig.

Het blad is langachtig, en loopt ſpits toe. Zij-

ne-

ne kleur is donkergroen, maar aan de onderſte zijde een weinig bleeker. Het is geveerd, glad en zonder merklijke ribben aan de zijden. De bladen zitten paarswijze aan de takjes, doch aan het eind maar één enkel blad. De bloemen, die meestal aan lange takjes, tegen over elkander gezien worden, hebben eenen kelk, die in vier inſnijdingen geſplitst is. Haare kroon beſtaat uit vier blaadjes, waarvan ieder in het midden, in de lengte, een' verheven ſtreep heeft. Binnen dezelve zitten op eenen ring vier zwakke helmſtijltjes, met eene groote, karmozijnroode zaadbeurs, die de geſtalte eener koffijboon heeft, en in 't midden gedeeld is.

Deeze plant was den liefhebberen der kruidkunde voorheen onbekend. Ik bragt 'er zaad van in Europa mede, welk ook overal, daar ik het gezonden heb, opgegaan is, maar ſlechts bloesſems en geene vruchten voortgebragt heeft. JOSEPH BANKS, voorzitter van de maatſchappij der weetenſchappen te Londen, liet 'er door den beroemden MILLER eene tekening van maaken, zoo als de ſtruik zich te Kew vertoonde. Zij was ongemeen ſchoon. Gemelde BANKS was zoo hoflijk, dat hij de plant, naar haaren ontdekker, den naam *Brucea antidyſenterica* gaf (*bb*).

XVII.

(*bb*) Deeze plant is, zekerlijk, door den heer BRUCE het eerst ontdekt, en dus met het volkomenſte recht naar hem genaamd. Intuſſchen is zij veel ſchooner en volledíger afgebeeld en beſchreeven door J. F. MILLER, *on various ſubjects of nat. hiſt. t.* XXV, dan zulks door BRUCE geſchied is, die alleenlijk de manlijke bloem afbeeldt en beſchrijft. — Men zie ook de beſchrijvingen en afbeeldingen deezer fraaie plant bij L'HERITIER DE BRU-

XVII.

KUSSO, *of Bankesia Abyssinica.*

Een der schoonste en nuttigste boomen. Hij groeit in de hooge landen van Abyssinie, en is daar inheemsch. Ik zag hem nooit, noch in de Kolla, noch in Arabie, noch ergens in Asie of Afrika anders dan op de gemelde plaats in Abyssinie. — 't Is een bewijs van GODS wijze Voorzienigheid, dat deeze boom niet verder groeit, dan zich de krankheid uitstrekt, waartegen hij een hulpmiddel is.

De Abyssiniërs, zoo mannen als vrouwen, zijn aan eene zonderlinge ziekte onderhevig. Maandelijks ontlasten zij een aanzienlijke menigte wormen. Deeze zijn niet de zulken, als die, welke de kinderen gemeenlijk plaagen; maar eene soort van *ascarides*. Om deeze ontlasting te bevorderen, gieten zij op eene handvol drooge kusso-bloesems omtrent twee kannen bouza, of bier, van tef gemaakt, welk zij eenen nacht daarop laaten staan; waarna zij het gebruiken. Schoon zij dit geneesmiddel neemen, laaten zij echter niet na, hunne vrienden te zien; maar zij blijven te huis. Deeze gewoonte heerschte ook, eertijds, bij de Egyptenaars. Het ontbeeren van dit geneesmiddel buiten Abyssinie merkt men als de voornaame oorzaak aan, waarom de

---

TELLE, *stirpes novæ descriptionibus et icon. illustr. Parys, Londen, Weenen* en *Leipzig*, *Fol.* 1784. eerste st. en LAMARCK. *Mem. de l'Acad. royal des sc. à Paris pour* 1784. GMELIN *l. c. p.* 73.

de Abysſiniërs niet reizen, of, wanneer zij het doen, niet lang leeven.

De kusſo wordt zelden boven de twintig voeten hoog; hij groeit bijkans nooit recht op, maar doorgaans krom of hangende. Gemeenlijk wordt hij, ten gebruike des dorps of der ſtad, nabij de kerken, tusſchen de cederen geplant, die dezelven omringen. —— Zijn blad is twee en een vierde duim lang, en wordt door een ſterke ribbe in tweeën gedeeld; maar de deelen zijn niet gelijk, zijnde de bovenſte langer en breeder dan de onderſte. De kleur van het blad is donker groen, zonder glans; het voorſte gedeelte is met weeke haairen bezet. Zij zijn dieper getand, dan de bladen van brandnetels, daar zij veel naar zweemen, zijnde zij alleenlijk ſmaller en langer.

De bladen ſtaan paarswijs aan de takken. Tusſchen ieder paar ziet men de knoppen, daar de nieuwen uit voortkomen. De takjes eindigen in een enkel blad. Het onderſte end van het takje is breed, en heeft, omtrent een en een' halven duim van onderen, aan de bladerlooze zijde, eene opening, daar de bloem uit voortkomt. De ſteel is een en een vierde duim lang, rond en kaal. Daarna ontſtaan 'er uit denzelven knobbelachtige ſteeltjes met enkele bloemen aan de ſpits. Uit ieder knobbel komt zulk een ſteeltje met eene bloem. De geheele bloemtros gelijkt naar eene druiventros, en haar gemeenſchaplijke ſteel naar den ſteel eener druiventros. In de bloemtros zijn hier en daar enkele blaadjes tusſchen gemengd.

De bloem zelve is groenachtig, met purper gemengd; als zij in haaren vollen bloei ſtaat, krijgt

zij eene donkerroode of purperkleur. De honigpijp is wit, en beſtaat uit vijf bladen. In 't midden ſtaat een klein ſtampertje, van boven rond, en door acht gelijkvormige helmſtijltjes, met geel ſtof bedekt, omringd. De kelk heeft ook vijf bladen, die boven rond en overal bijna even breed zijn.

De ſchors des booms is glad, geelachtig wit met bruine ſtreepen, die door de geheele lengte van den boom voortloopen. — Het hout is niet vast of hard, maar draadig en rietachtig. Aan het bovenſte gedeelte des ſtams, eer de eerſte tak begint, zijn rondom denzelven ringen van draaden ter dikte van paardenhaair. Zij zijn doorgaans veertien of zestien in getal, en maaken een merkwaardig karakteristiek kenteken van deezen boom uit (*cc*).

Waarſchijnlijk is deeze plant ook in de Westindiſche eilanden en Amerika, op de noorder breedte van 11 of 12° te vinden. — Indien het gebruik deezer plant in Europa werd ingevoerd, zou de kunde onzer artſen dezelve veelligt tot groot nut

(*cc*) Ook deeze boom ſchijnt, in de achtſte klaſſe van LINNÆUS, een bijzondere ſoort uittemaaken; maar die, wijl de onſterflijke *hovenier*, die zulke eerbewijzen niet aan onwaardigen verkwiste, reeds eene andere ſoort van planten met deezen naam, die bij de kruidkenners in eene zoo bijzondere achting is, betekend had, eenen anderen naam moest hebben. Om deeze reden heb ik ze, naar den beroemden Koningsbergſchen hoogleeraar, met den naam *hagenia* benoemd. Deeze ſoort kon veelligt, tot dat wij ze beter leeren kennen, op deeze wijs worden beſtemd: *Hagenia. cor. ſpetala. cal. ſpyllus. ſemina plurima minima.* GMELIN, *l. c. p.* 75.

Pl. VI.

De Abyssinische TEF,
met de Bloem- en Zaadeeltjes dier Plant.

nut van het menschdom kunnen aanwenden. — Volgens een aangenomen recht des ontdekkers; heb ik deezen schoonen en nuttigen boom naar den heer JOSEPH BANKS genoemd.

XVIII.

TEF.

Deeze soort van graan wordt gewoonlijk in geheel Abysinie gezaaid, en schijnt in allerleien grond wel te gedijen. De Abysiniërs hebben overvloed van tarwe, en daar onder die van voortreflijken aart is. Zij bakken tarwenbrood, zoo voortreflijk van kleur en smaak, als men ergens kan vinden. Maar het gebruik van tarwenbrood bepaalt zich alleen tot personen van den eersten rang. De *tef* integendeel wordt van den koning af tot de laagste klasse toe gebruikt. Men heeft soorten van tef, die de tarwe nabij komen. De beste levert zulk wit meel, als de tarwe; het meel is zeer ligt, en gemaklijk te verteeren. — Andere soorten zijn bruiner, en sommigen zelfs bijna zwart van kleur. De laatste soort eeten de krijgsknechten en dienstbooden. Dit onderscheid van kleur is aan verscheidene oorzaaken toeteschrijven.

De tef groeit op ligten grond, die maatig vochtig, maar niet dor is. Hoe ligter de grond is, hoe fijner en blanker het meel, en hoe dunner de bast is. Tef, die voor den zwaaren regen rijp wordt, is gemeenlijk de beste. Veel hangt ook van het maalen en builen af; 't welk in de huizen van vermoogende lieden verscheiden maalen herhaald werdt.

Op de volgende wijs wordt 'er brood van gebak-

bakken: men roert het meel, met water gemengd, in een grooten aarden pot, tot een behoorlijke massa, doet zulks in een aarden pan, en zet die omtrent het vuur, tot dat het beslag begint te gisten, of zuurachtig te worden; dan maaken zij 'er ronde koeken van, die omtrent twee voeten in de middellijn hebben. Zij zijn luchtig, en hebben eenen aangenaamen zuurachtigen smaak. Daaglijks twee zulke koeken, en jaarlijks een grof katoenen kleed, is het gewoone loon van eenen dienstbode.

Bij hunne feestmaaltijden van raauw vleesch, wordt dit vleesch in kleine beeten gesneeden, en, met zout en peper wel voorzien, in stukken van dit brood gerold. Eer men aan tafel gaat, wordt een aantal koeken van onderscheiden soorten op elkander rondom op de tafel neergelegd, gelijk bij ons met de borden geschiedt. De voornaamsten gaan eerst aanzitten, en eeten de bovenste koeken van witte tef. De tweede en geringer soort is voor lieden van den tweeden rang, die na hen eeten; en de derde is voor de bedienden. Die verzadigd is, veegt zijne vingers af aan het brood, dat hij voor zijnen opvolger overlaat, wijl zij geene servetten hebben. Dit is eene van hunne beestachtigste gewoonten.

Als het tefbrood wel gebakken is, wordt het in kleine stukken gebrooken, en in een groot vat gedaan; waarna men 'er warm water op giet. Vervolgens zet men het eenige dagen bij het vuur, en roert het nu en dan om. Het vat wordt zorgvuldig toegedekt. Wanneer het drie of vier dagen gestaan heeft, laat men het zinken, en het vocht krijgt een' zuurachtigen smaak. Dit is hun gewoone bier, in het land *bouza* genaamd. In Atbara neemt men 'er, in plaats van tefbrood, koeken van

van garſtenmeel toe. Beide is een naare drank; doch die van garſtenmeel is de ſlechtſte.

De plant behoort tot de kruiden, en is eene ſoort van gras (*dd*). Uit den wortel komt eene menigte zwakke bladen voort. In 't midden derzelven ontſtaat een halm, die meer of min acht en twintig duimen lang wordt. Hij is glad, niet volkomen recht, zoo dik als de ſteel van een gewoone nagelbloem, en van de eene plaats tot de andere met leden voorzien. Omtrent acht duimen van zijnen top deelt hij zich in eene menigte kleine takjes, of armtjes, aan welken de bloesſems en zaaden zitten.

De bloesſems zijn karmozijnrood en zoo klein, dat, bijaldien de kleur het niet deed, dezelve met het bloote oog naauwlijks te onderkennen zouden zijn. Het ſtampertje is in twee deelen geſplitst, die, naar het ſchijnt, met den kiem der vrucht verbonden zijn. Aan ieder end zijn kleine haairtjes, gelijk een borſtel. Van de drie helmſtijltjes ſtaan twee aan de benedenzijde van het ſtampertje, en één aan de bovenzijde. Ieder heeft, aan zijnen bovenkant, twee eironde zaadbeursjes, welke eerst groen zijn, en daarna karmozijnrood worden.

Het zaad wordt in een huisje bereid, dat uit twee kegelvormige holle blaadjes beſtaat, die, wanneer

(*dd*) Is dit gras veelligt eene ſoort van *panicum*, of van *holcus*; eene bijzondere, of veelligt de Kafferſche? De karakters, die zulks moeten beſliſſen, zijn in de beſchrijving en tekening niet duidlijk genoeg. GMELIN, *l. c. p.* 77.

neer zij geſlooten zijn, een kleine, van boven ſpitſe, kegelvormige ſchaal vormen. —— Het zaad is langachtig, en naauwlijks zoo groot als een kleine ſpeldeknop; maar het vermenigvuldigt op eene zoo verbaazende wijs, dat de tef, ten aanzien van het meel, doorgaans een' rijken oogst levert.

Of deeze ſoort van graan den Grieken en Romeinen bekend zij geweest, wordt niet gemeld. —— De verſcheiden graanſoorten van die tijden worden ons zoo onbeſtemd beſchreeven, dat wij, de weinige algemeenſten uitgezonderd, van de overigen niet eens iets met grond kunnen gisſen. —— Onder die, welken PLINIUS elders optelt, komt eene ſoort voor, welke hij *tiphe* noemt, zonder te zeggen, waar zij van daan kwam. De naam kon ons ligtlijk verleiden, om dit graan voor *tef* te houden; doch het is dan maar eene gisſing, zonder bewijs. Bij de naauwe verbindtenis, waarin Egypte en Ethiopie, van de vroegſte tijden af, door koophandel en godsdienst ſtonden, is het onwaarſchijnlijk, dat deeze ſoort van graan, welke voor de eene natie van zoo veel belang was, aan de andere gantſchlijk onbekend zou gebleeven zijn.

De tef wordt in het laage, heete land, of de Kolla, dat is, aan de grenzen, niet geteeld: want, gelijk ik reeds gezegd heb, in de Kolla en zelf in Mazaga, gedijdt geen graan. —— Maar, in plaats van tef, groeit aan de grenzen een zwart graan, *tokuſo* genaamd, welk eene ſoort van kruisgras, *gramen crucis*, ſchijnt te zijn. Deszelfs halm wordt naauwlijks een voet lang, en deelt zich in vier armen of takjes, waaraan bloemen en zaad zitten. Daaruit wordt eene ſoort van zwart brood gebakken, welk ſlechts door de behoeftigſte lieden genut-

nuttigd wordt. Doch, naar mijnen dunk, geeft het beter bouza (*ee*).

Sommigen hebben in het menigvuldig gebruik van het tefbrood de grondoorzaak der wormziekte gezocht, waarmede de Abysſiniërs zoo zeer geplaagd worden. Dan, ik geloof niet, dat dit het geval is; wijl de Mohammedaanen, die in Abysſinie geboo-ren zijn, even zoo veel tefbrood nuttigen, als de Christenen, en nogthans niets van deeze wormen ondervinden. Integendeel zou ik daaruit beſluiten, dat deeze kwaal uit het eeten van raauw vleesch ontſtaat; welk de Christenen wel, maar de Moham-medaanen niet gebruiken; waarom die gedachte kwaal ook niet bij hen, naar wel bij de Christe-nen heerscht.

(*ee*) Zou deeze plant niet eene ſoort zijn, die van de voorige onderſcheiden is; veelligt de *holcus ſorghum*, die, gelijk bekend is, ook zwart, en zwaar te verteeren brood geeft? GMELIN, *l. c. p.* 78.

TWEE-

TWEEDE AFDEELING.

Van sommige VIERVOETIGE DIEREN *in* ABYSSINIE.

INLEIDING.

Er is, geloof ik, geen land onder de zon, welk een grooter menigte en verscheidenheid van viervoetige dieren, tammen of wilden, voortbrengt, dan Abyssinie. Aanleiding hier toe geeft, dat niet alleen het vlakke land, maar zelfs ook de bergen, tot hunne kruin toe, bestendig met groente en versch groeiende kruiden bedekt zijn. Er is dus altijd voorraad van voeder voor alle soorten van tam vee in overvloed. — Overal ziet men 'er een groote menigte rundvee, welk in grootte zeer onderscheiden is. Sommigen hebben hoornen van verschillende grootte, anderen in 't geheel geene. Ook zijn zij in kleur en lengte van haair onderscheiden; sommigen hebben eenen bult op den rug; 't welk men aan de onderscheiden weilanden en luchtstreek wil toeschrijven. Ook zijn 'er soorten, tot menigerlei gebruik bestemd: sommigen om lasten te draagen, gelijk de ezels en muilëzels; anderen om

om 'er op te rijden, waartoe gemeenlijk eene middelsoort gebruikt wordt.

De grootte der runderen met die wandrochtlijke hoornen, waarvan ik in mijne reisbeschrijving reeds gesprooken heb, laat zich niet naar de hoornen bepaalen. Zij zijn naauwlijks zoo groot, als een gewoone koe in Engeland. Het groeien der hoornen tot eene zoo verbaazende grootte is eene ziekte, welke vroeg of laat hunnen dood veroorzaakt. — Of de ziekte te geneezen zou zijn, is, geloof ik, nog niet beproefd.

Men kan verzekerd weezen, dat 'er geen vleeschvreetende stieren in Afrika zijn. Dit sprookje is alleen uitgevonden, omdat men een dier ten voorschijn wilde brengen, waaraan deeze bijster groote hoornen pasten. Doch dit verdient in onze beter verlichte dagen geen geloof meer.

De buffel is in dit rijk, en door geheel Afrika zeer gemeen. Maar het scheelt veel, dat men dien onder het tamme vee zou kunnen rekenen. Integendeel is hij een van de wildsten in die gewesten, daar hij zich het meest ophoudt. Deeze zijn niet zoo zeer de hooge, gemaatigde deelen van Abyssinie, maar de zoele Kolla, of de valeien, daar hij zich niet, gelijk gemeenlijk de andere wilde dieren doen, verbergt, maar, als trots op zijne sterkte, in de schaduw van lommerrijke boomen, die aan de rivieren of staande wateren groeien, op zijn gemak uitstrekt. Nogthans is hij even zoo morsig en traag, als wild, wreed en onleerzaam. In zijnen aart schijnt hij, wat zijn gedrag en neigingen betreft, met den wolf onder de vleeschvreetende dieren veel overeenkomst te hebben.

De Egyptiſche buffels zijn van dezelve ſoort. Zij kwamen oorſpronglijk uit Ethiopie; maar zij zijn door deeze verplanting, door verandering van voeder en luchtſtreek, in hun geheele weezen, zoo veranderd, dat men de koejen derzelven, zonder ze met moeite tam te maaken, melkt, en door kinderen van tien jaaren, zonder ſchroom, laat hoeden.

Het geſlacht der antiloopen is hier ongemeen talrijk. In bebouwde landſtreeken, daar veeweiden zijn, vindt men ze weinig, maar des te overvloediger in bergachtige ſtreeken, aan de oevers van rivieren, daar zij, geduurende de hitte van den dag, in de boſſchen ſlaapen. In die provincien, welke, in krijgstijden, verwoest en van inwooners ontbloot zijn, daar het land met wilden haver bedekt is, en zij een ongeſtoord verblijf hebben, zijn zij menigvuldigst.

De hyena's zijn hier niet minder talrijk. Ik meen 'er twee ſoorten van ontdekt te hebben. — Van honden en voſſen zijn 'er weinige ſoorten. De talrijkſte is de *dieb*, of *dſjakal*, in allen opzigte dezelve met de *diebs* in Barbarye en Syrie. Men hoort ze des morgens vroeg, en des avonds, troepswijze huilen. — Het Abyſſiniſche wilde zwijn is kleiner, en met zachter borſtels voorzien, dan dat van Barbarye en Europa; maar anders van hetzelve niet onderſcheiden. Zij houden zich het meest bij moerasſen, of aan de oevers van rivieren, die met hout begroeid zijn, op. Wijl het door Christenen zoo wel, als Mohammedaanen in Abyſſinie voor onrein gehouden wordt, wordt 'er geen jagt op gemaakt. Het moest dus, gelijk de voſſen, zeer vermenigvuldigd zijn; maar zij worden,

den, gelijk veele andere wilde dieren, wanneer zij nog jong zijn, waarschijnlijk door de hyëna's, in menigte verteerd.

De olifant, de rhinoceros en giraffe zijn bewooners van het laage, heete land. — Men vindt in de hooge, bebouwde landen noch leeuwen, noch luipaarden, noch panthers. In Abyssinie, en, voor zoo veel ik weet, in geheel Afrika, zijn geene tijgers. Het is een Asiatisch dier.

Ontelbaare troepen van aapen en baviaanen, gelijk ook van gewoone rotten, rechten op de gierst- en andere graanvelden onnoemlijke schaade aan. — Konynen zag ik nooit in Abyssinie; des te talrijker zijn 'er de haazen, welken zij, insgelijks, voor onreine dieren houden. Door de vernieling, welke de adelaars, de gieren en andere roofvogels onder hen maaken, blijft hunne vermenigvuldiging binnen behoorlijke paalen. — Rivierpaarden en krokodillen zijn in alle rivieren van Abyssinie. Men heeft van beiden geene goede afbeelding, noch beschrijving; onvoorziene toevallen verhinderden mij steeds, dit gebrek te verhelpen. — In het laage land, aan de grenzen van Atbara, zijn veele ezels, maar geene zebra's; deeze houden zich maar in Fazuelo en Nari op.

I.

De RHINOCEROS.

De natuurkundigen schijnen het thans eens te zijn, dat 'er twee soorten van deeze dieren zijn;

te weeten, rhinocerosſen, die éénen, en anderen, die twee hoornen op den neus hebben; en dat de eerſten bepaaldlijk in Aſie, en de laatſten in Afrika gevonden worden.

Doch ik twijfel, of deeze bepaaling naauwkeurig is. Zoo min het eene uitgemaakte zaak is, dat 'er in Aſie geene rhinocerosſen met twee hoornen zijn; zoo min is het ook uitgemaakt, dat Afrika geene rhinocerosſen met éénen hoorn voedt. Indien ik op getuignisſen van inboorlingen vertrouwen mag, vindt men ze, met éénen hoorn, aan de oostzijde van dat waerelddeel, in het myrrhe- en kaneelland, omtrent de kaap Gardefan, voorbij de ſtraat Babelmandeb; zoo ook in het geheele koningrijk Adel. Daarentegen houdt de rhinoceros met twee hoornen zich in het land der Sjangallas, aan de grenzen van Tigree en Siree, en in veele andere gewesten van Abyſſinie op.

De rhinoceros met twee hoornen, waarvan ik in mijn werk eene afbeelding gegeeven heb, was uit den omtrek van Tſjerkin, nabij Ras el Fiel, en is de eerſte, welke tot hiertoe openlijk verſcheenen, en door mij naar 't leeven afgetekend is. — De eerſte afbeelding van eenen Aſiatiſchen rhinoceros met éénen hoorn is door ALBERT DURER, in het begin der zestiende eeuw, vervaardigd, naar een dier, door de Portugeezen uit Indie overgebragt. Het was over 't geheel ſlecht uitgetekend; en die tekening gaf de eerſte gelegenheid tot alle de wandrochtlijke gedaanten, waaronder dit dier, ſedert, in alle waerelddeelen voorgeſteld is. Nieuwere natuurkundigen, als PARSONS, EDWARDS, BUFFON, en anderen, hebben zulks in onze dagen

gen zoeken te verbeteren. Intusschen zijn zij echter niet zonder gebreken (*a*).

Wijl

(*a*) Het bovenstaande is een getrouwe opgaaf uit het werk van den heer BRUCE. Doch daarin loopen zoo veele onnaauwkeurigheden, opdat ik niet meer zeg, van den schrijver te samen, dat het noodig is, de volgende aanmerkingen daarop te maaken.

I. Aangaande zijne zoo zeer geroemde afbeelding van den rhinoceros met twee hoornen, merkt de hoogleeraar J. F. BLUMENBACH, niet alleen in zijne voorreede voor het eerste deel der Hoogduitsche vertaaling van het werk van BRUCE, bladz. XX en XXI, maar ook in zijne *Anmerkungen zu* J. BRUCES *reisen*, achter het vijfde deel, *f.* 283., aan, dat zulks een onbegrijplijke, en bijkans onverschoonlijke misslag van BRUCE is; vermits zijne afbeelding van dat dier, in plaats van eene tekening naar het leeven te zijn, slechts eene bloote kopij is van de tekening, welke de graaf DE BUFFON, reeds in 1754, van den rhinoceros met éénen hoorn gegeeven heeft, in zijne *Natuurl. Hist. der Dieren*, volgens de Nederd. vert., in het elfde deel, Plaat VII.; alleenlijk met dit onderscheid, dat hij zijnen rhinoceros twee, in plaats van éénen hoorn, op den neus zet. De vergelijking van beide tekeningen met elkander stelt zulks buiten allen twijfel.

„ Waren nu maar deeze beiderleie rhinocerossen, dus gaat de heer BLUMENBACH voort, tot op het getal der hoornen na, in het overig maaksel hunner ligchaamen elkander gelijk; dan mogt BRUCE zijne kunststreek verantwoorden; hij zou ten minste niet, gelijk nu het geval is, bij onkundige leezers, een gantsch verkeerd begrip veroorzaakt hebben. Maar, dewijl, gelijk ieder natuurkenner weet, deeze beide soorten van het neushoornengeslacht in haar geheele maaksel zeer aanmerklijk van elk-

Wijl de leevenswijs en de zeden des neushoorns aan beide soorten gemeen, reeds zeer getrouw, naar

---

ander verschillen; zoo wordt daardoor het gedrag des schrijvers van alle kanten des te verdachter, en te onverantwoordlijker."

Voorts zegt de heer BLUMENBACH, dat, door zijne bezorging, ten behoeve der leezers van het werk van BRUCE in Duitschland, een naauwkeurige tekening van eenen opgestopten rhinoceros met twee hoornen, in het naturaliënkabinet te Manheim te vinden, bij de Hoogduitsche uitgaav van dat werk gevoegd is. Hetzelve is een wijfje, welk thans, na het uitdroogen, enz. drie voeten en acht duimen hoog, en zeven voeten en acht duimen lang is; zijnde het voorste hoorn zestien, en het achterste vijf duimen hoog. Hij zegt, zulks gedaan te hebben, om een getrouwe, naar de natuur vervaardigde, afbeelding van dit merkwaardig schepsel te hebben; te meer, wijl alle de tekeningen, tot hiertoe, van het zelve gemaakt, waaronder hij die van PENNANT, BUFFON en SPARMAN noemt, al te verre van de natuur afwijken. —— Intusschen luidt dit zekerlijk zeer vreemd, de afbeelding van eenen uitgedroogden, opgestopten rhinoceros niet alleen een getrouwe, naar de natuur vervaardigde afbeelding, te noemen, maar ook daaraan den voorrang boven anderen, die in de daad naar het leeven getekend zijn, gelijk, bij voorbeeld, die van SPARMAN buiten allen twijfel gedaan is, te geeven.

Voorts roemt hij de voortreflijke afbeelding van eenen rhinoceroskop, welke wijlen de hoogleeraar CAMPER bij zijne *natuurl. hist. van den orang outang en Afrikaanschen neushoorn* gevoegd heeft. En hij meldt verder, dat dezelve CAMPER, nog kort voor zijnen dood, eene kunstplaat, negentien en een halven duim hoog, en ruim elf duimen breed,

naarmij dunkt, beſchreeven zijn; wil ik 'er maar dat geen bijvoegen, 't welk, naar mijne gedachten,

---

breed, naar zijne tekeningen, door R. Vinkeles heeft laaten graveeren, waarop hij den ſchedel van deeze beide ſoorten van rhinocerosſen, zoo wel in profil, als van vooren afgebeeld heeft.

„ Men ziet hier, dus gaat de hoogleeraar BLUMENBACH voort, op het eerſte gezigt, het oogſchijnlijk onderſcheid in de geheele ſchedelgedaante van deeze beide dieren, doch voornaamlijk in het gebit. De Afrikaanſche tweehoornige rhinoceros heeft in 't geheel geene ſnijtanden, maar zijne talrijke groote kiezen ſtrekken zich tot voor aan de ſnuit uit. Integendeel heeft de Aſiatiſche ſoort met éénen hoorn boven vier breede, en onder vier priemvormige voortanden, en in beide kaakebeenen, tuſſchen deeze en de kiezen, een groote ledige tuſſchenruimte, gelijk, bij voorbeeld, bij de eekhoorntjes, muizen, enz. te zien is. — Zoo dat van zoodanige ſchrijvers over de natuurlijke hiſtorie der dieren, die veelligt het ſamenſtel van LINNÆUS aangaande de zoogdieren nog hedendaags bruikbaar oordeelen, deeze beide ſoorten, welke, volgens haaren geheelen overigen toeſtand, door allen en een iegelijk zekerlijk in een en hetzelve geſlacht zouden geplaatst worden, dan niet alleen in twee geſlachten moesten onderſcheiden, maar zelfs in twee verſchillende klaſſen (— de Aſiatiſche rhinoceros, naamlijk, in de klaſſe van die dieren, welken LINNÆUS *glires*, maar de Afrikaanſche integendeel in die, welken hij *bruta* noemt —) van elkander geſcheurd worden."

II. 't Geen hij voorts aangaande de tekening van den beroemden ALBERT DURER verhaalt, gaat, insgelijks zeer mank. 't Is onwaar, dat die kunſtenaar zijne bekende afbeelding van den rhinoceros met éénen hoorn *naar*

ten, aan zijne historie nog ontbreekt; of, 't geen ik opgemaakt heb, wanneer ik gelegenheid had, den rhinoceros leevendig, en in zijne vrijheid in het woud te zien.

't Is zonderling, dat van den rhinoceros en olifant nergens in den Bijbel geſprooken wordt. Zij zijn echter den ſchrijveren, waarſchijnlijk, wel bekend geweest. Moſes en de Israëllers hielden zich lang in Egypte en Arabie op, in de nabuurſchap van die landen, daar zij voortplanten. De onderſcheiding der dieren in reinen en onreinen ſchijnt den

---

het leeven vervaardigd heeft. De heer BLUMENBACH verbetert dit op de volgende wijs: „De rhinoceros was, gelijk bekend is, in Lisſabon; doch deeze onſterflijke groote kunſtenaar heeft nooit eenen voet daarin gezet; maar hij vervaardigde zijne houtſneede, die, wat de kunst betreft, nog ſteeds onovertrefbaar is, naar eene tekening, welke van daar gezonden was. En hoe veel ook aan dezelve te berispen valt, gelijkt ten minſte echter het dier, welk zij uitbeelden moet, naamlijk de rhinoceros met éénen hoorn, onvergelijklijk veel meer, dan die afbeelding, welke BRUCE zich aangemaatigd heeft, dan rhinoceros met twee hoornen."

Als BRUCE vervolgens van de nieuwe afbeeldingen des éénhoornigen neushoorns ſpreekt, zegt de hoogleeraar nog het volgende: „hij kent juist de drie afbeeldingen, welke eenig en alleen voortreflijk zijn, in 't geheel niet; naamlijk, de twee van WANDELAAR, en de derde van JOHAN EL. RIDINGER. De twee eerſten in ALBINI *tabulis musculorum*, en de laatstgenoemde op een bijzonder blad, welk buiten twijfel het meesterſtuk van deezen grooten tekenaar van dieren is." *Amm. van den* NEDERD. CITG.

den Wetgeever verpligt te hebben, in eene deezer klasſen een dier te melden, welk tot voedſel eener heidenſche natie in die nabuurſchap verſtrekte. SALOMO, die zoo veel elpenbeen gebruikte; die met de koningin van Scheba in een naauwe verbindtenis ſtond; en zelf over de dieren ſchreef, zou die den olifant en rhinoceros, twee van de voornaamſte dieren der ſchepping, niet gekend hebben?

In de heilige Schrift komen twee dieren voor, waarover de natuurkundigen het niet eens zijn; naamlijk: de *behemoth* en de *reem*. Den *behemoth* houd ik voor den olifant, wiens historie bekend genoeg is. Ik heb hier enkel met den *reem* te doen, en deezen, meen ik, den rhinoceros te zijn (*b*). Zijn naam betekent in het Hebreeuwsch en Ethiopisch,

(*b*) De hoogleeraar BLUMENBACH maakt hier de volgende aantekening op:

„ Op dit letterkundig onderzoek moet ik aanmerken, dat ik over 't algemeen in het boek van JOB, voor zoo veel ik het mij uit onze beste overzettingen en uitleggingen heb kunnen bekend maaken, in verre na, die naauwkeurige dierkundige kennis, noch gevonden, noch verwacht heb, welke men onlangs daarin heeft willen prijzen: weshalve ik dan zekerlijk ook in den *reem* juist niet den Afrikaanſchen rhinoceros zou erkend hebben. Intusſchen heeft BRUCE wijlen onzen MICHAËLIS hierin aan zijne zijde, die in zijnen brief aan CAMPER zich bij die meening gevoegd heeft, dat de *reem* deeze rhinoceros is; gelijk ook de laatstgenoemde geleerde de zwaarigheden, welken de groote SCHULTENS daartegen maakte, uit de natuur zelve wederlegd heeft." BLUMENBACH, *l. c. p.* 286, 287.

opisch, recht opſtaan. Dit heeft zijne betrekking op den ſtand van zijnen hoorn: want, daar de hoornen van andere dieren zich evenwijdig met den neus of het voorhoofdsbeen neigen; ſtaat dit, integendeel, in de hoogte, en loodrecht met dit been, eenen rechten hoek daarmede uitmaakende; waarom het dier 'er ook, als met een hefboom, eene grooter magt mede oefent. Sommige ſchrijvers verſtaan 'er door een dier uit het geſlacht der antiloopen: doch, deeze dieren zijn veel te vreesachtig, dan dat de beſchrijving der heilige ſchrijveren daarop zou kunnen toegepast worden.

Op den gemelden ſtand des hoorns wordt gezinſpeeld door den Dichter (*c*) in deeze woorden: *Gij zult mijnen hoorn verhoogen, gelijk eens eenhoorns, reem.* BILEAM, priester in Midian, in de nabuurſchap van het verblijf der rhinocerosſen, en in verbindtenis met Ethiopie, omdat hij zelf herder was, zegt vol verbaasdheid over de ſterkte der Israëlieren (*d*): *hunne krachten zijn als eens eenhoorns, reem.* JOB ſpreekt dikwijls van zijne groote kracht, wildheid en onleerzaamheid (*e*): *Zal de eenhoorn, reem, u willen dienen? Zal hij vernachten aan uwe kribbe? Zult gij hem met een touw aan de vooren binden? Zal hij de leegten achter u eggen?* Dat is, met andere woorden: kunt gij hem tot ploegen en eggen afrechten?

De

(*c*) PSALM XCII: 11.

(*d*) NUMERI XXIII: 22.

(*e*) JOB XXXIX: 12, 13.

De rhinoceros heet in de Dſjiestaal *arwee harisj*, en in de Amhariſche *auraris*. Beide naamen beteken het *groote wilde dier met eenen hoorn*. Dit ſchijnt aanteduiden, dat de rhinoceros maar één' hoorn heeft. Maar de Sjangallas en Nubiërs heeten het dier integendeel *dſjirnamdſjirn*, of hoorn op hoorn, en deeze benaaming ſchijnt op een dier met twee hoornen te wijzen. — Het Hebreeuwſche woord *reem* wordt in de Ethiopiſche overzetting des Bijbels door *arwee harisj*, en in de Griekſche der Zeventigen door μονοκερως of eenhoorn vertaald. Indien de Abyſſiniſche rhinoceros, zonder uitzondering, twee hoornen had, zouden de Griekſche overzetters hem zoo niet genoemd hebben; te meer, daar zij het dier, in hunnen tijd, in Alexandrie moesten gezien hebben. De reden, waarom men het Hebreeuwſche woord niet door rhinoceros, maar door eenhoorn vertaald heeft, komt van het vooroordeel, dat het maar éénen hoorn moest gehad hebben. Intusſchen kan men uit deezen grond alleen het aanweezen van een dier niet aanneemen, welk men eeuwen lang te vergeefs gezocht heeft. De heilige Schrift ſpreekt ook wel van *hoornen des eenhoorns* (*f*) in het meervouwig getal; zoo dat de rhinoceros, zelfs de Afrikaanſche met twee hoornen, even zoo wel als de zoogenaamde eenhoorn, de *reem* der heilige ſchrijveren kan zijn.

't Is merkwaardig, dat dit dier, niettegenſtaande de tocht van ALEXANDER naar Indie, aan ARISTOTELES onbekend bleef. — STRABO en ATHE-

(*f*) DEUT. XXXIII: 17. PSALM XXII: 22.

ATHENÆUS ſpreeken van dit dier ſlechts van hooren zeggen, dat het in Egypte zou gezien zijn. — PAUSANIAS noemt het den Ethiopiſchen os, gelijk de Romeinen den olifant den Lucaniſchen os noemden, wijl zij hem allereerst in dit gedeelte van Groot-Griekenland zagen. POMPEJUS bragt den rhinoceros eerst in Italie, en het dier werd, tot de tijden van HELIOGABALUS toe, menigvuldig bij openbaare ſpellen gebruikt. —— Deeze allen kwamen uit Aſie, en hadden waarſchijnlijk maar éénen hoorn; waarom zij ook zoo op de gedenkpenningen van DOMITIANUS afgebeeld worden (*g*). — Doch MARTIALIS ſpreekt (*h*) van eenen

(*g*) Volgens de opmerking van den hoogleeraar BLUMENBACH, begaat de heer BRUCE hier een groven misſlag. Het bevreemdt hem, gelijk hij zegt, dat, in het *ſupplement tot* CHAMBERS *diction.* de ſchrijver zich beroept op de gedenkpenningen van DOMITIANUS, alwaar de rhinoceros met twee hoornen afgebeeld wordt, daar, volgens zijne meening, op alle de gedenkpenningen van dien keizer, tot hiertoe bekend gemaakt, ſlechts rhinocerosſen met éénen hoorn te zien zijn. Hoe zeer BRUCE ook den beleezen geleerden wil vertoonen, verraadt hij hier echter zijne onkunde. Want, om niet te zeggen, dat CAMPER, in zijn aangehaald werk, reeds in 1782 ten voorſchijn gekomen, de afbeelding van eenen gedenkpenning van DOMITIANUS, waarop een rhinoceros met twee hoornen te zien is, gegeeven heeft, worden ook dergelijke munten bereids gevonden in twee andere werken, die BRUCE niet onbekend hadden moeten zijn; naamlijk: in PENNANTS *history of quadrupeds* van het jaar 1781; en in de *philoſophical transactions* van 1749, waarin HANS SLOANE zoodaanig eene munt uit zijne eigen verſameling heeft bekend gemaakt. BLUMENBACH, *l. c. p.* 287.

(*h*) *De ſpectac.*

eenen rhinoceros met twee hoornen; en, wijl het tot zijnen tijd toe onbekend was, dat dit dier twee hoornen had; zoo wilden de uitleggers ons overreeden, dat dit een misslag des dichters was. Doch thans is het niet twijfelachtig meer, dat de dichter gelijk, en zijne uitleggers ongelijk hebben.

Van de hoornen worden fraaie bekers gedraaid, welken men, eertijds, den onkundigen, als of zij een tegengift tegen allerlei vergif waren, verkocht. Om deeze reden maakten zij gemeenlijk een gedeelte uit van het geschenk, welk de Mogol en de koning van Persie naar Konstantinopel zonden. En naauwlijks zijn eenigen onzer nieuwere natuurkundigen van dit vooroordeel te rug gekomen, welk, veelligt, eenigen schijn kon hebben, zoo lang de school van GALENUS bloeide, en men zich voornaamlijk van vergif uit het plantenrijk bediende. Ook kan ik, bij ondervinding, verzekeren, dat zoodaanig een beker niets baat, om eenige soorten van vergif, welk het ook zij, te ontdekken.

De greepen der dolken worden in Abyssinie, altijd van deezen hoorn gemaakt. De Abyssinische jaagers neemen zelden de moeite, om ook den tweeden hoorn des rhinoceros aftezaagen, en ter markt te brengen, wijl dezelve niet rond, gelijk de eerste, maar plat, en tot het gemeld gebruik niet dik genoeg is. —

De hoornen van dit dier zijn hard en dicht, van buiten roodachtig bruin, van binnen bijkans goudgeel, en in 't midden zwart. De geheele dikte des hoorns bedraagt vijf duimen in de middellijn, waarvan twee zwart zijn. De oppervlakte laat zich fraai polijsten, maar krijgt, wanneer zij recht droog

droog is, ligt kleine ſcheuren. Ook trekt zij van de warmte krom: weshalve eene doos, welke ik daarvan had laaten vervaardigen, hoe fraai zij 'er ook in 't eerst uitzag, echter ras, enkel van de warmte der tas, reeten kreeg en onbruikbaar werd. Doch, veelligt, waren ook de borden al te dun gezaagd. —

De voorſte hoorn buigt zich met het punt binnenwaard, doch maakt geenzins eene zoo ſchielijke kromte, als in de afbeelding bij BUFFON te zien is. — Het dier is ter deezer plaats ongemeen gevoelig. Ik zag dit te Tſjerkin op de jagt. Een musketkogel nam de punt des hoorns weg; 't welk het dier zoo zeer aandeed, dat het een' korten tijd leevenloos ſcheen te zijn. — Achter den eerſten ronden hoorn, is terſtond de platte, en achter dien zag ik zeer duidlijk het begin van eenen derden, die bereids een duim lang was (*i*). Naar den aanleg te oordeelen, zou deeze derde hoorn even zoo lang worden, als de voorige.

De *Agadſjiërs*, welke wegens hunne vaardigheid in het jagt maaken op de rhinocerosſen vermaard zijn (*k*), verhaalen, dat zij dikwijls rhinocerosſen aan-

(*i*) Dit verhaal der Agadſjiërs aangaande rhinocerosſen met drie hoornen is niet onwaarſchijnlijk. Men heeft zekerlijk dergelijken. — PALLAS, bij voorbeeld, beſchrijft zoodaanig een' driedubbelen hoorn, in het dertiende deel der *Comment. nov. Acad. Petropol.*, waarvan het voorſte achttien, het middenſte twaalf, en het achterſte acht duimen lang was. BLUMENBACH, *l. c. p.* 287.

(*k*) Zie van deeze lieden en hunne bezigheid, hier vooren, VIII. Boek, II. Afd. bladz. 471. van het tweede Deel.

aantreffen, welke drie hoornen hebben. De laatſte, zeggen zij, is rond, en niet krom aan het ſpitſe end, ook niet volkomen zoo lang, als de beide anderen, en loopt ook zoo ſpits niet uit, als de voorſte. — Ik moet dit aan hunne geloofwaardigheid overlaaten. Ik heb zelf nooit zoodaanig een dier gezien, ook niet drie hoornen zoo aan elkander gegroeid, als ik twee zag. Indien hun verhaal waar is, hebben wij drie ſoorten van dit dier. Zij voegen 'er bij, dat men den derden hoorn alleen bij de mannetjes vindt, en dat die niet eer groeit, voor dat het dier zekere jaaren bereikt heeft.

De dubbele hoorn, welken ik bezit, is aan een ſterk kraakbeen, welk, gedroogd zijnde, ongemeen taai is, bevestigd. Het komt van het voorhoofdsbeen en loopt langs het neusbeen neerwaard. Doch, waar dit kraakbeen eindigde, heb ik vergeeten, naauwkeurig te onderzoeken.

Sommigen hebben gemeend, dat de hoornen des rhinoceros en de ſlagtanden des olifants wapenen waren, door den Schepper der natuur hun gegeeven, om zich tegen elkander te verdedigen. Doch, wijl zij in onmeetlijke bosſchen en wildernisſen geplaatst zijn, overvloed van voeder hebben, en door geenen minnenijd gekweld worden, hebben zij geene oorzaak, om met elkander te vechten; en zij zullen dus deeze wapenen tot andere einden ontvangen hebben.

De rhinoceros eet noch hooi, noch gras, maar leeft enkel van boomen. Hij ontziet zelfs de doornen niet. Hij heeft daartoe de ſterkſte kaakebeenen, welken ik ooit aan eenig ſchepſel gezien heb, en

die

die recht geſchikt zijn, om alles te vermorſelen. Hij heeft in 't geheel acht en twintig tanden, en onder dezelven zes ſnijtanden. — Ik heb korte onverduuwde ſtukken hout van drie duimen in de middellijn in hunnen afgang, gelijk ook in dien van olifanten, gevonden.

In de bosſchen, daar de rhinocerosſen zich meest ophouden, groeien ook boomen, die van een' zachten aart, en zeer ſappig zijn. Deeze ſchijnen bijzonder tot hun onderhoud beſtemd te zijn. Om de hoogſte takken te bereiken, heeft hij in de bovenlip het vermoogen, om ze zoo te verlengen, dat hij door middel van dezelve iets kan vasthouden, gelijk de olifant met zijne ſnuit doet. Met deeze lip en de tong ſcheurt hij de bovenſte takken, als de bladerrijkſten, af, en verteert ze het eerst. De takken verteerd hebbende, verlaat hij echter den boom niet, maar ſplijt met zijnen hoorn den ſtam van onder op in dunne lange reepen, welken hij weet ſamen te draaien, en dus verteert. — In de bosſchen zagen wij overal ſpooren daarvan aan de boomen; ook bragt men ons, op verſcheidene plaatſen, groote ſtukken van olifantstanden en rhinoceroshoornen, die ten deele beneden aan den voet der boomen, ten deele zelfs daarin zittende, gevonden waren.

Bijaldien de rhinocerosſen en olifanten van gras alleen leefden, waren zij niet zelden in gevaar, om van honger te ſterven; vermits in ſommige jaarſaiſoenen het gras ten eenemaal verdort, of door de Sjangallas afgebrand wordt. In Europa, wel is waar, eeten zij gras en hooi, wijl men niet daaglijks, ten hunnen behoeve, eene menigte boomen van loof en takken berooven kan. 't Is

ge-

genoeg; gras en hooi is hun natuurlijk voedsel niet; even zoo min, als suiker en brandewijn, welk zij hier niet zelden bekomen.

Men zegt gemeenlijk, dat de tong van eenen rhinoceros zoo scherp is, dat hij daarmede het vleesch van de beenen kan lekken. Anderen verzekeren, dat de tong zoo zacht is, als die van een kalf. Doch beiden schijnen recht te hebben. De tong van eenen jongen rhinoceros is zacht. De huid is echter taaier en dikker, dan die van een kalf, en heeft rimpels. Integendeel is de tong en het onderste gedeelte der bovenlip van eenen volwassen rhinoceros zeer ruuw; 't welk van het geduurig eeten van takken, die een ruuwe schors hebben, schijnt te ontstaan.

Wanneer hij vervolgd wordt, of in vrees is, bezit hij, naar gelang zijner zwaarte, en der kortheid zijner beenen, een' hoogen graad van snelheid. Hij is lang, loopt een' sterken draf, die na eenige minuuten sneller wordt, en welken hij lang uithoudt. Doch het is onwaar, dat hij in de vlakte het paard in snelheid overtreft. Ik heb hem dikwijls, zonder eenige moeite, te paard ingehaald, en zulks anderen zien doen, die veel slechter paarden hadden. Maar kan men hem somtijds met een paard niet inhaalen, dan is zulks meer aan zijne list, dan aan zijne snelheid toetesschrijven. Hij loopt gestaadig van het eene bosch naar het andere, steeds door de dichtste bosschaadje heen dringende. In zijnen loop rent hij de verdorde boomen even zoo gemaklijk om, als of zij door een' kanonkogel afgeschooten waren: maar die buigzaam en sappig zijn, worden door zijne zwaarte neergeboogen, rijzen, nadat het dier 'er door gedrongen

is, met groote kracht weder op, ſlingeren den onvoorzigtigen vervolger met zijn paard weg, en verpletteren hem aan de naaste boomen.

De rhinoceros heeft maar kleine oogen. Hij draait zijnen kop zeer zelden om, en ziet niets, dan 't geen voor hem is. Hierdoor berokkent hij dikwijls zijnen dood, wanneer de vlakte groot genoeg is, om met het paard voor hem te kunnen komen. Fierheid en woede beletten hem dan te vlugten. Hij maakt zich gereed tot weerſtand. Hij ſtaat een oogenblik ſtil. Daarna loopt hij, als een wild zwijn (waarmede hij in zijne wijs van doen veel overeenkomst heeft) regelrecht op het paard aan. Het paard ontwijkt hem gemaklijk, terwijl het zich kort omwendt. Dit is het noodlottig oogenblik voor den rhinoceros. De naakte man met het zwaard, die achter den ruiter op het paard zit, ſpringt 'er ongemerkt af, wijl de rhinoceros enkel in het paard zijnen vijand zoekt, en houwt, met eenen ſlag in het achterdeel van den voet, de pees af; 't welk hem tot de vlucht en tegenſtand onbekwaam maakt.

Dit dier behoeft een groote menigte water. Het land der Sjangallas, daar de rhinoceros zich in menigte ophoudt, wordt door eenen zesmaandlijken regen overſtroomd, en heeft veele rivieren, beeken en waterpoelen, tuſschen rotſen, met zwaar geboomte belommerd. Zulk een land alleen kan den noodigen voorraad van water voor zulke bijster groote dieren uitleveren. — Doch de rhinoceros zoekt deeze waterrijke en moerasſige ſtreeken niet ſlechts om het drinken; maar hij hoopt ook hier beſcherming tegen zijne vijanden te vinden. —

De

De vlieg, de verderflijke vlieg, en ophoudlijke vervolgeres van alle dieren, welke op den zwarten bodem leeven, is ook voor den rhinoceros gevaarlijk. Niettegenſtaande alle zijne ſterkte, wildheid en grootte, grijpt dit verachtlijk inſekt hem echter, op gelijke wijs, aan als den kemel. Ook zou het hem overweldigen, zoo hij zich niet, tot zijne behoudenis, van eene list bediende. — De vlieg heerscht in den regentijd, wanneer de zwarte bodem in ſlik veranderd wordt. Als zij zich des nachts ſtil houdt, wentelt de rhinoceros zich in het ſlik zoo lang rond, tot dat hij eene korst over het gantſche lijf bekomt, welke hem den volgenden dag tegen zijne vijanden beſchermt. Door de vouwen zijner huid wordt deeze korst op hem vastgehouden, uitgenomen aan de ſchoft, de heupen en de beenen, daar zij door de beweeging afvalt, en hem aan de ſteeken der vliegen blootſtelt. Om de ſmert, en vooral het jeuken, welk op het ſteeken der vliegen volgt, te verminderen, wrijft hij die deelen aan de ruuwſte boomen, welken hij vinden kan, en verwekt daardoor de blaaren, welken men zoo wel bij de olifanten, als de rhinocerosſen aan die deelen ziet. — BUFFON meent, dat deeze blaaren den rhinoceros natuurlijk zijn, omdat hij ze reeds aan een' ongebooren neushoorn gevonden heeft: — Ik laat dit aan zijne plaats. — Doch ik heb niet ſlechts van jaagers, maar van zeer geloofwaardige lieden gehoord, dat de oorzaak, door mij aangegeeven, de waare oorſprong deezer gezwellen is: want men vindt veele rhinocerosſen, in den vliegentijd gedood, met bloedige lendenen en beenen, vol gezwellen. — De huid van den rhinoceros is ook zoo hard en ondoordringbaar niet, als men zich gemeenlijk verbeeldt. Het dier wordt, niet zelden, door werpſpiesſen ge-

veld, waarvan ik eenigen drie voeten diep in zijn ligchaam heb zien zitten. Een musketkogel, die niet op een been treft, gaat 'er door en door. De Sjangallas dooden hem met hunne ſlechte en zwakke pijlen.

Wanneer de rhinoceros zich des avonds in het ſlik wentelt, doet het hem, naar het ſchijnt, zoo goed, dat hij overluid ſteent, zoo dat men hem op een' grooten afſtand hooren kan. Hij is dan niet zoo waakzaam, als naar gewoonte, en de jaagers, welke op het geluid afgaan, ſluipen, onder begunſtiging der duisternis, zachtkens, zoo dicht bij het dier, dat zij het met hunne werpſpiesſen, wanneer het op den grond ligt, onder het lijf kwetſen, daar de wond gemeenlijk doodlijk is.

Een wondheeler van het Oostindiſche ſchip, *the Shaftesbury*, maakte het eerst eene aanmerking, welke men een' weinig te ſchielijk voor een verdichtſel verklaarde. Hij zag op eenen gevangen rhinoceros, die zich, op de gemelde wijs, in het ſlik gewenteld had, veele inſekten, gelijk duizendbeenen, en anderen, welke zich in de vouwen der huid verborgen hadden. —— Toen ik te Ras el Fiel was, werden twee deezer dieren in de nabuurſchap dier plaats gedood, die, wanneer ik ze zag, met de gewoone ſlikkorst nog bekleed waren. In de vouwen der huid van den eenen zag ik twee groote gemeene tuinwormen, en veele inſekten, als gewormte, en eenige witte ſlakken-huisjes. De jaagers noemden mij nog verſcheiden andere inſekten, welken zij aan dien neushoorn gevonden hadden. Onder dezelven was ook eene ſoort van bloedegels. — BUFFON wilde het getuignis van den Engelſchen wondheeler verdacht maaken. Doch hij

hij wordt door de verklaaring dier jaagers grondig wederlegd. Daarenboven zag BUFFON nooit een' anderen rhinoceros, dan die reeds eenige jaaren in den ſtal gehouden was, en dus deeze inſekten niet wel hebben kon.

CHARDIN verhaalt (*l*), dat de Abyſſiniërs den rhinoceros tam maaken, en tot den akkerbouw gewennen; doch dit is een louter verdichtſel. Integendeel ſchijnt dit dier zeer onleerzaam, en zelfs voor het minſte onderwijs ten eenemaal onvatbaar te zijn. Hoe leerzaam en gewillig de olifant ook is, maakten de Abyſſiniërs dien echter nooit tam, en gebruikten hem ook nooit in den krijg. Zelfs hebben PTOLEMEUS PHILADELPHUS, en zijn opvolger EUERGETES, de inwooners zoeken te beweegen, de olifanten leevendig te vangen, om ze te kunnen afrechten; doch altijd te vergeefs. Den laatstgenoemden koning ging dit zoo ter harte, dat hij eenen togt naar Abyſſinie deed, en in plaats der gewoone olifantenjaagers, welken hij uitroeide, eene volkplanting zijner eigene onderdaanen vestigde te Arkieko, nabij Maſuah; welke plaats hij, om die reden, *Ptolemaïs Theron* noemde. Door een Grieksch opſchrift, in het koningrijk Adel nagelaaten, geeft hij zelf bericht daarvan, met bijvoeging, dat de Ethiopiſche olifanten de Abyſſiniſchen merklijk overtroffen.

Ik zal hier nog een woordje aangaande de onleerzaamheid van den rhinoceros bijvoegen. Zijne wildheid kan men, door opmerkzaamheid, taamlijk be-

(*l*) *Tom.* III. *p.* 45.

beteugelen. Maar men heeft het nog nooit zoo verre gebragt, dat hij zich eenigermaate liet afrechten. Zulks moest, voornaamlijk, door honger geſchieden; doch bij den rhinoceros gaat dit niet door. Als hij honger lijdt, en niet terſtond voeder krijgt wordt hij woedend; en zijne woede is dan niet alleen tegen zijnen vermeenden vijand, maar ook tegen zich zelven gekeerd. Hij ſtoot dan met den kop tegen den muur, of de krib, dat het ſchijnt, als of hij zich zelven wil dooden. Jaa, hij doodt zich ook wel zelf. De rhinoceros, welken EMANUEL van Portugal, in 1513, uit Indie ontving, en hij, naderhand, den Roomſchen bisſchop vereerde, was de oorzaak, dat het ſchip, waarop hij was, zonk.

De rhinoceros en de olifant zijn de twee voornaamſte leevensmiddelen der Sjangallas. Alle de inwooners van het laage land en Atbara eeten ze met groote graagte. Voor het ſmaaklijkſte van den rhinoceros worden de voetzoolen gehouden, die zoo week zijn, als die der kemelen. Het vleesch heeft veel overeenkomst met het zwijnenvleesch; maar het is veel grover. Ook ruikt het ſterk naar muskus, maar heeft anders niet veel ſmaak; 't welk den Sjangallas nog meer zoo moet voorkomen, vermits zij het zonder zout eeten.

De huid van den rhinoceros is ten eenemaal kaal. Het eenig haair, welk hij aan zijn lijf heeft, is aan het uiterſte van zijnen ſtaart. Het zijn maar weinige en enkele haairen, maar zoo ſterk als de zwakſte ſnaaren van een klavier. Tien derzelven maaken een bekwaame zweep uit.

De rhinoceros, waarvan ik eene tekening maakte,

te, was, van het uiterſte zijner ſnuit, tot het begin van den ſtaart, dertien voeten lang, en van de voetzool tot aan het bovenſte van den ſchouder bijna zeven voeten hoog. De voorſte hoorn was veertien, en de tweede een weinig onder dertien duimen lang. Het vlakke deel des hoorns was beneden, aan de huid, vier, en, boven aan, twee en een halven duim breed. Hij was bij wijs van een mes gevormd; de rug hield twee duimen, en de ſcherpe zijde een vierde duim.

Alle reizigers en natuurönderzoekers ſchijnen, thans, daarin overeenteſtemmen, dat het vermaarde dier, de eenhoorn genaamd, naar een' langen hoorn, welken het vlak voor zijnen kop zou draagen, zoo geheeten, alleenlijk in de hersſenen van dichters en ſchilders beſtaat.

Nog onlangs heeft een Zweedsch natuurkundige, de beroemde A. SPARMAN, door zijne reis naar de binnenlanden van Afrika omtrent de Kaap de Goede Hoop alom bekend, dit oude verdichtſel weder ten voorſchijn gebragt. — Dan, zijne gronden hebben mij niet overtuigd.

De neushoorn is, gelukkiger wijs, geen vleeschvreetend dier. Zijn reuk is zeer fijn; hij kan menſchen, reeds op eenen verren afſtand, rieken en opſpooren.

II.

DE HYENA.

Er zijn weinige dieren, welker historie, niettegenſtaande alle aangewende moeite der natuurönderzoekeren, zoo verward is, als die der hyena. —

Bij de Ouden was zij reeds in groote verwarring, en de nieuwer reizigers hebben ook nog het hunne daartoe bijgedraagen. —— Men heeft veele dieren met dit verwisfeld. BOCHART onderzoekt de verfcheidene dwaalingen der Ouden omtrent de hyena met veele geleerdheid (*m*); en BUFFON is ook zeer uitvoerig over dit dier (*n*).

Niemand der geenen, welke tot hiertoe over de hyena gefchreeven heeft, heeft veelligt ooit zoo veelen gezien, als ik. Zij waren in Abyfinie een waare plaag, zoo wel in de ftad, als op het land. Ik geloof, dat 'er meer hyena's, dan fchaapen, in dat rijk zijn. Gondar krielde 'er van, zoo ras het donker werd, tot het aanbreeken van den dag. Zij verflinden ongeftoord niet alleen het aas, dat zij vinden, maar ook de lijken der gedoode menfchen, welken dit wreede volk onbegraven op de ftraaten laat liggen. De inwooners van Gondar hebben den bijgeloovigen waan, dat deeze dieren Falasja's zijn, door toverkracht in deeze geftalte veranderd, en nu van de bergen herwaard gekomen, om menfchenvleesch op te zoeken en te verteeren. — 't Is dikwijls gebeurd, dat ik, wanneer de koning mij lang ophield, en ik in het flot niet fliep, maar dwars over de markt, flechts eenige honderd ellen verre, naar huis ging, eene menigte hyena's ontmoette, die als honden tegen mij gromden, en mij in de beenen dreigden te bijten, niettegenftaande ik door een aantal gewapende lieden omringd was, die al-

(*m*) *Vol.* I. *c.* XXXIII.

(*n*) *L. c.* IX. deel, bladz. . .

alle nachten eenigen deezer dieren kwetſten of doodden.

Toen ik eens, in de provincie Maitſja, des nachts, met het doen van waarneemingen bezig was, hoorde ik achter mij een gedruisch, als of 'er iets naar mijn bed ging; doch omkijkende, bemerkte ik niets. Ik ging uit mijne tent; en terſtond daarna 'er in te rug keerende, ontdekte ik twee groote blaauwe oogen, die in 't donkere ſterk vonkelden. Ik riep mijnen dienstknecht met eene kaars, en wij vonden eene hyena, welke nevens mijn bed ſtond, en eenen bundel kaarſen in den muil had. Indien ik terſtond op het dier geſchooten had, was ik in gevaar, om mijnen quadrant en de overige werktuigen te beſchaadigen. Het dier ſcheen ook met de buit, die het opgedaan had, voor tegenwoordig te vreede te zijn. Wijl het zijnen muil vol had, en zijne klaauwen niet kon gebruiken, ging ik 'er moedig op los, en doorboordde het met eene ſpies. De hyena werd nu woedende, liet de kaarſen vallen, liep in de ſpies, en zocht mij aan te grijpen. Ik, op mijne verdediging bedacht, greep eene piſtool uit mijnen gordel, en gaf vuur op het dier. Op hetzelve oogenblik kliefde mijn bediende den kop der hyena met eene bijl. — Met een woord, de hyena was in Abyſſinie onze groote plaag, de ſchrik onzer avondwandelingen, en de dood onzer ezels en muilëzels, welker vleesch haare lekkerſte beet is.

De hyena is in het Oosten onder de naamen *dieb* en *dubbah* bekend. Wijl de eerſte naam ook eenen ſjakal, of ook wel eenen wolf, en *dub* eenen beer betekent, baart dit een merklijke verwarring, of-

ſchoon de dieren zelve genoeg onderſcheiden zijn — PONCET verhaalt, dat een zijner muilezels, aan de grenzen van Sennaar, van eenen beer gebeeten was, niettegenſtaande het zeker is, dat 'er noch in Abyſſinie, noch in geheel Afrika, een dier van het beerengeſlacht te vinden is; waarſchijnlijk was dat dier eene hyena. — Zoo verhaalen ook de Portugeezen, dat zij in Abyſſinie geheele troepen tijgers en luipaarden gezien hadden. Maar ook dit is onwaar. Tijgers houden zich alleen in Aſie op; en de luipaarden, die 'er wel gevonden worden, ſchoon in gering getal, gaan nooit troepswijs, maar altijd enkeld. De hyena's doen dit wel, maar niet anders, dan wanneer zij door den reuk van een aas aan eene en dezelve plaats vergaderd worden. In Sjoa zijn zij zoo menigvuldig, dat de hoofdſtad *Tegulat* de ſtad der hyëna's genaamd wordt.

BUFFONS beſchrijving van de hyena en de afbeelding zijn zeer goed. Ik zag hetzelve dier op den berg Libanon, en bij Aleppo. Daardoor ben ik ook overtuigd, dat 'er twee ſoorten van deeze dieren zijn; waarvan de eene, die ik hier beſchrijf, meer van eenen hond, en de andere, waarvan BUFFON handelt, meer van een zwijn heeft.

De hyena, die wij bij Tiwa doodden, was de grootſte, welke ik ooit zag. Zij was van den neus, tot het begin van den ſtaart, vijf voeten en negen duimen lang. Die geene, welke BUFFON beſchrijft, was niet meer, dan drie voeten en ruim twee duimen lang. De eerstgenoemde ſchatte ik, meer of min honderd twaalf ponden zwaar te zijn, wijl zij niet zeer vet was.

De

De ſtaart was één voet en negen duimen lang. Het haair van denzelven was roodachtig bruin, zonder zwarte ringen aan de punten; dat van de maanen van dezelve kleur, en verder naar den kop zeven duimen lang. Wanneer het dier toornig wordt, doet het de haairen oprijzen; doch zij waren te lang, om recht overend te ſtaan, als de borſtels van zwijnen. De maanen ſtrekten zich twee duimen over het achterhoofd tuſſchen de ooren uit, en hielden dan op eenmaal op.

De kop was, van het achterhoofd tot aan de ſnuit, één voet drie en een halven duim lang. De lengte van den neus bedroeg vijf en een' halven duim, en geleek veel naar den neus van eenen hond. De geheele kop had meer overeenkomst met den kop van eenen hond, dan van eenen wolf. De oogen waren bijkans twee duimen, en de muil, wanneer hij niet geopend was, vier en een' halven duim lang. De lengte der ooren was negen en een vierde duim; zij waren enkel met dunne, korte haairen begroeid. De oogen ſtonden omtrent drie duimen van elkander. Het dier was, van zijne voetzoole tot den ſchouder, drie voeten en zeven duimen hoog. De rug was niet hobbelig en gekromd, gelijk de hyena van BUFFON ſchijnt geweest te zijn; maar glad en effen. De voorſte beenen waren twee voeten lang; de poot was vlak en vier duimen breed; de voet had vier teenen, en op iederen een rechten nagel, welke naar dien van eenen hond geleek, ſterk en zwart van kleur, maar geenzins geſchikt was, om 'er mede te verſcheuren, of in den grond te woelen.

De

De achterbeenen der hyena ſchijnen bijkans lam te zijn; althans krommen zij zich merklijk, en het dier ſtaat 'er maar ſlecht op. 't Is merkwaardig, dat zij, bij het eerſte opjaagen uit haar leger, vrij ſterk hinkt; 't welk mij dikwijls bedroogen heeft: maar als zij een tijd lang geloopen had, verdween deeze hindernis, en het dier liep zeer ſnel. De oorzaak hiervan kan ik met geene mooglijkheid beſtemmen. De lengte des achterbeens is twee voeten zeven duimen.

Het haair, waarmede het lijf bedekt is, is niet veel korter en weeker, dan dat op den rug. Omtrent de achterbeenen wordt het korter. De kleur is geelachtig bruin. Kop en ooren hebben de helderſte kleur. De beenen zijn met zwarte ſtreepen getekend, welke zich, zelfs ook langs de zijden, uitſtrekken, en over den ſchouder. Inwendig zijn de beenen niet getekend; gelijk ook de hals, de kop en de ooren niet; alleenlijk gaat over de borst een breede zwarte ſtreep, welke langs de keel tot aan het uiterſte van het onderſte kaakbeen loopt. De neus is zwart.

Sommige uitleggers, en daar onder eenigen van de oudvaders, hebben de hyena voor het dier *ſaphan* gehouden, waarvan in den Bijbel geſprooken wordt. Doch dit gevoelen heeft geenen grond ter waereld; 't welk ik onnoodig houd aantetoonen. — Het karakter der hyena betreffende, ſchijnt zij veel van den wolf te bezitten. Het dier is dom, traag, en ſtout. Zijne onvertſaagdheid ſchijnt enkel uit onverzaadlijken honger te ontſtaan; zonder iets, dat waarlijk dapper en edel is, te behelzen. Zij ſterft meer op de vlugt, dan in het gevecht.

De

De tekening der hyena bij BUFFON gelijkt veel naar een zwijn, maar de mijne, naar een dier uit Atbara gemaakt, meer naar een' hond. — De hyena's om den berg Libanon, in Syrie, in de noordlijke deelen van Asie, ook om Algiers, aazen veel op sappige wortels, voornaamlijk van de *fritillaria*, en dergelijke groote, voedzaame gewassen. Ook heb ik in Abyssinie geheele plekken gronds, door haar omgewoeld, gezien, om zekere wortels, die zij gaarn eeten, op te zoeken. En, vermits de hyena geene klaauwen heeft, om te verscheuren, vermoed ik, dat de oorspronglijke leevenswijs van dit dier meer in voortbrengselen uit het planten-, dan uit het dierenrijk bestond; te meer, wijl het nu nog, gelijk ik gezegd heb, zekere wortels gaarn eet. Ik geloof, dat het enkel door honger aangezet is, om zich aan menschen of vee te waagen: want geene eigenlijke vleeschvreetende dieren, gelijk leeuwen, tijgers en dergelijken, eeten ooit planten of wortelen.

De hyena wordt beschuldigd, dat zij de graven stoort, om de lijken te verteeren. Dan, na veele onderzoekingen, heb ik nooit een beweezen voorbeeld daarvan gehoord. Ook zijn de graven in het Oosten gemeenlijk bemuurd; en, schoon zij, vervallen zijnde, volgens eene wet der Turken, niet moogen verbeterd worden, is toch het lijk, waarschijnlijk reeds lang verteerd, eer zulks geschiedt. Ook heeft de hyena geene wapens, om een graf, dat nog ongeschonden is, te verwoesten. Maar omtrent de graven vindt men, gemeenlijk, groote planten en bloemen met dikke wortelen, in menigte, welke deeze dieren ligtlijk derwaard kunnen lokken. Doch de hyena in Atbara schijnt haar eerste voedsel uit het rijk der planten reeds voorlang ver-

verlaaten, en zich aan het vreeten van vleesch van menſchen en dieren gewend te hebben. Door de menigvuldige oorlogen en verwoestingen van dit land, heeft zij ook overvloedige gelegenheid, om aan haaren vraatlust te voldoen; omdat hier dikwijls geheele natien omkomen, en onbegraven blijven liggen.

't Is eene aanmerking in Numidie, dat de leeuw voor den mensch de vlugt neemt, tot dat hij eerst eens met hem gevochten, en hem overwonnen heeft; dan wordt hij moediger: en wanneer hij eens menſchenbloed geſmaakt heeft, vervolgt hij de kudden niet meer, maar loert voornaamlijk op menſchen. In het koningrijk Tunis bezet hij dikwijls de wegen, langs welken de lieden ter markt gaan, en houdt ze zoo lang bezet, tot dat hij door jagers en krijgsknechten verdreeven wordt.

Dit is bijkans hetzelve geval met de hyena in Atbara. — Tuſchen de ſtammen der Arabieren, welke dat land bewoonen, breeken dikwijls bloedige twisten uit, die op groote neerlaagen uitloopen. Veele menſchen komen om. Al het hunne wordt verwoest en verbrand. De putten geraaken verſtopt; en veele ingezetenen zwerven in 't land rond, zoekende hun leevensonderhoud door het inſamelen van gom. Deeze arme overblijffels, door honger en vermoeijingen uitgeput, worden van tijd tot tijd zoo verzwakt, dat zij een gemaklijke prooi voor de hyena's worden, die ze gemeenlijk tot den laatſten man verteeren. En wijl zij deeze magtlooze lieden, zonder veel tegenſtand, ligtlijk verſlinden, worden zij daardoor zoo ſtout, dat zij naderhand beſtendig menſchen aanvallen.

In

In Barbarye heb ik Mooren gezien, welke, bij dag, eene hyena bij de ooren vatten, en naar zich toe trokken, zonder dat zij iets anders tot tegenweer deed, dan achter uit te wijken. Wanneer de jagers het dier in eene ſpelonk vinden, gaan zij 'er met eene brandende fakkel gerust op los, en onder voorwendſel, dat zij het door het uiten van eenige onverſtaanbaare woorden betoveren, werpen zij het een doek over het hoofd, en trekken het dus 'er uit. De hyena ſchijnt over dag en bij een helder licht zeer dom en zinloos te zijn.

Ik heb een' jongen ezel, eene geit en een lam, eenen geheelen dag, met eene hyena opgeſlooten gehouden, en haar niets te eeten gegeeven, en vond ze des avonds allen in 't leeven en onbeſchaadigd. Ik herhaalde de proeve bij nacht, en zij had een gantsch andere uitwerking: de hyena vrat een' jongen ezel, eene geit en eenen vos zoo volkomen op, dat 'er den volgenden morgen niets dan eenige beenderen van den ezel overgebleeven waren (*o*).

In Barbarye vlugt de hyena, bij dag, voor menſchen, en verbergt zich; maar in Abyſſinie, daar zij aan menſchenvleesch gewend is, tast zij de menſchen aan, waar zij ze vindt, zij moogen gewapend zijn, of niet; doch in zoo een geval, kiest zij

(*o*) Wanneer men de geheele maſſa deezer maaltijd flechts oppervlakkig bij elkander neemt, moet men bekennen, dat deeze vertelling van BRUCE, hoe veel men ook voor de ſneller verteering bij de verſcheurende dieren rekent, zekerlijk eene, ik wil maar zeggen, van de allerverbaazendſte in het geheele werk is. BLUMENBACH, *l. c. p.* 280.

zij altijd de muilëzels, of ezels, boven de ruiters. —— Zonder praalerij kan ik zeggen, dat ik ten minſte vijftigmaal met eene lans eene hyena heb aangetast, wanneer ik mijne bedienden, of mijn vee moest beſchermen. Over dag, en in het open veld, kon ik ze met mijn ſchietgeweer afhouden; maar des nachts werd ik altijd handgemeen met haar.

De beſtendige overwelding van menſchen, en de daaglijkſche verſlinding van menſchenvleesch, zonder tegenſtand te ontmoeten, zijn, zekerlijk, de oorzaaken haarer ſtoutheid. Of de hyena, veelligt, aan deeze ſpijs haaren moed te danken heeft, wil ik niet beſliſſen. — Zij ſchijnt bijzonder op hondenvleesch verlekkerd te zijn. Geen hond, hoe ſterk en moedig hij ook weezen mag, zal eene hyena in het open veld aantasten. Mijne jagthonden, die gewoon waren, op wilde zwijnen los te gaan, wilden zich nooit met eene hyena inlaaten. Integendeel deed ik geene reis, op welke ik niet eenigen daardoor verloor, en een- en andermaal verloor ik ze allen. De hyena zocht ze zelfs in de tenten mijner bedienden, daar zij aangebonden waren, op, en was ſtout genoeg, om ze zelfs voor de oogen der geenen, die 'er acht op moesten geeven, weg te ſleepen. — Van deeze vijandſchap tusſchen de hyena's en de honden, vindt men reeds ſpooren bij oude ſchrijvers (*p*).

De hyena draagt haaren ſtaart nooit recht uit, of gekruld, gelijk LINNÆUS verkeerdlijk zegt, maar

(*p*) SIRACH XIII: 21.

maar altijd van achter dicht aan het lijf getrokken, gelijk een hond, die bevreesd is. — De afbeelding der hyena bij BUFFON past niet op die van Atbara, maar wel op de hyena van Syrie (*q*).

III.

(*q*) Over 't geheel heeft de hoogleeraar BLUMENBACH, over de verhandeling van den heer BRUCE aangaande de hyena, de volgende aantekening gemaakt:

„ De heer PENNANT heeft in zijne beide werken over de viervoetige dieren, in de *ſynopſis* en de *hiſtory*, een dier onder de benaaming van *ſpotted hyena* beſchreeven en afgebeeld, welk hij gelegenheid had gehad, in Londen leevendig te zien, dat hij met dat, waarvan BRUCE bericht geeft, voor een en hetzelve dier houdt, en waaraan, naderhand, ERXLEBEN in zijn *ſyſtema animalium* den naam van *canis crocuta* gegeeven heeft."

„ Dan, men behoeft ſlechts de beſchrijving en afbeelding, hier door BRUCE van de hyena gegeeven, met die van PENNANT te vergelijken, om op den eerſten blik te zien, dat het twee gantsch verſcheidene ſoorten van het hondengeſlacht zijn, die veel meer van elkander verſchillen, dan bij voorbeeld de tyger en het pantherdier in het kattengeſlacht."

„ De *canis crocuta* heeft een gevlekte huid, eene maan over den rug, die naauwlijks bemerkbaar is, een' grooten kop, kleine ooren, korten ſtaart, enz."

„ De hyena van BRUCE integendeel is geſtreept, heeft een ſterke maan, een' kleinen kop, groote ooren, langen ſtaart, enz."

„ Met een woord, ik zou de hyena van BRUCE ten minſte veel eer voor eene verſcheidenheid, voor eene

III.

De DSJERBOA.

Het dier, welk in den Bijbel *ſaphan* genoemd wordt, hebben de Arabiers met verſcheidene dieren verwisſeld, die niet de minſte overeenkomst daarmede hebben. Onder dezelven zijn bijzonder de *fennek* en de *dſjerboa* merkwaardig. — Van het laatſte zal ik het eerst handelen.

De dſjerboa is een klein, onſchaadelijk diertje, zoo groot als een gemeene rot, met een gladde, glansrijke huid, van een bruine, eenigzins goudgeele kleur, en zwarte punten aan de hairen. Het houdt zich aan de effenſte plaatſen der woestijn, daar een vaste zandgrond is, op. Het maakt eene wooning in den grond, en verdeelt die in verſcheidene kamers. Bevreesd, naar het ſchijnt, voor het inſtorten van den grond, maakt het zijn hol altijd onder de wortels van de eene of andere plant, als of het zich verbeeldde, dat zijn dak daardoor beveiligd wierd. Liefst ſchijnt het zich aan zulke plaatſen op te houden, die door de *cerastes*, of gehoornde ſlang, bewoond worden.

Nog-

ſpeeling der natuur, ten aanzien der gemeene hyena, welke ik zelf dikwyls leevendig gezien heb, en waarvan de ouder RIDINGER de voortreflijkſte afbeelding gegeeven heeft, dan voor de *canis crocuta*, houden."

„ Maar, wat voor hyena's het zijn, die volgens de meening van BRUCE uit Amerika gebragt worden, kan ik niet giſſen." BLUMENBACH, *l. c. p.* 288.

Nogthans is het mij maar eenmaal gelukt, eene dſjerboa in 't ligchaam eener ſlang te vinden, hoe-veel onderzoek ik ook daarnaar gedaan heb.

De dſjerboa ſtaat meestal op zijne achterbeenen. Somtijds gaat zij op dezelven neerzitten om te rusten. Zeer zelden zag ik ze op alle vier beenen ſtaan. — De dſjerboa uit Cyrene is zes en een vierde duim lang. Zij zou een halven duim langer zijn, wanneer zij, terſtond nadat zij gedood is, recht uitgeſtrekt werd. — De kop is van de ſnuit tot aan het achterhoofd een duim en twee lijnen lang; van de ſnuit tot het voorſte ooglid zijn zes lijnen; de opening van het oog twee en een vierde lijn; de ooren drie vierde duim lang, en een vierde duim breed. Zij zijn glad, inwendig met haair bezet; onder en boven even breed; en in plaats van ſpits loopen zij boven rond uit.

De billen zijn met een' zwarten halven kring getekend, die van den wortel des ſtaarts begint, en boven aan de heup eindigt. Dit doet de dſjerboa als een ſamengeſteld diertje voorkomen, naamlijk, als eene rot met de beenen van eenen vogel; en deeze overeenkomst wordt door haare houding, als of zij vliegen wilde, nog vermeerderd. Van het begin van dien kring, tot het middenpunt van het oog zijn drie duimen, en van dezelve plek tot het uiterſte der beenen even zoo veel. — De ſtaart is zes en een vierde duim lang, en op een bijzondere wijs ingelijfd, maakende dezelve eene vertooning, als of hij tuſſchen de billen ingeſchooven ware, en met het ruggraat geene verbindtenis had. De helft is dun met haair bedekt, welk bleeker van kleur is, dan het haair van het lijf; maar de benedenſte helft beſtaat uit een' ſchoo-

nen bos lange gitzwarte haairen. Men zou denken, dat deeze ſtaart wegens zijne lengte het diertje hinderlijk zou zijn; maar het heeft 'er groot voordeel van, vermits hij het behulpzaam is, om zich bij het ſpringen te beſtieren.

Van den ſchouder tot aan de knie van het voorſte been is een halve duim, en van daar tot de enklaauw vijf achtſte duim. De klaauw zelve is gekromd, en iets minder, dan een vierde van een duim groot. — De dſjerboa heeft zeer lange haairen aan den baard, welke deels achter-, deels voorwaard van den neus ſtaan; zij zijn allen van ongelijke lengte; de langſten van één en eenen halven duim. De buik is wit. — Van de ſnuit tot achter aan de opening van den mond is een halve duim. De neus ſteekt drie vierde van eenen duim boven het onderſte kaakbeen uit. Aan de achterbeenen zijn vier teenen, en achter de hiel is nog een korte, met een bosje zwart haair. De voorſte beenen hebben maar drie teenen. — Het diertje ſchijnt de zindelijkheid te beminnen, zijnde zijne haairen altijd in de beste orde.

De Ouden hebben dit diertje reeds beſchreeven. Men ziet het op ſommigen der oudſte munten van Cyrene, daar het onder eene bloemrijke plant, die men voor het *ſilphium* houdt, afgebeeld is. — HERODOTUS, THEOPRASTUS en ARISTOTELES noemen de dſjerboa de tweebeenige rot. — Zij wordt in de meeste gewesten van Arabie en Syrie, en overal in de zuidlijke woestijnen van Afrika gevonden, maar nergens in zoo groote menigte, als in Cyrene. — Op mijne reis door dat land, liet ik, door Arabiers en mijne bedienden, eenigen met ſtokken doodſlaan, opdat de vellen door

door het ſchieten niet zouden beſchaadigd worden. Naderhand liet ik deeze vellen in Syrie en Griekenland bereiden, eenen pels daar van maaken, en dien met de ſtaarten, als met hermelijn, bezetten; 't welk een ſchoone vertooning maakte. Door het lang draagen worden de vellen ſchooner en glansrijker.

De dſjerboa is zeer vet en van friſſche kleur. De achterbeenen, lendenen en een ſtuk van den rug, worden bij de Arabiers gebraaden en gegeeten. Ik heb 'er zelf van gegeeten, en vond het vleesch ten aanzien van kleur en ſmaak met dat der konijnen zeer overeenkomſtig, en ten aanzien des ſmaaks zelfs nog aangenaamer. — Sommigen verwiſſelen de dſjerboa en de ſaphan met elkander; doch zonder grond.

Nooit houdt dit diertje zijn verblijf in rotſen. Zijne lange achterbeenen, en de noodzaaklijkheid om te ſpringen, vereiſchen eenen effen grond, daar de Schepper het ook op geplaatst heeft. Ook gaat de dſjerboa nooit bij geheele troepen. Men vindt dikwijls wel een aantal holen op éene plaats, maar nimmer zag ik meer dan twee te ſamen.

De Arabiſche wetgeleerden zijn het niet eens, of dit dier, volgens de wet, gegeeten mag worden, dan niet. — Intuſſchen zijn de tegenwoordige Arabiers 'er groote liefhebbers van. Zijn vleesch, in de zon gedroogd, wordt gezegd zeer voedzaam te zijn, en verſtoppingen wegteneemen. Hieruit zou men moogen beſluiten, dat veelligt uit geneeskundige oorzaken het nuttigen van dit vleesch toegelaaten is. — Nogthans komt het mij voor, dat de oude Arabiſche overzetters van den Bijbel dit

diertje onder de verboodenen gerekend hebben. Bij JESAJAS (r) voegen zij het bij zwijnenvleesch, en vertaalen het Hebreeuwſche woord, dat in andere vertaalingen door *muizen* overgezet is, door *dſjerboa*.

Niettegenſtaande de groote uitgeſtrektheid van grond, welke dit diertje in verſcheidene waereld-deelen bewoont, is 'er echter weinig onderſcheid tuſſchen dezelve in grootte en kleur. — Omtrent Aleppo hebben zij breeder neuzen, dan de Afrikaanſchen; ook zijn zij dikker van lijf, en helderder van kleur: welke omſtandigheid men over 't geheel bij de dieren van Syrie, met die van Afrika vergeleeken, waarneemt. Ik zag eene Syriſche dſjerboa te Londen bij den beroemden arts RUSSEL, die de natuurlijke hiſtorie van Aleppo geſchreeven heeft. Ook heeft THOMAS SHAW eenig bericht van dit diertje gegeeven. — HASSELQUIST zegt verkeerdlijk, dat de Arabiers het *garbaka* noemen: want in het geheele Oosten is het onder denzelven naam van *dſjerboa* bekend; alleenlijk met dit onderſcheid, dat dezelve op ſommige plaatſen als *yerboa* uitgeſprooken wordt.

De Arabiers in het koningrijk Tripoli maaken zich met de dſjerboa veele tijdkorting. Zij oefenen hunne honden, die zij op de antiloopenjagt gebruiken, ook op de jagt van dit kleine diertje. — Een prins van Tunis, die, in mijnen tijd, als balling te Algiers zich ophield, vereerde mij een' kleinen jagthond, die mij veel kortswijl ver-

oor-

(r) Hoofdſt. LXVI: 17.

oorzaakte, als hij alle zijne vlijt in 't werk ſtelde, om eene dſjerboa in een afgeſlooten plaats te vangen. Men zou niet denken, dat de jagt tusſchen twee zulke ongelijke ſchepſelen zoo lang zou kunnen duuren. Intusſchen heb ik gezien, dat de hond meer dan een vierde van een uur beſteeden moest, eer hij zijne prooi kon magtig worden. De dſjerboa won veel door zijne kleinheid; en de jagthond had in dien tijd wel twee antiloopen kunnen vangen.

IV.

De FENNEK.

Dit ſchoone dier, welk onlangs de nieuwsgierigheid zoo zeer gaande gemaakt, en de pennen van zoo veele natuurönderzoekeren in beweeging gezet heeft, werd mij, te Algiers, door mijnen tolk gebragt, toen ik aldaar koninglijk konſul was. Hij had het voor twee zecchynen gekocht van eenen Turkſchen krijgsknecht, die, even te vooren, van Biskara, uit de provincie Konſtantine, terug gekomen was. De krijgsknecht verhaalde, dat deeze dieren aldaar in menigte waren. Men maakte 'er jagt op om hunne vellen, die van daar met de karavaanen naar Mekka, en verder naar Indie werden gebragt. Hij had drie gehad, doch twee waren hem ontſnapt.

Ik hield dit dier, eenige maanden, lang op mijn landgoed bij Algiers, om zijne leevenswijs naauwkeuriger te leeren kennen. — Ik maakte 'er verſcheidene tekeningen van, welke, naderhand, tot veele ſlechte kopijen aanleiding hebben gegeeven. — Na dat ik aan mijne nieuwsgierigheid voldaan had,

vereerde ik het aan den heer CLEVELAND, kapitein van een koninglijk ſchip, dat toen in de haven van Algiers lag, en van deezen kreeg het de heer BRANDER, Zweedsch konſul in die ſtad.

Dr. SPARMAN zoekt de eer der eerſte ontdekking van dit dier zijnen landgenooten toe te ſchrijven. Hij zegt, dat BRANDER het allereerst ontdekt, en in een Zweedsch tijdſchrift eene beſchrijving daarvan medegedeeld heeft. Doch dit is ongegrond, en mijn recht tot de eerſte ontdekking voldoende beweezen.

De naam van dit viervoetig dier is door geheel Afrika *el fennek*. Denzelven naam had het ook te Algiers, en draagt het insgelijks in alle de Arabiſche boeken, in welken het beſchreeven wordt. — Wijl deeze naam geene beduidnis in 't Arabisch heeft, is deszelfs afleiding duister. GOLIUS noemt het, met alle de Arabieren, een wezel, en hij voegt 'er, onderſcheidshalve, bij, een *hooi-wezel*, *mustela foenaria*, vermits het diertje zijn nest van hooi maakt. Doch deeze afleiding kan niet gelden, omdat in die landen, daar de fennek zich ophoudt, geen hooi bekend is. — Wijl van den tijd van ALEXANDER den grooten af, de Griekſche taal zeer bekend was in de landen, daar dit diertje zijne voornaame verblijfplaats heeft, oordeelt men, met meer grond, dat deeze naam van het Griekſche woord φοινιξ, een palmboom, afkomſtig is; dewijl het daarin zijn nest maakt.

Nadat ik Algiers verlaaten had, vond ik weder een anderen fennek te Tunis. Dezelve was van het eiland *Dſjerba*, het *Meninx* der Ouden, gekomen, en door de karavaan van Fez derwaard gebragt.

bragt. — Naderhand kocht ik eenen te Sennaar; doch ik weet niet, waar hij van daan kwam. Ik hield hem een geruimen tijd in een kooi; maar bij mijn vertrek van daar, moest ik hem achterlaaten. Het dier was in Sennaar zeer wel bekend, en men wist, dat het door de groote karavaan, die van den Niger, door de woestijn Selima, trekt, en de dadelboom-dorpen aandoet, met papegaaien en andere zeldzaamheden, in menigte naar Kairo en Mekka gebragt wordt.

Alle deeze dieren waren aan dat, welk ik het eerst te Algiers gezien had, volkomen gelijk. Zij waren allen onder denzelven naam bekend. Men zeide mij, dat zij zich in die ſtreeken gaarn ophielden, daar dadels groeien, en ook in de dadelboomen, gelijk gezegd is, hun nest bouwen. Dit hebben ook de Arabiſche ſchrijvers van dezelven aangemerkt.

Offchoon dadels en ander zoet ooft het meestgezochte voedſel van den fennek is, bemerkte ik echter, dat hij ook zeer gaarn eieren at. Men gaf hem eerst duiven- en andere kleine vogel-eieren, die hij zeer greetig inſlokte. Hoender-eieren wist hij, zo het ſcheen, niet te behandelen; maar als men ze voor hem in ſtukken brak, nuttigde hij ze zeer greetig. Honger hebbende, at hij brood, bijzonder als 'er honig of ſuiker op was. — Merkwaardig was het, dat, wanneer men eenen vogel in eene kooi bij hem plaatſte, of 'er een in de kamer rond vloog, hij zijne geheele opmerkzaamheid daarop vestigde. Hij volgde hem overal met zijne oogen, en liet zich niet aftrekken, al leide men ook beſchuit voor hem. Men kon daaruit beſluiten, dat hij, of tot tijdverdrijf, of tot voedſel,

vogels zocht te verrasſen. — De nadering eener kat ſcheen den fennek zeer te ontrusten. Hij zocht zich voor haar te verbergen; doch maakte geene mine om zich te verdeedigen.

Ik heb nooit een geluid van den fennek gehoord. Over dag liet hij zich niet gaarn opvatten, en ſcheen altijd tot den ſlaap geneegen te zijn. Zoo draa het nacht begon te worden, was hij zeer onrustig, en geen oogenblik ſtil. Schoon hij zich aan het ijzerdraad niet waagde, had hij echter het hout zijner kooi met zijne ſcherpe tanden ras doorknaagd.

Van de ſnuit tot het begin van den ſtaart, is de fennek tien duimen lang, en de ſtaart vijf en een vierde duim, waar van omtrent een duimbreed aan de punt zwart was. Van het bovenſte des ſchouders, tot aan de punt der voorſte teenen, was het dier twee en zeven achtſte duim hoog. Van het achterhoofd, tot het tipje van den neus, mat ik twee en een' halven duim. De lengte der ooren bedroeg drie en drie achtſte duim. Aan den rand der buitenzijde hadden zij eene vouw of omſlag. Inwendig was de rand dik, met zacht wit haair bezet. In 't midden waren de ooren kaal en van eene roozenroode kleur. De breedte bedroeg omtrent een en een' halven duim; de inwendige holte was zeer breed. Het was moeilijk, zijne ooren te meeten, omdat hij dezelven niet gaarn wilde laaten betasten. Het hield ze geſtadig in de hoogte, of ſpitste ze, wanneer het niet door eene kat werd verſchrikt.

De oogappel van den fennek was groot en zwart, en met eenen donkerblaauwen regenboog omgeeven.

ven. Hij had ſterke dikke haairen aan den baard. Het tipje van den neus was zeer ſpits, zwart en glansrijk. — Het bovenſte kaakbeen ſtak over het onderſte uit, en had aan iedere zijde van den mond zes kiezen. In ieder kaakbeen ſtonden zes voortanden; die in het onderſte zijn kleiner dan de bovenſten. De ſnijtanden zijn lang, groot en ongemeen ſcherp. — De beenen zijn klein; de voeten zeer breed, en de vier teenen met kromme, zwarte klaauwen gewapend. Die aan de voorſte voeten zijn ſcherper en krommer, dan aan de achterſten. — Het geheele ligchaam is geelachtig wit, of roomkleurig. De haairen van den buik zijn witter, weeker en langer, dan de overigen. Het getal der prammen kon men, wegens het ongeduld des diers, niet tellen. Het ſtrekte den ſtaart maar zelden recht uit; het haair daaraan was ſtijver.

De fennek zag 'er ſluuw en listig uit. Doch, wijl het een eenzaam, en geen gezellig dier is; wijl men geen bijzonder blijk van zwakheid, maar ook geene bijzondere bekwaamheid bij dit dier beſpeurt, die SALOMO gelegenheid kon geeven, om het wijs te noemen; wijl het zijn nest in boomen maakt, en niet in rotſen, kan de fennek onmoogelijk de *ſaphan* des Bijbels zijn (*s*).

V.

(*s*) Ik ſluit de beſchrijving van den *fennek*, door den heer BRUCE gegeeven, met de aantekening, die de hoogleeraar BLUMENBACH daarop gemaakt heeft.

„ Dit dier is, zegt hij, de *viverra aurita*, BUFFONS *animal anonyme.*"

„ Ik

V.

De ASJKOKO.

Dit zonderlinge dier vindt men in Abysſinie, in de holen der rotſen, of onder groote ſteenen, op den Zonneberg, achter het paleis der koningin te Koskam; ook op veele andere plaatſen in diepe holen der rotſen. Het maakt geene holen in den grond, gelijk de konijnen: de natuur belet aan hetzelve dien arbeid; wijl zij het voeten met volkomen ronde teenen, die week, vleezig en teder zijn, gegeeven heeft. Het vleezig deel der teenen ſtrekt zich voorbij de nagels uit, welke meer breed, dan ſcherp zijn. Zij ſchijnen den aſjkoko meer tot beſcherming zijner weeke teenen, dan om in de aarde te graaven, gegeeven te zijn.

De achtervoet is lang en ſmal, en wordt in 't midden door twee diepe vouwen, die dwars over het middenpunt loopen, gedeeld. De voet eindigt met

---

„ Ik heb dit zonderling dier bereids, in de derde uitgaaf van het Handboek der natuurlijke hiſtorie, in het geſlacht der fretten, *viverræ*, geplaatst; waarin het mij, reeds toenmaals, wegens zijnen geheelen *habitus*, nog veel eer ſcheen te behooren, dan in het geſlacht der honden, waaronder PENNANT het rekent. — Thans zie ik met genoegen, dat zelfs ook het gebit des fenneks, het getal der kiezen, enz. volkomen met dat bij de andere ſoorten van het frettengeſlacht overeenſtemt. — Ook telden reeds de oude Arabiers dit dier onder de wezeltjes, waarmede, gelijk men weet, eertijds de fretten, *viverræ*, verbonden werden." BLUMENBACH, *l. c. p.* 289.

met drie teenen of klaauwen, waarvan de middenſte de langſte is. —— De voorvoet heeft vier teenen: drie zijn van dezelve grootte, als die van den achtervoet, en ſtaan nevens elkander, maar de vierde en grootſte zit dieper naar beneden, zijdwaard aan den voet; zoo dat zijne punt aan den wortel der anderen ophoudt. — De voetzool is, insgelijks, in 't midden door diepe vouwen gedeeld, gelijk aan den achtervoet. Een dier vouwen loopt tot aan de hiel, en deelt ze bijna in twee deelen. — De geheele voorvoet is zeer dik, vleezig en week, zwart van kleur en zonder haair; maar hooger op is hij, gelijk het overige ligchaam, dik met haair bezet, welk zich tot het begin der teenen uitſtrekt. Wijl het haair hier ophoudt, hebben de ronde teenen veel overeenkomst met menſchlijke vingeren.

In plaats van holen bemint de aſjkoko luchtige plaatſen, vooraan de opening van rotſen; of daar eene rots uitſteekt, en een ruime en veilige verblijfplaats aanbiedt. Het is een gezellig dier, en dikwijls zitten eenige dozijnen van dezelven op de groote ſteenen aan den mond der holen, om zich in de zon te koesteren, of in een' koelen zomeravond te verkwikken. — Zij ſtaan niet recht op hunne voeten, maar ſchijnen voortteſluipen, als of zij bevreesd waren. Hun buik raakt bijkans aan den grond. Zij doen telkens maar eenige ſchreeden, en ſtaan dan weder ſtil. Zij hebben iets zachts, eenvouwigs en vreesachtigs in hun gedrag; zijn aartig, en laaten zich ligt tam maaken; doch bijten ook ſterk, als men ze hard behandelt.

Men vindt deeze dieren ook in menigte op het gebergte Libanon, en aan de kaap Pharan, welke

de

de beide zeeboezems der Roode zee, naamlijk, dien van Suez en den Elanitiſchen van elkander ſcheidt. — Zij zijn zich overal gelijk; alleenlijk ſchijnen die aan den Zonneberg grooter en vetter, dan de overigen te zijn. Hun eigenlijk voedſel kan ik niet met zekerheid beſtemmen. De aſjkoko, welken ik had, at melk en brood, en ſcheen eer maatig, dan gulzig te zijn. Ik geloof, dat zij enkel van graanen, wortelen en vruchten leeven: wijl zij mij te vreesachtig en te langzaam voorkomen, om op andere dieren jagt te maaken, en zich daarmede te voeden.

De geheele lengte van den aſjkoko van de punt zijner ſnuit tot aan de opening van zijn achterſte, is zeventien en een vierde duim. De lengte zijner ſnuit van het begin tot het achterhoofd bedraagt drie en drie achtſte duim. Het bovenſte kaakbeen is langer, dan het onderſte. De neus ſteekt een halven duim over den kin uit. De opening van den geſlooten mond is ruim één duim in de middellijn. De omtrek der ſnuit om de beide kaakbeenen bedraagt drie en drie achtſte duim; om den kop, kort achter de ooren, acht en een achtſte duim; om den hals, acht en een' halven, en de lengte een en een' halven duim. Het ſchijnt, dat hij zich liever met zijn geheele ligchaam, dan met den hals alleen, omdraait.

De omtrek van het lijf, achter de voorbeenen, bedraagt negen en drie vierde, en daar hij het dikst is, elf en een' halven duim. Het voorſte been is met de teenen drie en een' halven duim, en het achterbeen met den ſchenkel en de teenen twee voeten en twee duimen lang. De lengte des voorvoets is een en drie achtſte duim, die des mid-

middelſten teens, in zijne dikte, zes lijnen. — De ruimte tuſschen het oog en het uiterſte der ſnuit is een en vijf achtſte duim; de lengte van het oog vier lijnen. De afſtand van den voorſten hoek des oogs tot den wortel des oors, bedraagt een duim en drie lijnen; en de opening van het oog twee en een halve lijn. Aan de bovenſte lip zitten ſterke haairen, welke drie en vijf achtſte duim lang zijn. De haairen der wenkbraauwen zijn twee achtſte duim lang.

De aſjkoko heeft geenen ſtaart. Op het eerſte gezigt, zou men hem eer voor eene rot, dan voor een ander dier houden. — Zijne kleur is grijs, met roodachtig bruin gemengd, gelijk de wilde konijnen. Zijn buik is wit, van de ſnuit af tot zijn achterſte toe. Over het geheele lijf heeft hij hier en daar hard glansrijk haair, gelijk dat van zijnen baard, meestal twee en een vierde duim lang. — Zijne ooren zijn rond. Nooit hoorde ik een geluid van hem. Hij herkaauwt; om dit te onderzoeken, hield ik hem een tijdlang leevendig. — Dien hij eens kent, volgt hij gewillig. Zoo ras hij een levendig ſchepſel gewaar wordt, zoekt hij zich te verbergen. Ik ſloot eens een kuiken met hem op in de kooi, nadat ik hem een geheelen dag had laaten vasten. Ik vond het des morgens onbeſchaadigd; maar de aſjkoko kwam bij mij met ſterke bewijzen, dat hij honger had. — Ik ſloot, naderhand, twee kleinere vogels, eenige weeken lang met hem op; doch hun wedervoer geen leed, offchoon zij met den aſjkoko van hetzelve voeder aten: en het kleinſte, een mees, ſcheen eene ſoort van vertrouwlijkheid met hem te hebben; het huppelde wel niet op zijn lijf, maar at dikwijls met hem te gelijker tijd van hetzelve voedſel. Intuſschen toonde de aſjko-

ko

ko nooit eene verandering in zijn gedrag, maar bleef volkomen onverſchillig. De kooi was ook groot genoeg, en de vogels hadden boven een' ſtok, daar zij op zitten konden, zonder elkander te hinderen.

In Amhara heet dit dier *afjkoko*, waarſchijnlijk van de lange enkele haairen, die op zijnen rug groeien, en in Amhara *afjkok* genaamd worden. — In Arabie en Syrie is het onder den naam van het *ſchaap Israëls* bekend; veelligt, omdat het zich op de bergen van Horeb en Sinaï in menigte ophoudt. — Ik vermoed, dat het de *ſaphan* des Bijbels is, welk tot hier toe ſteeds verkeerdlijk door *konijn* vertaald is: want dit laatſte was enkel in Spanje, en niet in Judea of Arabie, aantetreffen. Beiden hebben wel dezelve grootte, en leeven ook troepswijs. Maar wij weeten, dat de konijnen een' zandgrond beminnen, en zich niet in holen van rotſen ophouden. Zij hebben ook wel klaauwen, met welken zij holen in de aarde kunnen graaven; maar in hun geheele karakter is niets, dat naar kloekzinnigheid gelijkt, waardoor zij de kracht, die hun ontbreekt, zouden kunnen vergoeden. — De *ſaphan* kan dus het konijn niet weezen. Maar alle de eigenſchappen van den *ſaphan* des Bijbels paſſen zeer wel op den *afjkoko*: hij woont in de rotſen; hij leeft troepswijs; en houdt zich in Palestina en Arabie in menigte op (*t*).

De

(*t*) Dit dient tot opheldering van PSALM CIV: 18. en SPREUKEN XXX: 24, 26.

De Christenen in Abyssinie eeten het vleesch deezer dieren niet; wijl zij het voor onrein houden. De Mohammedaanen, welke in veele gevallen van deezen aart, en in de onthouding van vleesch van wilde dieren, even zoo gemoedlijk als de Christenen zijn, volgen hen hierin getrouwlijk. — Doch de Arabiers in steenachtig Arabie eeten het, gelijk ook, naar men mij verzekerd heeft, die, welke op het gebergte Libanon woonen. — Die geenen, welken ik gezien heb, waren zeer vet, en hun vleesch zoo wit, als dat van jonge hoenders. Offschoon ik verscheiden van deeze diertjes geschooten heb, was ik echter nimmer alleen, en durfde het dus niet waagen, daarvan te eeten. Het vleesch van den asjkoko heeft geenen onaangenaamen reuk, 't welk men van dat der konijnen niet beweeren kan (*u*).

Ik twijfel niet, of de *el akbar* en *el webro* der Arabieren is eenerlei dier. — De *el akbar* beduidt de groote bergmuis, *mus montanus*, waaronder zij de dsjerboa rekenen. — De *dsjerd* en *el webro*, gelijk ook de *asjkoko* of *akbar*, hebben het onderscheidend kenteken, dat hun de staart ontbreekt.

VI.

De GELAARSDE LYNX, *of* LOS, *of* LOCHS.

Dit dier is een zeer schoone soort van *lynx* of *lochs*

(*u*) BLUMENBACH tekent *l. c. p.* 289. aan, dat de asjkoko de *cavia Capensis*, of *klipdas* is. — SPARMAN beschrijft dit dier ook in zijne *reis naar de Kaap*, eerste deel, bladz. 343.

lochs (*v*), en, zoo veel ik weet, ook de kleinſte; want zijn ligchaam is, van den neus af, tot het begin van zijnen ſtaart, maar twee en twintig duimen lang. Zijn rug, hals en de voorzijde zijner voeten zijn grijsachtig, de buik roomkleurig met tusſchengemengde roode vlekken. Tusſchen de oogen, en aan weerskanten van den neus is hij roodachtig bruin, gelijk ook de buitenzijde der ooren, doch een weinig donkerder. Inwendig zijn de ooren dik met fijn wit haair bezet; en aan het bovenſte tipje derzelven beſpeurt men het bosje haair, waaraan dit geſlacht kenbaar is.

Achter aan de voorvoeten ziet men een zwarte ſtreep, die zich van de hiel twee duimen hoog uitſtrekt. Aan de achtervoeten is eene dergelijke ſtreep,

---

(*v*) Dit dier, de λυγξ of *lynx* der Ouden, werd eertijds, en ook nog, zeer verſcheidenlijk genoemd. In de Nederduitſche vertaaling van BUFFONS natuurlijke hiſtorie der dieren, negende deel, bladz. 132. kan men verſcheidene naamen van hetzelve opgeteld vinden. Mijne opmerking valt thans maar op de benaaming van dit dier in 't Nederduitsch. Dezelve is zeer verre van eenſtemmig te zijn. Men vindt het door den eenen *los*; door een' anderen *lugs* of *luchs*; door eenen derden *lochs* genoemd. Aan deeze verſcheidenheid is het waarſchynlijk toetefchrijven, dat in verſcheidene Nederduitſche woordenboeken de naam van dit dier in 't geheel niet voorkomt; 't welk te berispen is. De kundige vertaaler van BUFFONS *nat. hiſt.*, C. VAN ENGELEN, behoudt den naam *lynx*. Om des beter eenſtemmigheid te weeg te brengen, en wyl onze Nederduitſche benaamingen niet wel vloeien, moest men, dunkt mij, deezen naam in onze taal algemeen aanneemen. *Aanm. des* NEDERD. UITG.

ſtreep, maar die vier duimen lang is, en tot het eerſte lid gaat. Hierom heb ik hem den *gelaarsden lynx* genoemd.

De ſtaart is dertien duimen lang, en het onderſte end, zes duimen hoog, met zwarte ringen bezet. Tuſſchen beiden is hij bijkans wit, maar het overige grijs. — Van den neus tot den achterkop zijn vier en drie vierde duim, en van het eene oog tot het andere een en drie vierde duim. De afſtand van het eene oor tot het andere bedraagt twee en een achtſte duim. — De opening van het oog is drie vierde duim lang, en de regenboog geel. De ooren zijn van den wortel tot het uiterſte van het hairbosje vier en drie vierde duim lang. — De lengte der voorvoeten tot aan de ſchouders bedraagt, wanneer hij ſtaat, dertien en drie vierde duim; die van de zool des achtervoets tot boven aan het kruis vijftien en een vierde duim.

Dit dier gelijkt veel naar een gewoone kat, zoo wegens de lengte van zijnen ſtaart, als wegens de gedaante van zijnen kop, welke echter breeder, en de hals dikker is, dan die van het gemelde huisdier. — Deeze ſoort van lynx houdt zich voornaamlijk in Ras el Fiel op, en leeft, hoe klein hij ook is, onder de reuzen des wouds, den olifant en rhinoceros. Ik denk echter niet, dat hij in eenige verbindtenis met die dieren ſtaat, maar vermoed, dat hij dat geene verteert, 't welk de jaagers van het aas deezer groote dieren overlaaten. Zijn voornaamſte aas is het paerelhoen, waarvan de bosſchen deezer provincie vol zijn. Deezen beloert hij aan de waterpoelen, als zij komen drinken, en verraſt ze dan. Men zegt, dat

hij zeer ſtout is, en zelfs menſchen aanvalt, als hij nood lijdt. Hij kloutert zonder moeite in de hoogſte boomen; ſomtijds verbergt hij zich ook in de bosſchen; en ten tijde der vlieg, kruipt hij in holen in de aarde. Ik zag zijne jongen nooit; hoorde hem ook nooit geluid geeven. De kogel doodde hem gemeenlijk op de plaats zelve; doch zijne gedaante werd 'er niet in 't minſte door veranderd.

DERDE AFDEELING.

Van ſommige VOGELEN.

INLEIDING.

Het getal der vogelen in Abyſſinie overtreft dat van andere dieren grootlijks. De hooge en laage ſtreeken zijn 'er rijklijk mede voorzien. — Veele ſoorten van adelaars, havikken en gieren vervullen het land. Na den gewoonen keerkringsregen, komt die ſoort van wouwen, *haddaya* geheeten, welke zoo menigvuldig in Egypte is, gezetlijk in Ethiopie aan. — De ſchulpdieren, waarmede de rand der woestijn in ongelooflijke menigte bedekt is, verlaaten de zoutbronnen, daar zij hun voedſel vinden, en, het vocht door de hitte der zon opgedroogd zijnde, worden zij de eerſte buit deezer roofvogels. Daarna vinden zij nieuwen voorraad, in de Kolla, aan het aas der olifanten, rhinocerosſen, en ander wild, welk de jaagers geſchooten hebben, en waarvan zij maar een gedeelte tot hun onderhoud medeneemen.

De verbaazende menigte veldrotten en muizen, die na den oogst verſchijnt, levert hun vervolgens nieuw voedſel. En daarenboven vinden deeze roofvogels, door het afval van het geſlagte rundvee op de heirtogten, door het omkomen der laſtdieren, en het ſneuvelen van veele menſchen, welken deeze ruuwe natie onbegraven laat liggen, zulk eenen overvloed en verſcheidenheid van vleesch van doode ligchaamen, dat zij hier, in zoo grooten getalle, vergaderen, als men naauwlijks gelooven zou, dat op den gantſchen aardbodem waren. Zij volgden de heirlegers; en behalve de geenen, die zich binnen dezelven waagden, zag ik nog rondom heen, zoo verre het oog reikte, de velden daarmede bedekt, en de takken der boomen tot breekens toe daarmede belaaden.

Deeze roofvogels ſcheiden niet eer, voor dat zij, bij den aanhoudenden regen, hun voedſel verliezen. —— Intuſſchen lokt ook de vlieg, welke van Bloeimaand tot Herfſtmaand in alle laage ſtreeken van Abyſſinie heerſcht, eene groote menigte vogelen van onderſcheiden aart, die, of om hun voedſel te zoeken, of uit haat, of om het vermaak der jagt, dit inſekt vervolgen, herwaard.

Honig is de hoofdſpijs der Abyſſiniërs van alle ſtanden. Des worden hier veele byen geteeld. Men houdt ze in groote korven, aan de boomen opgehangen. Andere zwermen hechten zich aan de takken. Anderen wederom maaken nesten in het weeke hout der boomen, vooral van de zulken, wier groote en welriekende bloeiſels een' geurigen honig leveren. — Over 't geheel neemt hier de honig de kleur van de bloesſems en planten aan, waarvan hij ingeſameld wordt. Te Dixan

zagen wij bloedrooden honig, die, met boter gemengd, 'er walglijk uitzag. — Ook zijn 'er byën, die haare nesten in de aarde bouwen, en wier honig bijna zwart is, gelijk vader LOBO reeds aangemerkt heeft.

De zaadvreetende vogelen zijn, noch minder in getal, noch ſpaarzaamer, bezorgd. Alle boomen en heesters in Abyſſinie draagen bloeſems, bijgevolg ook zaaden, beziën of vruchten; welke of voor alle vogelen, of voor zekere ſoorten derzelven, voedſel geeven. Iedere ſoort van boomen en heesters draagen die in alle jaarſaiſoenen, en in alle trappen van gevorderde rijpheid. — Merkwaardig is de orde, welke hieromtrent plaats heeft: de westzijde van eenen boom bloeit eerst, en de vrucht komt naar evenredigheid eer tot rijpheid. Dan komt de zuidzijde; vervolgens de noord- en eindelijk de oostzijde, welke tot het begin van den regentijd bloeſems en vruchten draagt. — Op het einde van Grasmaand komen 'er nieuwe bladen, en de oude vallen af, zonder dat de boom ooit kaal wordt; zoodat ieder boom in Abyſſinie een altijdgroene boom ſchijnt te zijn. — Den koffijboom zag ik, den twintigſten van Grasmaand 1770, te Emfras het laatst bloeien. Van dien tijd af tot het begin van den regen, en geduurende dien, krijgen de boomen hun volle loof, en de oogst, welke gemeenlijk door geheel Abyſſinie in deeze maanden invalt, vergoedt het gebrek van zaad op de boomen en heesters. — Alle de bladen der Abyſſiniſche boomen zijn ſterk gevernisd, en leêrachtig, waardoor zij in ſtaat zijn, om den zwaaren aanhoudenden regen, in welken zij groeien, door te ſtaan.

Het onderhoud der vogelen in Abysſinie wordt nog door deeze bijzonderheid merklijk verligt, dat het land door eene rei bergen gedeeld wordt; waardoor eene zeer verſchillende luchtſtreek, en onderſcheidene jaarſaiſoenen aan beide zijden ontſtaan. Begint nu den vogelen het voedſel te ontbreeken, dan worden zij trekvogels, verlaaten die zijde, daar zij mangel beſpeuren, en begeeven zich naar de andere zijde, alwaar zij eene zachte luchtſtreek, en overvloed van voedſel vinden.

Watergevogelte is in Abysſinie zeer ſchaarsch, bijzonder die vogels, welke vliezen tusſchen hunne teenen hebben. Ik heb 'er nooit eenigen gezien, welke ook niet in Europa gemeen waren. Onderſcheidene ſoorten van ojevaars bedekken de vlakte, wanneer de regen aanhoudende wordt. — De groote inlandſche vogels, die zich op de bergen Samen en Taranta ophouden, zijn meestäl op eene bijzondere wijs tegen de vochtigheid beſchermd. Iedere veêr is een riet, uit welker kleine openingen een fijn ſtof in zulk eene menigte voortkomt, dat de hand, wanneer men ze aantast, ſmeerig wordt. Wanneer ik dit ſtof door een vergrootglas beſchouwde, meende ik, eene groote menigte fijne veêrtjes voor mij te hebben.

Offchoon ik in alle grazige moeraſſen waterſneppen vond, zag ik hier echter nooit houtſneppen. — In Abysſinie zijn veele ſoorten van zwaluwen, die in Europa onbekend zijn. De gewoone Europeeſche zwaluwen vertoonen zich, in dit rijk, op haaren doortogt, omtrent dien tijd, wanneer zij ons waereldeel verlaaten. De meesten zagen wij op het eiland Maſuah, daar zij twee dagen halte houden, en vervolgens bij helder maanſchijn verder

der trekken. — Eens bemerkte ik eene bijzonderheid, die ik niet onaangeroerd kan laaten. — In de provincie Tigree, in het land van den Baharnagaſj, ontdekte ik, dat de blaauwe zwaluw met een' gevorkten ſtaart, welke in Engeland in de hoeken der vensters nestelt, buiten haar gewoone jaargetijde, en terwijl zij eigenlijk op reis was, haar nest maakte.

In Abyſſinie zijn maar weinig uilen; maar zij zijn 'er uitneemend ſchoon, en buitengemeen groot. — De kraaien zijn, na genoeg in gelijke evenredigheid, zwart en wit getekend. — 'Er is maar éene ſoort van raaven, die, insgelijks, groot is, en zwarte met bruin gemengde veêren heeft. De bek is aan het ſpitſe end wit, en achter op het hoofd draagt hij witte veêren, in de geſtalte van eenen beker. — Ik zag 'er nooit muschkens, noch exters, noch vleermuizen. — De duiven zijn 'er zeer talrijk en van verſcheiden ſoorten; ſommigen van dezelven zijn voortreflijk van ſmaak. Eene ſoort daarvan, *waalia* geheeten, zal ik nader beſchrijven. Alle de duiven zijn hier trekvogels, uitgenomen eene enkele ſoort, die in de gaten der muuren nestelt. Doch men eet die ſoort niet, omdat men ze voor onrein houdt, en zich verbeeldt, dat zij klaauwen als een valk heeft, en door paaring met denzelven ontſtaan is. Een dergelijk bijgeloof heeft bij de Turken plaats: zij zeggen, dat de kalkoenſche haan iets van den aart van een zwijn heeft, wijl hij een bos zwart haair op de borst draagt. Gemelde duiven hebben wel groote voeten, maar zij zijn van die der valken ten eenemaal onderſcheiden.

Behalven de goud- of Nijlgans, die in geheel

Zuid-Afrika zeer gemeen is, vindt men in Abyssinie noch tamme, noch wilde ganzen. Zij maaken hun nest in boomen, en wanneer zij niet in het water zijn, zitten zij 'er gemeenlijk op.

Visschen en andere voortbrengselen der zee, kan ik hier niet beschrijven. Ik heb 'er zeer veele van uit den Arabischen zeeboezem versameld; maar hunne bekendmaaking zou, wegens de noodige plaaten, meer kosten vereisschen, dan ik in staat ben goed te maaken.

I.

De NISSER-WERK, *of* GOUD-ADELAAR.

Ik waag het deezen vogel, wegens zijne kleur, onderscheidshalve, den *goud-adelaar* te noemen (*w*), de-

---

(*w*) De hoogleeraar BLUMENBACH maakt de volgende aantekening hierop:

„ Ik waag het, zegt de heer BRUCE, deezen vogel, „ wegens zijne kleur, den *goud-adelaar* te noemen." — Dit had hij wel moogen weglaaten: want, zijn vogel is, geen adelaar, maar een gier, naamlijk de bekende *lammergier*, *baardgier*, of *goudgier*, *vultur barbatus*. De afbeelding, die onze reiziger 'er van geeft, schoon zij anders eene van de slechtsten is, zijne beschrijving, grootte, zelfs de Abyssinische naam, *vader langbaart*, stemmen daarmede overeen. *Goud-adelaar*, integendeel, is de gewoone, en overlang reeds aangenomen naam, van eenen vogel uit een gantsch ander geslacht, naamlijk van den *falco chrysoëtos*."

„ Den

dewijl *nisser* een geslachtnaam is, en enkel adelaar betekent. De gemeene man noemt hem, wegens het haairbosje onder den bek, *vader langhaart.*

Ik houd hem niet alleen voor de grootste soort van adelaars, maar over 't geheel voor eenen der grootste vliegende vogels. Van het uiterste des eenen vleugels, tot dat des anderen, mat ik acht voeten en vier duimen; van het einde des staarts, tot het tipje van zijnen bek, toen hij dood was, vier voeten en zeven duimen. Hij woog twee en twintig ponden, en had veel vleesch. — De beenen

---

„ Den *lammer-* of *goudgier* heb ik in Zwitserland meermaalen gezien, en zelfs ook kop en klaauwen daarvan medegebragt, en in het museum der hoogeschool gegeeven. Deeze vogel had een kaalen schedel, gelijk ook BRUCE den zijnen beschrijft; maar bij beiden schijnt het een toevallig verlies te zijn. Bij de overigen, welken ik gezien heb, was de kop sterk met veêren bezet."

„ Nog heeft de heer BRUCE, zoo wel in zijne beschrijving, als in zijne afbeelding van deezen merkwaardigen vogel, een hoofdkarakter van denzelven, den gewelfden rug, aan den oppersnavel, in de beschrijving geheel vergeeten, en in de afbeelding niet duidelijk genoeg uitgedrukt."

„ Dat veelen onzer nieuwer en beste natuurönderzoekers als, bij voorbeeld BUFFON, FORTIS, en anderen, ook BOMARE, MOLINA enz., deezen gier, zeer verkeerdlijk, met den *kondor* van het westlijk Zuid-Amerika voor eenen en denzelven vogel houden, heb ik reeds in het handboek der natuurlijke historie aangemerkt." BLUMENBACH, *l. c. p.* 290.

nen waren vrij kort; want van den voet tot aan de knie waren zij maar vier, en van daar tot aan het lijf zes duimen lang. De ſchenkel was omtrent vier duimen dik, en ſterk geſpierd. De middenſte klaauw was nagenoeg twee en een halven duim lang, van vooren wel niet zeer ſcherp, maar ongemeen ſterk. — De lengte van den bek bedroeg, van den wortel tot zijne punt, drie en een vierde van een duim, en zijne breedte omtrent de punt één en drie vierde duim. Uit de holte van het onderſte kaakbeen ontſtaat een bosje ſterke haairen, welk zich naar vooren in twee punten verdeelt. Hij had het kleinſte oog, welk ik ooit bij een' grooten vogel aangetroffen heb, vermits de opening naauwlijks een' halven duim bedroeg. Van boven was de kop kaal, gelijk ook van vooren, daar de bek zich met den ſchedel of de hersſenpan vereenigt.

Deeze edele vogel wordt niet gejaagd, noch vervolgd; ook wordt 'er geen list vereischt, om hem te doen naderen. — Toen mijne bedienden, op den top des bergs Lamalmon, zich van de vermoeijing des opklimmens een weinig herhaalden, de heerlijke luchtſtreek genooten, en hun middagmaal uit eenige ſchotels met gekookt geitenvleesch deeden, naderde deeze vijand onverwacht. Hij ſchoot niet ſchielijk van boven neer, maar kwam langzaam kort over de aarde aanvliegen, en plaatſte zich, binnen den kring der dienstbooden, dicht bij het eeten. Hierop ontſtond een geſchreeuw onder hen, welk mij derwaard lokte. Ik zag den adelaar eene minuut ſtilſtaan, terwijl mijne lieden hunne lanſen en ſchilden kreegen. Ik naderde hem zoo veel ik kon. Zijne geheele opmerkzaamheid was op het vleesch gericht. Hij ſtak den

voet

voet in de pan, waarin een groot ſtuk vleesch kookte; maar toen hij pijn gevoelde, trok hij dien ſchielijk te rug, en liet het ſtuk vleesch, dat hij hield, in den loop.

Er lagen nog twee andere groote ſtukken, een bout en een kruis, op een houten ſchotel. Deeze vatte hij met zijne klaauwen, en vloog 'er mede weg. Op het ſtuk, dat in de pan was, ſcheen hij een bijzondere opmerkzaamheid te hebben. Hij vertrok weder op gelijke wijs als hij gekomen was, naamlijk, dicht aan de oppervlakte des aardbodems wegvliegende. De kruin der rots, van welke ſomtijds misdaadigers neêrgeſtort worden, onttrok hem uit ons gezigt. — Mijne Mohammedaanſche ezeldrijvers verzekerden mij, dat hij zekerlijk zou wederkomen; doch de bedienden, die bij zijn bezoek reeds merklijk geleeden hadden, verlangden 'er niet naar.

Begeerig om hem nader te leeren kennen, laadde ik een getrokken bus, of ſchietgeweer, met een kogel, en plaatſte mij bij de pan. Na eenige minuuten kwam hij in de daad weder. Mijne dienstboden maakten een vreeslijk geſchreeuw, welk een minder kloekmoedig dier voorzeker zou afgeſchrikt hebben. Of hij niet zoo hongerig was, als de eerſte maal, dan of mijne tegenwoordigheid hem verdacht voorkwam, weet ik niet. Althans hij wendde zich een weinig zijdwaard, en plaatſte zich, op den afſtand van tien ellen, van mij, zoodat de pan tuſſchen hem en mij was. Wijl ik hem nu goed treffen kon, ſchoot ik hem met eenen kogel midden door het lijf, omtrent twee duimen beneden de vleugels, en leide hem op het gras neer, zonder dat hij eenige beweeging meer maakte.

Toen

Toen ik zijn bijstergroot ligchaam aantastte, zag ik vreemd op, dat mijne handen terstond met een geel poeier bedekt en geverfd waren. Vervolgens hem op den buik leggende, om zijne veêren op den rug te onderzoeken, kreeg ik, van de verf der veêren, bruin stof aan mijne handen. Dit stof was hier in menigte voorhanden; want, als ik over zijne borst streek, vloog het 'er uit, als de poeier uit den kwast des kappers.

De veêren van den buik en de borst, die goudgeel waren, scheenen niets bijzonders in haar maaksel te hebben; maar de groote veêren der borst en der vleugelen kwamen mij voor, als fijne schaften, welke gedrukt zijnde, het fijner gedeelte van het stof over de kleine veêren verspreidden. Aan de zijde des vleugels scheen het harde gedeelte der schaften zoo kaal, als of zij uitgevallen waren. Doch ik geloof, dat zij op dien tijd zich vernieuwden.

Ik kan niet bestemmen, waarom de Schepper der natuur hun deezen buitengewoonen voorraad van stof verleend heeft. Veelligt dient het deezen vogelen, die een steil, ontoeganglijk gebergte bewoonen, in het ongunstig jaarsaisoen, tot eene beschutting. —— De duiven op het gebergte Lamalmon, en de wachtels, hadden dit stof op hunne veêren niet; waarom ik ze ook maar voor trekvogels houd, welke deeze voorzorg ontbeeren konden, maar die de vogels, in dit land inheemsch, bijzonder de goud-adelaars, die hier volkomen te huis zijn, noodig hebben. —— Dien zelven dag schoot ik ook eenen reiger, die van de onzen niet zeer onderscheiden, maar alleenlijk een weinig kleiner was. Ook deeze had op den rug en de

borst

borst een blaauw ſtof, in gelijke menigte, als de adelaar.

II.

De NISSER TOKOEN, *of* ZWARTE ADELAAR.

Deeze ſchoone vogel werd, kort na den gevaarlijken overtogt des konings over den Nijl, gevangen, en verloor op eene zonderlinge wijs zijne vrijheid. — In mijne jaarboeken van de geſchiedenis der koningen van Abyſſinie heb ik 'er omſtandig van geſprooken. Derhalve kan ik hier kort zijn.

Ik heb voorheen reeds aangemerkt, dat eene ontelbaare menigte roofvogels en roofdieren, van allerleie ſoort, bijzonder hyena's, telkens, eene Abyſſiniſche krijgsmagt, als zij op den togt is, volgt. Deeze vogels en dieren neemen, van den uittogt des heirs af, en hoe verder het landwaard in trekt, geſtaadig meer en meer toe. — Wijl de krijgsknechten op hunnen weg niets leevendigs achter zich laaten, maar iedere wooning vernielen, en het geheele land in een volſlagen wildernis veranderen; zoo behoort zoodaanig eene landſtreek, naderhand, geheel en al den wilden dieren toe, welke dan ongelooflijk vermenigvuldigen: want dit woest en onbeſchaafd volk begraaft, na een' veldſlag, noch vriend, noch vijand. De menigvuldige laſtdieren, welke uit vermoeijing of ſlechte behandeling omkomen, het afval der menigvuldige geiten, ſchaapen en koeien, welken, van tijd tot tijd, in de legerplaats geſlagt worden, blijft liggen; waarbij nog de lijken van zoo veele of verſlagene, of aan ziekten overleedene menſchen moeten gevoegd worden.

den. Dit alles geeft eene zoo verbaazende menigte van aas, dat 'er eene beſmettelijke ziekte door ontſtaan zou, bijaldien niet de vraatachtige geleiders der heirmagt het vleesch verteerden, eer het tot volkomen verrotting overgaat. — De dapperſte krijgsman, wanneer hij niet van hoogen rang is, of veele voornaame vrienden heeft, die hem, na zijnen dood, eene eerlijke begraafnis, op eenen nabuurigen kerkhof, bezorgen, vindt, na zijn overlijden, zijn graf in de maag van het een of ander roofzuchtig dier.

Zij zijn ongelooflijk talrijk. Wanneer het heir optrekt, vormt het gevleugeld wild een dicht dak over hetzelve, dat zich eenige Engelſche mijlen verre uitſtrekt; en wanneer het zich ergens legert, dan is de grond rondom heen, zo verre het oog reikt, geheel daarmede bedekt, en alle de boomen krielen van vogels, die van aas leeven, als gieren en andere roofvogels; waarbij zich nog eene ſoort van raaven voegt, welken de natuur de neiging en het vermoogen, om leevendige dieren te verſlinden, geweigerd heeft.

Door welk toeval deeze fraaie en aanzienlijke vogel onder dien onreinen hoop vreeters gekomen was, ſchoon hij toch van aas niet leeft, kan ik niet zeggen. Doch hij onderging ook het zelve lot, dat die geenen, welke met lieden verkeeren, die in denkwijs en zeden van hun verſchillen, gemeenlijk ondergaan. — Een gier, of een raaf, ſloeg den armen adelaar juist voor de deur der tent des konings neder, en gaf hem eenen zoo geweldigen ſtoot, dat hij naauwlijks krachten genoeg had, om onder het verhemelte, daar de koning onder zat, te vlugten. Des konings trauwanten greepen hem terſtond. —

Het

Het duurde niet lang, of men maakte uit dit geval eene voorbeduidenis; te weeten: dat de koning door eenen zijner onderdaanen zou afgezet worden; en Fasil was in ieders mond. — Deeze voorspelling was te onaangenaam, om zich lang daarmede optehouden. De verstandigsten, die om den koning waren, ruimden den vogel schielijk weg; en langs dien weg kwam hij in mijne handen. — Ik beken mijne zwakheid; dit geval maakte in 't eerst een' sterken indruk op mij. Ik stond eenigen tijd spraak- en beweegloos. Men was zulks aan mij niet gewoon, omdat ik altijd met het bijgeloof en de voorspellingen der Abyssiniërs den spot gedreeven, en daarover gelagchen had. — De kamerdienaar des konings, die mij den vogel bragt, bemerkte mijne verlegenheid, en de koning kreeg 'er kennis van. — De vorst sprak, eenige dagen daarna, toen hij van Gondar naar Tigree te rug keerde, met mij over dit geval, en zeide, dat de voorbeduiding niet op Fasil, maar op Powusen doelde.

Nadat ik het edel gedrag van deezen vogel ontworpen had, tekende ik hem naar het leeven, en doodde hem, naderhand, met eene naald. Vervolgens werd hij naar Gondar gebragt, daar ik de tekening voltooide. —— Hij was over het geheel donkerbruin van kleur, die naar het zwarte helde. —— Zijne geheele lengte, van het uiterste des staarts, tot aan het tipje des beks, bedroeg twee voeten vier duimen; en de breedte van het eind des eenen tot dat des anderen vleugels, vier voeten zes duimen. Hij was zeer mager, en woog nog geene vijf ponden. De vierde schaft in den vleugel, na de drie grootsten, was wit. De veeren van de onderste zijde des staarts waren blaauwachtig.

achtig bruin met witte plekken; en die van de bovenzijde beurtling zwart en wit. — De schenkels waren dik met veêren bezet, en zoo ook de beenen, tot aan de enklaauw; de voeten geel met sterke zwarte klaauwen, en de binnenzijde der vleugelen wit met bruin gemengd.

De lengte van het been, van de enklaauw tot de knie, bedroeg drie duimen; die van den bek, van het tipje tot daar de veêren beginnen, twee en een vierde duim. De hoogte der kuif, van den kop tot het uiterste der langste veêr, vijf duimen. — Het oog was zwart, met eenen vuurverwigen weerschijn; de regenboog geel, en het geheele oog ongemeen schoon (*x*).

De vogel scheen verwonderlijk tam, of veel meer traag te zijn: doch of dit aan zijn karakter, dan integendeel aan zijn ongeluk toetescrijven was, kan ik niet beslissen, wijl ik buiten deezen nooit eenen anderen gezien heb.

III.

De RACHAMAH.

Deezen vogel vindt men ook in Syrie en Barbarije, maar nergens overvloediger, dan in Egypte, om-

(*x*) Onder alle de roofvogels, welken ik ken, komt de *falco coronatus* deezen *nisser tokoen*, of zwarte adelaar, het naast bij; en nogthans wijkt de beschrijving en afbeelding, welke EDWARDS daarvan geeft, (de eenige, welke ik ken) al te zeer van de beschrijving en de afbeelding, welke BRUCE van deezen vogel levert, af, dan dat ik beiden voor vogels van eenerleie soort zou houden. BLUMENBACH, *l. c. p.* 290, 291.

omtrent Kairo. De Europeërs noemen hem *Pharao's-hen* of *vogel*. — Hij is een kleine ſoort van gieren, niet veel grooter dan een gewoone kraai, offchoon hij, wegens de lengte zijner vleugelen, en wijl hij den hals recht op draagt, grooter ſchijnt. — In Egypte en Barbarije heet hij *rachamah*; en nogthans heeft men veel getwijfeld, wat het voor een vogel, en welk de oorſprong van deezen naam zij (*y*).

De

(*y*) De heer BRUCE is over dit ſtuk, den oorſprong en de betekenis van den naam *rachamah* betreffende, gelijk doorgaans, zeer omſlagtig. Hij beſteedt 'er volkomen vier bladzijden toe. Ik zal, om de beſchrijving van den vogel niet aftebreeken, zijne gedachten, in deeze aanteekening, kortlijk ſamentrekken.

Sommigen, zegt hij, leiden den naam van deezen vogel af van het Arabiſche woord *rakam*, of *arkam*, welk *bont*, of *geſprenkeld* beteekent. Doch, wijl de kleur des vogels in zijne veêren maar zwart en wit, van elkander afgezonderd, is, meent BRUCE, dat deeze afleiding op den vogel niet past; ſchoon de hoogleeraar TH. CHR. TIJCHSEN, in zijne *Anmerk. zu* J. BRUCE's *Reiſen*, achter de Hoogd. vert. het vijfde deel, bladz. 360, van dezelve niet vreemd ſchijnt te zijn.

Om zijne meening, volgens zijne onderſtelling, met des te meer ſchijn ten voorſchijn te brengen, maakt hij eene aanhaaling uit HORUS APOLLO, wegens het wijfje van den gier, aan Iſis toegewijd, en meldt verſcheidene ſprookjes, door ſommige oude ſchrijvers en kerkvaders omtrent dien vogel verhaald. Doch, om nu daarvan niet te ſpreeken, zeggen wij maar, dat BRUCE deezen naam houdt voor het Hebreeuwſche רחמה, afkomſtig van een

De punt des beks van deezen vogel is zwart, zeer ſcherp, en ſterk, en heeft omtrent drie vierde van eenen

---

woord, dat de moederlijke liefde jegens kinderen aanduidt; ten welken einde hij zich op I KON. III: 26, JESAJA XLIX: 15, en KLAAGL. IV: 10. beroept.

Ik heb 'er niets tegen, dat BRUCE den naam van deezen vogel in den Bijbel zoekt en vindt; gelijk wij DEUTER. XIV: 17, onder de vogels, welken de Israëllers, volgens de Godlijke wet, niet mogten eeten, uitdruklijk den naam van deezen vogel gemeld vinden. Doch ik heb 'er veel tegen, dat hij in den vrouwlijken uitgang van den naam van deezen vogel, ik weet niet welke, vreemde beduidnis meent te ontdekken: als of 'er niet in de lijst der verboodene vogels, DEUTER. XIV: 12—18, meer benaamingen van vogelen voorkwamen, die denzelven uitgang hebben.

Ten beſluite wil BRUCE, bij deeze gelegenheid, de Engelſche overzetters van den Bijbel van een' misſlag overtuigen, dat zij, EXOD. XIX: 4, uit onkunde der taal, alle ſchoonheid en zelfs den waaren zin gemist hebben. Hij berispt hen, dat zij de aangehaalde plaats op deeze wijs vertaalen: *Ik heb u op adelaarsvleugelen gedraagen:* want, zegt hij, indien dit de meening was, dan had 'er in den grondtekst *niſr* moeten ſtaan; doch, voegt hij 'er bij, de vogel, waarvan ter deezer plaats geſprooken wordt, heet hier, EXOD. XIX: 4, wel niet *rachamah*, in het vrouwlijk, maar zelfs *racham* in het manlijk geſlacht.— Dan, hoe ongelukkig begaat BRUCE zelf hier den onverſchoonlijkſten misſlag. Ik kan niet begrijpen, hoe hij daartoe gekomen is. Hij heeft vast den tekst EXOD. XIX: 4. niet opgezocht, niet ingezien. Daar ſtaat noch *rachamah*, noch *racham*, maar wel degelijk dat woord, welk hij 'er wilde hebben, naamlijk *niſr*, נשר, en is dus door de Engelſche overzet-

eenen duim in de lengte; van daar begint een geel vleeschachtig vlies, welk genoegzaam al het overige van den bek, naar boven en beneden, gelijk ook het voorſte gedeelte van den kop en den hals, bedekt, en van vooren na genoeg tegen over de plaats, alwaar de hals zich met de borst vereenigt, in een ſcherpe punt eindigt. Deeze huid heeft rimpels, en, aan haar benedenſte gedeelte, enkele haairtjes. Hij heeft groote opene neusgaten, en verwonderlijk groote ooren, die in 't geheel niet door eenige veêren bedekt zijn.

Het lijf is, van het midden des kops, daar het vlies ophoudt, tot den ſtaart toe, volkomen wit. — De groote ſlagpennen zijn zwart, en zes in getal. Van de kleiner veêren zijn drie ijzerverwig, maar omtrent het midden een weinig helderder, en deeze zijn door drie andere, nog kleiner veêren van dezelve gedaante, maar roestkleurig, bedekt. De veêren, welke de groote ſlagpennen bedekken, zijn aan de punt, ter lengte van één en een vierde duim, ijzerkleurig, maar beneden gantsch wit. — De ſtaart is eerst dik en breed, maar loopt ſpits uit. Hij beſtaat uit groote veêren, en is geen halven duim langer, dan het uiterſte der vleugelen. De dijen zijn tot aan de knie, met weeke veêren, gelijk dons, overtoogen. De beenen zijn geelachtig wit, eenigzins vleeschkleurig, ruuw, en met kleine weeke vlee-

zi-

---

zetters, gelijk door de onzen, zeer wel door *arends-* of *adelaarsvleugelen* vertaald. — Al wat hij verder uit zijne verkeerde onderſtelling en opgaaf afleidt, vervalt ten eenemaal. *Aanm. van den* NEDERD. UITG.

zige knobbeltjes, of puistjes, voorzien. Naar vooren heeft de vogel drie teenen, en éénen achter; zij zijn met zwarte klaauwen gewapend, die meer ſterk dan ſpits, maar zeer krom zijn.

Nooit hoorde ik deezen vogel geluid geeven. Gemeenlijk gaat hij alleen. Hij zit en gaat meer op de aarde, dan in de boomen. Het vuilſte en ſtinkendſte aas eet hij het liefst. Hierom geeft hij ook een ſtinkende lucht van zich, en gedood zijnde, verrot hij ſchielijk (z).

In den omtrek van Kairo, wordt het voor eene groote misdaad gehouden, eenen deezer vogelen te dooden. Hij legt maar twee eieren, en bouwt zijn nest in de woeſtſte ſtreeken des lands. —— Meer weet ik van zijne levenswijs en zeden niet. De boeken zijn wel vol zeldzaamheden van deezen vogel; doch een verſtandig leezer zal ze terſtond als loutere ſprookjes verwerpen.

IV.

De ERKOEM, *of* ABBA GUMBA.

Het ſchijnt, dat deeze vogel tot een aanzienlijk geſlacht behoore, welk zich voornaamlijk door zijnen bek en hoorn onderſcheidt. Sommigen hebben

(z) De vermaarde *vultur percnopterus.* BLUMENBACH, *l. c p.* 291. HASSELQUIST beſchrijft hem ook zeer omſtandig, onder den naam van *arend-gier* of *Egyptiſche gier*, in zijne *Reis naar Palest.* II. Deel, bladz. 26 en volgg. *Anm. des* NEDERD. UITG.

ben den hoorn op den bek; anderen vooraan op den kop, terſtond achter den wortel des beks. Deeze zijn alleen de deelen van deezen vogel, welken men in de kabinetten der liefhebbers vindt. Ik vereerde in het kabinet des konings van Frankrijk, thans dat der Franſche natie, den eerſten geheelen vogel, welken men ooit in eene verſameling van natuurlijke zeldzaamheden gezien heeft. Ook geef ik 'er in mijn werk de eerſte tekening van naar het leeven.

In het oostlijk gedeelte van Abyſſinie heet deeze vogel, in de Tigreeſche taal, *abba gumba*, en aan de westzijde der Takkazzee *erkoem*. — De eerſte naam ziet waarſchijnlijk op de ſteenende ſtem, welke hy hooren laat. De laatſte heeft in geene taal, die mij bekend is, eene beduidnis.

Op mijne terugreis door Sennaar, vervaardigde ik te Ras el Fiel eene tekening van deezen vogel, naar eenen die zeer volkomen, en ſlechts weinig gewond was. In die gewesten heet hij *teir el naciba*, of vogel des noodlots. — De ſchrijvers der natuurlijke historie noemen hem de Indiaanſche raaf of kraai; doch ik vind geene genoegzaame reden, waarom zulks geſchiedt. Intuſſchen heeft hij echter iets, waarin hij van het karakter des raavengeſlachts afwijkt; te weeten, dat hij gaat, maar niet huppelt of ſpringt, gelijk anderen van die ſoort doen. Somtijds loopt hij zelfs zeer ſnel, en in het loopen heeft hij veel overeenkomst met een kalkoenſchen haan, wanneer men hem van achter ziet.

De erkoem heeft donkerbruine oogen, doch zoo, dat hunne kleur eenigzins naar het roodachtige

helt; omtrent den oogappel zijn zij nog donkerder. Hij heeft onder, en voornaamlijk boven, groote oogleden. — Van de punt des beks tot het uiterſte des ſtaarts, is hij drie voeten tien duimen lang. De wijdte tusſchen de beide uiterſten der vleugels bedraagt zes voeten, en ieder vleugel is twee en twintig duimen lang. — De lengte van zijnen hals is tien duimen, en de dikte drie en een halve duim; de lengte des beks, van zijne opening aan den kop af tot aan de punt, in eene rechte lijn gemeeten, is tien duimen, en van daar tot aan den wortel des hoorns zeven en drie achtſte duim. — De geheele lengte des hoorns van boven bedraagt drie en een halven duim; maar beneden, van het achterhoofd, tot de plaats, daar hij aan den bek grenst, vier duimen. De dikte des beks, aan het begin zijner opening, kort achter den hoorn, één en zeven achtſte duim. Die des hoorns van vooren, één en vijf achtſte duim; en zijne hoogte twee duimen. De dijen zijn zeven duimen lang, en de beenen zes en vijf achtſte duim; derzelver dikte is zeven lijnen in de middellijn, doch van vooren gezien, vier en een halve lijn. — Hij heeft voor drie teenen, en achter éénen; maar zij zijn niet zeer ſterk, en, naar het ſchijnt, niet gemaakt om te verſcheuren. — De lengte van den voet, tot den achterſten teen, is één duim en zes lijnen. Van de drie voorſte teenen is de middenſte de langſte.

De kleur des vogels is zwart, of liever roestverwig. De groote ſlagpennen zijn tien in getal, en, zoo van buiten, als van binnen, melkwit. Het uiterſte der vleugelen reikt tot aan den ſtaart. — Bek en kop te ſamen gemeeten, zijn elf en een halven duim lang; de kop alleen drie en een vierde duim.

duim. — Aan den hals heeft hij even zulke knobbels of uitwasſen, als de kalkoenſche haan. Zij zijn lichtblaauw, maar worden rood, als de vogel boos wordt, of in dien tijd, wanneer het wijfje eieren legt.

Ik heb den erkoem met achttien jongen gezien. Hij loopt liever op de aarde, dan dat hij vliegt; maar, wanneer hij zich van den grond heeft verheven, vliegt hij ſnel en wijd. — Hij heeft een ſtinkende lucht, en men zegt, dat hij in Abyſſinie van aas leeft. — Doch ik heb nooit waargenomen, dat hij eenig aas naderde; en 't geen mij van de onwaarheid van dit gerucht volkomen overtuigt, is, dat ik nooit eenen erkoem het krijgsheir zag volgen, alwaar toch de algemeene vergaderplaats van alle de roofvogels in Abyſſinie was.

Men kan ligt ontdekken, welk voeder hij boven al bemint, vermits hij zich het liefst in de tefakkers ophoudt. Aan het bovenënd der tefplant zitten gemeenlijk veele blaauwe kevers, welken hij, met de halmen door den bek te haalen, daar weet afteſtroopen; en door zulks geſtaadig te doen, wordt zijn bek zoo verſleeten, dat hij de gedaante eener zaag bekomt. Zoo dikwijls ik gelegenheid had, om den vogel te openen, vond ik niets, dan deeze groene kevers, in zijne maag.

De erkoem neſtelt op groote, dikke boomen, en, zoo het mooglijk is, in de nabijheid eener kerk. Hij heeft een toegedekt neſt, gelijk dat der exters, maar viermaal zoo groot, als een adelaars neſt. Hij maakt het neſt dicht en vaſt aan den ſtam, zonder dat hij het hoog van de aarde zoekt te bouwen. De ingang is altijd van de oostzijde.

Het schijnt, als of de Indiaansche kraai van BONTIUS van deeze soort zij; hoewel het bezwaarlijk te gelooven is, dat de nootenmuskaat zijn gewoone, en hem door de natuur bestemde, voedsel uitlevere; vermits in zijn geheel maaksel, en neiging, welke eigenlijk daarin bestaat, om op de aarde te gaan, niets gevonden wordt, dat tot het nuttigen van zulk een voedsel aanleiding geeft (*aa*).

V.

De ABOU HANNES.

De oude en waare naam van deezen vogel schijnt verlooren gegaan, en de tegenwoordige hem, uit aanmerking van zekere omstandigheid in zijne leevenswys, gegeeven te zijn. — Naar den letter overgezet, heet deeze naam *vader Johannes*, waarvan de reden is, omdat hij zich eerst op Johannes-dag, of daaromtrent, vertoont; op dien tijd, naamlijk, wanneer het eerste versche water des keerkringsregens zich in Egypte met het Nijlwater vermengt, waardoor het ligter en zachter, en tot uitwaasseming bekwaamer wordt, wanneer alle watervogels, die ook trekvogels zijn, zig in groote vlugten naar Ethiopie begeeven.

Ik heb reeds aangemerkt, dat de waare naam van deezen vogel verlooren is gegaan. Dit is het geval nog met eenen anderen eertijds merkwaardigen

---

(*aa*) Deeze vogel is, waarschijnlijk, de *buuros Abyssinicus*. BLUMENBACH, *l. c. p.* 291.

gen vogel, die zeer menigvuldig in de Ethiopiſche en Egyptiſche historie voorkomt, en waarvan thans niets meer, dan de naam, overig gebleeven is, naamlijk, de *ibis*, die, eertijds, op eene godsdienſtige wijs vereerd, na zijnen dood gebalſemd, en met gelijke zorgvuldigheid, als menschlijke lijken, bewaard werd. In Egypte zijn, waarſchijnlijk, nog geheele onaangeroerde bewaarplaatſen, vol van deeze vogelen, en men vindt ze overal in de kabinetten der liefhebbers. — De middelen, van welken men zich tot het balſemen deezer vogelen bediend heeft, hebben wel, door hunne bijtende kracht, de verbindtenis der deelen, en de kleur der veêren van deezen vogel grootlijks veranderd: doch, desniettegenſtaande, ben ik door naauwkeurig onderzoek, en na menigvuldige, met groote opmerkzaamheid in 't werk geſtelde, vergelijking overtuigd, dat deeze *abou hannes* de waare *ibis* is (*bb*).

Verſcheidene ſchrijvers, die van deezen vogel *ibis* gehandeld hebben, hebben hem in eene meer dan Egyptiſche duisternis bekleed. — In 't eerst hield men hem voor eenen ojevaar; daarna voor den *hæmatopus*, of den reiger met roode beenen; anderen zeiden, dat zijne kleur ſchoon glinſterend zwart, zijn bek en zijne beenen donkerrood waren; ſommigen gaven voor, dat de menſchen het klisteeren van hem geleerd hadden; anderen beuzelden, dat hij door den bek bevrucht wierd, en ook daardoor zijne eieren leide; en allen geloofden, dat zijn vleesch zoet en rood was, gelijk dat

(*bb*) De *tantalus ibis*. BLUMENBACH, *l. c. p.* 291.

dat van den ſalm. — Doch op dit alles is weinig of geen ſtaat te maaken. — PLUTARCHUS zegt ons, dat zijne veêren zwart en wit waren, gelijk die van den *pelargus* zijn. De ſtukken van deezen vogel, welken men in de holen der mumiën gevonden heeft, bevestigen deeze meening.

De abou hannes heeft eenen krommen bek. Dezelve gelijkt eenigzins naar dien van den krombek. Twee derden van zijnen bek zijn recht, en het overige is krom geboogen. Het bovenſte gedeelte is van een groene hoornachtige zelfſtandigheid, en het benedenſte zwart. — Van het achterhoofd tot aan den bek zijn vier en een halve duim. —— Het been, van de knie tot aan de enklaauw, is zes duimen lang; het been zelf rond en ſterk; de dije vijf en een halve duim lang. De hoogte des ligchaams, wanneer hij ſtaat, bedraagt van de voetzool tot het midden van den rug negentien duimen. —— De opening van het oog is één duim wijd. — De voeten en beenen zijn zwart. Naar vooren heeft hij drie teenen, met ſcherpe rechte nagels, en achter éénen, op gelijke wijs met een' rechten nagel voorzien. —— De kop is bruin; welke kleur tot aan den rug voortloopt. Het voorſte gedeelte van den hals, of de keel, is wit, gelijk ook de borst en het overig gedeelte van den rug, en de dijen. De grootſte ſlagpennen zijner vleugels zijn, ter lengte van dertien duimen, van den ſtaart, gitzwart, en het uiterſte van den ſtaart is, zes duimen naar den rug toe, insgelijks zwart.

De maat van den bek, het ſcheen- en dijebeen, en de hersſenpan van deezen vogel, met die zelve deelen der beſtbewaarde gebalſemde ibis-vogelen, in

in de mumiënputten gevonden, vergeleeken, komt, in alle ſtukken, zoo naauw met elkander overeen, als men maar begeeren kan. — Offchoon de witte veêren bij de gebalſemde ibis-vogelen, door de middelen, tot de balſeming gebruikt, en door langheid van tijd, verdord zijn, laat zich de kleur echter nog duidlijk genoeg, zonder eenige zwaarigheid, erkennen; en nog minder moeite heeft men, om de zwarte kleur op de vleugelen en den ſtaart te onderſcheiden. — De maat van beiden is ook zoo overeenſtemmende, dat men naauwlijks daarin dwaalen kan.

Vraagt men naar de reden, waarom de ibis, eertijds, in Egypte, zoo zeer vereerd werd; men antwoordt gemeenlijk, dat zulks zijnen grond had in de groote vijandſchap, welke deeze vogel tegen de ſlangen liet blijken, en waarvan hij het land op een aanmerklijke wijs bevrijdde. — Dan, ik moet bekennen, dat ik mij daarmede niet vereenigen kan. Ik weet met zekerheid, dat 'er thans niet veele ſlangen in Egypte zijn, en 'er, om reden, niet veele zijn kunnen. Ook kan ik mij niet verbeelden, dat zij 'er ooit zoo talrijk geweest zijn, dat men een werkzaam middel tot verdelging derzelven behoefde. Het eigenlijk Egypte, dat is, het bewoonde gedeelte des lands, wordt jaarlijks, vijf maanden lang, door den Nijl overſtroomd; maar onmooglijk kunnen zich daar adders en ſlangen in menigte ophouden, alwaar de grond zoo lang en zoo regelmaatig onder water ſtaat. — In Bloeimaand verwisſelt de ſlang van huid. Terſtond na deeze vernieuwde jeugd, is zij weder in haare volle kracht. Zij zou dus genoodzaakt zijn, eenige maanden lang, in Egypte onder het water te leeven, of, aan den voet van het gebergte, in

een

een hol te kruipen; doch dit is juist de tijd, in welken de ibis, of abou hannes, zich in Egypte ophoudt; en dus zou het oogmerk zijner aankomst, door de afweezigheid van het voorwerp zijner vijandschap, veriedeld worden. — De adders houden haar verblijf in de zandwoestijnen van Libye, daar geen daauw valt, daar het zand, door de brandende zonnestraalen en de heete winden bijkans ondraaglijk gemaakt, in gestaadige beweeging is. In een land, dat door geene menschen bewoond wordt, zou ook de ibis niet kunnen leeven, en de adders doen 'er geene schaade. Integendeel weeten wij, dat zij uit Libye in menigte naar Egypte, en van daar naar Venetie gezonden worden, daar zij, wegens haare groote nuttigheid in de geneeskunde, tot bereiding van het alom vermaarde Venetiaansch theriaak worden gebruikt.

Uit dien hoofde kon de ibis niet onder de adders leeven, of zou ten minste niet weldaadig zijn. Wijl wij echter, aan den eenen kant, uit geloofwaardige schrijvers weeten, dat hij, eertijds, in Egypte, zeer menigvuldig was; en dat in sommige landstreeken de adders in zoo eene menigte waren, dat zij schaadelijk wierden; en het van den anderen kant zeker is, dat hedendaags dit ongedierte in Egypte niet tot last strekt, en de ibis 'er zich nu ook niet ophoudt, zoo moeten wij eene verandering in de gesteldheid des lands zoeken, die ons de oorzaak daarvan aan de hand geeft. Deeze zal ik trachten te ontdekken.

Oudtijds werd Egypte tot aan den rand der Libysche woestijn, jaa zelfs nog een aanzienlijke streek daarover, bewoond. — De eerste koningen groeven, in deeze landstreek, groote waterkommen,

men, die, ten tijde van de overſtrooming des Nijls, vol liepen. Uit deeze kommen liet men, naderhand, van tijd tot tijd, langs griften, door menſchenhanden gegraven, als het noodig was, het water uit, om de plantaadjen en tuinen, die men 'er aangelegd had, te bevochtigen: want in deeze vlakten ontbrak het aan niets, dan aan water; welk gebrek deeze onmeetlijke vijvers, een groote menigte van het zuiverſte water opleverende, vervulden. —— In de nabijheid deezer plantaadjen, waren de adders buiten twijfel zeer ſchaadelijk. Wijl, intuſſchen, deeze plaats haar door de natuur aangeweezen was, zouden zij die, waarſchijnlijk, ook niet verlaaten hebben: en had 'er zich een mangel aan geopenbaard, zou die uit de nabuurſchap ras vergoed zijn geworden. De groote bewaarplaatſen van water lokten den ibis derwaard, om zijne vijanden te vervolgen. Ook kon het niet misſen, toen de menſchen de voordeelen van deezen vogel leerden kennen, of zij moesten hem hunne dankbaarheid betoonen.

Maar toen, in vervolg van tijd, deeze groote waterkommen, en de graften, die het water uit den Nijl daarheen leidden, niet meer behoorlijk onderhouden werden; toen de kleiner griften, welke deeze door kunst gemaakte bevochtigingen bewerkten, en die de woestijn van Libye in een overheerlijk paradijs veranderden, verſtopt geraakten, waaraan oorlog, dwinglandij, ſlechte regeering, die de inwooners het land deeden ruimen, ſchuld waren, verdween ook allengs deeze ſchoonheid. De vruchtbaare landouwen werden niet meer bevochtigd; het zand nam weder de overhand; 'er bleeven geene inwooners in het land; 'er waren geene vijvers meer voor den ibis, en de adders waren niemand meer

meer bezwaarlijk. De ibis begaf zich naar Ethiopie, zijn oud vaderland, te rug, en houdt zich nog in de laage landſtreeken aldaar, aan groote waterpoelen, op, daar ik hem ook aantrof.

't Is waarſchijnlijk, dat hij wegens de menigvuldige leevensmiddelen, welken hij in Egypte vond, in dat land ſterk vermenigvuldigd is. Toen deeze begonnen te ontbreeken, verliet hij dit gewest, en keerde weder naar zijn oorſpronglijk vaderland, Ethiopie, daar hij niet zoo ſterk vermeerdert. — Zijne verhuizing naar Egypte was enkel toevallig. En toen de oorzaaken ophielden, die hem derwaard lokten, hield ook zijne verhuizing derwaard op. — Dit houd ik voor de waare oorzaak, waarom men thans van den vogel *ibis* niets meer in Egypte weet. — Het ſtrekt mij tot genoegen, dat ik ten minſte een waarſchijnlijke giſſing aangeeven kan, welke de reden zij, dat hij tegenwoordig in die gewesten, alwaar hem eertijds Godlijke eer beweezen werd, onbekend is. — Zijn beeldnis ziet men menigvuldig onder de oudſte beeldſpraaken, welke de Egyptiſche obelisken verſieren; en dit bevestigt mijn vermoeden, dat het dezelve vogel is.

Buffon heeft eenen vogel bekend gemaakt, welken hij den *witten Egyptiſchen ibis* noemt (*cc*). De halve kop is karmozijnrood, met een' ſterken goudgeelen bek, gelijk de *toekan*; hij beſchrijft hem met lange, zwakke purperverwige beenen, en een' dikken hals; kortom, welke geene van de kentekenen bezit van dien vogel, waarvoor hij hem wilde doen doorgaan.

De

(*cc*) *Planche enlum.* CCCLXXXIX.

De leezer mag vrijelijk gelooven, dat 'er geen zoodaanige ibis in Egypte is. Ook is 'er nooit een ibis uit de grafkelders gekomen, die niet zwart en wit was, gelijk de oude geſchiedſchrijvers (*dd*) hem beſchreeven hebben. — Gevolglijk is de *ibis* van BUFFON, zoo door zijne uitbeelding, als door de opgaaf zijner kleuren, zoo zeer mismaakt, dat hij niet meer kenbaar is. Ten minſte moest die vogel uit een ander land, dan uit Egypte gebragt zijn.

VI.

De MOROK.

In mijne inleiding tot de afdeeling van de vogelen, heb ik reeds aangemerkt, dat 'er onder die geenen, welke van inſekten leeven, ſommigen zijn, die op vliegen, en anderen, die alleen op bijen aazen. — Van deeze laatſte ſoort is de *morok*. Ik zag hem nooit in het laage land, daar de vlieg zich ophoudt; ook nergens anders, dan waar de honig het voornaamſte voortbrengſel des lands is; als, bij voorbeeld, in het land der Agows, in Goutto, in Beliſen en elders.

Het ſchijnt, dat hij de bijen, meer uit tijdverdrijf en vijandſchap, dan om zijn voedſel vervolgt, wijl hij eene menigte gedoode bijen op den aardbodem rond ſtrooit, zonder ze te verteeren. Deeze jagt zet hij, onvermoeid, en onafgebroken, den geheelen dag door, voort. — 't Is te verwonde-

(*dd*) Men zie PLUTARCHUS *de Iſide*.

deren, dat de Abysſiniërs zoo onverſchillig omtrent dit ſtuk zijn, niet naauwkeurig en in den grond onderzoekende eene zaak, die een zoo merklijk onderſcheid in hunne inkomsten te weeg kan brengen, en waaraan hen des zoo grootlijks gelegen moest zijn.

De naam van deezen vogel is *marok*, of *morok*. Waarſchijnlijk is dezelve afkomſtig van *mar*, dat honig betekent; offchoon ik nooit gehoord heb, dat hij, behalve dat hij de bijen vervolgt, een liefhebber van honig is. — Ten aanzien zijner geſtalte en grootte, ſchijnt hij een koekoek te zijn; maar in anderen opzigte is hij van denzelven onderſcheiden.

De opening van den bek is zeer groot, en reikt, wanneer hij opgeſperd is, bijkans tot onder de oogen. De binnenzijde des monds en de keel is geel, en de tong loopt ſpits uit. Zij kan bijna ter helft haarer lengte buiten den bek uitgeſtoken worden, en is zeer beweegbaar. Kop en hals zijn bruin, zonder inmengſel eener andere kleur. — Aan den wortel des beks vindt men eene menigte kleine, naauwlijks zigtbaare haairtjes. —— De wenkbraauwen en de oogappel zijn zwart, en de regenboog is donkerrood. — De bek is ſpits, en naar vooren een weinig krom geboogen. De voorſte zijde van den hals is ligtgeel, maar aan de zijden donkerder dan in 't midden, daar hij bijkans wit is. De geele kleur ſtrekt zich aan weerskanten nagenoeg tot aan de ſchouders, of om een gedeelte der vleugelen, uit. — Van hier af aan is de geheele borst en het lijf tot onder den ſtaart geelachtig wit; en ook van hier af beginnen de veêren fraai met wit gevlekt te zijn, gelijk alle

de

de anderen, welke de vleugels van boven bedekken; maar het wit is hier helderder; en met de grootte en lengte der veêren neemt ook de grootte der vlekken toe. — Het getal der groote ſlagpennen is acht, en dat der tweede grootte zes.

De ſtaart beſtaat uit twaalf veêren. De drie langſten ſtaan in 't midden dicht bij elkander. De ſtaart heeft van boven tot onder dezelve breedte. — De dijen zijn met veêren van dezelve kleur als de buik bedekt, en ſtrekken zich ter halver lengte der beenen uit. — De beenen en voeten zijn zwart, en met eene ſoort van ſchubben bedekt. Voor heeft hij twee en achter één teen, ieder met een ſcherpe kromme klaauw gewapend. — Ik heb zijn nest nooit gezien. In het vliegen en zitten gelijkt hij volkomen naar eenen koekoek. Ook hoorde ik nooit een geluid of gezang van deezen vogel, en kon ook nooit van iemand eenige onderrichting daarin bekomen. Zoo dikwijls hij bijen vangt, maakt hij een ſcherp, ſnappend geraas, welk zekerlijk door het ſluiten van zijnen bek veroorzaakt wordt (*ee*).

Va-

(*ee*) De hoogleeraar BLUMENBACH maakt op BRUCE's beſchrijving van deezen vogel de volgende aanmerking:

„ Wat dit voor een ſchepſel zij, mag de Hemel weeten. — Een vogel met twee teenen naar vooren en één achter! *He has two toes before and one behind*, t. V. *p.* 180 des oorſpronglijken werks. En dien vogel maakt de heer BRUCE tot eenen koekoek."

„ Van des heeren SPARMANS *cuculus indicator* is hij

Vader HIERONYMUS LOBO beſchrijft deezen vogel, en eigent hem een bijzonder vermoogen toe, om den honig te ontdekken. Hij zegt, „ dat de *marok*, wanneer hij ergens honig opgeſpeurd heeft, zig naar den heerenweg begeeft, en, zoo ras hij eenen reiziger gewaar wordt, met de vleu-

ge-

---

in de geheele geſtalte, kleur, tekening, enz. ten eenemaal onderſcheiden." *L. c. p.* 291.

Ik zou op deeze aanmerking van den hoogleeraar BLUMENBACH veel kunnen aantekenen; doch ik zal mij maar met het volgende vergenoegen.

De voornaame reden van zijnen vreemden uitroep ſchijnt te zijn, dat de *morok*, volgens het verhaal van BRUCE, *twee teenen* naar vooren, en éénen naar achter heeft. SPARMAN ſchrijft ook duidlijk, dat deeze vogel *twee teenen* naar vooren heeft; doch hij geeft hem ook *twee naar achter*. Intuſſchen is dit niets zeldzaams. Om nu van anderen niet te ſpreeken, heeft zelfs de ſtruisvogel ook maar twee teenen naar vooren. En het is den liefhebberen der natuurkunde bekend, dat 'er meer vogelen zijn, die twee teenen naar vooren, en twee naar achter hebben. Zie N. G. LESKE, *anfangsgrunde der naturgeſchichte*, 1 *th.* 5 *abſchnit*, *ſ.* 250.

En, wanneer men Dr. SPARMANS beſchrijving van deezen vogel, met die, welke onze BRUCE daarvan geeft, vergelijkt, moet men bekennen, dat het onderſcheid zoo groot niet is, als profeſſor BLUMENBACH wil. Beiden, zoo SPARMAN, als BRUCE, houden ook dien vogel voor denzelven, van welken LOBO gewaagt. Ook toont de zonderlinge omſtandigheid, de ontdekking van byennesten, genoegzaam, dat zij allen van eenen en denzelven vogel ſpreeken. *Aant. des* NEDERD. UITG.

gelen klapwiekt, zingt, en hem door allerleie beweegingen noodigt, om hem te volgen. Dan vliegt hij van den eenen boom op den anderen vooruit, blijft daar, waar de ontdekte honig is, en begint ongemeen welluidend te zingen."

Dr. SPARMAN kon deeze gelegenheid niet voorbij laaten gaan, zonder op eenen zoo ſchoonen grond een ſprookje te bouwen. Hij geeft, insgelijks, bericht van eenen koekoek (*ff*), die in grootte en geſtalte naar eene musch gelijkt; waarvan hij een lange Latijnſche beſchrijving mededeelt, volgens welke hij eigenlijk geene musch kan zijn. Hij noemt hem *cuculus indicator*. De vogel ſchijnt een verdrag van verdeeling met menſchen en voſſen gemaakt te hebben, 't welk juist geene daaglijkſche verbindtenis is.

Deeze vogel maakt allen, die zijne lokſtem van *tſjêr - tſjêr - tſjêr* kennen, zijne meening bekend. Veelligt beduidt dat woord in de taal der Hottentotten *honig*; maar hij ſchijnt zulke fraaie toonen niet te zingen, als de vogel van LOBO. — Ik kan niet begrijpen, dat het in een land, daar men zoo veel duizend bijenkorven vindt, noodig zou zijn, eenen vogel het inſtinkt te geeven, om honig te ontdekken, daar de natuur hem het vermoogen geweigerd heeft, om 'er zijn voordeel mede te doen. De mensch ſchijnt, in dit geval, ten dienſte des maroks geſchapen te zijn, 't welk van den gemeenen loop der dingen zeer onderſcheiden is. — De

(*ff*) SPARMANS *Reiſen*, B. II. *f.* 192 der Hoogd. uitgaaf. In de Nederd. vertaaling, II Deel, bladz. 658.

De inwooners hebben den dienst van deezen vogel niet noodig: want op iederen boom, op iederen heuvel vinden zij honigschijven in overvloed tot hun gebruik.

Niettegenstaande alle de achting, welke ik voor deeze schrijvers over de natuurlijke historie heb, kan ik mij echter niet anders verbeelden, dan dat het geheele verhaal een onwaarschijnlijk verdichtsel zij. — Ook heb ik nooit, van eenen enkelen Abyssiniër, iets aangaande deeze zonderlinge eigenschap van deezen vogel gehoord. — SPARMAN zegt, dat deeze vogel aan de Kaap de Goede Hoop zeer onbekend was. Het was een natuurgeheim, welk, buiten deeze twee groote mannen, voor allen verborgen was. Ik laat het zeer gaarn in de lijst hunner bijzondere ontdekkingen staan (*gg*).

VII.

(*gg*) Ik kan niet begrijpen, hoe de heer BRUCE zich kan veroorlooven, om van den doorkundigen en beroemden Doktor SPARMAN, die, in zijn voortreflijk werk, de *Reis naar de Kaap de Goede Hoop, en meer dan twee honderd uuren gaans van daar landwaard in*, een groot licht over die gewesten, en over de natuurlijke historie van zeer veele dieren, enz. verspreid heeft, op eene zoo spotachtige wijs te spreeken, omtrent eene zaak, welke die Zweedsche reiziger zeer naauwkeurig en in den grond onderzocht heeft. Doch BRUCE heeft wel meer die berispenswaardige gewoonte. Zelf niet geleerd zijnde, en nogthans eene vertooning van geleerdheid willende maaken, meent hij dwaaslijk, zijn oogmerk best te zullen kunnen bereiken, door zulke mannen, welke bij alle onbevooroordeelden in groote achting staan, op zijne wijs, dat is, zonder reden, smaadlijk te behandelen. Zijn geleerde landgenoot, de uitmun-

VII.

De SJEREGRIG.

Deeze vogel behoort tot die geenen, welken men *amandel-kraaien*, in 't Fransch en Engelsch *rolliers*, en

---

muntende THOMAS SHAW, wiens *Reis naar Barbarije en de Levant* in achting zal blijven, zoo lang waare verdiensten worden hooggeschat, heeft dit in het oorspronglijk werk van BRUCE menigmaal moeten ondergaan.

Ter deezer plaats krijgt SPARMAN, onschuldiger wijs, de proef daarvan. — Op zijne reis in de binnenlanden van Afrika ontdekte hij, toevalliger wijze, deezen kleinen vogel, dien hij den *honigwijzer*, of *honigkoekoek*, *cuculus indicator*, noemt. Deeze vogel was niet alleen bij de Hottentotten, de Kaffers en de Kaapsche boeren bekend; maar ook een klein viervoetig dier, eene soort van fret, *ratel* geheeten, wist hem op zijn geluid naar te gaan, en op zijnen voorgang honig in de woestijn te vinden. — Hij verhaalt, dat hij, op zijne reis, deezen vogel dikwijls gezien, maar slechts gelegenheid gehad had, om 'er twee van te schieten; 't welk hem door zijne Boschmannen zeer kwaalijk was genomen.

Begeerig, om het zonderlinge der historie van deezen vogel ook in andere gewesten bekend te maaken, stelde hij eene uitvoerige beschrijving daarvan op, welke hij, met een nette afbeelding, naar Engeland zond, daar zij in de *philosophical transactions* van het jaar 1777 geplaatst werd, *tom.* LXVII. *p.* 38 *et seqq.* Naderhand voegde hij ze ook in zijne meergemelde, ongemeen leerzaame en vermaaklijke *reis naar de Kaap*, in welker Neder-duitsche vertaaling onze landgenooten dezelve met het

en *rollers* noemt, zonder dat men den grond der benaaming in eene van beide taalen kan aangeeven. — In 't Fransch is het de naam van een geslacht, welk altijd slecht uitgetekend en beschreeven is; omdat tekenaars en beschrijvers den vogel nooit zagen. In 't Latijn heet hij *morops*. — De waare naam in zijn eigen vaderland, van waar hij afkomstig is, is, gelijk hier boven staat, *sjeregrig*. — Onder deezen naam is hij ook in Syrie en Arabie, in de laage landen van Abyssinie, en aan de grenzen van Sennaar, op plaatsen, daar weilanden, of lang gras is, en waarop hier en daar hooge, lommerrijke boomen staan, algemeen bekend.

'Er zijn twee onderscheiden soorten van deezen vogel, die in kleur merklijk van elkander verschillen. — Bij de Syrische soort is het bruine op den rug veel zwarter, en het blaauwe, voornaamlijk aan de vleugelen, veel donkerder. De kop is achter insgelijks bruin, en over het geheel met eenig bleekblaauw gemengd. Aan deeze soort ontbreeken ook de beide lange staartveêren.

De sjeregrig is een vliegenvanger of bijenëeter, gelijk de beide lange veêren van den staart aandui-

---

grootste genoegen zullen leezen, II Deel, Hoofdst. XV. afd. X. bladz. 658—667. — Deeze eenvouwige opgaaf pleit genoeg voor de geloofwaardigheid van Dr. SPARMANS verhaal aangaande de historie van deezen zonderlingen vogel, welke BRUCE de onbeschaamdheid heeft, voor een sprookje, voor een verdichtsel, te willen doen doorgaan. *Aant. der* NEDERD. UITG.

duiden (*hh*). —— Dr. SHAW en anderen, die hem beſchreeven hebben, zeggen, dat hij van dezelve grootte als eene exter is, en dat de Syriſche ſoort dezelve zeer nabij komt. Die ſoort, welke ik afgebeeld heb, is de kleinſte, en weegt echter eene halve once meer, dan eene exter. —— Ook is het waar, 't geen SHAW zegt, naamlijk, dat zijn bek kleiner is, dan die van de exter, wijl de vogel zelf kleiner is. Ook is de lengte der beenen niet onevenredig. — Hij voegt 'er verder bij, dat zijn naam is *ſjagarag*, en meent, dat hij, door verplaatſing der letters, een en dezelve vogel met den *ſjarakrak* der Talmudisten, of den *ſjakarak* der Arabiſche ſchrijvers is; welke naam van *ſjarak*, dat luidſchreeuwen betekent, afgeleid wordt.

Doch alle deeze vertooning van geleerdheid is hier verkeerdlijk ten toone geſpreid. De naam des vogels komt, wegens den glansrijken ſchijn zijner kleur, van een woord af, welk ſchijnen beduidt. —— De buik en het binnenſte der vleugelen, zijn van de ſchoonſte bleekblaauwe kleur; de ſchouders

(*hh*) De hoogleeraar BLUMENBACH tekent het volgende hierop aan:

„ De *ſjeregrig* is de *coracias Abyſſinica*. — En in zoo verre heeft de heer BRUCE gelijk, wanneer hij deezen vogel tot de *amandelkraai* rekent, die zekerlijk in hetzelve geſlacht behoort. —— Maar zijn dubbele bijvoegſel, te weeten: „ dat deeze vogel in 't Latijn *merops* heet;" en „ dat de beide lange ſtaartveêren aanduiden, dat hij een bijenëeter is;" kan bezwaarlijk de toets doorſtaan." *L. c. p.* 292.

ders en de uiterſten der vleugelen donkerblaauw. Midden over de vleugels loopt in 't dwars eene ligtblaauwe ſtreep. De punten der vleugels, en de grootſte pennen zijn donkerblaauw. De twee lange veêren in den ſtaart hebben, daar zij breed zijn, eene lichtblaauwe, en de enkele lange ſmalle veêren, eene donkerblaauwe kleur, gelijk ook de punten der vleugelen.

De bek is ſterk en wel gemaakt, en heeft een klein haairbosje. Daar de bek aan den kop grenst, zijn rondom witte veêren. De oogen zijn zwart, en wel geëvenredigd, en met een' helderen, vuurkleurigen ring of regenboog omgeeven. — De rug is lichtbruin, en nagenoeg melkkleurig, met eenen roodachtigen weerſchijn. De voeten zijn vleeschkleurig, en met eene ſoort van ſchubben voorzien. Ieder voet heeft drie voor- en éénen achterteen, allen met ſcherpe nagels of ſpooren voorzien.

Wat men ook van de afkomst van den naam ſjeregrig mag zeggen; ik hoorde hem dien nooit ſchreeuwen, noch zelfs eenig geluid maaken. — Ten aanzien zijner leevenswijs, heeft hij niets met een ſpecht of exter gemeen. — De geleerde BUXTORFIUS verklaart den naam ſjeregrig door *merops*, of bijenëeter. Hij heeft gelijk, wanneer hij deezen vogel zoo noemt; maar daarin dwaalt hij, wanneer hij een' anderen vogel, naamlijk de *ſirens*, voor deezen houdt. — De *ſirens*, een vliegenvanger, is in de Levant zeer gemeen, vliegt troepswijs, en maakt, geduurende de hitte van den dag, een doordringend luid geſchreeuw. Ik heb verſcheidene zeer ſchoone ſoorten daarvan gezien. Hij jaagt nu eens op bijenzwermen, dan op vliegen,

gen, welken hij in de bosschen op boomen, of in gaten op den grond in het lange gras aantreft. — In de laage deelen van Abysinie vindt men deeze vogelen in groote menigte. Doch de sjeregrig vliegt nooit troepswijs.

BUFFON heeft twee afbeeldingen van deezen vogel bekend gemaakt. De eene afbeelding is naar het leeven, naar eenen vogel, welken ik hem uit Abysinie gezonden (*ii*); en de andere naar eenen opgezetten, welken hij uit Senegal ontvangen had (*kk*). Dus weeten wij, dat deeze vogel zich, in geheel Afrika, nagenoeg op dezelve hoogte, ophoudt.

Uit aartigheid moet ik hier nog iets bijvoegen, de handelwijs van BUFFON betreffende. — Toen ik hem mijnen vogel vereerde, vermoedde ik, dat hij hem, als een stuk van het koninglijk kabinet, niet eer zou bekend gemaakt hebben, voor dat hij mijn oogmerk daarmede vernomen had, en wist, wat ik veelligt nog meerder, betreffende zijne historie en leevenswijs, bijdraagen zou, dan hij enkel uit de veêren zien kon. Toen mij zijne afbeelding onder het oog kwam, viel mij een geestig *epigramma* van MARTIALIS in; te weeten: iemand had hem eenige versen ontstolen; maar hij las ze zoo slecht, dat de dichter zelf 'er niet genoeg van verstond, om ze voor de zijnen te erkennen:

Sed male dum recitas, incipit esse tuum.

De

(*ii*) BUFFONS *planche enl.* DCXXVI.

(*kk*) BUFFONS *planche enl.* CCCXXVI.

De vogel is zoo ſlecht getekend, dat men hem voor eenen van eene gantsch andere ſoort zou houden. Hij is te kort van lijf en te dik; de hals ook te kort en te dik; de beenen, de oogappels en de regenboog zijn niet goed gekleurd; de ſtaart is op een gedwongen wijs uitgebreid. — Deeze zijn de gevolgen, wanneer men naar opgezette of opgeſtopte vogels of dieren tekent. Het bruine op den rug is te zwart; het lichtblaauwe te bleek; en aan de zijden des kops te veel wit. — Ik kon nog meer ongelijkvormigheden tusſchen BUFFONS tekening en mijnen vogel ophaalen; doch de bijgebragten zijn reeds genoeg.

VIII.

De WAALIA.

Deeze duif, *waalia* geheeten, houdt haare verblijfplaats voornaamlijk in de laage gewesten van Abyſſinie. Zij bewoont daar de hoogſte boomen, en blijft 'er gemeenlijk, geduurende de hitte van den dag, bijkans onbeweeglijk zitten; zoo dat men ze naauwlijks ontdekt, indien men ze niet heeft zien neerſtrijken. — Zij vliegen, insgelijks, zeer hoog, in groote troepen. Bijzonder beminnen zij eene ſoort van boekenboomen, welker vrucht ook het geliefdſte voedſel deezer vogelen ſchijnt te zijn. — In de bergachtige landſtreeken van Abyſſinie vindt men ze zelden; 't zij dan op hunnen togt; vermits zij met het begin van den regentijd de Kolla verlaaten, en zuid- en zuidwestwaard trekken. In deeze ſchikking ziet men ze eenige dagen lang. Waarſchijnlijk is het hooge land, zelfs in het ſchoone jaarſaiſoen, te koud voor hun. Deeze gisſing wordt nog te waarſchijnlijker; wijl zij een an-

andere verblijfplaats, verder naar den kant der Atlantiſche zee, opzoeken, daar het warmer is, en de regen, in dit jaarſaiſoen, niet zoo menigvuldig als in de Abyſſiniſche Kolla, valt.

Zij zetten zich, gemeenlijk, op den top der boomen, buiten het bereik van het Abyſſiniſche buskruid: doch zij zitten zoo dicht by elkander, dat ik met mijn buskruid dikwijls zes en meer in eenen ſchoot gedood heb. De overigen vallen, doorgaans, op eenmaal, naar beneden, waarſchijnlijk, omdat zij niet weeten, waar die ſterke ſlag van daan komt. In dit geval, heeft een vaardig ſchutter wederom gelegenheid om te ſchieten; maar deeze gelegenheid duurt maar kort, wijl de verbaasde vogels zich, onmiddelijk daarna, weder tot eene onbereikbaare hoogte verheffen, en, wanneer zij niet gewond zijn, zoo verre men zien kan, niet weder neerſtrijken. — Zij zijn ongemeen vet, en de besten van alle duiven. Dikwijls heb ik gezien, dat, wanneer zij dood uit de hoogte op den rug neervielen, door de ſchudding het vleesch aan weerskanten van het borstbeen geſcheiden was.

Offchoon deeze vogels, buiten alle tegenſpraak, tot het duivengeſlacht behooren, eeten de Abyſſiniërs ze echter niet; jaa, zij raaken ze niet eens aan, wanneer zij dood zijn, om zich niet te verontreinigen.

De waalia is kleiner, dan de gemeene blaauwe duif, maar grooter, dan de tortelduif. — De geheele rug, en ſommige van de korte vleugelveêren, hebben een ſchoone, niet glinsterende, groene kleur, een weinig helderder en leevendiger, dan het olijfgroen. — Hals en kop zijn nog donkerder, en nog minder glansrijk. — De bek is blaauwachtig wit,

wit, met groote neusgaten voorzien; de oogen zijn zwart, met een' donkergeelen regenboog, die naar het roodachtige zweemt, omringd. —— De uiterſte punten der vleugelen zijn fraai pompadour; de groote ſlagpennen zwart; de buitenſte rand des vleugels is met wit getekend; de ſtaart bleekblaauw; onder den ſtaart zijn bruine en witte vlekken; de dijen wit met kleine bruine vlekken; de buik is lichtgeel; de beenen en voeten zijn geelachtig bruin; de voeten breeder en ſterker, dan men ze gemeenlijk aan deeze ſoort van vogelen vindt.

Ik heb ze nooit hooren kirren, of eenig geluid maaken. — Op onze reis naar Tſjerkin ſchoot ik deeze, benevens veele anderen. — In BUFFONS verſameling vind ik eenen vogel, naar deeze waalia gelijkende, welke, voor zoo veel ik mij erinneren kan, uit het westlijk gedeelte van Afrika gekomen was. — Doch zijne vogels zijn over het algemeen zoo ſlecht getekend, en zoo ſlordig naar het leeven gekleurd en afgezet, dat men uit de gelijkvormigheid niets met zekerheid beſluiten kan.

VIER-

VIERDE AFDEELING.

Van den visch BINNY. — *De zee-schildpad* KARETTA. — *De hagedis* EL ADDA. — *En de vlieg* TSALTSALYA.

I.

De visch BINNY.

Offchoon de visschen, in de Oostersche zeeën en meiren te vinden, doorgaans, of door hunne schoonheid en verscheidenheid, of door hunne zeldzaame gedaante merkwaardiger zijn, dan door de voortreflijkheid der spijs, welke zij aanbrengen, schijnt de *binny* echter eene uitzondering daarvan te zijn. Zijne kleur en gestalte zijn zeer eenvouwig; maar ten aanzien van den fijnen smaak, mag hij met alle andere visschen, welke in de rivieren, in den oceaan of de Middelandsche zee uitloopende, gevangen worden, om den voorrang strijden.

Ik laat het aan anderen over te bepaalen, of de *binny* de *latus*, of de *oxyrinchus* der Ouden zij; wel-

welke beide ſoorten van visſchen in den Nijl gevonden worden, en, eertijds, zoo vermaard waren, dat hun van groote ſteden en geheele rechtsgebieden, die aan de rivier lagen, Godlijke eer beweezen wierd. Ik zal 'er den leezer eene getrouwe en naauwkeurige beſchrijving van geeven.

Wegens de onevenredige lengte der kieuwen, zou ik hem, bijkans, voor eenen roofvisch houden, offchoon het lokäas, waarmede men hem vangt, zulks ſchijnt te wederſpreeken. — De visch, volgens welken ik deeze beſchrijving heb gemaakt, woog twee en dertig ponden. Doch visſchers hebben mij verhaald, dat zij ſomtijds binny's vongen, die zeventig en meer ponden zwaar waren; hoewel ik zelf geenen grooter gezien heb, dan dien, daar ik nu van ſpreek. — De grootſte worden omtrent Roſetto en in de monden des Nijls gevangen; maar de rivier hooger op, zelfs tot Syene en den eerſten waterval toe, zijn zij menigvuldig. Deeze werd bij Atſjmim, het oude *Panoplis*, gevangen. — De wijs, op welke zulks geſchiedt, is zinrijk, en gelukt gemeenlijk zeer goed. Laat ik ze kortlijk, en zoo duidlijk, als mij mooglijk is, beſchrijven.

De visſchers neemen olie, leem, meel en honig, in genoegzaame hoeveelheid, en kneeden het met ſtroo, of iets anders, dat de maſſa te ſamen houdt, door elkander. Daarna neemen zij een paar handvol dadels, breeken dezelve in kleine ſtukken, ter dikte van het ſpits van eenen vinger, en ſteeken ze hier en daar in het gemengde deeg, welk nu volkomen ſamenhangt, en vast begint te worden, in de gedaante van eene kaas. In 't kort, van deezen klomp ſteeken zij zeven of acht hoeken, met dadels

dels daaraan, en binden aan ieder een ſterke lijn. — Deeze geheele maſſa legt de visſcher op een geitenhuid, die opgeblaazen is; hij plaatst zich op eene andere, en rijdt daarmede tot in het midden van den ſtroom. — Hier laat hij, ter plaats daar de ſtroom het diepst is, den klomp in het water vallen, doch vat alle de lijnen aan de einden, ieder afzonderlijk, en zeer voorzichtig, aan, opdat de dadels met de hoeken niet uit het binnenſte van den klomp deeg gerukt worden. — Daarna begeeft hij zich, op zijne geitenhuid, weder naar den oever, maar een weinig beneden de plaats, alwaar hij het mengſel had laaten zinken.

Aan den oever gekomen zijnde, zondert hij de einden der lijnen zorgvuldig van elkander, en bindt iedere derzelven, zonder ze echter ſterk aantehaalen, aan een' bijzonderen palmtak, op den oever in den grond geſtoken, en aan elk van welken een ſchelleken gehecht is, vast. — Intusſchen gaat hij zijn gewoone werk verrichten, hij voedert zijn vee, hij maakt griften tot waterleidingen, of legt zich, zoo hij geene bezigheden te doen heeft, op den grond neer om te rusten en te ſlaapen. — De olie wederſtaat het water een' tijd lang; doch ten laatſte begint het deeg zich te ontbinden; 'er vallen ſtukken af; de brokken van dadels, in honig gedoopt, drijven met den ſtroom neerwaard, en de groote visſchen vangen ze in het voorbij drijven greetig op. — De visſchen, hierop verlekkerd, zwemmen den ſtroom opwaard, en zoeken meer van dat lokaas. Al zwemmende ſlokken zij in al wat hun daarvan ontmoet, tot dat zij aan den klomp zelven komen. Dien gevonden hebbende, doorwoelen zij hem allen, zoo veelen als 'er bij elkander zijn, en happen gulzig naar de ſtuk-

ken van dadels, die in het deeg verborgen zijn. Ieder visch verslindt een dadelbrok met den hoek, zoo als hij het vindt. Zoo ras hij gevoelt, dat hij vast wordt gehouden, zoekt hij, zoo schielijk hij kan, weg te komen. — Het gevolg is, dat hij, terwijl hij zich van de lijn, welke hem houdt, zoekt los te maaken, aan den palmtak rukt, en het schelleken dus, daaraan vast, geluid geeft.

De visscher spoedt dan naar zijn schelleken, en ontdekt daardoor, welke lijn de rechte is; waarmede hij dan zijnen gevangen binny naar den oever trekt, zonder hem echter terstond te dooden. Wijl de hoek groot en sterk is, wordt de visch daardoor gemeenlijk aan het bovenste kaakbeen, welk merklijk langer, dan het onderste is, gehouden. — Hij haalt hem, vervolgens, uit het water, steekt een' sterken ijzeren ring door zijne kieuwen, en bindt hem, door middel van een touw, eenige ellen lang, aan den oever vast. Op gelijke wijs handelt hij met de overigen. Zelden blijft een hoek leedig. — Al wie dan te Dsjirdsjee, eene groote stad tegen over Atsjmim, of in de laatstgenoemde stad zelve, visch noodig heeft, komt herwaard op eene vischmarkt, en koopt zoo veel leevendigen visch, als hij begeert. — Wij kochten twee visschen, waarvan al ons scheepsvolk tot verzadiging toe at. — De visscher had toen tien of twaalf visschen aan den oever vast gebonden, welken hij allen uit het water toog, om ze ons te laaten zien.

Ik geloof, dat men zich, eertijds, van deeze wijs van visschen meer bediende, en ze beter kende, dan tegenwoordig; dewijl ik, in verscheiden visschersteden, eenen boom zag, waaraan een

een visch, met eenen ring door den neus, te zien was, en daar nevens een schelleken. — Waarschijnlijk was dit de visch, dien de Kennous, gelijk NORDEN verhaalt, te Syene vingen, en welken hij eenen karper noemt. — Dan ik heb aangemerkt, dat stroomende wateren geene gezochte verblijfplaatsen zijn voor visschen, die een lederachtigen snuit hebben, of zuigen, gelijk de karpers; maar veel meer van de zoodaanigen, die met sterke vinnen voorzien zijn, gelijk deeze, om tegen den stroom te kampen, en dien in alle strekkingen door te strijken. —— Ik houd den karper voor eenen visch uit de noordlijke gewesten. Ik zag hem nooit in deeze wateren, ten minste zekerlijk niet in Ethiopie, van waar de Nijl komt. —— De naam van *cyprinus* schijnt aanteduiden, dat zij in Griekenland behooren. Zij worden op het eiland Cyprus gevonden; doch ik kan niet bestemmen, of zij ook op de overige eilanden aantetreffen zijn.

De binny heeft twee vinnen op den rug. De voorste, naar een Latijnsch zeil gelijkende, bestaat uit zeven graaten, allengs korter wordende, en aan het voorste end met een scherpe punt voorzien. — De achterste vin heeft elf buigzaame beenen, of graaten, maar die met niets ter verdediging gewapend zijn. Voorts is de buik met twee buigzaame ongewapende vinnen voorzien; hoedaanigen hij ook voor, aan de zijden, kort achter de kieuwen, aan weerskanten eene, heeft. — De staart is gelijk eene vork gedeeld, in twee smalle, spits uitloopende deelen, waarvan de onderste merklijk korter is, dan de bovenste. — Onder de keel hangen lange graaten neerwaard, die naar den kant

van den ſtaart langer worden, zo dat de laatſte de langſte van allen is.

Het geheele lijf van deezen visch is met zilververwige ſchubben bedekt, die dicht op elkander liggen. — In de kleur van den visch is geene verandering, uitgenomen een roodachtige weerſchijn aan de punt van den neus, die zeer vet en vleeschachtig is. — Hij heeft groote zwarte oogen, met eenen breeden, witten en geelachtig gevlekten regenboog, en eene menigte kleine, zeer ſcherpe tanden, welke dicht bij elkander ſtaan. Waarſchijnlijk heeft de Godlijke goedheid en wijsheid des Scheppers hem met zoo veele vinnen voorzien, opdat hij zich des te beter voor de krokodillen zou kunnen hoeden, voor welken hij, wegens zijne grootte, tot een goed voedſel verſtrekt.

II.

De zeeſchildpad, KARETTA.

Tot de voordbrengſelen der Roode zee, welke gelegenheid tot koophandel gegeeven hebben, of nog geeven, behoort ook die ſoort van ſchildpadden, *testudo imbricata*, welke men *karetta*, of *haviksbek* noemt. Van deeze zal ik nu eenige bijzonderheden melden.

Zij is in lang na zoo groot niet, als de Westindiſche of Amerikaanſche zeeſchildpad. De grootſte lengte der ſchaal bedroeg drie voeten en drie duimen; en deeze werd voor eene van de grooten gehouden. Hoe eenvouwig de gedaante ook is, is 'er mij echter geene goede afbeelding van voorge-

gekomen. Ik heb dit gebrek in mijn groote werk zoeken wegteneemen.

De rug is, gelijk bij alle ſchildpadden, met eene beenachtige ſchaal bedekt; en deeze heeft wederom ſchubben, of dunne blaadjes, *lamina*, van een doorzigtig weefſel, welke met donkerbruine ſtreepen afwisſelen, die in iedere afdeeling, als zoo veele ſtraalen, uit een middenpunt ſchijnen voorttekomen. De uitwendige rei ſchubben, of afdeelingen, beſtaat uit onregelmaatige vijfhoeken; die rei, welke zich midden over de ſchaal uitſtrekt, uit regelmaatige zeshoeken; en het geheele wordt door eenen rand van vierkante ſchubben, die vast vereenigd zijn, ingeſlooten. De breedſten en grootſten derzelven zijn het naast aan den ſtaart. De onderſte van allen, nagenoeg in het middenpunt van het onderſte gedeelte der ſchaal, is ingekerfd, zoodat het middenpunt dier verdeeling aan eene lijn, door het middenpunt van het eirond en den kop getrokken, volkomen beantwoordt.

De ſchildpad legt eene menigte eieren. Sommigen zeggen, dat zij ze tusſchen de ſteenen legt, tegen de gewoonte der groote ſchildpadden, die het zand daartoe verkiezen. Ik heb ze maar zelden, en altijd in het zand, doch nooit tusſchen de ſteenen gezien. — De ſchildpad zelf heeft grof en droog vleesch, zeer onderſcheiden van dat der Westindiſche zeeſchildpad, welker vleesch ongemeen ſmaaklijk is; doch, veelligt, moet de onderſcheiden wijs van toebereiding, grootlijks, hierbij in aanmerking genomen worden. — Toen ik daarvan at, was ik in zorglijke omſtandigheden. Ik was op weg, om de vereeniging van den

Indiſchen oceaan met de ſtraat van Babelmandeb te zien; en, wijl de wind draaide, waren wij in groote vrees, dat wij niet te rug zouden kunnen komen. Dus ſpijsde ik niet met groote aandacht. Ik bemerkte niets van het groene vet, daar onze lekkerbekken zoo greetig naar zijn; of zelfs in 't geheel geen vet. Gebraaden zijnde, ſmaakte het mij als oud kalfsvleesch, dat versch geſlagt is.

Deeze ſchildpad houdt zich alleen aan den mond van den zeeboezem op. Zelden komen zij tot Mocha. Indien het ſomtijds geſchiedt, zijn het toch maar weinigen, die, waarſchijnlijk, krank, en niet in ſtaat zijn, om de zwaare beweeging der golven uit het zuidwesten tegen te ſtaan.

De Egyptenaars dreeven, met dit voortbrengſel der zee, een ſterken handel naar Rome. PLINIUS verhaalt ons, dat CARVILIUS POLLIO de eerſte was, die de ſchaalen der ſchildpadden in dunne plaatjes ſneed, om ingelegd werk daarvan te maaken. Hier uit zou men beſluiten, dat de Romeinen de kunst der Egyptenaaren en Arabieren niet verſtonden, om de plaatjes door middel van vuur, in het ſchild of de ſchaal, wanneer het vleesch 'er uitgenomen is, gelegd, van elkander aftezonderen. — De ſchubben ſchijnen wel van elkander afgeſcheiden te zijn; maar, bij nader onderzoek, blijkt het echter, dat zij naauw aan elkander hangen. Ook breeken zij dikwerf in ſtukken, zonder echter te ſplijten, al ziet men het ſpoor der verdeeling nog zoo duidlijk.

MARTIALIS zegt (*a*), dat de ledikanten, of ſlaap-

(*a*) *Lib.* XII. *Epigr.* LXVII.

ſlaapplaatſen der Ouden daarmede ingelegd wierden. — JUVENALIS (*b*) en APULEJUS (*c*) ſpreeken van Indiaanſche bedſteeden, welke uitwendig overal met ſchaalen van ſchildpadden verſierd waren, en inwendig met bedden van dons pronkten. — Hoe menigvuldig het gebruik van ſchildpad, ten tijde van JULIUS CÆSAR, in Rome was, kan men uit eene plaats van VELLEJUS PATERCULUS (*d*) beſluiten: hij ſchrijft, dat JULIUS CÆSAR, toen hij Alexandrie veroverd had, de winkels en magazijnen zoo vol van deeze waar vond, dat hij beſloot, een hoofdſieraad van zijnen zegevierenden intogt daarvan te maaken; gelijk hij, na den gelukkig volbragten Afrikaanſchen oorlog, met elpenbeen deed.

In laater tijden, was dit insgelijks een gewigtige tak van koophandel naar China. — Dikwijls heb ik mij verwonderd, wijl bijna de geheele Arabiſche zeeboezem in de ſchriftlijke vergunning van vrijheid van koophandel in die gewesten, welken ik van MAHOMET ABOU DAHAB voor onze Oostindiſche maatſchappij heb verworven, begreepen is, dat zij geene proeven in 't werk ſtelt, om paerlen en ſchildpadden te visſchen. — De paerlvisſcherij is reeds ſedert zoo langen tijd in onbruik geraakt, dat, indien zij behoorlijk voortgezet was, de grootſte voordeelen daarvan zouden genooten zijn

(*b*) *Sat.* XI.

(*c*) *Libr.* X.

(*d*) *Libr.* II. *cap.* 56.

zijn geweest. Wanneer men aan boord van ieder schip, welk op Djidda handel drijft, eenigen van dergelijke visschers medenam, zouden zij zich met een lange boot, of pinas, zeer voordeelig kunnen bezig houden, terwijl de schepen hunne laading in de haven verkochten. En, terwijl zij deeze voordeelige vangst verrichtten, hadden zij teffens gelegenheid, om de kusten der Roode zee te onderzoeken.

III.

De hagedis, EL ADDA.

'Er is geen geslacht van viervoetige dieren, welk ik, in zoo groote menigte, en met zoo veele verscheidenheid, in het Oosten aangetroffen heb, als de hagedissen. Het oostlijk deel van Syrie, welk aan woest Arabie grenst, en genoegzaame vochtigheid heeft, krielt van een ontelbaare menigte. Zonder eenige vergrooting kan ik verzekeren, dat ik eens, in het groote voorhof van den zonnetempel te Baalbek, veele duizend zag. De grond, de muuren en de steenen der vervallen gebouwen waren daarmede bedekt. De verscheidenheid haarer kleur maakte eene zeldzaame vertooning. Zij glinsterden in de zon, sliepen en koesterden zich in de warmte. — Op eene plaats, zoo vol wonderen der bouwkunde, als Baalbek, was het vergeefsch, aan de uittekening van hagedissen zelfs maar te denken; ik laat staan, tijd daartoe te besteeden. Ik vergenoegde mij, die geenen, welken ik onbeschaadigd kon verrassen, te verzamelen en te bewaaren. Veele gingen, toevalliger wijs, op de reis verlooren. Sommigen van uitneemende

schoon-

ſchoonheid heb ik behouden, en maaken een deel mijner verſameling uit.

Toen ik oostwaard reisde, naar den kant der woestijn, verminderde het getal deezer diertjes aanmerklijk, waarſchijnlijk uit mangel aan water. In Palmyra, bij voorbeeld, waren ook wel puinhoopen van oude gebouwen, en de woestheid niet minder, dan te Baalbek; nogthans waren 'er weinig hagedisſen, allen van dezelve kleur, als de grond, zonder ſchoonheid en verſcheidenheid van kleur, en ten aanzien der grootte zeer ontaart.

De Arabiſche natuurkenners waren met de onderſcheiden ſoorten deezer diertjes beter bekend, dan anderen ſedert dien tijd, en dan waarſchijnlijk buitenlanders ooit zullen zijn. Zij leefden onder hen, en hadden gelegenheid hunne leevenswijs en iedere bijzondere omſtandigheid hunner huishouding te ontdekken. — Het zou een geluk voor ons geweest zijn, indien zij, als navolgers der Grieken, in dit vak der weetenſchappen, niet zoo dikwijls van de ondervindingen afgeweeken, en tot het verdichten van fabels overgegaan waren. — Daarenboven zijn de landſtreeken, welken de onderſcheidene ſoorten van hagedisſen bewoonen, zeer uitgebreid. Zij bezaten gantsch Aſie en Afrika, dat is, het grootſte gedeelte der oude waereld, waarvan verſcheiden ſtukken hedendaags, om menigerleie redenen, ontoeganglijker zijn, dan na de verovering door de Arabiers.

Wij moeten dus, in de ſchriften der Arabieren, de beſchrijving en historie der dieren der gemelde gewesten, met opmerkzaamheid nagaan. — Dan,

bij dit onderzoek ontmoeten wij merklijke zwaarigheden. De boeken zijn nog voorhanden, en de dieren ook nog even zoo als in die tijden; maar bij ongeluk zijn de Syrifche en Arabifche taalen zeer onduidlijk en wankelende, en de uitdrukkingen al te onbeftemd voor onze tegenwoordige naauwkeurige en meer bepaalde befchrijvingen, vooral ten aanzien der kleuren. — Daarenboven vereischt de onbegrensde vrijheid, ten aanzien der verplaatfing van letters en lettergreepen, welke de Arabifche fchrijvers zich, in gevolge hunne begrippen van de fierlijkheid, veroorloven, niet flechts eenen bekwaamen en opmerkzaamen, maar ook eenen nadenkenden leezer, die niet de eerfte vreemde invallen van zijnen fchrijver terftond omhelst, maar zijn karakter, en de gewoone uitdrukkingen der taal, waarvan hij zich bedient, wel overweegt, en onderzoekt, wat voor gelegenheid hij had, om zich aangaande zijne verhandelde onderwerpen, beter dan anderen, die ook daarover gefchreeven hebben, maar in fommige bijzonderheden van hem afwijken, te onderrechten.

De kleine hagedis, welke ik hier befchrijf, is uit Atbara, buiten de ftreek van den keerkringsregen, uit dat gewest, daar wij de ftad en het eiland Meroë geplaatst hebben. — Dit diertje was den Mooren, die met de groote karavaan uit Sudan van het westen komen, door de woestijn, die noordwaard van den Niger ligt, reizen, en van alle de wilde volken, die mij bekend zijn, nog de meeste opmerkzaamheid op verfcheidene ftukken der natuurlijke historie fchijnen te vestigen, zeer wel bekend. Zij brengen eene menigte groene papegaaien, aapen, wezeltjes, muizen, hagedisfen en flan-

ſlangen naar Kairo en Mekka, tot voldoening aan de nieuwsgierigheid der grooten in Arabie, of der beis, en der voornaame vrouwen in Kairo.

Deeze hagedis heet *el adda*. Zij graaft in het zand, en wel met zoo ongemeene ſnelheid, dat zij haaren vervolger oogenbliklijk uit het gezigt geraakt, en men gelooven zou, dat zij geen gat gemaakt, maar integendeel een gevonden heeft. Geduurende de hitte van den dag, komt zij dikwijls ten voorſchijn, om zich in de zon te koesteren. Wanneer zij niet al te zeer verſchrikt wordt, neemt zij haare toevlugt achter de ſteenen, of in de verwelkte wortelen van alſem, die in de zon verdord is, en bijkans dezelve kleur met de hagedis heeft.

Bijna het geheele geſlacht der hagedisſen, hoe talrijk ook, wordt door de Arabiers als vergiftig beſchreeven. Proefneemingen, hebben bij veele ſoorten derzelven, de onwaarheid van dit voorgeeven aan den dag gelegd. Ditzelve begrip heeft hen verleid, haar, in gelijke evenredigheid, en, gelijk ik geloof, met even zoo weinig grond, geneeskundige deugden toeteſchrijven. Ten minſte worden zij, ſchoon de boeken, welke deeze middelen beſchrijven, in ieders handen zijn, echter op de plaatſen, waar zij ſamengeſteld werden, niet gebruikt: en dit is een ſterk bewijs, dat haare geneeskundige kracht niet zeer werkzaam is.

De el adda behoort onder die weinige hagedisſen, welke de Arabiers altijd voor zoodaanige gehouden hebben, die zonder eenige vergiftige eigenſchappen was; en waaraan zij nogthans alle die ge-

geneeskrachten toeſchreeven, welken zij zelfs aan de ſchaadelijkſte ſoorten derzelven in zoo rijke maat toeëigenden. — Men heeft ze voor een hulpmiddel tegen de *elephantiaſis*, de geduchtſte van alle ziekten, gehouden. Nogthans vindt men, voor zoo veel ik weet, deeze kwaal in de heete gewesten van Afrika niet; en even zoo min is deeze hagedis eene bewooneres van de hooger en kouder landſtreeken van Abyſſinie; welken men echter, uitſluitender wijs, voor de zitplaats der *elephantiaſis* mag aanneemen. — Ook wordt zij heilzaam geoordeeld, om de huid van allerleie ziekten en uitſlag, waar voor de bewooners deezer gewesten meer, dan voor de pest, bevreesd zijn, te bevrijden. — Voorts gebruikt men ze tegen vliezen op de oogen, en roode oogen. — Ik heb alle deeze werkingen nooit zelf onderzocht, maar wijs ze ſlechts aan, hoe ik ze bij Arabiſche ſchrijvers gevonden heb.

De geheele lengte deezer hagedis bedraagt zes en een' halven duim. — Offchoon haare beenen, naar evenredigheid, zeer lang zijn, maakt zij echter geen gebruik daarvan om recht op te ſtaan; maar zij kruipt bijkans op den buik over den grond. Desniettegenſtaande loopt zij zeer ſnel. — Van den ſchouder tot de ſnuit is zij zeer lang, bedraagende dat gedeelte meer dan twee duimen. — Het ligchaam is rond, en de buik bijna in 't geheel niet plat. De ſtaart is, insgelijks, ook van onder, volkomen rond. Dezelve loopt ongemeen ſpits uit, en breekt zeer ligt af; doch ik heb verſcheiden diertjes gezien, welker ſtaart zoo goed weder aangegroeid was, dat men het naauwlijks onderſcheiden kon. — Tusſchen de punt van den

ſtaart

ſtaart en het lid van het achterbeen, is juist dezelve lengte, als tusſchen de ſnuit en den ſchouder, naamlijk, twee en een zesde duim.

Het voorhoofd is, van het achterhoofd af, vlak, kegelachtig, niet ſpits, maar naar vooren rondachtig. — De kop is donkerder, dan het lijf, en het achterhoofd nog donkerder. Het voorſte gedeelte des kops is met fijne, zwarte ſtreepen voorzien, die elkander met rechte hoeken, gelijk een net, doorſnijden. — De oogen zijn klein, en worden door een aantal ſterke zwarte haairtjes, in plaats van wenkbraauwen, beſchermd. — Het bovenſte kaakbeen is het langſte, en ſteekt een aanzienlijk deel boven het onderſte uit. In beiden ſtaat eene menigte, korte, fijne, maar zwakke tanden; doch nooit zocht zij, wanneer ik ze in de hand had, en zij alle poogingen deed, om zich te bevrijden, gebruik daarvan te maaken. Het ſchijnt, dat het haar veele moeite kost, den hals te beweegen. — De ooren zijn groot, bijkans rond en open.

Het ligchaam is lichtgeel, nagenoeg ſtrookleurig. Dwars over hetzelve loopen acht zwarte ſtreepen, bijkans op gelijken afſtand van elkander; uitgenomen de beiden, die naast aan den ſtaart zijn. Zij neemen allen, van het midden van den rug, naar de zijden van het diertje, in breedte af. — De ſchubben zijn langs den rug het grootst, en overal dicht en vast te ſamen geſlooten, offchoon de verdeelingen duidlijk in het oog vallen. De oppervlakte derzelven is zoo glansrijk, als of zij gevernisd waren. — De beenen zijn, van den ſchouder tot aan den middenſten teen, bijna één en drie vierde duim lang. De voet heeft vijf teenen,

nen, waarvan ieder, aan het voorſte end, met eenen bruinen, niet zeer ſterken, en aan de punt zwarten, nagel of klaauw gewapend is.

Deeze hagedis heb ik van veele geringe lieden *dhab* hooren noemen. Doch dit is meer als een bewijs van hunne onkunde aan te zien, dan voor de meening van eenen welonderrechten natuurkenner te houden: wijl de *dhab* eene ſoort van hagedisſen aanduidt, welke van deeze zeer onderſcheiden is, en dikwijls in de woeste landſtreeken omtrent Kairo aangetroffen wordt.

IV.

De vlieg TSALTSALYA.

Het inſekt, welk voor mij ligt, is een bewijs, hoe bedrieglijk het is, enkel naar ſchijn te oordeelen. Wanneer wij overwegen, hoe klein, hoe zwak, hoe ontbloot van alle ſchoonheid het is: kan 'er bijkans niets onbeduidenders in de geheele ſchepping zijn. — Maar wenden wij ons tot de historie van dit kleine ſchepſel; dan moeten wij bekennen, dat, door eene zoodaanige geringachting, groot ongelijk aan hetzelve gedaan wordt. Wij moeten met verbaasdheid toeſtaan, dat die groote dieren, bij voorbeeld, de olifant, de neushoorn, de leeuw en anderen, welke dezelve wouden bewoonen, diep onder hetzelve vernederd zijn, omdat het gezigt van dit inſekt, jaa zelfs zijn gebrom, wanneer men het ook niet ziet, bij menſchen en dieren, meer ſchrik, beweeging en wanorde veroorzaakt, dan geheele troepen dier ontzaglijk groote dieren, te ſamengenomen, zouden doen,

doen, wanneer hun getal ook tienmaal grooter was, dan het werklijk is.

De noodzaaklijkheid, om aan mijn verhaal, naar maate ik verder reisde, de behoorlijke duidlijkheid te geeven, is oorzaak geweest, dat ik reeds de meeste en voornaamſte omſtandigheden van dit inſekt aangeſtipt heb. — Zijne handelingen zijn zoo weezenlijk in de geſchiedenis van dit land ingeweeven, dat ik ze niet als een aanhangſel achter aan kon laaten volgen. —— Ik heb de leevenswijs deezer vlieg voornaamlijk toen beſchreeven, toen ik van de *Herders* handelde. Ook heb ik hier en daar melding gemaakt van de gevolgen, welken haar merkwaardige invloed heeft. — De Voorzienigheid ſchijnt haar maar éene ſoort van grond tot haare wooning aangeweezen te hebben, naamlijk eenen vetten, zwarten en ongemeen vruchtbaaren grond.

Hoe klein dit inſekt ook zij, ſchijnt het echter, reeds ſedert de eerſte tijden, dat dit land bewoond is geweest, den inwooneren des lands de wet voorgeſchreeven te hebben. De vlieg verhinderde de hol- en bergbewooners van den vetten grond van Mazaga, volſtrektlijk, zich, bij den landbouw, van de hulp van trekvee te bedienen. Zij beroofde hen van het vleesch en de melk der runderen, en gaf gelegenheid tot het ontſtaan eener andere natie, welke zich aan eene leevenswijs, met de eerſte regelrecht ſtrijdig, gewende. —— Deeze waren de Herders, die een zwervend leeven leidden, en hunne ontelbaare kudden vee behielden, doordien zij ze, ten tijde des regens, in de zandſtreeken, buiten den vetten grond gelegen, dreeven, en, wanneer het gevaar van het inſekt voorbij was, weder derwaard te rug bragten.

Wij

Wij kunnen de geſchiedenis der plaagen van Egypte, welken GOD door MOSES over Pharao en zijn volk bragt, niet leezen, zonder een oogenblik bij de overweeging eener bijzondere en voornaame omſtandigheid, die bij de plaag van het ongedierte, of de vlieg, plaats had, te blijven ſtil ſtaan. — Het was eerst, bij gelegenheid deezer plaag, dat GOD zeide, dat hij het land Goſen, daar zijn volk Israël in woonde, wilde afzonderen, opdat 'er geene vermenging van ongedierte in zijn zou; dat GOD eene verloſsing tuſschen zijn volk en het volk van Egypte zou zetten; en dat dit teken des anderen daags geſchieden zou (*e*). Het ſchijnt, dat toen eene wet gegeeven werd, welke de grenzen hunner wooning beſtemde. —— 't Is bekend, dat het land Goſen, welk de Israëllers in bezit hadden, enkel een land van veeweide was, welk noch beploegd, noch bezaaid werd; wijl de Nijl het niet overſtroomde: maar het land, welk door den Nijl onder water werd gezet, was de zwarte grond in het dal van Egypte; en tot dit gedeelte beperkte GOD de plaag van het ongedierte, of de vlieg: want hij zegt, dat het een teken ter afzondering zou zijn, dat 'er niet eene vlieg op den weigrond van het land Goſen zou gezien worden. En deeze ſoort van grond is, ſedert, altijd de toevlugt van al het vee geweest, welk, ten tijde van de plaag der vlieg, van den zwarten grond naar de laager deelen van Atbara week. ——

't Is waar, de propheet JESAJA voorſpelt wel, dat de vlieg, die aan 't einde der rivieren van Egyp-

(*e*) *Exod.* VIII: 22, 23.

Egypte is, tot alle woeste plaatſen, en dus ook tot de zandbaaken, komen zou (*f*); dan, dit was geene opheffing der algemeene wet; maar een bijzondere ſchikking der Voorzienigheid, om een zeker oogmerk, naamlijk, de verwoesting van Egypte, te bereiken; en dus als eene bevestiging dier algemeene wet aan te zien. — Het was eene uitzondering, uit hoofde van een bijzonder oogmerk, en ſlechts voor een' beſtemden tijd.

Ik heb van dit ongedierte bereids zoo veel gezegd, dat ik des leezers geduld misbruiken zou, indien ik al dat geen, 't welk hetzelve betreft, herhaalen wilde. — Ik laat het, derhalve, daarbij berusten, dat ik, in mijn groot oorſpronglijk werk, enkel eene zeer naauwkeurige tekening daarvan mededeele. Alleenlijk moet ik daarbij erinneren, dat ik ze, duidlijkheidhalve, iets meer, dan tweemaal zoo groot, als het inſekt gemeenlijk is, getekend heb.

De vlieg heeft geenen angel, offchoon zij, naar het mij voorkomt, meer naar eene ſoort van bijen, dan van vliegen zweemt: maar zij beweegt zich veel ſchielijker, dan eene bije, en gelijkt meer naar eene zoogenaamde blinde paardevlieg. —— In het geluid van dit inſekt is iets, 't welk zich niet gemaklijk laat uitdrukken. — In het gedommel of gebrom van hetzelve is iets zonderlings. Het is een ſnorrend geluid, met een gedommel gepaard; 't welk mij doet gelooven, dat hetzelve, ten minſte voor een gedeelte, van de be-

(*f*) JESAJA VII: 18, 19.

beweeging of zwenking der drie haairtjes aan den ſnuit voortkomt.

De Chaldeeuwſche overzetter vergenoegt zich daarmede, dat hij dit inſekt bloot *zebub* noemt; welk woord in 't algemeen een *vlieg* betekent, gelijk het ook in onze, de Engelſche, overzetting eenvouwig door vlieg vertaald wordt. — De Arabiers noemen het in hunne vertaaling *zimb*, welk ook de gewoone benaaming van dit inſekt is. De Ethiopiſche overzetting gebruikt het woord *tſaltſalya*, welk de eigenlijke naam van deeze bijzondere ſoort van vliegen in de Dſjiestaal is, en ook in het Hebreeuwsch was.

De Grieken noemden deeze ſoort van vliegen *kynomya*, 't welk *hondsvlieg* betekent. In navolging daarvan, noemden, gelijk ik vermoed, die van de Alexandrynſche kerk, welke, na de aankomst van FRUMENTIUS, de Griekſche overzetting des Bijbels verbeterden, en met die der Zeventigen eenſtemmig maakten, deeze vlieg *tſaltſalya-kelb*, om het woord *kynomya*, of *hondsvlieg* uittedrukken. — Maar dit is, gelijk men terſtond bij het eerſte gezigt kan waarneemen, een bedorven, of een verbasterd woord, waarſchijnlijk door vreemdelingen: want Ethiopisch is het niet. 't Is even zoo, als of wij de beide woorden *canis* en *musca* wilden ſamenzetten, om *kynomya* overtebrengen. *Canis* beduidt zekerlijk een *hond*, en *musca* eene vlieg: maar beide woorden zoo, gelijk zij hier ſtaan, ſamengevoegd, kunnen nooit hondsvlieg betekenen. — Even zoo is het in het Ethiopisch. *Tſaltſalya* alleen beduidt reeds hondsvlieg, zonder bijvoeging van een ander woord.

De

De afleiding van dit woord is twijfelachtig; wijl 'er zoo wel in het Ethiopisch als Hebreeuwsch verſcheidene woorden gevonden worden, die een' bekwaamen oorſprong zouden opleveren. *Salal* betekent in de Hebreeuwſche taal ſnorren, hommelen, brommen, en is als eene toeſpeeling aan te merken op het hommelend geluid, waardoor dit inſekt het rundvee een' doodlijken ſchrik aanjaagt; en *tſaltſalya* ſchijnt, enkel door verdubbeling van het wortelwoord, daarvan afteſtammen. — *t'Tſalalou* betekent, in het Amharisch, met geweld doorſteeken, waarvan *tſalatie* afkomstig is, — een woord, welk eene werpſpies met een ronde punt betekent; — van hoedaanige ſoort van werpſpiesſen men zich bedient, om in de ringen van eenen panſier in te dringen, welk, wegens zijn maakſel, voor de ronde ſnijdende ſpits van eene gewoone lans of werpſpies niet doordringbaar is. — In het boek van JOB (*g*) ſchijnt dit eenen drietand of

---

(*g*) JOB XLI: 26. — Volgens de verdeeling in de Engelſche overzetting; doch in onze Nederduitſche overzetting vs. 17. — Ik weet echter niet, wat de heer BRUCE met deeze aanhaaling wil zeggen. In den Hebreeuwſchen tekst ſtaat geen woord, welk met het woord *tſalatie*, daar hij hier van ſpreekt, eenige de minſte overeenkomst heeft. Integendeel leest men daar het Hebreeuwſche woord שריה, welk met dien uitgang eenmaal, maar met een anderen uitgang verſcheidenmaal voorkomt, en altijd, door panſier, vertaald is; waarmede ook de Griekſche overzetting der Zeventigen overeenſtemt. Ondertuſſchen is het hier de plaats niet, om naar de eigenlijke betekenis van dat woord verder onderzoek te doen. 't Is genoeg, met een woord aangetekend te hebben, dat deeze aanhaa-

of visschersspies te beduiden; welk woord, in de Engelsche overzetting, onbestemd genoeg, door *habergeon*, een maliënkolder of pansier, uitgedrukt is. — Voor zoo veel ik weet, is dit insekt, wegens zijne werkzaamheid en groote menigte zoo merkwaardig, tot hiertoe nog nooit beschreeven of uitgetekend (*h*).

---

ling, door BRUCE gedaan, hier niet te pas komt. *Aanm. des* NEDERD. UITG.

(*h*) Ik kan niet nalaaten, de geheele aantekening, welke de hoogleeraar BLUMENBACH, *l. c. p.* 291 en 292 op deeze beschrijving der *vlieg* maakt, woordlijk mede te deelen:

„ Ik moet bekennen, dat niets in het geheele boek mij verdrietiger gemaakt heeft, dan deeze plaats. Door alle de vijf deelen onderhoudt de heer BRUCE zijne leezers met zijne zoogenaamde vlieg, vertelt wonderdingen van haar, die haar tot een der merkwaardigste schepselen op den aardbodem maaken, en stelt nu hier op 't einde de gegronde verwachting des leezers, om toch eindelijk eens te verneemen, wat dat voor een dier is, waarvan hij honderdmaal, met eenen zoo gewigtigen toon, — op de beklaaglijkste wijs, — gesprooken heeft — zoo jammerlijk te leur: want nu verneemt men niets anders, dan 't geen men buiten dien vermoeden kon, dat het eene soort van paardevlieg, *bremse*, *oestrus*, mag zijn. — In plaats van eene karakteristieke afbeelding, die hier, beter dan alle beschrijving, op eenmaal alles duidlijk gemaakt zou hebben, geeft ons de groote tekenaar, die zijne afbeeldingen *the best drawings in natural history, ever yet publisshed*, noemt, en die BUFFONS afbeelding van dieren met de diepste verachting vernedert, — een ding, van welk men slechts zoo veel zeggen kan, dat 'er, om volgens

gens evenredigheid te oordeelen, geen ſchepſel op den aardbodem is, welk aan zulk een wangedrocht gelijken kan! — met zulk eenen kop, zulke voeten, enz. enz. — en dat noemt hij hierboven, bladz. 401, een zeer naauwkeurige tekening."

„ En de tekst tot deeze zeer naauwkeurige tekening! behelst in de daad plaatſen, waarin de leezer zijne oogen naauwlijks gelooven kan, als, bij voorbeeld, daar hij van de plaagen van Egypte, en voorzegging van JESAJA, ſpreekt. Naauwlijks kan men zich daarbij onthouden, van te denken, of men niet veelligt eenen Abyſſiniſchen *aboena* of den landgenoot van den heer BRUCE, JOHN DUNS, ſcholastieker gedachtenis, meent te hooren!"

VIJFDE AFDEELING.

Van de GEHOORNDE SLANG, *of* CERASTES.

De Ouden hebben zich met geen ſtuk uit de natuurlijke historie langer opgehouden, dan met de ſlangen, 't zij men dichters, natuurkundigen of geſchiedſchrijvers raadpleege. Allen ſpreeken breedvoerig van de grootte, de kleur, en de eigenſchappen van iedere derzelven; maar de kennis haarer leevenswijs hebben zij niet zeer uitgebreid. Bijkans heeft ieder ſchrijver, die daarvan gehandeld heeft, indien hij de eene of andere waarheid, hoewel maar zeer oppervlakkig, door bewijzen of eigen ondervinding geſtaafd, des aangaande had medegedeeld, daartegen even zoo veele en nog meer onwaarheden zoo ſterk daarvan verzekerd, dat daardoor meer twijfeling ontſtaan is, dan de anderen licht, zekerheid en overtuiging aangebragt hadden.

LUCANUS geeft ons, op KATO's togt door de Cyreneeſche woestijn, om JUBA op te zoeken, zulk een bericht van deeze vergiftige dieren, dat wij

wij ons niet behoeven te verwonderen, wanneer een groot gedeelte der Romeinſche krijgsmagt, gelijk hij verhaalt, daardoor omgekomen was; hoewel ik geene zwaarigheid maak, het geheele vertelſel voor een louter verdichtſel te houden. — Ik heb het Cyreneeſche rechtsgebied in alle ſtrekkingen doorgereisd, zonder ooit eene enkele ſoort derzelven gezien te hebben, welke naar de *gehoornde ſlang*, *cerastes*, zelfs maar eenigzins, ſcheen te gelijken. Ook zag ik 'er nooit eene ſoort van ſlangen, welke men verkeerdlijk voor eene adder zou kunnen houden. — Ik twijfel, of eene ſlang zonder water leeven kan; gelijk men echter van de gehoornde ſlang, uit de plaatſen, alwaar zij zich ophoudt, met zekerheid beſluiten moet. — Alle die ſoorten, welken LUCANUS noemt, zijn buiten twijfel adders geweest, omdat ieder derzelven, welken hij noemt, den dood der menſchen naar zich ſleepte.

In Opper-Abyſſinie zag ik nooit groote ſlangen, *ſerpents*, van de eene of andere ſoort, en ook geene merkwaardige ſoorten in Neder-Abyſſinie, de groote ſlang, *boa* genaamd, uitgezonderd, welke dikwijls meer dan twintig ellen lang, en zoo dik als een mans dije is. Het is een roofdier, welk op antiloopen, en ander ſoortgelijk wild aast; en, wijl deeze ſlang geene ſnijtanden, en, bij gevolg, ook geen vergif heeft, zwelgt zij die geheel door, nadat zij vooraf alle de beenderen gebrooken, en daardoor het gedoode dier in de lengte uitgerekt heeft, om het des te beter te kunnen binnen krijgen. Zij houdt zich voornaamlijk in en bij de grasrijke moeraſſen der uitgedroogde rivieren op, welke ſtaand water nalaaten. — Desniettegenſtaande werd door den monnik GREGORIUS aan LU-

DOLF verhaald, dat de ſlangen in Abyſſinie zoo menigvuldig waren, dat een ieder, wanneer hij uitging, eenen ſtok, op eene bijzondere wijs krom geboogen, bij zich had, om deeze ſchepſels des te bekwaamer te kunnen dooden; en dit prijst LUDOLF als een nieuwe ontdekking aan. — HIERONYMUS LOBO brengt ook iets dergelijks onder zijne overige ſprookjes bij. —— Een koud regenachtig land kan nooit eene gepaste verblijfplaats voor adders zijn. Wij vinden integendeel, dat zij zich in woestijnen en brandend zand, dat zonder groente en vochtigheid is, het liefst ophouden.

PROSPER ALPINUS, een man, die wel geleerd, maar, 't geen jammer is, al te ligtgeloovig was, verhaalt, dat veelen hem verzekerd hadden, dat 'er, omtrent verſcheidene meiren, waaruit men meende, dat de Nijl zijnen oorſprong nam, *baſilisken* zich ophielden, die éene ſpan lang, en zoo dik als de kleinſte vinger waren. Zij hadden op den rug twee groote ſchubben, waarvan zij zich in plaats van vleugels bedienden, en op den kop een bosje, naar een kam gelijkende; weshalve zij ook *baſilisci* of *reguli*, dat is, gehoornde koningsſlangen, met kammen verſierd, heetten. Hij voegt 'er bij, dat niemand die meiren durfde naderen, zonder door deeze gekroonde ſlangen gedood te worden.

Niettegenſtaande alle de achting, welke ik voor het verhaal van deezen ſchrijver over de natuurlijke historie van Egypte heb, ben ik echter genegen te gelooven, dat zeer weinig reizigers hem eene beſchrijving van die meiren hebben kunnen geeven, bijaldien de baſilisken allen, die hun te na kwamen, doodden. — Ik antwoord daarop, dat

dat ik de drie meiren Goederoe, Koort Ohha en Tzana, de eenigen in de nabijheid der Nijlbronnen, onderzocht, maar noch eene gekroonde, noch eene ongekroonde ſlang ooit daarin gevonden; of zelfs maar daarvan gehoord heb. — Bijgevolg houd ik dit bericht van ALPINUS voor even zoo fabelachtig, als dat aangaande de *acontia*, en andere ſoorten van ſlangen en dieren, waarvan hij in het hoofdſtuk, hieronder gemeld, uitvoerig handelt (*a*).

De baſilisk is eene ſoort van ſlang, waarvan in de Heilige Schrift dikwijls melding wordt gemaakt; maar nergens wordt zij daarin verder beſchreeven, dan dat men ze niet kan bezweeren, om geen kwaad te doen, en ook niet afrechten, om zich door muziek te laaten vermaaken; 't welk nogthans alle reizigers, die ooit in Egypte geweest zijn, dikwijls gezien hebben, en bij gevolg weeten, dat zulks zeer mooglijk is. „ Want ziet," dus leezen

---

(*a*) *Hiſt. Ægypti natur.* P. I. *Libr.* IV. *cap.* IV. — Ik moet echter hierbij doen opmerken, dat PROSPER ALPINUS niet zegt, dat deeze ſlang of baſilisk twee groote ſchubben op den kop had, gelijk de heer BRUCE in zijn werk meldt; maar wel, dat zij twee dergelijke ſchubben op het midden van den rug heeft, welken zij bij wijs van vleugelen gebruikt, om des te ſneller voort te ſlingeren: waarom ik het ook hierboven op deeze wijs verbeterd heb. Ook ſchreef BRUCE, dat die ſlang of baſilisk, volgens ALPINUS, zoo dik als de middenſte vinger was; doch hij zegt duidlijk: ter dikte van den kleinſten vinger. Deeze onnaauwkeurigheden heb ik hierboven veranderd. *Aanm. des* NEDERD. UITG.

zen wij in de godſpraak van JEREMIA (*b*), „ ik „ zend ſlangen, baſilisken onder ulieden, tegen „ welken geene bezweering is; die zullen u bij„ ten, ſpreekt de HEERE." En verder (*c*): „ Op „ den fellen leeuw en de adder zult gij treeden; „ gij zult den jongen leeuw en de draak vertree„ den (*d*)."

Ik

(*b*) *Hoofdſt.* VIII: 17.

(*c*) PSALM XCI: 13. In de Engelſche overzetting ſtaat hier echter niet het woord *baſilisc*, waarvan BRUCE zich bedient, maar het woord *adder*, gelijk in onze Nederduitſche vertaaling des Bijbels. Ook leest men 'er het Hebreeuwſche woord צפע niet, welk JEREM. VIII: 17. gevonden, en aldaar door *baſilisk* vertaald wordt. Zoodat PS. XCI: 13. te vergeefs door BRUCE wordt aangehaald. Intuſſchen had hij 'er JESAJA XI: 8, XIV: 29, XXX: 6. en LIX: 5. kunnen bijvoegen. *Aanm. des* NEDERD. UITG.

(*d*) De heer BRUCE maakt hierop de volgende aantekening:

„ Men moet aanmerken, dat de Griekſche overzetting der Zeventigen hier het woord βασιλισκος, of baſilisk gebruikt. In het Hebreeuwsch heet dit dier anders gemeenlijk צפע, welk woord eene bekende ſoort van ſlangen betekent. De Engelſche overzetting vertaalt het gemelde Hebreeuwſche woord zeer oneigenlijk door *cockatrice*, een fabelachtig dier, welk nooit voorhanden was. [Men zie de plaatſen, in de aantekening (*c*) uit JESAJAS aangehaald, uitgenomen Hoofdſt. XXX: 6, alwaar de Engelſche overzetting niet *cockatrice*, maar *viper* heeft.] — Verder erinner ik, zegt BRUCE, dat de baſilisk der Hei-

li-

Ik moet nog van eenen anderen naam melding maaken, welke insgelijks aan de gehoornde ſlang, of den *cerastes*, gegeeven wordt; te meer, wijl dezelve dubbelzinnig is, en door de uitleggers der Heilige Schrift niet recht ſchijnt begreepen te zijn, naamlijk *tſeboa* (*e*). — Deeze naam is den *cerastes*, wegens zijne onderſcheiden kleur en vlekken, in het Hebreeuwsch gegeeven. De Grieken hebben hem deswege *hyena* genoemd, omdat hij dezelve roodachtige kleur met zwarte vlekken heeft, welke wij weeten, aan de viervoetige hyena eigen te zijn (*f*). Men vertelt ook van de ſlang, zoo wel als van het gemelde viervoetige dier, eenerlei ſprook-

---

lige Schrift eene ſlang, en geene adder ſchijnt te zijn; omdat dikwijls van haare eieren geſprooken wordt, bij voorbeeld JESAJA LIX: 5, en het eene bekende zaak is, dat het tot de karakteristieke tekens der adders behoort, geene eieren te leggen, maar leevendige jongen voorttebrengen."

(*e*) 't Is moeilijk te bepaalen, welken Hebreeuwſchen naam de heer BRUCE hier mede meent. 't Zij צפע; maar daar aan beantwoordt de reden der benaaming niet; of veelligt שפיפון; doch ook het wortelwoord daarvan heeft de betekenis niet, welke BRUCE aan den oorſprong van zijn *tſeboa* toeſchrijft. — Dus moet ik dit onbeſlist laaten. Gelijk ik ook niet kan bepaalen, wat 'er van zijne verzekering zij, dat de Grieken den *cerastes* in hunne taal *hyena* zouden genoemd hebben; vermits in de aanhaaling van ÆLIAN. *hiſt. Libr.* I. *cap.* 25. zekerlijk een fout is, doordien in dat hoofdſtuk niets van dien aart voorkomt. *Aanm. des* NEDERD. UITG.

(*f*) HORI APOL. *Hieroglyph*, *Libr.* II. *cap.* 65.

ſprookje, naamlijk: dat zij jaarlijks hun geſlacht veranderen.

Sommige natuurkundigen hebben, ingevolge hun ſystema, uit eene zekere ſchikking der ſchubben, dit dier tot het geſlacht der *coluber* gerekend; anderen integendeel brengen het, wegens de ſchubben van den ſtaart, tot het geſlacht, welk zij *boa* noemen. — Doch ik laat mij daarover niet uit. Alleenlijk erinner ik met een woord, dat de naam, bijaldien hij niet iets meer betekent, dan ik weet, verkeerdlijk uitgekoozen is, wanneer men denzelven aan de eene of andere vergiftige ſoort van ſlangen geeft; wijl deeze bereids de eigen naam der groote, evengemelde ſlang is, die geene leevendige jongen baart, en ook geen vergif bij zich heeft. — PLINIUS en GALENUS zeggen, dat de jonge adders zoo wreed waren, dat zij moordenaars haarer moeder wierden, en dezelve ombragten. — Doch dit behoort zekerlijk tot de kwaalijk gegronde invallen, welken deeze ſchrijvers aangenomen hebben.

LUCANUS noemt den *cerastes* uitdruklijk bij zijnen naam; en, zonder voor het beſtaan der overige ſoorten borg te willen zijn, geloof ik, dat ſommigen niets anders zijn, dan de *cerastes*, maar onder andere naamen. — De *ophites Thebanus*, de *ammodytes*, de *torrida dipſas*, en de *proster* (*g*), zijn niets anders dan deeze gehoornde ſlang, die ſlechts naar de geſtalte haarer bijzondere deelen, of haare onderſcheiden kleuren onderſcheidenlijk genoemd wordt.

KA-

(*g*) LUCANUS, *Libr.* IX.

KATO moest met zijn krijgsvolk des nachts zijn voortgetrokken, wanneer hij dit heir van ſlangen zou aangetroffen hebben. — De *cerastes* verbergt zich over dag in zandholen, alwaar hij zich in wooningen, die aan elkander grenzen, en naar die der dſjerboa gelijken, ophoudt. Ik heb reeds aangemerkt, dat ik maar eenmaal een dier in het lijf deezer ſoort van ſlangen vond, naamlijk eene dſjerboa in het lijf van een wijfje des *cerastes*, welk jongen bij zich had.

Ik hield, twee jaaren lang, een paar van deeze ſoort van ſlangen in een glas van die ſoort, waarin men ſuikergebak pleegt te bewaaren, zonder haar iets te eeten te geeven. — Zij ſliepen, zoo veel ik bemerken kon, des winters niet, maar in de laatſte dagen van Grasmaand ſtroopten zij haare huid af, daar geheel uitkruipende.

De *cerastes* beweegt zich naar alle richtingen, 't zij voor- of achterwaard, of naar de zijden, zeer ſnel. — Als hij iemand, die te verre van hem verwijderd is, zoekt te overvallen, kruipt hij van ter zijde, en met den kop van dien perſoon afgewend, naar hem toe. Wanneer hij meent, in behoorlijke nabijheid te zijn, draait hij zich op eenmaal om, ſpringt op hem aan, en houdt zich aan dat gedeelte van hem, welk hij bereiken kan vast: want het is valsch, wanneer men zegt, dat hij niet ſpringen kan. — Ik zag eens, te Kairo, in het huis van JULIAN en ROSA, eenen *cerastes*, langs de zijde van eene kas, waarin meer waren, opwaard kruipen, en daar ſtil blijven, als of hij zich verbergen wilde, tot dat een perſoon, die hem ons gebragt had, hem nagenoeg kwam; waarop hij, niettegenſtaande zijne nadeelige plaatſing, ver-

vermits hij bijkans loodrecht aan de zijden der kas hing, omtrent drie voeten verre ſprong, en den man tuſſchen den voorſten vinger en den duim vatte, en zich daar zoo vast hield, dat 'er het bloed op volgde. —— De perſoon liet noch vrees noch pijn blijken, en wij hielden hem ruim vier uuren lang bij ons, zonder dat hij 'er iets de, of 'er lust toe betoonde.

Ten einde mij te overtuigen, dat de *cerastes* in den volkomenſten ſtaat van gezondheid en ſterkte was, liet ik hem door iemand bij den hals vatten, en hem noodzaaken zijnen mond te openen, en de dije van eenen tamgemaakten pelikaan te kwetſen. De vogel, die zoo groot als een zwaan was, ſtierf eerst na verloop van dertien minuuten, offchoon men binnen den korten tijd van ſlechts vijftig ſekonden oogſchijnlijk zien kon, dat hij merklijk begon te lijden. Intuſſchen kan men dit niet voor eene genoegzaame proeve uitgeeven, vermits hij eenige minuuten te vooren den man gebeeten, en daardoor een gedeelte van zijn vergif verlooren had. Ook moest hij gedwongen worden den pelikaan te wonden, zonder dat hij zelf boos, of door den vogel getergd werd (*h*).

De

(*h*) 't Is vreemd, dat de heer BRUCE geen woord rept van de gevolgen, welken het bijten des *cerastes* bij dien man gehad heeft, waarvan hij hierboven melding maakt, niettegenſtaande een zoo groote en ſterke vogel, ſchoon maar in de dije, en zulks nog ongetergd, door de ſlang gekweetst, binnen eenen zoo korten tijd ſtierf. Om aan de billijke nieuwsgierigheid zijner leezeren te voldoen, had hij, met een woordje ten minſte, daarvan moeten ſpree-

De *cerastes* houdt zich in het grootſte gedeelte van het oostlijk vaste land, en wel voornaamlijk in de zandige ſtreeken van hetzelve op. Men vindt dit dier in Syrie, in de drie deelen van Arabie, en in Afrika, overal in menigte. Maar nergens zag ik het zoo overvloedig, als in het gebied van Cyrene, alwaar de dſjerboa naar evenredigheid ook menigvuldig is. — De *cerastes* bemint de hitte grootlijks. Offchoon de zon, den geheelen dag door, brandend heet ſcheen, naderden zij echter de gloeiende asch, welke van de houtskoolen, die wij, om onze ſpijs te bereiden, gebrand, en waartoe wij een gat in den grond gemaakt hadden, overgebleeven was, zoo dicht, dat wij des morgens zelden minder dan een half dozijn, welke in de gloeiende asch dood gebrand waren, vonden.

Ik vermoed, dat de adder, *aspis*, door welker beet KLEOPATRA haaren dood veroorzaakte, van deeze ſoort was. — Alexandrie, welk rijklijk van water voorzien was, moest, ten dien tijde, vruchten van allerleie ſoort in zijne tuinen hebben. De korven met vijgen kwamen uit dezelven. De adder, of de *cerastes*, was daarin verborgen. Zij was uit

---

ſpreeken, en te melden, of en welke voorzorg die man gebruikt had, om het medegedeelde vergif zijne kracht te ontneemen. En, opdat mijne leezers niet denken zouden, dat zulks, veelligt, in deeze verkorting van het groote werk van BRUCE, door verzuim, op eene niet onlaakbaare wijs, mogt overgeſlagen zijn, vind ik het noodig, deeze verzekering te geeven, en daardoor die verdenking van mij af te weeren. *Aanm. des* NEDERD. UITG.

uit de nabuurige woestijn, alwaar zij tot heden toe in menigte gevonden worden, gekomen; want aan de westzijde van Egypte, welke door den Nijl overſtroomd wordt, vindt men geene ſoort van ſlangen; ook heb ik 'er nooit eene gezien. In die deelen van Afrika, welke aan Egypte grenzen, ontmoet men geene andere doodlijke ſoort, dan den *cerastes*.

Het ſchijnt voor iemand, die, om welke redenen het ook zij, dwaaslijk het beſluit neemt, om van zijn leeven een einde te maaken, voornaamlijk voor zwakke perſoonen, en bijzonder voor die van het vrouwlijk geſlacht, zeer natuurlijk, de gemaklijkſte wijs daartoe te kiezen. — Intusſchen was dit echter bij de Ouden niet altijd het geval. — ARRIA, de echtgenoote van PÆTUS, doorſtak zich zelve met een' dolk, om haaren man een voorbeeld te geeven, en voegde 'er, nadat zij zich den ſteek had toegebragt, deeze merkwaardige woorden bij: „Mijn PÆTUS! het doet niet zeer!" — PORCIA, de vrouw van BRUTUS, doodde zich op eene ijslijke en gantsch ongehoorde wijs: naamlijk: met vuur door te ſlikken; terwijl haare ziel, door toorn en wraakzucht verhit, over het kortſtondig onderſcheid van een zwaarder lijden zegevierde. — 'Er is geen twijfel aan, of eene vrouw, zoo ſtout, als KLEOPATRA, was, insgelijks, over den korten duur eener heviger ſmert verheeven. —— Doch, veelligt, was ook de gewoonte, om zich door den beet eener adder den dood te berokkenen, in haaren tijd niet ongewoonlijk.

GALENUS zegt van deeze adders in de groote ſtad Alexandrie: „ik heb gezien, hoe ras zij den dood

dood veroorzaaken. Wanneer iemand tot den dood veroordeeld is, en men wenscht, dat hij ras en zonder veel ſmert te ondergaan zal ſterven, zet men eene adder op zijne borst, en laat dezelve een weinig daarop rond kruipen; dan ſterft die perſoon ſchielijk. — PAUSANIAS ſpreekt van zekere ſlangen, welken men in Arabie onder de balſemboomen aantreft, en waarvan ik verſcheiden, deels leevendig, deels dood, kreeg, toen ik dien boom van Beder Hunein ontvangen had. Zij waren allen van dezelve ſoort; alleenlijk, hadden ſommigen, deels wegens haar geſlacht, deels wegens haare jongheid, geene hoornen; offchoon men, desniettegenſtaande, in de ſoort niet dwaalen kon.

IBN SINA, welken de Europeërs AVICENNA noemen, heeft dit dier zeer naauwkeurig beſchreeven. Hij zegt, dat het in *Sjem*, dat is, het land om en zuidwaard van Damaskus, en ook in Egypte, zeer menigvuldig is. Hij maakt, ten aanzien der gewoonten deezer adder, een zeer goede aanmerking, te weeten, dat zij eigenlijk niet gaat, noch kruipt, maar zich, door zich ſamentetrekken, beweegt. — Dan, uit het laatſte gedeelte zijner beſchrijving ſchijnt het, dat hij het dier niet gekend heeft: want hij voegt 'er bij, dat de beet van hetzelve op gelijke wijs, als die der adder of des *cerastes*, geneezen wordt. — Daaruit volgt, dat hij het dier, welk hij beſchrijft, voor geen' *cerastes* hield, en de *cerastes* ook, naar zijne meening, geen adder was: beide verkeerde ſtellingen.

De lengte van den *cerastes* is doorgaans van de ſpits van den ſnuit tot het einde van den ſtaart, dertien of veertien duimen. — De kop is driekant, zeer

plat, maar omtrent den hals hooger. Zijne lengte bedraagt van de ſpits van den ſnuit tot de plaats, daar hij aan den hals grenst, tien twaalfde, en de breedte negen twaalfde duim. De afſtand der hoornen van elkander is drie lijnen. De opening des monds, *rictus oris*, is acht twaalfde duim groot. De hoornen zijn drie lijnen lang; de groote ſnij- of hondstanden een weinig meer, dan twee en een vierde lijn; de hals, daar hij aan het hoofd vast is, vier twaalfde, het lijf, daar het op zijn dikst is, tien, de ſtaart, daar hij aan het lijf begint, twee en een halve lijn, en de ſpits van den ſtaart ééne lijn dik. De lengte van den ſtaart bedraagt één duim en ééne lijn. De opening van het oog is ééne lijn lang; maar naar maate het licht ſterker of zwakker is, is ook de opening grooter of kleiner.

De *cerastes* heeft zestien kleine onbeweeglijke tanden, en in het bovenſte kaakbeen twee ſnij- of hondstanden, die hol, binnenwaard gekromd, buitengewoon fijn gepolijst, en van kleur blaauwachtig wit zijn. Bijkans een vierde der onderſten vouwen te ſamen gelijk een knijfmes, met de ſpitſe punt naar binnen geboogen; het grootſte gedeelte des tands is met een groen zacht vlies bedekt, welk 'er niet glad over geſpannen, maar eenigzins rimpelachtig is. Onmiddelijk daar boven is een ſcheur of ſpleet langs de achterzijde des tands, welke nagenoeg in 't midden van dien eindigt, alwaar de tand zich binnenwaard kromt. — Door deeze opening ſtort, geloof ik, de adder het vergif uit, niet door de ſpits, wijl ik met de beste vergrootglazen nooit eene opening daarin ontdekken kon; zoo dat de tand geene buis heeft, maar enkel tot de helft toe hol is. De ſpits maakt de wond,

wond, en veroorzaakt door de drukking, dat het vergif, in het zakje aan den wortel der voorſte tanden verborgen, in de holte van den tand oprijst, en zich door de gemelde ſcheur of ſpleet in de wond ontlast.

Door middel van deeze platte ligging der tanden langs het kaakbeen, en wijl zij door het vlies beſchermd worden, eet de *cerastes* met volkomen veiligheid; omdat de tand, zoo lang hij in deezen ſtand blijft, het vergifzakje aan den wortel niet drukken, het vergif niet in de buis oprijzen, en zich uitſtorten kan: de tand kan ook geene wond maaken, om het vergif op te vangen. — Doch men is van meening, dat het dier zelden vreet, uitgenomen wanneer het bevrucht is.

Deeze adder heeft maar eene rei tanden, en geene behalve de hondstanden kunnen ſchade toevoegen. Zij heeft, naar evenredigheid van een zoo klein dier, veel vergif bij zich. Het bedraagt volkomen zoo veel, als een druppel *laudanum*, wanneer het door eene zorgvuldige hand uit een flesje gedruppeld wordt. — Door een vergrootglas gezien, ſchijnt het niet volkomen helder en doorzigtig te zijn. — Ik zou bijkans gelooven, dat de *cerastes*, behalve dit zakje, nog andere vergader plaatſen van vergif heeft; wijl ik hem dwong, achttien duiven, zoo ſchielijk als mooglijk was, achter elkander aan de dije te wonden, en zij allen bijna in even korten tijd ſtierven. Intuſſchen beken ik, dat het gevaar, welk van de ontleeding des hoofds van dit dier onafſcheidbaar is, mij zeer behoedzaam maakte, en men zich dus op de waarneemingen, omtrent deeze deelen gedaan, niet volkomen verlaaten kan.

Sommigen zijn nog onzeker, of dit geele vocht in de daad vergif zij, om deeze reden, wijl dieren, welke iets daarvan binnen krijgen, 'er niet van ſterven, ten zij zij gebeeten worden; doch dit gaat in de nieuwer artſenijkunde niet door. —— Wij weeten, dat het ſpeekſel van een' dollen hond zonder eenige ſchaade aan dieren gegeeven is. Een Duitsch natuurkundige heeft zelfs de ſtoutheid gehad, om de etter van een gezweer van iemand, die door de pest was aangetast, overtehaalen, te *distilleeren*, en ze, naderhand, te proeven, zonder 'er eenige kwaade gevolgen van te beſpeuren; waaruit blijkt, dat het vergif niet anders werkzaam is, dan wanneer het door den omloop in het bloed komt. — Ook volgt daaruit, dat de tand, zoo ras hem dit vergif ontbreekt, bijkans in 't geheel geene werking doet. Wanneer men de adder van haare hondstanden berooft, 't welk eene zeer gemaklijke werking is, bijt zij met de overigen zonder kwaade gevolgen. Men heeft voorbeelden, dat dolle honden perſoonen gebeeten hebben, die in grof wollengoed gekleed waren, waardoor de tanden, bij den doorgang, van hun vergif, zoodaanig gezuiverd werden, dat zij na de kwetſing niet de minſte ontſteeking nalieten.

Ik moet 'er nog een woord van het bezweeren der ſlangen bijvoegen. De Heilige Schrift ſpreekt 'er op veele plaatſen van. Die maar in Egypte geweest is, heeft 'er zoo veele voorbeelden, als hij wilde, van gezien. —— Sommigen hebben zich verbeeld, dat 'er een kunstgreep onder verborgen was; dat men de dieren, welken men zoo behandelen wilde, eerst afrechtte, en hun de magt benam, om eenige ſchaade toetevoegen. Met deeze ontdekking te vreede, hebben zij het, in weerwil

van

van alle de berichten der Ouden, zonder verdere proefneemingen daarbij laaten berusten.

Ik moet, bij deeze gelegenheid, eene gebeurenis verhaalen, welke ik zelf heb bijgewoond, en voor welker zekerheid ik des in kan ſtaan:

Te Kairo zag ik een man (en dit kan men, aldaar, daaglijks, zonder moeite en kosten doen) die van de katakomben, alwaar de putten met mumiën of gebalſemde vogelen zijn, te rug kwam. Hij had met zijne bloote hand eenen *cerastes* van den bodem eens puts, daar 'er meer lagen, genomen, denzelven op zijn bloote hoofd gelegd, en met zijne gewoone roode muts toegedekt. Vervolgens nam hij hem van daar, ſtak hem in zijnen boezem, en deed hem daarna als een das om den hals. Dit alles geſchied zijnde, bragt men het dier bij eene hen, die gebeeten werd, en binnen weinig minuten ſtierf. Om de proefneeming geheel volledig te maaken, greep de man den *cerastes* bij den hals, begon met den ſtaart, en at hem, gelijk een geele- of zellerei-wortel op, zonder eenige walging te laaten blijken.

Ook weeten wij uit de geſchiedenis, dat de bewooners der landen, die voornaamlijk door ſlangen bezocht worden, zich door een geheim middel daartegen wisten te beſchermen. De oude PSYLLI en MARMARIDES werden onwederſpreeklijk op deeze wijs bewaard (*i*).

Zon-

(*i*) SILIUS ITALICUS, van deeze volken ſpreekende, zingt 'er op de volgende wijs van:

Zonder mij verder met de oude geſchiedverhaalen op te houden, kan ik, uit ondervinding, betuigen, dat alle de Mooren in het koningrijk Sennaar, zij moogen Fundſjee, of Nubiërs zijn, tegen de beet van adders en ſcorpioenen volkomen gewapend zijn. — Zij neemen den *cerastes* in de hand, zoo dikwijls zij willen, ſteeken hen in hunnen boezem, en werpen ze elkander toe, gelijk de kinderen met appelen en ballen doen, zonder hen daardoor zoo boos te maaken, dat zij bijten. — De Arabiers bezitten dit geheim van natuur niet; maar zij weeten zich, door het kaauwen van zekeren wortel, en door het waſſchen met het aftrekſel van zekere planten in water, van hunne jeugd af, tegen de doodlijke gevolgen der beet deezer dieren te beveiligen.

Toen ik mij, op zekeren dag, bij den broeder van den ſcheik ADELAN, den eerſten ſtaatsdienaar des konings van Sennaar, bevond, bragt een ſlaaf eenen *cerastes*, welken hij, kort te vooren, uit een gat genomen had, en deed 'er allerhande ſtoute kunſtgreepen mede. — Ik gaf mijnen Arabiſchen vriend mijne giſſing te kennen, dat hem de tanden uitgebrooken waren; doch hij verzekerde mij van het tegendeel; en KITTOU, de eigenaar van den ſlaaf, deed zulks insgelijks; zelfs nam hij den *cerastes* van den ſlaaf, wond hem om den arm, en gebood den ſlaaf, op mijne begeerte, het dier naar mijn huis te brengen. — Ik nam een kuiken bij den hals, en liet het heen en weêr voor

---

Ad quorum cantus mites jaculare cerastæ.

Libr. III.

voor hem flodderen. Zijne ſchijnbaare onverſchilligheid verliet hem ſchielijk. Hij beet het kuiken met zigtbaare tekens van boosheid, en het ſtierf oogenbliklijk. — Ik zeg, met ſchijnbaare onverſchilligheid, wijl ik altijd bemerkte, dat eene adder, hoe leevendig zij ook voorheen ſcheen, zoo ras zij door eenen deezer Mooren aangegreepen werd, terſtond als krank en zwak begon te worden, de oogen dikwijls ſloot, en den mond nooit tegen den arm van den perſoon, die haar hield, wendde, veel minder opſperde. — Ik vroeg KITTOU, waar van daan het kwam, dat hun niets kwaads van dat dier wedervoer? Hij antwoordde, dat zij zoo gebooren waren; en alle deftige en eerwaardige mannen onder hen bekrachtigden dit. — Veele, minder geloofwaardige, lieden van geringer ſoort ſpraken van bezweeringen door woorden of geſchriften; doch allen wisten, door artſenijmiddelen, uit afgekookte kruiden en wortelen beſtaande, een ieder daartegen te beveiligen.

Ik heb veele mannen, op deeze wijs voorbereid, gezien, welke, geduurende eenigen tijd, dergelijke handelingen ondernamen, als die geenen deeden, welke van natuur zoo geſteld waren, dat de *cerastes* hun geen kwaad toevoegde. — Men gaf mij ook de ſpecerijen, welke daartoe vereischt werden. Ik wapende mij daarmede, en geloofde, ſtout genoeg te zijn, om eene proefneeming te doen. Maar, wanneer ik ze uitvoeren zou, ontbrak het mij altijd aan moed; wijl dit volk beweerde, en waarſchijnlijk daarmede eene achterdeur open wilde houden, dat ik een Christen was, en deswege deeze middelen bij mij niet werkzaam waren. — Ik bewaar nog iets van deeze wortelen, doch heb nooit gelegenheid gehad, de proef daarmede te neemen.

Ten beſluite nog iets van de hoornen. Dezelve zijn gegroefd, en hebben ieder vier afdeelingen of groeven (*k*).

ZES-

(*k*) HASSELQUIST heeft ook van deeze ſlang eene kunstmaatige beſchrijving gegeeven. Hij zegt, dat de twee hoornen de uitwaſſen zijn van de twee kiezen in de opperkaakbeenen, te weeten in ieder eene; waarvan het onderſte gedeelte tot een' tand, en het bovenſte tot eenen hoorn verſtrekt. Voorts plaatst hij in beide kaakbeenen eene menigte kleine tandjes. Doch hij ſpreekt niet van haar vergif. Men zie zijne *Reis naar Palest.* II. *Deel, bladz.* 142 *en volg.* *Aanm. des* NEDERD. UITG.

ZESDE AFDEELING.

Van de PAERLEN.

De ſchepen, welke over de Roode zee handel dreeven, haalden goud en zilver uit Ophir en Tarſus; zij bragten myrrhe, wierook en elpenbeen uit Saba, en verſcheidene ſoorten van ſpecerijen van het vaste land van Aſie, dwars over de Indiſche zee, aan. Volgens de geringe kennis, welke men in de oudſte tijden daarvan nam, ſchijnt het, dat de kooplieden van die tijden de ſchatten, welke, veel nader bij, in hunne eigene zeeën en langs hunne kusten, te vinden waren, niet opzochten, of in die dagen, in welken de ſcheepvaart op den Arabiſchen zeeboezem in den grootſten bloei was, niet veel daar van ſpraken. — Wij moeten ons, intuſſchen, niet verbeelden, dat de paerelviſſcherij in die dagen ten eenemaal verwaarloosd werd; maar de buitenlandſche handel was tot zoodaanige hoogte geklommen, en de waarde van dien zoo onmeetlijk, dat men zich niet zal behoeven te verwonderen, wanneer wij onderſtellen, dat 'er van zaaken, enkel tot ſieraad en

weelde, of tot het huislijk gebruik behoorende, en niet een gedeelte van den grooten handel uitmaakende, weinig geſprooken werd, offchoon men dien zorgvuldig dreef, en wel verſtond.

Wij leeren uit de Heilige Schrift, de eenige geſchiedenis dier vroege tijden, waarop men zich vast verlaaten kan, dat kostbaare edelgeſteenten van de zuidkust van Afrika wierden aangebragt. — Van deezen koophandel, hoe groot hij ook op zich zelven mogt zijn, wordt maar weinig, en genoegzaam als in 't voorbijgaan, melding gemaakt; wijl hij onder de zeer groote artikelen van koophandel, waarvan men in die tijden ſprak, nagenoeg verlooren werd. — Op gelijke wijze wordt, in den Bijbel, bij wijze van toeſpeeling en vergelijking, van de ſchoonheid en voortreflijkheid der paerlen dikwijls geſprooken, maar altijd op zoodaanige manier, dat men duidlijk daaruit afneemen kan, hoe ongemeen groot haare inwendige waarde geſchat werd.

Paerlen worden in alle de vier waereldeelen gevonden, maar nergens in eenen zoo hoogen trap van volmaaktheid, als in de oostlijke deelen van Afrika en in Afie. Men vindt ze overal in de Roode zee, in den Indiſchen oceaan, en in het vlakke deel van Gelukkig Arabie, *Baherein* genaamd, welk aan den Perſiſchen zeeboezem grenst. — In 't Oosten van deezen zeeboezem, omtrent Gombrom, of op de vlakke kust aldaar, zijn insgelijks banken, waar men ze vindt. — In de zee, welke de kusten van het eiland Ceilon beſpoelt, vischt men ſommigen van groote ſchoonheid en waarde. Maar nergens zijn zij zoo menigvuldig, als in Baherein, tusſchen de kust van Gelukkig Arabie en het

het eiland Ormus. Van daar werden zij naar Aleppo, en vervolgens naar Livorno, gebragt; van waar zij zich door geheel Europa verſpreidden. Dit is voornaamlijk de marktplaats voor zaadpaerlen.

Men noemt voornaamlijk de oesters, als de bewaarplaatſen deezer kostbaare ſchatten. Ik heb veele moeilijke navorſchingen wegens-, en vraagen naar deeze oesters in de Roode zee gedaan; wijl ik het voor onmooglijk hield, eene enkele paerel te vinden, voor dat wij eene oester ontdekt hadden. Eindelijk openbaarde het zich, als eene zekere zaak, dat in den Arabiſchen zeeboezem in 't geheel geene oesters zijn; en, offchoon wij zelven in 't vinden van paerlen weinig of geen geluk hadden, ontvingen wij echter van de bewooners der kusten een genoegzaam getal, en ook onderrechting genoeg, om het buiten allen twijfel te ſtellen, tot welke ſchulpdieren dit buitengemeen ſchoone voortbrengſel behoort.

Paerlen ontſtaan alleen in ſchulpdieren, welke uit twee ſchaalen beſtaan, waarvan de onderſte en bovenſte, op de wijs der oesterſchelpen, als door een ſlot, vast ſamengehecht zijn. De visſchers zeggen gemeenlijk, dat in de Roode zee alle ſchulpdieren met twee ſchaalen eene ſoort van paerlen bevatten. — Dit is eene zeer losſe en onbepaalde wijze van uitdrukking: want, offchoon het waar is, dat 'er in den *bisſer* en de groote ſchulpdieren met twee ſchaalen, welke in deeze zee in groote menigte zijn, zoodaanige uitwaſſen, of afzonderingen, die de natuur der paerlen hebben, gevonden worden, is het echter allen, welke in deeze zaaken eenige kundigheid bezitten, overbekend, dat veele paerelſchulpen zelve, (ik zal ze gee-

geene oesters noemen, want zij zijn het niet) gevischt worden, in welken geene paerel, of 't geen daarnaar gelijkt, te vinden is; hebbende dezelve, naar mijne onderstelling, nog niet dien ouderdom bereikt, welke 'er vereischt wordt, om de paerel te doen ontstaan, of wanneer de afzondering van het vocht, waaruit de paerel gebooren wordt, geschiedt.

Gemeenlijk zoekt men, in de Roode zee, drie soorten van schulpdieren op, welke paerlen bevatten. — De eerste soort is eene *mossel*, *mytilus*, en teffens de zeldzaamste van allen. Of zij thans in getal verminderd, en of zij 'er in voorige tijden nooit overvloedig geweest is, weeten wij niet. Men vindt ze voornaamlijk aan het noordeinde van den zeeboezem aan de Egyptische zijde. De eenige streek, waar ik ze ooit zag, was omtrent Kosseir, en wel noordwaard van daar. Ik merk aan, dat hier eertijds eene haven was, *Myos Hormos* geheeten, welke de schrijvers de *Muizehaven* genaamd hebben, in plaats dat zij hem de *Mosselhaven* hadden behooren te noemen. — Deeze soort van paerelschulpen bevat dikwijls paerlen van groote schoonheid, ten aanzien van den glans en de gedaante, maar zelden van wit helder water. — PLINIUS bericht, dat dit het geval was in de Italiaansche zeeën, gelijk ook in den Thracischen Bosporus, alwaar zij, gelijk hij meent, overvloediger zijn.

De tweede soort, waarin men paerlen vindt, is eene steekmossel, *pinna*. Zij is breed, en vormt boven een' halven cirkel, maar wordt allengs smaller, en loopt beneden, daar het slot is, spits toe. Zij is oneffen, en heeft uitwendig streepen, op allerleie wijs getekend. De schulp is van een

schoo-

ſchoone roode kleur, ongemeen brosch, en ſomtijds drie voeten lang. — Inwendig is zij met een fraai overtrekſel, paerelmoer genaamd, bekleed; hetzelve is wit, met een lieflijk rooden weerſchijn. — Van eene even zoo ſchoone kleur is de paerel, die 'er in gevonden wordt. De meening van REAUMUR nopens het ontſtaan der paerlen ſchijnt hierdoor bevestigd te worden; naamlijk: dat zij haaren oorſprong verſchuldigd zijn aan de taaie, kleefachtige vochtigheid, welke tot de eerſte vorming der ſchaal aanleiding geeft, en de paerel van de zelve kleur en het zelve water vormt, welke beiden zij van dat gedeelte der ſchaal, welk haar het naast bij is, ontvangt. Ook heeft men over het algemeen waargenomen, dat zij hooger van kleur is, naar maate zij het breedſte end, welk het roodst is, meer nadert.

Na rijpe overweeging kan ik 'er niet meer aan twijfelen, of de paerel, welke in deeze mosſel gevonden wordt, is de *penim*, of liever *peninim* פְּנִינִים, (want dit woord wordt altijd in het meervouwig getal gebruikt,) waarop in de Heilige Schrift zoo dikwijls toegeſpeld wordt. De afleiding van de roode kleur is de waare reden der benaaming. — Integendeel heeft men *pinna*, op een vreemde wijs, van *penna*, eene pen, willen afleiden, omdat de mosſel boven rond en breed is, en beneden, gelijk een ſchacht, ſpits uitloopt. — De Engelſche overzetting des Bijbels, welke in meer weezenlijke zaaken onnaauwkeurig is en dwaalt, vertaalt het woord *peninim* door *robijnen* (*a*), zonder

(*a*) SPREUKEN XXXI: 10. De heer BRUCE tekent hierop verder aan: „ In het boek van JOB, alwaar allerleie

der anderen grond of gezag daarvoor te hebben, dan wijl zij beiden rood zijn, gelijk tigchelſteenen en dakpannen, en veele andere geringe bouwſtoffen. — De Zeventig Griekſche taalsmannen hebben het woordlijk door *pinna* of *pina* overgezet, en noemen de mosſel *pinnicus*. Bij STRABO, ÆLIANUS, PTOLEMÆUS en THEOPHRASTUS, worden veele plaatſen genoemd, die wegens deeze ſoort van paerlen beroemd waren. Ik zou dus vermoeden, dat SALOMO, wanneer hij zegt, dat dit het kostbaarſte van alle voortbrengſelen is, daarmede wil aanduiden, dat deeze ſoort van paerlen de bekendſte en meestgeachtſte in Judea waren. — Wij leeren wel uit PLINIUS, dat de voornaamſte ſchoonheid der paerlen in haare blankheid beſtond; maar wij weeten ook, dat de paerlen met eenen geelachtigen weerſchijn, tot heden toe, in Indie het hoogst geſchat worden; gelijk, in Salomons tijden, de *peninim*, of roodachtige paerel, in Judea.

De derde ſoort van ſchulpdieren, welke paerlen bevatten, is, naar ik vermoed, die geen, welke men

---

leie ſoorten van edelgeſteenten voorkomen, is de [Engelſche] overzetter, genoegzaam tegen zijnen zin, genoodzaakt, *peninim* door *paerlen* te vertaalen, gelijk hij in veele andere plaatſen, daar hetzelve woord voorkomt, had behooren te doen. JOB XXVIII: 18."

In alle de zes plaatſen, alwaar het woord פנינים *peninim* in het oude Testament voorkomt, wordt het ook altijd door onze overzetters door *robijnen* vertaald. *Aanm. des* NEDERD. UITG.

men eene *oester* genoemd heeft: want de beide reeds gemelde ſoorten hebben niet de allerminſte overeenkomst met eene oester, en dit kan men ook niet van deeze derde ſoort zeggen, offchoon zij het meest naar oesters gelijkt; waarvan een ieder, die eene afbeelding van deeze mosſel ziet, ras zal overtuigd worden.

BOCHART zegt, dat deeze in 't Arabisch *darra* of *dora* heeten, welk in den Bijbel het algemeen woord voor paerlen ſchijnt te zijn, in plaats dat *peninim* eene bijzondere ſoort aanduidt. — Aan de Roode zee, alwaar deeze ſoort de eerſte plaats onder de paerlen bekleedt, heet zij enkel *lule*, *lulu el Berber* (*b*), dat is, de *paerel van Berber*, *Barabra* of *Bedſja*, dat is, het land der Herders, waarvan ik wijdloopig geſprooken heb, en dat zich van den noordlijken keerkring, zuidwaard, tot het land der Sjangallas of der Troglodieten, uitſtrekt. — ANDROSTHENES ſchrijft, dat de oude naam deezer paerel was *berberis*, welk hij voor een Indiaansch woord houdt; en dat is het ook, wanneer men, naamlijk, onder Indie, gelijk de ouden deeden, het land tusſchen de beide keerkringen verſtaat.

De eigenſchap van de paerlen deezer ſchulpdieren is haare buitengewoone blankheid. Dan, ook daarin ontmoet men, volgens PLINIUS, ſchaduwen

(*b*) De heer BRUCE maakt hier de volgende aanmerking: „ BOCHART leest dit verkeerdlijk *lala*, neemende het vokaalpunt *a* voor *u*: maar men heeft zoodaanig woord niet in het Arabisch."

wen en weerſchijnen. — Hij voegt 'er bij, dat de helderſten of klaarſten in de Roode zee worden gevonden; maar dat de Indiſchen de kleur der ſchijven of afdeelingen van den *lapis ſpecularis* hebben. — De ſchatbaarſten derzelven gelijken naar eene oplosſing van aluin: zij zijn helder, melkachtig, en hebben een' zekeren, bijna onmerkbaaren, vuurigen weerſchijn. — THEOPHRASTUS zegt, dat deeze paerlen doorſchijnende zijn; 't welk ook de voorgaande beſchrijving derzelven door PLINIUS ſchijnt te bedoelen; maar dit is zoo niet: want, indien zij zoo geſteld waren, zouden zij zekerlijk alle haare ſchoonheid en waardij verliezen; vermits zij eene al te glasachtige vertooning zouden maaken.

Zeer verkeerdlijk heeft men voorgegeeven, deels, dat de ſchelpen met paerlen aan de rotſen groeiden; deels, dat men ze met netten vischte. Dit is eene openbaare ſtrijdigheid. Wie wil netten gebruiken, om visſchen tusſchen rotſen te vangen? Integendeel vindt men alle de paerlen in het diepſte en ſtilſte water, en op een' weeken grond. Deeze ſchelpen beſtaan uit deeltjes, die te fijn zijn, dan dat zij de beweeging der zee tusſchen de rotſen zouden kunnen verdraagen. — Men weet niet veel van de leevenswijs en huishouding deezer ſchulpdieren. Zoo veel ik bemerken kon, zitten zij altijd met het eene end recht op in het ſlik; de mosſel met eenen van beide enden; de ſteekmosſel met het ſpitſe end; en de *herberi* met het ſlot of het vierkante deel, welk buiten het ronde deel uitſteekt.

In ondiepe en heldere rivieren heb ik vooren of ſtreepen op den zandgrond bemerkt, waardoor men

men de ſchulpdieren, van hunne laatſte ſtandplaats af, kon naarſpeuren. Zij gaan niet recht uit, maar nu eens in het dwars, dan weder bij wijs van eenen driehoek, op gelijke wijs, wanneer men den loop van een ſchip bij tegenwind op de zeekaart wilde uittekenen. Deeze is waarſchijnlijk de gang, dien zij tot opzoeking van hun voedſel neemen. — Het algemeenſte gevoelen is wel, dat de mosſel beſtendig in eenen toeſtand van rust op eene en dezelve plaats blijft, en zich niet van de eene naar de andere plaats beweegen kan. Doch dit is een volksvooröordeel, en een van die gebeurenisſen, welken men verkeerdlijk aanneemt, wijl men zich geene moeite geeft, en ook geene gelegenheid heeft, naauwkeurige aanmerkingen daarover te maaken. —

Anderen, welke deeze meening verkeerd vinden, en overtuigd zijn, dat zij het vermoogen bezitten, om, gelijk de overige dieren, hunne plaats te verlaaten en te veranderen, zijn, uit deezen grond, aan den anderen kant, te verre gegaan, en eigenen hun zelfs eene ſnelle beweeging toe; 't welk zekerlijk geene eigenſchap is, die aan het vastzitten aan klippen voegt. — PLINIUS en SOLINUS berichten, dat de mosſels leidslieden hebben, en zich in geheele ſchaaren voortbeweegen, en dat hun geleider een bijzondere bekwaamheid bezit, om zich en zijne kudde voor de visſchers te bewaaren, en dat, wanneer deeze verlooren gaat, de overigen ligt gevangen worden. Doch dit, denk ik, moeten wij voor eene fabel aanzien. — Sommigen der naauwkeurigſte waarneemers hebben de beweegingen der mosſelen ontdekt, die in der daad verwonderenswaardig is, en dat zij in banken liggen, 't welk echter zoo niet is: het overige hebben zij 'er bijgevoegd, om hun vertelſel volledig te maaken.

Men heeft bevonden, dat de ſchoonſte paerlen op die plaatſen der zee gevischt worden, alwaar veel versch water in dezelve valt. Hierom worden die paerlen der Roode zee het meest geſchat, die men zuidwaard van Suakem vindt, op de hoogte van die landſtreeken, welken men, eertijds, *Berberia* en *Azamia* heette; gelijk ook die aan de Arabiſche kusten, welke omtrent het eiland Kamaran, daar overvloed van zoet water is, en bij het eiland Foeſjt, daar bronnen van zoet water zijn, worden gevischt. — Ik kocht hier eene, en had het genoegen, dezelve uit de ſchulp te zien neemen. Men heeft gezegd, dat de dieren, welke in de paerlſchulpen gevonden worden, goed tot ſpijs zijn; maar het is onwaar, en deeze zijn, integendeel, de eenige ſchulpdieren der Roode zee, welken ik niet eetbaar vond. — Ik heb, aan beide zijden van den Arabiſchen zeeboezem, nooit ſchulpdieren gevonden, die paerlen bevatten, verder zuidwaard, dan tot op de hoogte van Moccha in Gelukkig Arabie. — Wegens de ſtille en geruste ligplaats, welke deeze dieren beminnen, mijden zij, vermoed ik, die deelen des Arabiſchen zeeboezems, welke verder zuidwaard gelegen zijn, omdat zij voor de volle inſtrooming der Indiſche zee open, en voor menigvuldige afwisſelende winden bloot liggen.

Daar ik, in mijne beſchrijving der terugreis door de Nubiſche woestijn, van de ſchulpdieren ſpreek, welke aldaar gevonden worden, heb ik ook van de mosſelen melding gemaakt, welken men bij de zoutbronnen, hier en daar in de woestijn te vinden, aantreft. Zij doen insgelijks een verre reis van hunne geboorteplaats, en worden ſomtijds, wanneer de regentijd ophoudt, verrast op zulke plaatſen, die nog te verre van hunne banken verwijderd zijn, en

zij

zij geene krachten, noch vochtigheid genoeg hebben, om dezelven weder te bereiken. — In verſcheiden ſchelpen heb ik zoodaanige uitwasſen gevonden, welken men *paerlen* zou kunnen noemen; maar zij hadden doorgaans een ſlechte gedaante, waren onrein en van een onaangenaame kleur; doch van dezelve vastheid; ook zaten zij op dezelve plaats, als in die, welke in de zee werden gevischt. — De mosſel zelve is in allen opzigte aan de laatſte gelijk, doch, naar mij dunkt, een weinig grooter. Het uitwendig bekleedſel of dekſel is helder groen. Neemt men dit weg, welk de *epidermis* is, dan vertoont zich een ſchoone bleekroode kleur zonder glans, en, naar den uitwendigen ſchijn te oordeelen, van kalkachtigen aart. Daarop volgt ten laatſte de ſtof, paerlmoer genaamd. Deeze ſtof is wit, en zonder glans, meer in het blaauwe, en maar eenigzins in het roode vallende. — In deeze bijzonderheden beſtaat het geheele onderſcheid, welk ik tuſſchen deeze mosſel en die in de Roode zee, welke paerlen bevat, bevond. Maar de laatſten trof ik altijd in ſtil water, op eenen weeken bodem, en verre van eenen ſteen- en rotsachtigen grond aan. Geene van deeze paerelmosſels, 't zij in de Roode zee, of in de woestijn, hebben den minſten ſchijn van ſpinmosſels te zijn, gelijk zij anders gemeenlijk beſchreeven worden.

Ik heb gezegd, dat men Baharein voor dat land heeft gehouden, van waar de grootſte menigte paerlen komt. Dit is zoo te verſtaan, dat die landſtreek, van oude tijden af, tot heden toe, als de grootſte gewoone marktplaats, ten aanzien der paerlen aangezien is. — AMERIKUS zegt in zijne tweede reis, dat hij een onbekend volk in dat land vond, welk hem omtrent vierenvijftig pond paerlen voor veertig

dukaaten verkocht (c). — En PETER de Martelaar verhaalt, dat TUNAKKA, een der koningen van dat land, toen hij de begeerte der Spanjaarden naar paerlen zag, en welken hoogen prijs zij daar aan hechtten, ſommigen zijner lieden gelastte, eenigen voorraad daarvan optezoeken. Deeze lieden waren den vierden dag terug gekomen, en hadden twaalf pond paerlen, ieder pond tot acht oncen gerekend, medegebragt. — Wanneer deeze verhaalen echt zijn, blijkt het klaar, dat Amerika, in menigte van paerlen, beide Afrika en Aſia merklijk overtreft.

De waardij der paerlen berust voornaamlijk op haare grootheid, regelmaatige gedaante (de rondheid wordt niet altijd vereiſcht) gewigt, gladheid, kleur en de verſcheidene weerſchijnen of ſchaduwen deezer kleur. — SUETONIUS verhaalt, dat JULIUS CÆSAR aan SERVILIA, de moeder van MARKUS BRUTUS, een paerel, ter waarde van vijftig duizend ponden ſterling, ten geſchenk gegeeven had. — KLEOPATRA had zich aan haaren minnaar MARKUS ANTONIUS beroemd, dat zij hem eene maaltijd van tweehonderd vijftig duizend ponden ſterling wilde geeven. Ten dien einde, deed zij eene der paerlen, welken zij in haare ooren droeg, en die op den gemelden prijs geſchat werd, ſmelten, en dronk ze vervolgens met het vocht, waarin zij ontbonden was, op. De andere, zegt men, werd, na-

(c) Dewijl de Spanjaarden geene dukaaten in goud hebben, moet men dit van dukaaten in zilver verſtaan. Dezelve zijn nagenoeg eene Engelſche kroon waardig. Bijgevolg bedroeg die ſom niet meer dan omtrent tien ponden ſterling.

naderhand, door AUGUSTUS naar Rome gebragt, in twee deelen gezaagd, en in de ooren van *Venus genitrix* gehangen.

De prijs der paerlen is ten allen tijde zeer veranderlijk geweest. — PLINIUS heeft ze, naar het ſchijnt, onmaatig hoog geſchat, toen hij beweerde, dat zij kostbaarer en voortreflijker, dan alle andere edelgeſteenten, waren. Waarſchijnlijk had hij zijne gedachten op die geenen, waarvan wij het laatst geſprooken hebben, gevestigd. Anders kan men de waarde derzelven niet met die der diamanten, amethysten, robijnen en ſapphiren gelijk ſtellen.

De paerelvisſchers in het Oosten hebben mij doen opmerken, dat zij in ſchulpen, die volkomen gaaf en glad zijn, nooit paerlen verwachten; maar integendeel verzekerd zijn, dergelijken te zullen vinden, wanneer de ſchulp verdraaid en mismaakt van gedaante is. — Hieruit zou men beſluiten, dat bij toeneemenden ouderdom der mosſel de vaten, waarin het vocht begreepen is, welk zoo tot vorming der ſchaal, als tot onderhouding derzelve in eenen ſtaat van volkomenheid, dient, zwak worden, en in ſtukken breeken, en dat van dit vocht, welk zich, vervolgens, in de mosſel zelve vergadert, de paerlen ontſtaan, met dat gevolg, dat integendeel de ſchaal in verval geraakt; volmaaktlijk op die wijs, als de beroemde REAUMUR onderſteld heeft.

In Schotland, en bijzonder in de noordlijke gewesten van dat rijk, worden in alle de rivieren, welke uit binnenlandſche meiren ontſtaan, mosſelen gevonden, die paerlen van meer dan gemeene waarde, offchoon zelden aanmerklijk groot, bevatten. Ik heb veele honderd derzelven gekocht, tot dat,

eenige jaaren geleeden, het draagen van echte paerlen in de moode geraakte, en de prijs der Schotſche paerlen verre boven haare waarde rees; en dezelve dikwijls hooger was, dan zelfs die der oosterſchen, wanneer men ze in het Oosten koopt. — De oorzaak daar van was, wijl men ze in Londen zocht, aldaar bearbeidde, en voor echte oosterſchen verkocht. — Dan, waarſchijnlijk, zullen de valſche, doch op eene voortreflijke wijs nagemaakte paerlen van glas, of van eene zekere andere ſtoffe, de waardij der echte paerlen en de vraag naar dezelven binnen juiste paalen houden, wanneer iedere dame het in haare keus heeft, voor eenen halven Engelſchen ſchelling, of zes ſtuivers, eene paerel in haare ooren te hangen, die even zoo ſchoon van kleur, ſierlijker van gedaante, ligter te draagen, en, wanneer zij wil, veel grooter, dan die vermaarde paerlen van KLEOPATRA en SERVILIA, is. — Ik voeg 'er alleenlijk nog bij, dat het met de ſchulpen der mosſelen in Schotland op gelijke wijs geſteld is als met die in het Oosten: want in gladde, zeer volkomen ſchulpen vindt men zelden eene paerel, daar integendeel in eene kromme en verdraaide zelden of nooit eene ontbreekt.

Eindelijk moet ik hier nog iets bijvoegen, aangaande eene zekere ſoort van zeer fraaie en kunſtige werken, waarvan ik niet zeggen kan, of de Ouden daarmede bekend zijn geweest; ik meen alle die aartigheden van ingelegd goed en ſchoone kunſtſtukken, waartoe men zich van de binnenzijde der ſchulp, of het zoogenaamde paerlmoer bedient, alle welke werken hun, die in galanterie-waaren handel drijven, door geheel Europa wel bekend zijn. — Men heeft deezen arbeid, bijzonder te Jeruſalem, tot groote volmaaktheid gebragt. — Het paerlmoer van den

pe-

peninim is het ſchoonſte van allen; maar het is te brosch en te dun, om in groote ſtukken gebruikt te worden. Tot deezen fijnen arbeid, en fraaie ingelegde kunstwerken, bedient men zich, voornaamlijk, van het inwendig bekleedſel of het paerlmoer, welk uit de mosſel of ſchulpdier, *lulu el Berberi* geheeten, of anders de zoogenaamde Abyſſiniſche oester, genomen wordt. — Daaglijks wordt 'er eene groote menigte deezer ſchaalen, van verſcheidene plaatſen aan de Roode zee, naar Jeruſalem gebragt, om door de kunstwerkers aldaar bearbeid te worden. — Men maakt 'er allerhande fijne werken van, als, bij voorbeeld, krucifixen, hostiëndoozen en de knoopen aan de roozenkranſen, welke naar de Spaanſche bezittingen in de nieuwe waereld gezonden, en waarvoor waaren van oneindig grooter waardij terug gebragt worden.

EINDE

VAN HET

DERDE en LAATSTE DEEL.